

KRIVOPETE

DIVJE ŽENE Z NAZAJ ZASUKANIMI STOPALI V SLOVENSKI FOLKLORI

Barbara Ivančič Kutin

S T U D I A
M Y T H O
L O G I C A
S L A V I C A
S U P P L E M E N T A
S U P P L E M E N T U M 13

Zbirka / Series: STUDIA MYTHOLOGICA SLAVICA – SUPPLEMENTA
Supplementum 13

Uredniki zbirke / Editors of the Series: Monika Kropej, Andrej Pleterski, Vlado Nartnik

***Barbara Ivančič Kutin:* Krivopete. Divje žene z nazaj zasukanimi stopali v slovenski folklori**

Urednica / Editor: Monika Kropej Telban

Recenzentki / Reviewed by: Mirjam Mencej, Katja Hrobat Virloget

Jezikovni pregled / Proofreading: Jožica Narat

Prevodi povzetkov / Translation of summaries: Tjaša Jakop, Joel Smith, Martina Leban Errico

Zemljevidi / Maps: Jože Kutin, Barbara Trnovec, Karmen Kenda-Jež

Fotografije / Photographs: Barbara Ivančič Kutin, Špela Ledinek Lozej, Marina Cernetig, Milko Matičetov, Marko Zaplatil

Ilustracija na naslovnici / Cover illustration: Slavica Mlekuž

Oblikovanje in prelom / Graphic and art design: Jernej J. Kropej

Izdal / Published by: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU / Institute of Slovenian Ethnology at ZRC SAZU

Zanj / Represented by: Ingrid Slavec Gradišnik

Založil / Publisher: Založba ZRC, ZRC SAZU

Zanjo / Represented by: Oto Luthar

Glavni urednik / Editor-in-chief: Aleš Pogačnik

Tisk / Print: Birografika Bori, d. o. o.

Naklada / Print run: 450

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610503767>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

398(=163.6)

IVANČIČ Kutin, Barbara

Krivopete : divje žene z nazaj zasukanimi stopali v slovenski folklori / Barbara Ivančič Kutin ; [prevodi povzetkov Tjaša Jakop, Joel Smith, Martina Leban Errico ; zemljevidi Jože Kutin, Barbara Trnovec, Karmen Kenda-Jež ; fotografije Barbara Ivančič Kutin ... et al.]. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2018. - (Zbirka Studia mythologica Slavica. Supplementa, ISSN 1581-9744 ; suppl. 13)

ISBN 978-961-05-0087-2

294906112

Knjiga je izšla s podporo Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije za leto 2017 in Inštituta za slovensko narodopisje, Znanstvenoraziskovalni center SAZU / Published with the support of the Slovenian Research Agency and the ZRC SAZU, Institute of Slovenian Ethnology.

Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil Peter Weiss.

The text was created using the input system ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), developed by Peter Weiss at the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts in Ljubljana (<http://www.zrc-sazu.si>).

Studia Mythologica Slavica

Spletna stran / Webpage: <http://sms.zrc-sazu.si>

Barbara Ivančič Kutin

K R I V O P E T E

DIVJE ŽENE Z NAZAJ ZASUKANIMI STOPALI V
SLOVENSKI FOLKLORI

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
SCIENTIFIC RESEARCH CENTRE OF THE SLOVENIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

LJUBLJANA 2018

Jožkotu

Kazalo

Predgovor.....	9
Zahvale.....	10
1. Uvod.....	12
1.1 Kdo ali kaj so krivopete in kje so znane	12
1.2 Kulturnozgodovinske in socialno-demografske značilnosti območja, kjer so znane krivopete.....	14
2. Značilnosti krivopet in paralele s sorodnimi bajčnimi bitji	18
2.1 Krivopete kot specifična vrsta divjih ljudi.....	18
2.2 Bitja z zasukanimi stopali v svetovnih izročilih.....	19
2.3 Zasukano stopalo kot razlikovalna lastnost med človeškim in mitskim	22
3. Kronološki pregled zapisov o krivopetah	26
3.1 Arhivsko gradivo in objave	26
3.2 Krivopete v priročnikih	30
4. Vsebinsko-motivne značilnosti gradiva o krivopetah.....	33
4.1 Zasukana stopala.....	33
4.2 Druge telesne in značajske lastnosti krivopet.....	34
4.3 Skupine pripovedi o krivopetah glede na osrednji motiv	37
4.3.1 Grozljiva narava krivopet: ugrabljanje, maščevalnost, kanibalizem.....	37
4.3.2 Človek ujame krivopeto v razklan hlod.....	39
4.3.3 Ujeta krivopeta uči ljudi stvari, ki jih še ne znajo	39
4.3.4 Krivopete od daleč svetujejo ljudem	40
4.3.5 Krivopeta se poroči s človekom	42
4.3.6 Krivopeta kot lastnica bogastva.....	44
4.3.7 Krivopete kot predice	45
4.3.8 Redkejši motivi.....	46
4.4 Spreminjanje motivov skozi čas.....	47
5. Prostori krivopet.....	49
5.1 (Mikro)toponimi	49
5.1.1 Bovško: Trenta, Lepena, Čezsoča	50
5.1.2 Breginjski kot	52
5.1.3 Livško	54
5.1.4 Brda	56
5.1.5 Benečija (Nadiške doline)	56
5.1.6 Rezija.....	65
5.1.7 Koroška.....	65
5.2 Umeščenost izročila v prostor in njegova živost.....	65

6. Raznolikost poimenovanj bitij z nazaj zasukanimi stopali	67
6.1 Nabor poimenovalnih različic	67
6.2 Besedotvorna zgradba poimenovanj.....	70
7. Krivopete v sodobni kulturi	73
7.1 Transformacije v sodobno kulturo – folklor ali folklorizem?.....	75
7.2 Konteksti izročila o krivopetah danes	77
7.2.1 Sodobni pripovedovalski dogodki.....	77
7.2.2 Dramske in lutkovne uprizoritve	78
7.2.3 Literarno, glasbeno, likovno (po)ustvarjanje.....	79
7.2.4 Turistična ponudba (sprehajalne poti, kulinarika, izdelki) in pedagoška dejavnost.....	80
8. Gradivo	82
8.1 O načinu zapisa in razporeditve gradiva.....	82
8.2 Besedila	92
Benečija 1873.....	92
Benečija 1884.....	92
Trenta 1884.....	93
Tolminsko in Benečija 1899.....	94
Koroška 1914.....	94
Idrijsko 1922.....	94
Breginjski kot 1951. Rokopisni viri	96
Bovško, Trenta 1952. Rokopisni viri.....	98
Benečija 1955.....	100
Trenta 1955.....	101
Trenta, Soča 1959. Rokopisni vir.....	102
Livek, Breginjski kot 1961–1978. Rokopisni viri	104
Benečija 1972.....	110
Benečija 1981.....	112
Benečija 1983.....	113
Trenta 1985.....	114
Koroška 1985.....	116
Benečija 1996.....	116
Rezija 1998. Rokopisni vir.....	116
Livek 2000.....	117
Breginjski kot 2002. Rokopisni viri	117
Benečija 2007.....	118
Benečija 1980–2010.....	119
Breginjski kot 2012. Rokopisni vir.....	133
Livek 2013–2017. Ustni vir.....	134
Benečija 2013–2017. Ustni viri.....	134
Bovško 2013–2017. Ustni viri.....	135

Rezija 2017. Rokopisni vir.	137
Brda 2018. Ustni in rokopisni vir.	138
Nekaj terenskih drobcev o krivopetah od tu in tam. Ustni viri.....	138
Še nekaj o bližnjih divjih ženah / babah . Ustni in rokopisni viri.....	140
9. Zaključek.....	142
Reference	145
Literatura	145
Rokopisni viri (RV).....	154
Ustni viri (UV)	156
Spletni viri (SV)	158
Seznam slikovnega gradiva	159
Indeks pojmov.....	162
Le “krivopeta”. Donne selvatiche con piedi ritorti nella tradizione popolare slovena.	166
Krivopete. Wild Women with Backward-facing Feet in the Slovenian Folklore.....	170

Predgovor

Mislím, da so bile krivopete ali krivopetnice, kot jim pravimo na Bovškem, del mojega pojmovnika že v ranem otroštvu, čeprav se ne spominjam, kdaj, kje in od koga sem slišala zanje ali poslušala o njih. Ko sem mimogrede naletela nanje v strokovni literaturi ali v kaki zbirki slovenskih folklornih pripovedi, sem jih dojemala in prepoznavala kot del meni domačega in lastnega izročila z Bovškega oz. Zgornjega Posočja. Toda v množici raziskav drugih vidikov pripovedne folklorne jim nisem namenjala posebne pozornosti.

Krivopetam sem se raziskovalno prvič posvetila spomladi leta 2014, ko me je prof. dr. Ljubinko Radenković povabil, naj za njegove podiplomske študente na Filološki fakulteti v Beogradu pripravim predavanje z izbrano temo o slovenski mitologiji. Odločila sem se za predstavitev krivopet, saj sem v tistem obdobju, od julija 2013 dalje, v okviru projekta ZborZbirk intenzivno delala v Benečiji, kjer sem večkrat slišala o njih (delo v tem projektu je bilo sicer usmerjeno v dokumentiranje zgodb o muzejskih predmetih, toda obiske na terenu sem včasih lahko izkoristila tudi za poizvedovanje o lokalnem pripovednem izročilu). Ko sem pripravljala beograjsko predavanje, sem ugotovila, da sem iz ust pripovedovalcev oz. informatorjev o krivopetah prvič slišala (še!) leta 2013; prva mi jih je omenila Luisa Battistig v vasi Mašera (Masseris) 30. 7. 2013. Iskanje gradiva sem nadaljevala med beneškoslovenskimi objavami; osupnilo me je število pripovedi o krivopetah v zbirki folklornih pripovedi Od Idrije do Nediže (2010) Ade Tomasetig, saj je v tej knjigi zapisanih kar 47 variant. Pomislila sem, da sama med terenskim gradivom iz Zgornjega Posočja o krivopetah nimam pravzaprav ničesar. Je mogoče, da mi v petnajstih letih dokaj rednega dokumentiranja pripovedne folklorne na Bovškem nihče ni omenil krivopet?! Resda nisem spraševala izrecno po njih, toda z ljudmi sem se pogovarjala o vseh mogočih drugih bajčnih bitjih (divji mož, pirte, škrateljci, mora, trnivka, fidinja ...) in nenavadno je, da do krivopet v vseh teh letih ni pripeljala nobena asociacija. Zato me je prevzel tesnoben občutek dvoma v lastno poznavanje »domačega« terena, v temeljitost dela in ustreznost /učinkovitost terenskih metod. Temu dvomu je sledilo novo vprašanje: sem morda imela v zavesti o lokalnem izročilu na Bovškem nekaj, česar tam sploh nikoli ni bilo? Iskalnik Google je na ključno besedo krivopetnice brez obotavljanja postregel z naslovnico slikanice Svetke Zorčeve, Krivopetnice in Zlatorog (1985). Knjigo sem si takoj sposodila, zgodba mi je bila popolnoma znana, ilustracij pa se nisem spominjala. Zato spet nisem mogla biti prepričana, ali je krivopeta postala del mojega vedenja o lokalnem izročilu iz te knjige ali ne. Toda – kaj če je zgodba Zorčeve, ki je umeščena v trentarske gore, zgolj njena avtorska fikcija? Podnaslov slikanice »Trentarska ljudska« je nakazoval, da gre kljub izdatni literarizaciji vendarle za zapis zgodbe, ki so si jo pripovedovali domačini. Takrat sem vedela, da mi krivopete ne bodo dale miru, dokler jih bolje ne spoznam. Ko sem se vrnila iz Beograda, sem se torej ob prvi priložnosti pognala na

teren – najprej v Trento, kmalu zatem v Benečijo, nato pa so me stopinje krivopet vodile še v Breginjski kot, na Livško, drobne sledove sem našla tudi v Reziji in na Koroškem, nazadnje pa še v Brdih.

Terensko delo je pokazalo, da raziskovalec dobi odgovore na tisto, kar vpraša (vsaj v konkretnem primeru). Poleg odgovora informator seveda pove še marsikaj drugega, toda to še ne pomeni, da je informator raziskovalcu povedal vse. Za izročilo o krivopetah se je izkazalo, da je zamejeno zelo ozko lokalno: na Bovškem ga danes na primer pomnijo samo posamezniki iz doline Trente oz. s koreninami v tej dolini; še v sosednji vasi Soča o tem le redkokdo kaj ve, v Bovcu in okolici nihče. Prav Trenta pa je bila v preteklem poldrugem desetletju le redko prizorišče mojega terenskega raziskovanja. Zato niti ni tako čudno, da na Bovškem nisem naletela na krivopete.

Zanimanje za krivopete je bilo torej na začetku motivirano z metodološko (samo) refleksijo. Z brskanjem po literaturi in arhivskih rokopisnih virih pa sem spoznala, da je slovenska folklor o krivopetah bolj malo raziskana, divje žene z nazaj zasukanimi stopali pa so redka in specifična bajčna bitja, in to ne le v evropskih, ampak tudi v svetovnih folklornih izročilih, in so že zato vredna usmerjene pozornosti.

Slovensko izročilo o krivopetah poskušam v pričujočem delu predstaviti z različnih vidikov, pri čemer se analize večinoma naslanjajo na terensko gradivo, ki je bilo zapisano iz ust informatorjev (arhivski zapisi, objave od konca 19. stoletja do danes in gradivo, pridobljeno na terenu med letoma 2013 in 2017). Monografija temelji na člankih, ki so nastali v letih 2014–15, ko je bil izveden največji delež raziskave (gl. Ivančič Kutin 2016a, 2016b, 2016c in 2017c). Ob pripravljanju knjige konec leta 2016 in v letu 2017 so bili ti članki nadgrajeni, razširjeni in dopolnjeni, dodane so bile še nekatere nove vsebine in veliko gradiva. Konec poletja 2017 je bilo v zapisih t. i. Orlovih ekip Slovenskega etnografskega muzeja najdenega še nekaj pomembnega gradiva, ki je bilo naknadno vključeno v tukajšnjo obravnavo; prav zato se je izid knjige za nekaj mesecev zamaknil. Snov, s katero se ukvarja pričujoče delo, še zdaleč ni izčrpana; tukajšnja publikacija je, upam, začetek in izziv za nadaljnje raziskave.

ZAHVALE

Prva zahvala gre prof. dr. Ljubinku Radenkoviću, ki je »kriv«, da sem začela raziskovati krivopete, in Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, še posebej dr. Moniki Kropelj Telban za strokovne nasvete in vsebinski pregled knjige, dr. Mojci Ravnik in akad. prof. ddr. Mariji Stanonik za posredovanje informacij o gradivu, predstojnici dr. Ingrid Slavec Gradišnik in arhivistki Stanki Drnovšek za strokovno tehnično pomoč; kolegom z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša: prof. dr. Metki Furlan in doc. dr. Karmen Kenda-Jež za pomoč v jezikoslovnem poglavju, slednji tudi za izdelavo lingvističnega zemljevida, dr. Petru Weissu za dragocene informacije o virih, dr.

Jožici Narat pa za jezikovni pregled. Barbari Trnovec in dr. Jožetu Kutinu za pomoč pri izdelavi zemljevidov, slednjemu tudi za pridobivanje koristnih referenc. Dr. Maši Jasinski za pomoč pri ruskih referencah. Barbari Sosič in Mihi Špičku iz Slovenskega etnografskega muzeja za vpogled v njihov arhiv. S hvaležnostjo se spominjam pokojnega akad. dr. Milka Maticetovega, katerega terensko delo mi je bilo vselej velik navdih in zgled; še zadnje dni svojega življenja (preminil je v 96. letu starosti decembra 2014) je z zanimanjem poslušal novice s terena v Posočju, v Benečiji in Reziji, njegovi terenski zapisi iz 50. let 20. stoletja pa so vsebovali dragoceno gradivo, ki sem ga s pridom vključila v tukajšnjo raziskavo; za pomoč pri posredovanju teh zvezkov se zahvaljujem mag. Anji Štefan. Velika hvala moji mami Dani Ivančič, ki je pomagala pri pregledovanju ogromne količine rokopisnega gradiva in me opozarjala na enote o krivopetah; Marini Cernetig z Inštituta za slovensko kulturo v Špetru za mnoge informacije in stike v Benečiji; Adi Tomasetig, ki je dovolila uporabo svojih odličnih zapisov; Vidi Škvor za posredovanje projektnih nalog podružnične šole Breginjš; članom Sekcije slikarjev amaterjev iz Bovca za ilustracije krivopet – nekatere so objavljene tudi v tej knjigi – še posebej njihovi mentorici Slavici Mlekuž, avtorici ilustracije na naslovnici, Jerneju Kropetu pa za oblikovanje knjige. Za naklonjeni recenziji se zahvaljujem prof. dr. Mirjam Mencej in doc. dr. Katji Hrobat Virloget.

Zahvaljujem se tudi mnogim drugim, ki so kakorkoli sodelovali pri nastajanju te knjige, še posebej srčno pa vsem informatorjem od Benečije, Rezije, celotnega Zgornjega Posočja od Trente do Nove Gorice (vključno z Breginjskim kotom, Kambreškimi in Brdi ter do Cerkljanskega in Idrijskega) in do avstrijskega Koroškega in tudi Sneži, ki me je ob poznih urah v službi razvajala s poživljajočo kavico.

In ne nazadnje velika zahvala za vsestransko pomoč in podporo moji družini, možu Jožkotu in sinovoma Matevžu in Borutu! Moje vneto raziskovalno delo so prenašali tudi takrat, ko se je zajedalo v prosti čas doma in na marsikaterem »družinskem izletu«, ko so z menoj lazili po skalovju in po neprehodnem ščavju, da bi, npr., našli jamo, o kateri so ljudje pravili, da so v njej živele krivopete; in ker to včasih ni bilo dovolj, sem ob iskanju informacij v bližnji vasi poniknila še v kakšno hišo ali pa se kar na cesti zapletla v dolg pogovor z mimoidočim domačinom in pozabila na čas. Izid knjige bo torej vsem dobrodošlo olajšanje ... dokler me zopet kaj ne ureče ☺.

Avtorica

1. UVOD

1.1 KDO ALI KAJ SO KRIVOPETE IN KJE SO ZNANE

Krivopete so divje žene s specifično deformacijo stopal: pete imajo obrnjene naprej, prste pa nazaj. Največkrat so poimenovane prav po tej fizični posebnosti, npr. *krivapete* / *krive pete* / *krivjopete* / *krivopetnice* ipd., pri čemer so variante odvisne od lokalnega narečnega govora. Poleg najbolj razširjenega poimenovanja po zasukanih stopalih najdemo v nekaterih vaseh tudi poimenovanja iz drugih besedotvornih podstav; preko dvajset različic imen za krivopete je svojevrstno jezikovno bogastvo, ki mu je v nadaljevanju namenjen poseben razdelek. Kot nevtralna oblika za poimenovanje ženskega bajčnega¹ bitja z nazaj zasukanimi stopali je v tukajšnji knjigi izbrana beseda *krivopeta* (ed.) / *krivopete* (mn.);² ta oblika je tudi uvrščena v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*:

krivopêta in krivopêta -e ž (é; ê) etn., po ljudskem verovanju bitje, ki nastopa v podobi hudobne ženske z nazaj obrnjenimi stopali: v gorah so domovale krivopete (SSKJ 1994: 455; enako tudi SSKJ na portalu Fran (gl. SV1).

Naši predniki so poznali različne razlage o nastanku in koncu sveta in stvarstva, ki so odgovarjale na človekova večna vprašanja – od kod izvira svet, kakšen je smisel življenja, kakšna bo usoda našega sveta ipd. To je neposredno ali posredno vplivalo na etiko človeškega bivanja in kodeks obnašanja (Šmitek 2004: 28, 29). Slovensko mitsko izročilo, kot povsod drugje po svetu, s folklornimi pripovedmi ohranja spomin na (pra)stara verovanja, svete prostore, predkrščanske rituale, ki so (bili) nemalokrat povezani z najrazličnejšimi nadnaravnimi silami, kot so duhovi narave in prednikov. Ti se pojavljajo v obliki demonskih in drugih bajčnih bitij, ki so na meji med božanskim in človeškim, med znanim in neznanim in imajo regulativno funkcijo (Nicoloso Ciceri 1992: 436). Med takimi bitji je tudi ženski demon *baba*, ki ima izvor v starodavni

¹ V slovenski strokovni literaturi so v rabi trije različni pridevniki za označevanje nadnaravnih bitij, ki se pojavljajo v slovenski mitologiji oz. bajeslovju: *bajna bitja* (mdr. Matičetov 1985), *bajeslovna bitja* (mdr. Kropelj 2008), *bajčna bitja* (mdr. Stanonik 1999; Stanonik 2009). Vsi trije pridevniki so opredeljeni v SSKJ, toda s pomenskimi razlikami: *bajen* < 'tak kot v bajki'; *bajesloven* < 'pridevnik od bajeslovje'; *bajčen* < 'pridevnik od bajka' (gl. SV1). Ker gre pri krivopetah za bitja iz bajk (tj. eden izmed žanrov povedke), sem se v tem kontekstu odločila za rabo besedne zveze *bajčno bitje*.

² Poimenovanje bajčnega bitja je občno ime, zato se samostalnik *krivopeta* zapisuje z malo začetnico.

verski predstavi o pramateri (*Velika Mater, Magna Mater* – pri nas *zlata baba, pehtra baba*) – darovalki življenja, prinašalki svetlobe, vegetacije (Kropej 2008: 106–111). Zemlja kot mati je personificirana v kulturah vsega sveta (gl. Hrobat Virloget 2014). Njen dobri značaj je sčasoma pridobival tudi temne, hudobne poteze, zato je prišlo do ambivalence, ki se pripisuje duhovom prednikov (Kuret 1997a: 67). Ta preobrazba se je dogajala v treh fazah kot prilagajale spremembam in s tem različnim vidikom razvoja družbe (mentalnemu, ekonomskemu, spremembam ideologij ...): od sprva dobrega božanstva preko demonizacije z ritualno funkcijo do sekularizacije v tretji fazi, npr. *pehtra baba* kot strah za otroke s pedagoško funkcijo (Kuret 1984: 123–137). Ženski demon baba, katerega ime izhaja iz otroškega govora (reproducirani zlogi *ba-ba*), ni znan le v Vzhodni Evropi pri slovanskih ljudstvih, ampak v širšem prostoru, in gre, kot ugotavlja Niko Kuret, za star indoevropski, če ne kar širše evrazijski pojav (Kuret 1994: 15–18; Kuret 1997a: 69; Kuret 1997b). Med tovrstne ženske demone sodijo tudi *divje babe / žene*, kamor prištevamo *krivopete*.

Značilnost slovenskega folklornega izročila o *krivopetah* je, da je ozko geografsko zamejeno. Znano je le na skrajnem severozahodnem robu slovenskega in hkrati tudi slovanskega etničnega prostora, na območju ob slovensko-italijanski državni meji. Največja frekvenca dokumentiranih zapisov je iz Benečije (1), kjer živi slovenska manjšina v Italiji, na slovenski strani državne meje pa v Zgornjem Posočju na Kobariškem in Bovškem, natančneje na Livškem (2), v Breginjskem kotu (3) in Trenti (4).

Nekaj sledov izročila je mogoče najti tudi v Brdih, poznajo ga npr. v okolici vasi Višnjevik, kjer so *divje žene* z nazaj obrnjenimi stopali imenovali *patanoge* (Gomiršek 2016, 2018: UV); po nekaterih (starejših) virih so bile *krivopete* tudi na Tolminskem in Idrijskem (Trinko 1884, Rutar 1899, Mailly 1922). Na Koroškem, v Rožu so znane *žalke* ali *žalik žene* (*Selige Frauen*), v dolini Krčice pa *bele vile*, ki naj bi po nekaterih virih imele podobno iznakažene noge (Grabner: 1914: 53; Kropej 2008: 229), v Spodnjih Borovljah pa so *žalik žene* zaradi zasukanih stopal imenovali *predopetnice* (Stanonik 2003: 48). V Valle d'Arizo in v Železni dolini (it. Canal del Ferro; furl. Cjanâl dal Fiêr; nem. Eisental ali Ferro-Kanal), kjer reka Fella ločuje Karnijske in Julijske Alpe, poznajo *agane*, ki imajo lahko tudi zasukana stopala (D'Orlandi 1966: 24; Nicoloso Ciceri 1992: 428); glede na sobivanje različnih narodov v tem prostoru v preteklosti bi tu lahko šlo za vpliv slovenskega izročila o *krivopetah*. Po beležki enega zapisovalca naj bi *krivopete* poznali tudi v Režiji,³ kjer pa je bolj znano, da so v vasi Korito

³ Leta 2016 je Micelli Rinatič iz Režije Mojci Ravnik poslal zapis pripovedi o *krivopetah* v Režiji. Informator navaja ustni vir, domačinko Di Floriano iz Bile, kar informator še enkrat potrdi med terenskim obiskom, doda pa tudi, da je o *krivopetah* pripovedovala Čunkina (Rinatič 2016: UV). Pri rezijski enoti se poraja vprašanje, ali ni morda Rinatičeva informatorka pripovedi o *krivopetah* slišala ali prebrala drugje in jo nato predstavila v Režijo (povedko je umestila v konkreten prostor). Milko Matičetov, ki je v Režiji sistematično zbiral pripovedno folkloro v 60. in 70. letih 20. stoletja in tudi pozneje, namreč v Režiji ni naletel na *krivopete* (Matičetov 2014: UV). Tudi drugi vprašani informatorji zanikajo obstoj *krivopet* v Režiji (gl. Quaglio: UV; Paletti 2016: UV; Di Lenardo 2016: UV).

Slika 01: Silhueta krivopete. Avtor risbe: M. Tomasetig (SV22).

Slika 03: Območje krivopet na zemljevidu Evrope. Zemljevid izdelal J. Kutin na podlagi d-maps (SV27).

Slika 02: Območja slovenskega etničnega prostora, kjer je dokumentirano izročilo o krivopetah: 1. Nadiške doline; 2. Ternta; 3. Breginjski kot; 4. Livško. Zemljevid izdelal J. Kutin na podlagi Google Maps (SV26).

pripovedovali o medvedu ali *dujaku*, ki ima pete obrnjene naprej, njegove sledove so videli v snegu na gori Kanin (Dapit in Kropelj 1999: 10–12). Omenjena območja se nahajajo dovolj blizu, da lahko govorimo o bolj ali manj povezanem kulturnem prostoru, seveda z upoštevanjem spreminjanja geopolitičnih meja in drugih zgodovinskih razmer.

Kar se tiče terena oz. geomorfoloških značilnosti prostora, je območje krivopet načeloma gorato ali strmo hribovito, preprejeno z ozkimi grapami, po katerih tečejo hudourniški potoki, in daleč od večjih mestnih središč. Bivališča krivopet so jame, votline, spodmoli, čela in drugi težko dostopni kraji, največkrat v bližini vode (De Stefano 2003: 29); tam živijo posamično ali v skupinah, vedno brez moških svoje vrste (Nicoloso Ciceri 1992: 432).

1.2 KULTURNOZGODOVINSKE IN SOCIALNO-DEMOGRAFSKE ZNAČILNOSTI OBMOČJA, KJER SO ZNANE KRIVOPETE

Na območju severozahodnega slovenskega etničnega prostora, v Benečiji, to je v Nadiških in Terski dolini, v Reziji ter v Zgornjem Posočju, so se v zadnjih 150 letih večkrat spreminjale geopolitične meje. To je vplivalo na rabo slovenskega jezika in posledično na slovensko besedno izročilo. Najprej je po potrditvi meje v letu 1751 oz. 1755 del tega območja spadal pod upravno oblast Avstro-Ogrske (Bovško, del Kobariškega, Koroška), Logje, Breginj in Livek, Rezija ter današnja Beneška Slovenija pa pod Beneško republiko (Rutar 2000: 13), kjer so imeli prebivalci zaradi obmejnosti z avstro-ogrskim imperijem posebne ugodnosti (npr. manjše davke). Ta del je po razpadu Beneške republike leta 1866 (in po plebiscitu) prišel pod Kraljevino Italijo. Prebivalstvo je izgubilo dotedanje privilegije obmejnega območja in začelo se je sistematično poitaljančevanje (ES11987: 228, 229, 233–235; ES10 1996: 192). Zaradi slabih gospodarskih razmer se je na tem območju ob koncu 19. stoletja začelo izseljevanje v Severno in Južno Ameriko ter v rudarska mesta po Evropi (Kalc 1997). Za najosnovnejšo (predvsem versko) izobrazbo v slovenskem jeziku so skrbeli izobraženi posamezniki, predvsem slovenski katoliški duhovniki.⁴ Toda tako ilegalno izobraževanje ni moglo doseči vseh. Doma so ljudje še vedno govorili v narečju, otroci so bili deležni predvsem verske vzgoje v slovenščini: »Ko smo bili mladi, so nas doma učili samo molit in da boš dober in pošten« (Mlekuž 2004: 138).

Izseljevanje zaradi ekonomskih razmer je ob koncu 19. stoletja zajelo tudi Zgornje Posočje. K temu je prispevala še prva svetovna vojna, ljudje so morali v begunstvo, saj je prav na tem območju potekala soška fronta oz. je bilo njeno zaledje. Po vojni je

⁴ In to že leta 1866 do druge svetovne vojne ter tudi še po njej. Med njimi je najpomembnejši Ivan Trinko (1863–1954), pesnik, prevajalec, jezikoslovec, ki je v skrbi, da se ne bi pozabilo, tudi prvi zapisal in v članku objavil izročilo o *krivopetah* (Trinko 1884). V prizadevanjih, da bi se slovenščina ohranila v javni rabi vsaj v bogoslužju, se je obrnil celo na sveti sedež v Vatikan (Kragelj 1997).

opustošena pokrajina, ki je bila pred tem na avstro-ogrskem ozemlju, prišla pod Italijo. Celotno območje je bilo tedaj podvrženo hudim fašističnim pritiskom z ukinitvijo slovenskih šol in uvedbo italijanskih, prepovedjo rabe slovenskega jezika v javnosti, prepovedjo slovenskih knjig in drugega tiska, poitalijančevanjem slovenskih lastnih imen (imen in priimkov) in krajevnih imen itd. (ES1 1987: 234; ES4 1990: 184–190). Kljub menjavanju oblasti in političnih meja pa so bili prebivalci na severozahodnem delu slovenskega etničnega prostora povezani.⁵ To se je drastično spremenilo po drugi svetovni vojni, ko je območje presekala zaprta meja med Slovenijo (tedaj v okviru Jugoslavije) in Italijo (pa tudi Avstrijo), ki je bila hkrati meja med zahodnim (kapitalističnim) in vzhodnim (socialističnim oz. komunističnim) režimom.

Medtem ko so se z jezikovno-kulturnega vidika razmere v Zgornjem Posočju normalizirale (zmanjševanje števila in staranje prebivalstva ostaja problem še danes, zlasti po vaseh), pa Beneški Slovenci na drugi strani meje, v Italiji, še naprej niso imeli nikakršnih manjšinskih pravic. Še več, slovensko govoreči prebivalci so bili deležni nezaupanja, kar se je kazalo z nadzorovanjem in ustrahovanjem s strani polvojaških organizacij (Kozorog 2013: 141). Država z namenom, da bi se prebivalstvo čim prej v celoti asimiliralo, ni v teh krajih vlagala v infrastrukturo (ni bilo cest, zaposlitev, storitev). Zaradi težkih ekonomskih razmer so se ljudje še naprej množično izseljevali. Asimilacija je bila zato še hitrejša. Izseljevanje iz Benečije v nižinske kraje in v industrijska mesta po Evropi je doseglo dramatične razsežnosti med letoma 1951 in 1984 (Kalc 1997: 209). »Je bila resnična lakota po družinah. Ni bilo elektrike, ni bilo ceste, ni bilo vodovoda, ni bilo zdravstvenega zavarovanja« (Mlekuž 2004: 129). K temu je prispeval tudi rušilni potres leta 1976, po katerem so nekatere hribovske vasi v Nadiških dolinah in v Teru ostale povsem prazne ali s posamičnimi ostarelimi prebivalci.

Jezikovne razmere v Benečiji so se začele zelo počasi izboljševati šele leta 1984 z ustanovitvijo zasebnega dvojezičnega šolskega centra v Špetru, najprej vrtca, dve leti pozneje, leta 1986, je začela delovati petletna dvojezična osnovna šola (Kerin 2007: 4), leta 2007 pa še srednja šola prve stopnje (Bogatec 2015: 6, 17). Zakon o priznanju in zaščiti slovenske manjšine v Italiji je bil sprejet šele leta 2001;⁶ pokrajinski zakon, ki je priznal manjšino tudi v Videmski pokrajini, kamor sodijo Nadiške doline, pa šele leta 2007 (Brezigar 2010).⁷ To je gotovo vplivalo tudi na spremembe v doživljanju kolektivne narodne identitete Slovencev v Videmski pokrajini.⁸ Po več kot treh desetletjih slovenske osnovne šole ter s podporo pravnih podlag, ki slovenščino opredeljujejo kot

⁵ Mojca Ravnik (2017) to nazorno prikaže na primeru vloge stricev, neporočenih moških.

⁶ *Norme regionali per la tutela della minoranza linguistica Slovena*.

⁷ Zasebni dvojezični center v Špetru (gl. Gruden 1997: 275) je bil leta 2001 podržavljen z Zaščitnim zakonom za Slovence v Italiji 38/2001 (Bogatec 2017: 17).

⁸ Narodna identiteta kot kolektivna identiteta je odnos, ki ga je posameznik vzpostavil do določene skupnosti v teritorialnem, biološko-genetskem ter jezikovno-kulturnem smislu (Šabec 2006: 152); k slednjemu lahko prištevamo kolektivni spomin, ki kot ena od oblik identitetnih procesov z različnimi pripovednimi oblikami oblikuje lokalno (in s tem tudi nacionalno) pripadnost (Šrmpf 2015: 108–109).

regionalni jezik in s tem zagotavljajo prisotnost v šolskem sistemu, javni administraciji, javnih medijih in v regionalnem parlamentu, slovenščina vendarle postaja vedno bolj slišna in vidna v javnem življenju. S tem se spreminjanja dojemanje maternega jezika pri pripadnikih manjšine v razmerju do prevladujočega jezika, katerega raba je v preteklosti pomenila prestižnejši položaj v družbi; hkrati s tem se spreminja tudi odnos večinskega italijanskega prebivalstva do manjšinskih jezikov (slovenščine in furlanščine) – znanje slovenščine postaja prednost (Zuljan Kumar 2016: 7, 8). Kaj to prinaša z demografskega vidika? Po potresu leta 1976 so nekateri izseljenci oz. njihovi potomci s pomočjo države obnovili domove v odmaknjenih vaseh Benečije in se zdaj iz tujine ali večjih mest vračajo v domače kraje med poletnimi počitnicami. Za stalno bivanje se vračajo predvsem upokojenci.⁹ Odhajanje že tako maloštevilnih mladih tudi danes ostaja problem. V zadnjih letih se je na italijanski strani meje vrnilo nekaj ljudi,¹⁰ ki so v teh odmaknjenih krajih s še neokrnjeno naravo zaznali priložnost v turizmu (pohodništvo, kolesarstvo, kulinarčni turizem ipd.). V poletni sezoni ponujajo namestitve, gostinske storitve. To včasih dopolnjujejo s kulturnimi dogodki, v katere vpletajo tudi lokalno kulturno dediščino. Šele čas bo pokazal, ali se bo postopoma spet obudilo življenje v teh vaseh.

⁹ Zaradi slabih prometnih povezav in s tem dostopnosti do storitev, kot so zdravnik, banka, trgovina ipd., pa se za stalno vrnitev odločajo le tisti, ki sami še zmorejo voziti ali imajo koga, da jih pelje, saj so javni prevozi na tem območju precej slabi (ustno, več informatorjev).

¹⁰ Med novimi prebivalci so tudi družine z Bližnjega in Daljnega vzhoda (npr. iz Pakistana v Viškorši); med raziskovalnim delom na terenu pa sem v odmaknjenih vaseh Benečije srečala 3 starejše domačine, ki so se poročili s 3 do 4 desetletja mlajšimi ženskami iz Ukrajine oz. Rusije.

2. ZNAČILNOSTI KRIVOPET IN PARALELE S SORODNIMI BAJČNIMI BITJI

2.1 KRIVOPETE KOT SPECIFIČNA VRSTA DIVJIH LJUDI

Divji oz. gozdni ljudje, npr. *divje žene / babe / čče, divji možje / dedci, bele žene, žalik žene, pehtre babe*, poleg teh pa še razne *vile, velikani* in *škrati*, so v slovenski folklori precej razširjena bajčna bitja. V določenem prostoru lahko zasledimo hkrati več različnih vrst. Nobena izjema ni območje, kjer so znane krivopete, saj poleg njih skoraj povsod poznajo še »navadne«¹¹ divje žene in / ali druge tipe divjih ljudi: v Breginjskem kotu poznajo *gajde* in *gejdukinje* (< *ajd*), *divjega moža, šilakošo* (< ženska, ki škili in ima koš) (Dolenc 1992: 4; Škvor RV 2003/2004: 21), v Trenti *divjega moža, pirte, farce* (gl. Dolenc 1992: 49, Ivančič Kutin 2012a: 14), v Benečiji *častitjove žene, torke, štorke, vesne, saravajedike, uance*¹² (Tomasetig 2010: 78–84), v Režiji *dujačese, dujake*¹³ in *kodkodeko*¹⁴ (Dapit in Krojepej 1999: 27, 28; Dapit 2004: 68; Krojepej 2008: 198–273). Prav tako so divje *žene / babe / čče / dekle* znane po vseh sosednjih območjih krivopet – na Tolminskem (Dolenc 1992: 16–34), Kambreškem in Liškem (Jerončič 2016: UV; Stergar 2018: UV)¹⁵, na Grgarskem (Dapit in Krojepej 1999: 26), na Cerkljanskem in Idrijskem (Ivančič Kutin 2013a; Svetik 2001: 49–50) ter v Poljanski dolini (gl. Stanonik 2005: 80), pri čemer se pridevnik *divje* izgovarja ustrezno lokalnemu narečju (*deuje, duge, duje...*).¹⁶ Prav tako v Zgornjem Posočju poznajo še *vesle, vesne, farce* (Krojepej 2008: 113–115; Ivančič Kutin 2013b).

¹¹ V primeru, da vir pri divji ženi ne omenja zasukanosti stopal, kar je za krivopeto osnovna fizična lastnost.

¹² Torkam podobna (včasih tudi enaka) bitja v Benečiji, ki so večinoma nevarna predicam, če dolgo v noč same predejo; *saravajedika* je morda poimenovana po tem, da je surovo meso, *uanca* pa po povezavi z volno (volna = nareč. *úna*).

¹³ *Dujak* je v nekaterih virih mož *dujačese*, torej divji mož, v drugih pa medved (gl. Dapit in Krojepej 1999: 10–12 in 27–28).

¹⁴ Ženska, ki dela vse ravno nasprotno kot drugi ljudje (Krojepej 2008: 229).

¹⁵ Tik pred oddajo knjige v tiskarno je informatorka s Kambreškega povedala, da so kambreške divje (duje) babe lahko imele tudi nazaj zasukana stopala (Stergar 2018: UV).

¹⁶ Na Žirovskem je zanimiv lik *maršota* (Stanonik 2005: 68): v starejši varianti iz leta 1858 je bila Maršota, ki je živel v Maršotni jami, divja in »*kervoželjna*« ženska; mlajši viri iz leta 1918–27 in 1940 pa pišejo, da gre za žensko iz doline, lastnico Krogarjevih gruntov oz. v drugi varianti žensko z Maršotove domačije na Lednici, imenovano Maršotka. Ženski naj bi se zmešalo in je poslej dolgo let živel v Maršotni jami (gl. Stanonik 2005: 97, 98). S to jamo so povezane različne povedke, npr. o zakladu, ki da je v jami (Stanonik 2005: 68; gl. tudi Josipović 1982).

Poleg zasukanih stopal pozna folklor na obravnavanem območju in v okolici tudi druge oblike deformacije spodnjih okončin pri bajčnih bitjih: bovške *farce* imajo konjska kopita (Ivančič Kutin 2005: 153; 2013b: 14), prav tako goriške *vesle* (Kropej 2008: 229). Kozje noge imajo *bele vile* v Krčici na Koroškem (Kropej 2008: 229), *vile pogorkinje* na Gorjancih (Kropej Telban 2015c: 85), prav tako v Dolomitih in na Tirolskem *diale* (Coltro 2006: 12, 27). Kozja kopita namesto stopal imajo tudi *anguane* ponekod v Furlaniji, včasih pa imajo med prsti plavalne kožice (Perusini 1946: 3; Ciceri 1992: 429),¹⁷ slednje ima tudi furlanski *gurin* (Coltro 2006: 12). *Manteillion*, znan v Furlaniji, nog sploh nima (Coltro 2006: 12), na Pohorju pa so poznali *lesnega divjega moža* s tremi nogami, ki ga preganja divji nočni lovec (v pomenu divje jage) (prim. Kropej 2008: 227). Hrvaške *kevre* pa imajo ob kolenih zobe (Bulat 1932: 21; prim. tudi Ovsec 1991: 259).

Fizične lastnosti krivopet (z izjemo nazaj zasukanih stopal) in njihove značajske lastnosti ter tudi njihovih funkcij (oz. delovanja) se prekrivajo s sorodnimi ženskimi (včasih tudi moškimi) liki iz kategorije divjih ljudi kot tudi z vilami (npr. *rojenice*, *bele žene*, *torke* ...), včasih z *divjo jago* in celo s *čarovnicami*, ko gre za vplivanje na vremenske pojave (Matiččetov 1988: 224, 225). Prav tako se ujemajo z lastnostmi podobnih bajčnih bitij, ki jih poznajo sosednja območja in območja v širšem slovanskem, romanskem in germanskem kulturnem prostoru Srednje in Vzhodne Evrope, npr. različne vodne vile, kot so *rusalke*, *anguane*, *fadis*, *morske dekllice* (gl. Kropej 2008: 244–249). V prepletajočih se motivih se zdijo ta bitja različice istega duha narave s funkcijo regulatorja življenja oz. obnašanja posameznika in družbe, so vez med znanim in neznanim, med človeškim in božanskim; ob prekrivanju s krščanskimi plastmi so bili ti duhovi narave demonizirani (Ciceri 1992: 436). Tako so krivopete v strokovni literaturi (npr. v pregledih slovenske mitologije) obravnavane skupaj s sorodnimi bajčnimi bitji, največkrat v sklopu divjih žen ali vil (gl. Kelemina 1930; Bohanec 1966: 102–103, 109–110; Nicoloso Ciceri 1992: 432–43; Šmitek 2004: 192; Kropej 2008: 228–229; Kropej 2012: 139, 144, 229). Avtorji jih opisujejo kot bitja z ambivalentnim značajem, ki lahko s svojim znanjem, vedenjem in tudi z obvladovanjem vremenskih pojavov človeku pomagajo, po drugi strani pa mu lahko povzročijo veliko škode.

2.2 BITJA Z ZASUKANIMI STOPALI V SVETOVNIH IZROČILIH

Poleg omenjenih izročil (slovensko, furlansko, tirolsko, koroško, tudi avstrijsko) najdemo antropomorfná mitološka bitja z zasukanimi stopali tudi v drugih folklornih izročilih v Evropi in po svetu. Že v 4. stoletju pred Kristusom grški etnograf Megasthenes ob opisu čudes Indije omenja *divje može* z nazaj obrnjenimi stopali (Bernheimer 1952: 87).

¹⁷ *Anguane* imajo v nekaterih primerih tudi tako dolge prsi, da jih lahko vržejo čez hrbet (Coltro 2006: 12).

V prvem stoletju našega štetja pa o divjih ljudeh z zasukanimi stopali, ki živijo na območju Himalaje v pokrajini Abarimon, poroča Pliny the Elder (Bostock & Riley 1890: 124). Risba tega bitja je bila v 15. stoletju objavljena v Lieber Chronicarum (Schedel 1493, gl. slika 04, SV23), v 17. stoletju pa še v enciklopediji *Monstrorum Historia* (Aldrovandi 1642: 15; SV24).¹⁸

O tovrstnih fizičnih lastnostih *jetijev* (oz. *Abominable Snowman*) v Nepalju pišeta Bernard Heuvelmans (1959: 134) in Ivan Sanderson (1961); Larry G. Peters na podlagi pripovednega izročila identificira tri tipe *jetijev* (*nayalmo*, *chuty*, *ban jakri*), ki se razlikujejo predvsem po velikosti, sicer pa so vsi poraščeni, podobni opicam oz. medvedom in imajo zasukana stopala (Peters 1997: 50, 52). V nepalski in vzhodnoindijski folklori so znanje tudi *duncani* / *churel*, duhovi žensk, ki so umrle v nosečnosti, med porodom ali kmalu po porodu – v podobi ljubke ženske z zasukanimi stopali zapeljujejo mlade moške, še posebej so nevarne svoji lastni družini (Spaight 1942: 137; McClintock 1990: 44). Med plemenom Tinguian na Filipinih pripovedujejo o demonskih duhovih *alan*, ki imajo roke in noge zasukane nazaj, imajo pa tudi peruti in lahko letijo. Pobirajo kapljice menstrualne krvi, zavržene fetuse in druge reproduktivne »odpadke« in jih transformirajo v človeške otroke, ki jih

Slika 04: Nuli (Schedel 1493, gl. SV23).

Monstrorum Historia. 15

exprimunt (horum hominum simulacra in foro Carthagenensi iuxta portum effigj-
ta iussu D. Augustini testatur. Præterea Pinus, & Solinus diuulgant, in Lib. 16. de
onualle magna montis Imani, vel potius Timal, esse regionem vocatam Abarimon, Cuius. Des
quam homines plantis post crura auersis mirandæ velocitatis, & assidue cum Feris
versantes colunt. Hi in alio Solo, quibus in proprio minime spirare dicuntur. Qua. Lib. 7. m. m.
propter ad fin. timos Principes defertur handquaquam possunt quorum figura est hæc. hyl. cap. 2

Homo pedibus auersis.

Slika 05 [Fig. p.15 : homme aux pieds retournés.]
Homo, pedibus auersis. [Cote : Réserve A 200 304]
(Aldrovandi 1642: 15; Gallica (SV24).

¹⁸ Enciklopedija italijanskega pravnika, filozofa in profesorja naravoslovja na bolonjski univerzi Ulisseja Aldrovandija *Monstrorum Historia* opisuje človeška bitja z zakrnelimi podvojenimi telesnimi deli, človeško-živalske hibride in mitološka bitja. Knjiga, ki jo je NUK pridobil leta 2017, je bila manjkajoči člen med deli Ulisseja Aldrovandija (1522–1605) iz Auerspergeve knjižnice, ki jih NUK že hrani v svoji zbirki. Gl. tudi SV3.

potem vzgajajo sami. Živijo ob izviri v nenavadno lepih bivališčih iz zlata in drugih dragocenosti (Cook Cole 1916: 75–78; SV4).¹⁹

Prav tako ima zasukana stopala armenski ženski demon *xəlvəlik*, ki počne vse v obratnem redu in včasih funkcionira kot *succubus*²⁰ (Asatrian 2013: 21). Tudi v Afriki na Slonokoščeni obali domačini pripovedujejo o škratu z zasukanimi stopali (Kirtley 1964: 81). Podobna demonska bitja poznajo tudi v vzhodnem delu Peninskih Alp na meji med Švico in Italijo, v Piemontu in dolini Aoste (pogorje Monte Rosa), tam škrate z nazaj obrnjenimi stopali imenujejo *gottwjarchi*.²¹

Še posebej bogato izročilo o bitjih z nazaj zasukanimi stopali je izpričano pri ljudstvih v Srednji in Južni Ameriki. V karibski folklori ima zasukane noge *douen*, to je duh otroka, ki je umrl, preden je bil krščen (Jardim 2009: 130). Na venezuelskem otoku Margarita *chinigua* v podobi lepe ženske zapeljuje moške, potem pa se spremeni v grozljiv okostnjak, ki moškemu povzroči norost, bolezen in smrt (Lafée-Wilbert & Wilbert 2010: 29). Podobni ženski demoni so tudi *masisikiri* v Venezueli, *siguanaba* v Gvatemali in *ciguapa* v Dominikanski republiki (Lafée-Wilbert & Wilbert 2010: 50; Duran-Almarza 2012: 142; Gonzáles 2009: 145). Gvatemalski Indijanci Chorti poznajo kosmata, škratom ali velikanom podobna moška in ženska bitja z zasukanimi stopali, imenovana *sisimite*, ki so varuhi vseh divjih živali (Kirtley 1964: 79); v vzhodnem Paragvaju in Braziliji na ljudi, še posebej na ženske in otroke, preži kanibalistični nočni škrat *curupira*, ki ima stopala zasukana nazaj (Barlow 1972: 26). Na območju med rekama Pora in Urugvaj na območju Brazilije in severovzhodne Argentine je znana *caipora*, grda gozdna ženska, varuhinja gozdov z dolgimi lasmi in nazaj obrnjenimi stopali, ki neprestano kadi in varuje gozdove. Preži na lovce, in če jih zaloti, jih lahko kaznuje, odvzame pa jim tudi tobak; lovci morajo namreč biti brez vsake vnetljive stvari pri sebi, da ne bi zagoreli gozdovi. Še posebej je nevarna ob nedeljah in petkih.²² Na področju Agua Blanca, La Rioja v severozahodni Argentini pa je znan škrat *mikilo*, ki nosi na glavi velik klobuk, eno roko ima leseno, drugo železno, sledovi njegovih stopal pa so obrnjeni v nasprotno smer, kot se premika.²³

Izročilo o *krivopetah* torej dopolnjuje globalni zemljevid izročil o bajčnih bitjih z zasukanimi stopali oz. bitjih z drugimi telesnimi deformacijami. Ženski liki, kot so npr. *chinigua*, *ciguapa*, *duncani* in ne nazadnje *krivopeta*, so močne aktivne protagonistke,

¹⁹ Ni povsem jasno, ali so o teh bitjih pripovedovali stari starši informatorja Kevina Orteze, ki živijo na Filipinih: *Rekli so: »O, ne hodi v gozd, boš mogoče videl te reči, boji previden ...« Ne vem, ali je res. To je bilo bitje z nazaj zasukanimi stopali. Nevarno. Ne bi se več vrnil domov. Ta bitja niso jedla ljudi, le duša bi odšla iz telesa in bi umrl.* (Orteza 2015: UV). Enake ali podobne velikane s Filipinov, ki še posebej radi ugrabljajo otroke, omenja tudi Aldina De Stefano (2003: 48).

²⁰ V SV1: SSKJ *inkubus*.

²¹ Gl. v: La montagna dei Twergi di archivio Iconografico del Verbano Cusio Ossola, gl. SV5 in SV6; medtem ko Coltro (2006: 12) omenja kot lastnost tega bitja nazaj zasukan obraz.

²² O *caipori* so dr. Ines Mariji Palleiro povedali njeni študentje v Buenos Airesu (Palleiro 2017: UV).

²³ Dr. Palleiro je omembo škrate, imenovenega *mikilo*, zasledila med terenskim delom na tem območju leta 1988, informator je bil 11-letni deček Daniel (Palleiro 2017: UV).

in če sledimo Jungovemu konceptu, vse po vrsti ustrezajo arhetipu *anime* in so glede na razširjenost po svetu del »kolektivnega nezavednega«. ²⁴ Ker je arhetipske podobe invalidnosti mogoče med seboj primerjati oz. iskati njihove razlike, se arhetipska psihologija mdr. naslanja tudi na mitološka besedila, kar Ebenstein pokaže na primeru pohabljenosti grškega boga *Hefajsta*; zgodbe, povezane z njim, so namreč med najstarejšimi opisi invalidnosti (Ebenstein 2006).

Mnogi avtorji so si enotni, da je na pomen stopala treba gledati kot na ambivalenten simbol. Pail Diel meni, da je stopalo simbol duše, pri čemer s primeri iz grške mitologije dokazuje, da so defekti stopal, npr. hromost, znak za defekte duše; tej razlagi pritrjuje tudi Jung, ki dodaja, da ima zaradi neposredne povezave z zemljo stopalo faličen pomen (prim. Cirlot 1984: 111), kar se ujema tudi s Freudovo interpretacijo (Chevalier in Gheerbrant 1983: 369). V folkloristiki je psihoanalitične poglede na univerzalnost folklornih pojavov pretresel Alan Dundes in sklenil, da folklorni pojavi enostavno *so* – folklorja je namreč vedno bila in po vsej verjetnosti tudi vedno bo (Dundes 2005: 403). Na Slovenskem se vprašanju univerzalnosti duhovne kulture posveča Marko Terseglav, zastopnik t. i. poligenetske teorije, ki predpostavlja, da se nekateri enaki ali podobni kulturni elementi lahko razvijejo pri različnih narodih neodvisno, samostojno (Terseglav 2006: 52–54); na univerzalnost duhovnega izročila opozarja tudi Monika Kropelj Telban (2015a; 2015c). Vanja Huzjan pokaže, kako raziskovalci iz različnih znanstvenih disciplin, kot so psihoanaliza, folkloristika, literarna veda (Freud, Jung, Dundes, pri Slovencih M. Golež Kaučič, M. Juvan, M. Terseglav) interpretirajo folklorne pojave z različnimi koncepti univerzalnosti, in sklene, da je univerzalnost teh pojavov posledica njihove zmožnosti, da nagovorijo vsakogar, predvsem na ravni nezavednega (Huzjan 2008: 113–133).

2.3 ZASUKANO STOPALO KOT RAZLIKOVALNA LASTNOST MED ČLOVEŠKIM IN MITSKIM

T. Crawford Cree meni, da večina bitij z deformacijo nog pripada mejnemu območju med človeškim in čutnim spiritualnim svetom (1906: 131). Deformacija zasukanih nog po njegovem ni degradacija človeške oblike, ampak ostanek teriomorfnega koncepta

²⁴ Jungovec Jožef Magdič arhetipskost pokaže na primeru črne Madone, ki je po njegovem v povezavi s starimi ženskimi mitološkimi kulturi; v slovanski mitologiji je to *mokoš*, magični ostanek kulta boginje Velike matere, ki so jo negovali poljedelci. Črna Madona se dotika slike v kolektivnem nezavednem, ki obuja spomin na čaščenje stare boginje meseca, saj le-ta uteleša ženskost, darovanje življenja (Magdič RV 2017). S tem v zvezi je zanimivo, da sta na relativno majhnem območju krivopet kar dve cerkvi, posvečeni črni Madoni: romarsko svetišče na Stari gori v Benečiji in nekoč romarska cerkev Device Marije Lavretanske v Trenti. Damjan Ovsec se z ozirom na Junga, ki pravi, da je tema sredina klice in da je črno kraj kaljenja, spočetja, še preden se zgodi svetla eksplozija rojstva, sprašuje, ali je to morda pomen črnih Devic ali Mater božjih, boginj klitja in jam, kakršna je na primer efeška Artemida s temnim in svetlim obrazom (Ovsec 2001: 205).

nadnaravnih bitij: nekateri primeri kažejo na povezavo z orintomorfni duhovi – ptiči imajo namreč zasukana kolena, torej je deformacija nog ostanek prvotne, ptiču podobne forme (Crawford Cree 1906: 133). V nasprotju z njegovim diahronim razmišljanjem pa Ramon Sarró meni, da univerzalna simbolika zasukanih stopal ne tiči v atavističnih ostankih, ampak v tem, kako si predstavljamo zasukanost pogačice v kolenu, kar je lahko razlikovalni atribut med človeškim in živalskim: če je zasukano koleno, je torej zasukana cela noga, ne le stopalo (Sarro 2008: 276). Bajčna bitja, ki imajo zasukana samo stopala, so torej nekje vmes: ne pripadajo ne enemu ne drugemu, pač pa obema hkrati. Claude Lecouteux meni, da folklorno izročilo ne govori le o enem svetu onkraj ali onostranstvu, pač pa tudi o svetu fantazijskih likov, v katerem so duhovi, vilinci, demoni, ti svetovi pa so drugačni od sveta mrtvih (Lecouteux 2003). Tudi Ljubinko Radenković je mnenja, da imajo mitska bitja s človeško formo neko razlikovalno značilnost oz. označbo, ki govori o pripadnosti drugemu svetu. Ta markiranost se lahko kaže z opozicijami v odnosu do človeka (Radenković 2009: 168), v primeru *krivopet* torej skozi obratno obrnjena stopala. V izročilu plemena Kuči v Črni gori ima npr. hudič zasukana stopala,²⁵ da se razlikuje od človeka (Dučić 1931: 281). Monika Krojepej Telban med drugimi memetskimi vsebinami, povezanimi z ženskimi bajčnimi bitji, obravnava »obrnjeni svet«, torej tudi obrnjena stopala in druge fizične deformacije, kot značilnost vilinskega obrnjenega zrcalnega sveta, in sicer v kontekstu simbolne ekvivalence motivov oz. človekovega predstavnega sveta, ki ga pogojuje primarno in nezavedno. Narobe obrnjeni deli telesa, narobe obrnjena oblačila pa tudi obratno delovanje bajčnega bitja od drugih ljudi (npr. prošnja za sonce v hudi suši, govorjenje ponoči namesto podnevi) kažejo torej na obrnjen vilinski svet (Krojepej Telban 2015a; 2015c: 85–88). Kot *kodkodega* v Reziji (Krojepej 2008: 229) tudi *krivopete* včasih počno stvari v obratnem času kot ljudje: *Su prale (krivopete) štriene od une tu patoce an so jih kladle sušit ponoč ta na debelo peč. Zjutra so jih skrile tu njih jame, de obedan jin jih na uzame an potle, poskriuš [naskrivaj], so pledle [pletle]* (Tomasetig 2010: 68–69). Če ima kakšen človek po pomoti narobe obrnjeno oblačilo, v Posočju ljudje še danes pravijo: »Bo dež!« ali »Kličesh dež?!«, kar je morda povezano z verovanjem, da to lahko vpliva na vreme.

O demonski konotaciji besede *kriv-* piše Svetlana. M. Tolstaja, ki primer *krivopete* postavi ob bok ruskima *ančutki* (hudiču), *lešemu* (demon gozda) in srbskemu črnemu petelinu *krivcu*, ki poje za petelina ob neobičajnem času, saj ga poziva hudič; takega petelina je treba ubiti, da se ne bi pripetilo kaj hudega. Deformacije telesnih delov ljudi in živali (krive noge, krivi vratovi) pa tudi rastlin in stvari (npr. kruh, ki se speče na novo leto, greblja za spravljanje žerjavice iz peči ipd.) imajo konotacijo onostranskega, torej zvezo z drugim, demonskim svetom. Prav tako tudi nekatere situacije, npr. pri poroki človek prehaja iz enega stanja v drugo, zato v šaljivih pesmih ženina

²⁵ Hudič ima sicer skoraj vedno kopita namesto stopal.

in nevesto imenujejo *krivonogije*; na Poljskem nevesto imenujejo *krivaja*. V folklori so besede, tvorjene iz korena *kriv*, povezane z nečistostjo, torej z drugimi svetovi (Tolstaja 1998: 225).²⁶

Charles Stewart bitja s fizičnimi deviacijami imenuje *exotica* in meni, da so prav noge tisti udi, ki so največkrat prizadeti. Ljudje s telesnimi deformacijami so bili družbi, celo lastni družini v sramoto in so bili izključeni iz socialnega življenja (Stewart 2016: 180–182). Prav to pove tudi ena od informatork v Benečiji: *Krujapete so blie buje [uboge] žene', ka so ble zavaržene, an dakor jih ne bo ubeden čitavu [nihče očital], zak so ble buoge saruote, ma so ble modre. A vieš, da je bla, ko sem pršla to gor, je bla Tončicova, je mela glih takuo noge obrnjene, je mela žeke 'saldu [copate velike] an je mela paščic [pašček], da je držalu* (Primosig 2014: UV)²⁷. Glede na to, da so krivopete znane zgolj na omejenem območju (prav tako tudi sorodna bitja po svetu), bi bilo zanimivo preveriti, ali oz. koliko izvor tega izročila tiči (tudi) v genetskih (medicinskih) pojavih.

Demonška bitja se pojavljajo oz. delujejo v času in na krajih z večjim tveganjem za človeka, kot so npr. čas okoli zimskega solsticija (to še posebej velja za sredozimke), mrak, dnevi pred krstom, postni dnevi, jame, gozdovi, izviri vode, močvirja ... (Kuret 1980: 179; Kropej 2008a; Radenković 2013: 16, 18). Prav tako regulativno vplivajo na obnašanje ljudi v vlogi varuhov narave ali temeljnih moralnih norm, npr. *chinigua* kaznuje moške, ki prekršijo meje družbeno sprejemljivega obnašanja (Lafée-Wilbert & Wilbert 2010: 57), *caipora* je še posebej nevarna ob petkih in sobotah – tudi v slovenskem izročilu sta petek in sobota lahko nevarna dneva, povezana z različnimi verovanji (Ovsec 2001: 104, 105) – *caipora* preži na lovce z vnetljivimi snovmi, saj varuje gozd pred požari, kar lahko povežemo tudi z ekološkim (naravovarstvenim) vidikom, prav tako tudi *sisimite*, ki varujejo divje živali (Kirtley 1964: 79).

Niko Kuret postavlja *krivopete* v kontekst slovenskih šeg in verovanj, povezanih z zimskim solsticijem. Navaja primer, da so na predvečer svetih treh kraljev *krivopete* in *pirte* (*pehtre babe*) skupaj strašile otroke po hišah (Kuret: 1970: 272). *Pehtre babe* izhajajo iz verske predstave o pramateri (Velika mati, Magna mater) oz. darovalki življenj, prinašalki svetlobe, ki skrbi za življenje, vegetacijo, o božanstvu, ki so ga poznale vse kulture sveta (prim. Kropej 2008: 106). Njen značaj se z družbenimi spremembami pozneje demoniziral: vodi duše umrlih, vpliva na usodo ljudi, vremena ipd. Kot voditeljica umrlih duš, predvsem otroških, se preobraža v hudobnega demona in se pojavlja kot voditeljica divje jage oz. divjega lova (Kuret 1997a; 1997b; Kropej 2008: 111).

²⁶ Desna smer pa naj bo definirana glede na prostor, ali telo velja za »pravo«, leva pa velja za napačno, »krivo« smer (Mencej 2013: 119); desna simbolizira dobro, leva pa zlo, npr. Boga in hudiča (Stewart 2016: 178). Tako kot pri drugih slovanskih jezikih (Tolstaja 2009: 233) je tudi v slovenščini in njenih narečjih desna povezana s pravo smerjo (npr. prava roka = desna roka, gl. Pleteršnik [1894] 2006: 286; Ivančič Kutin 2007: 81).

²⁷ Tudi informatorka s Kambreškega se iz svojega otroštva spominja nekaj ljudi, ki so imeli telesne deformacije, tudi zasakana stopala. Pojav informatorka povezuje s porokami v ožjem sorodstvu (Srtergar 2018: UV).

Ustni viri iz novejših časov potrjujejo hkratno pojavljanje *krivopet* in *pirt* v času okoli zimskega solsticija: v času intervjuja skoraj 100-letna Štefanija Kravanja (r. 1916) iz Trente pravi, da še pomni, kako so krivopete in pirte skupaj ali izmenično hodile po hišah na predvečer sv. Miklavža in strašile otroke; zadaj za glavo so imele pripete goreče sveče (Kravanja Š. 2015: UV). Miklavževih obhodov z domačini (fanti), napravljenimi v pirte in krivopete, se spominja tudi nekoliko mlajši informator (r. 1932) iz Trente (Hosner 2015: UV). Še mlajša informatorka (r. 1954) iz Čezsoče pa je povedala, da za krivopete v otroštvu sicer ni slišala, da pa se spominja pripovedovanja o pirtah, z njimi so strašili otroke. Pirte so imele nazaj zasukane noge in so živele v Pirtni jami nad Čezsočo (Kenda 2016: UV); iste lastnosti *pirt* omenja še ena informatorka iz iste vasi (Mlekuž 2014: UV). Že leta 1959 pove Matičetovov informator iz Trente: *Pirte, so nas strašili, da če gremo dou h vodi, de pride pirta, de ma noge zad obrnjene: pete sprede an prste zad* (Matičetov RV 1959: 49). Krivopete in pirte so se na Bovškem torej že začele spajati v en lik.

3. KRONOLOŠKI PREGLED ZAPISOV O KRIVOPETAH

Kronološki pregled gradiva o krivopetah pokaže dinamiko zapisov v času, njihovo vrsto in tudi vpliv predhodnih objav na naslednje. Hkrati nam tak pregled gradiva prinaša vpogled v spremembe izročila tako z vidika karakteristik krivopet in njihovih funkcij kot tudi na vsebinsko-motivni ravni pripovedi, pri čemer je hkrati mogoče slediti prostorski razporeditvi zapisov. Večina pripovedi in njihovih fragmentov, ki jih prinaša kronološki pregled, je v gradivskem delu te monografije.

3.1 ARHIVSKO GRADIVO IN OBJAVE

Krivopete naj bi že v 18. stoletju omenjal Karel Zois (1756–1799), botanik, raziskovalec rastlinja v alpskem visokogorju: poročal naj bi, da so bili njegovi lokalni vodniki prepričani, da v dolini Triglavskih jezer živijo *krivopetnice* (prim. Kozinc 2014: 23).²⁸ Prvo preverjeno dokumentirano omembo krivopet zasledimo v gradivu poljsko-ruskega jezikoslovca (francoskih korenin) Jana Baudouina de Courtenaya, ki je v zadnji tretjini 19. stoletja raziskoval slovanske jezike in njihova narečja. Leta 1873²⁹ je v Špetru v Benečiji zapisal, da krivopete nosijo točo, bežijo pa pred zvonovi svetega Lenarta (Baudouin de Courtenay 1988: 74–75). Krivopete v tem zapisu nosijo vlogo, ki sicer v izročilu večkrat pripada čarovnicam (Matičetov 1988: 224, 225; Mencej 2008: 88–92), toda povzročanje toče, nevihte in dežja je večkrat pripisano tudi različnim *babam*, kot so *divja*, *biela*, *pehtra baba* (Hrobat Virloget 2010).

Večjo pozornost je izročilo o krivopetah posvetil katoliški duhovnik Ivan Trinko. V skrbi za ogroženo jezikovno dediščino med Slovenci v Italiji je o njih napisal članek *Divje žene ali krivopete* in ga objavil v *Ljubljanskem zvonu* leta 1884 (Trinko 1884: 229–232). V njem je ugotavljal, da je izročilo o krivopetah edinstveno in posebno, znano pa da je samo v nekaterih krajih v Benečiji, toda danes (tj. leta 1884!) to izročilo zamira /.../ *Tako so bile Krivjopete; a sedaj jih ni več, ker so jih baje duhovni pregnali.*

²⁸ Kozinc ne navaja besedila, na katero naj bi se skliceval, pregledala sem precej literature, toda krivopet mi ni uspelo najti.

²⁹ Gradivo je bilo objavljeno šele leta 1988.

Jame, v katerih so bivale, kažejo se še tu in tam še sedaj, in še dan danes se mladina boji in ogiblje takih jam. /.../ (Trinko 1884: 230). Trinko opiše značilnosti krivopet: bivale so po gorskih jamah in duplinah, imele so dolge, po hrbtu razvozlane lase, roke in noge pa obrnjene nazaj; prikazovale so se ponoči in plašile ljudi, vendar so se, če se je pripravljalo na nevihto, pojavile tudi čez dan. Takrat so z višje ležečih skal opazovale ljudi pri delu. Ker so poznale naravne moči in skrivnosti ter znale napovedovati vreme, so kmete posvarile, a za to so si same vzele plačilo: ko se je bližala nevihta s točo, so vpile, naj ljudje spravijo svoje blago. Medtem ko so ljudje hiteli na polju, pa so jim iz nevarovanih hiš pobrale otroke. Ker so se hranile s človeškim mesom, so bili otroci vselej v nevarnosti pred njimi. V votlinah so jih redile z lešniki in orehi, da so se lepo odebelili, in jih nato pojedle. Včasih so kakšnega pustile pri življenju in ga učile raznih skrivnosti, toda ne brezplačno: zanje jim je moral opravljati različna dela ali pa se jim odkupiti s kakšnim detetom. Če pa je med ljudi raznesel njihove skrivnosti, so se strahovito maščevale nad njim in upepelile njega in njegovo s pohištvom vred. Trinko v spis doda še osem zgodb o krivopetah, kakor se jih spominja iz svojega otroštva (Trinko 1884, 229–232).

Le nekaj mesecev za Trinkom poroča o krivopetah v Trenti tedanji trentarski vikar Simon Gregorčič mlajši³⁰ (pod članek se podpiše s psevdonimom P–ov). Živost tega izročila pojasni s tem, da se *krivopetnic*, ki živijo v dolini Zadnjice pod Triglavom, še danes bojijo celo odrasli ljudje (Gregorčič 1884: 311). Nadalje v knjigi o Slovencih v Benečiji krivopete omenja geograf Francesco Musoni; pravi, da mu je grozne stvari o bitjih z obrnjenimi stopali pripovedovala njegova stara teta iz Benečije, imenovala pa jih je *bradovike* ali *krivopete* (Musoni 1893: 13). Že konec 19. stoletja je beseda *krivopetnica* – torej v obliki, ki jo je zapisal Gregorčič ml. v Trenti – vključena v Pleteršnikov slovar (Pleteršnik [1894] 2006: 466).

Konec 19. stoletja sledi le še en obsežnejši zapis o krivopetah: zgodovinar Simon Rutar jih predstavi v poglavju o jeziku in »narodnem blagu« Slovencev v Benečiji, pri čemer se sklicuje na zapis Ivana Trinka ter doda, da ta bitja na Tolminskem poznajo pod imenom *duga / duja baba* (divja baba); ob tem kot ključno značilnost obeh navede nazaj zasukana stopala, včasih celo dlani, s čimer potrди, da gre za isti bajčni lik, torej krivopeto. Toda pregledani arhivski in objavljeni viri ter terenske poizvedbe (še) niso potrdili, da bi imela tolminska divja baba nazaj zasukana stopala.³¹ Rutar poleg fizičnih in značajskih lastnosti, ki jih opiše že Trinko, doda še, da imajo krivopete razmršene zelene lase (Rutar 1899: 91–92).

³⁰ Simon Gregorčič je bil bratranec pesnika Simona Gregorčiča (Simončič 2013: 69). Več o njegovem življenju in delu gl. PSBL (1979: 491–492).

³¹ Nobena od šestnajstih enot pripovedi o divjih babah na Tolminskem, ki so objavljene v knjigi *Zlati Bogatin* (Dolenc 1992: 16–40), npr. ne omenja, da bi imele zasukane noge; pri pripovedih o krivopetah je to praviloma najvažnejši opis! Tudi poizvedovanja na terenu v letih 2013–17 niso potrdila, da bi imele divje babe s Tolminskega zasukana stopala.

Leta 1922 v nemški zbirki krivopete omenja Anton von Maily (1922: 38); isto gradivo je bilo s spremno besedo Milka Matičetovega leta 1986 izdano še v italijanščini in kasneje večkrat ponatisnjeno. Krivopete, ki naj bi živele v idrijskih hribih, naj bi imele poleg stopal zasukane tudi dlani (Maily 1922: 38; 1987: 93, 200). Pripoved je na terenu dokumentirala njegova dijakinja Maria Pivk. To je poleg Musonija, ki kot vir navaja svojo teto, prvi zapis, v katerem je zapisovalec (ki ga Maily upošteva tudi kot informatorja) naveden s polnim imenom in priimkom; toda zgodba, z izjemo dokaj pavšalnega lociranja – *Jama* v gorah blizu Idrije – zelo spominja na zapis Ivana Trinka (1884) oz. Simona Rutarja (1899).

Bržkone zaradi zgodovinskega dogajanja v času fašistične okupacije zahodnoslovenskega ozemlja, druge svetovne vojne, nato pa še težkih povojnih časov v prvi polovici 20. stoletja ni veliko zapisov o krivopetah: Jakob Kelemina je v zbirko *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva* vključil Trinkovo gradivo (Kelemina 1930: 208–211), Gaetano Perusini je leta 1946 v razpravo o ladinskih pripovedih vključil zgodbo o poroki krivopete z mladeničem (Perusini 1946: 3), podobna varianta, zapisana leta 1951 v Valle³² pri neznanem informatorju, pa je objavljena šele leta pozneje (D'Orlandi in Cantarutti 1964: 24–25, 40; 1987: 1408). V Trinkovem koledarju je bila brez navedbe zapisovalca in informatorja objavljena pripoved Krivopete v skobcu, s podnaslovom Ronska pravljica (B. n. a. 1955: 118-121; ista enota je objavljena še enkrat v B. n. a. 1992).

Več doslej prezrtih zapisov je mogoče zaslediti med gradivom, ki je bilo dokumentirano med terenskimi raziskavami Slovenskega etnografskega muzeja v Breginjskem kotu leta 1951 in na Bovškem leta 1952. Pripovedi o krivopetah sta tam zapisala raziskovalca Marija Jagodic in Milko Matičetov (Jagodic RV 1951; Jagodic RV 1952; Matičetov RV 1951; Matičetov RV 1952). Matičetov, ki se je na Bovško pozneje še vračal,³³ je leta 1959 zbral še nekaj novih enot (gl. Matičetov RV 1959). V teh virih je skupno 23 enot pripovedi oz. fragmentov o krivopetah, gradivo pa – z ozirom na starejše objave – prinaša nekatere povsem nove motive, zato je še posebej dragoceno. V tem gradivu so pomembne tudi opombe, da nekateri vprašani informatorji za krivopete še niso slišali (npr. Matičetov RV 1951 TZ32: 55; Jagodic RV 1952 TZ9: 53), kar daje slutiti, da to izročilo ni bilo splošno znano med vsemi prebivalci. Vlado Pipan je v dramsko igro v šestih dejanjih *Dekle iz Trente*, ki je izšla leta 1955, vključil tudi pripoved o krivopeti, ki jo položi v usta protagonistki Sirarici (Pipan 1955: 38–40). Zgodba o krivopetah je sicer del dramskega, torej literarnega besedila, toda avtor je osnovo zanj dobil med domačini v Trenti,³⁴ besedilo pa je podobno tistemu, kar je v

³² Žal ni točnega podatka, v kateri dolini je bilo gradivo zapisano, gotovo pa nekje v Benečiji v eni od Nadiških dolin.

³³ Matičetov je v 50. in 60. letih 20. stoletja večkrat obiskal pravljjičarja Jozo Kravanja - Marinčiča v Vrsniku (gl. Ivančič Kutin 2012).

³⁴ Vlado Pipan je v 50. letih 20. stoletja 10 let zapovrstjo v najeti stari šoli v bližini izvira Soče preživel poletni dopust s svojo družino; rad je imel gore, planinaril je, v dolini pa se je rad pogovarjal s starejšimi domačini, saj ga je zanimalo izročilo in vse, kar je bilo starega (Zore 2018: UV).

Trenti v istem obdobju zapisal Milko Matičetov. Janez Dolenc, profesor slovenščine na tolminskem učiteljskišću, je s pomočjo svojih dijakov od leta 1956 do svoje upokojitve 1986 zbral nekaj enot pripovedi o krivopetah na Livškem in v Breginjskem kotu, nekaj jih je 1992 objavil v knjigi *Zlati Bogatin* (Dolenc 1992: 43, 45–48).

Pavle Merkù se je med letoma 1965 in 1974 lotil sistematičnega zbiranja slovstvene folklore med Slovenci v Italiji. Bogato in zelo raznoliko gradivo, največ je pesmi, je izšlo v monumentalni monografiji *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji: zbrano v letih 1965–1974* (Merkù 1976). Toda presenetljivo je, da Merkù pri svojem terenskem delu v Benečiji na krivopete skorajda ni naletel. V knjigi najdemo en sam samcat droben zapis. Na vprašanje, ali je informator že slišal za krivopete, mu le-ta odgovori: *Krivopête. Tud tiste ne. Ja, tan u Brdi dijejo, právijju, da je bla krivapéta in pravijo tudi, ...* in informator tu preskoči na drugo temo (Merkù 1976: 331). Je pa v Trinkovem koledarju objavil *Pravco o dveh Rezijanih, ki sta šla po svetu* (Merkù 1972: 62–66), v katerem krivopete vedo, kako bi se lahko ozdravilo kraljično. Gradivo, ki so ga zapisali Matičetov, Jagodiceva, Dolencevi dijaki in Merkù, je večinoma opremljeno s podatki o informatorju ter s krajem in časom zapisa.

V 70. letih 20 stoletja je nekaj gradiva o krivopetah v Nadiških dolinah zapisala italijanska folkloristka Andreina Ciceri (1972: 211–213), desetletje pozneje pa ga je tam, sprva v krogu svoje družine, začela zbirati domačinka Ada Tomasetig iz Saržente. V zbirko tridesetih pripovedi iz Benečije z naslovom *Pravce mojga tat an moje mame* sta uvrščeni dve enoti o krivopetah (Tomasetig 1981: 48–49, 53). Na izročilo o krivopetah so leta 1996 naleteli tudi udeleženci raziskovalnega tabora pod Matajurjem, kar omenja v poročilu Roberto Dapit (Dapit 1996: 31–37).

Pomemben mejnik v kronologiji objav o krivopetah na slovenski strani meje je slikanica Svetke Zorčeve³⁵ z naslovom *Krivopetnice in Zlatorog* (Zorčeva 1985). Knjiga ima podnaslov *Trentarska ljudska* – avtorica naj bi pripoved zapisala po pripovedovanju domačinov v Trenti (imen informatorjev v knjigi ne navaja). Poizvedovanje na terenu je pripeljalo do informacije, da naj bi Zorčeva pripoved zapisala pri mami svoje tašče. To je bila Trentarica Marija Cuder, rojena leta 1875 v Zapovdnu v Trenti pri Šilovih in nato poročena k Tužinovim v Trento; domačini so jo klicali Mática; bila je majhna drobna ženica, zaradi svoje postave, značaja, zgovornosti in tudi oblačil je veljala za posebno (Zorč 2015: UV; Kašca 2017, 2018: UV).³⁶ Zato kljub izdatni literarizaciji delo Zorčeve upoštevamo kot terenski vir. Z objavo besedila v knjigi in ob mičnih ilustracijah Marije Vogelnic so krivopete postale bolj znane ne le v lokalnem okolju (širše Bovško), pač pa tudi v širšem slovenskem prostoru, predvsem otrokom, njihovim staršem in učiteljem.

³⁵ Svetoslava Ana Grafenauer, poročena Zorč (1926–2007), je bila hči slovenskega literarnega zgodovinarja in etnologa dr. Ivana Grafenauerja. Leta 1946 je dobila službo učiteljice v Trenti in se leta 1948 poročila z domačinom Jankom Zorčem -Tužinom.

³⁶ Informatoriki sta podatek povedali neodvisno, vsaka ob drugi priliki, pri obeh pa gre za prababico njunih mož.

Slika 06: Marija Cuder - Matica (1875–1961). Fotografija iz zasebnega arhiva J. Kašca.

Slika 07: Trentarska učiteljica Ana Svetoslava Grafenauer, poročena Zorč (Svetka Zorčeva), s svojima sinovoma v Trenti. Foto: M. Matičetov, 1952. Fotografija iz arhiva Slovenskega etnografskega muzeja.

Aldina De Stefano (2003), italijanska pesnica in filozofinja, v duhu glorifikacije naslanja na krivopete in njim sorodne ženske like feministična razmišljanja o arhetipu Matere zemlje. V knjigo vključi že objavljene pripovedi Ade Tomasetig (1981), dve pesmi Luise Tomasetig ter spomine, povezane s krivopetami, ki jih je zapisala med ljudmi.

Za slovstvenofolkloristične raziskave je najpomembnejše gradivo, ki je prišlo na dan leta 2010: med 578 pripovedmi iz Benečije, ki jih je Ada Tomasetig objavila v knjigi *Od Idrije do Nediže* (2010), je kar 47 enot o krivopetah, med katerimi so tudi doslej neznani motivi. Pripovedi so objavljene v narečnem zapisu in knjižni italijanščini – v jezikih, ki ju razumejo ljudje, pri katerih je bilo gradivo zapisano (gradivo je dokumentirano s podatki o pripovedovalcu in kraju zapisa).

Med folklorističnimi raziskavami na severozahodnem delu slovenskega etničnega prostora (Zgornje Posočje, Benečija) je bilo med letoma 2013 in 2017 dokumentiranega tudi nekaj gradiva o krivopetah; hkrati s tem je bila deloma preverjena navzočnost tega izročila med prebivalci danes. Že terenski zapisi iz petdesetih let 20. stoletja (npr. Jagodic RV 1952: TZ9, 53, 83) so dajali slutiti, da krivopete niso bile splošno znane povsod, pri vseh informatorjih. Tukajšnja raziskava je pokazala, da je število informatorjev, ki so lahko pripovedovali o krivopetah ali dali o njih kakršno koli koristno informacijo (gl. gradivo iz ustnih virov), precej manjše od tistih, ki o krivopetah niso vedeli ničesar.³⁷

³⁷ Večina vprašanih informatorjev je bila starejša od 60 let.

3.2 KRIVOPETE V PRIROČNIKI

Kmalu po Trinkovi in Gregorčičevi objavi 1884 sta bili besedi *krivopeta* in *krivopetnica* že konec 19. stoletja vključeni v Pleteršnikov slovensko-nemški slovar:

krivjopéta, *f.* = divja baba, *LjZv. (IV. 229.)* (Plet. 1: 470).

krivopétnica, *f.* krivopetnice so bajeslovna bitja, ki imajo noge zasuknjene, peto spredaj[,] a prste zadaj, *Trenta-Slovan I. 311* (Plet. 1: 470).

krivopêtnica: krivopetnice so bajeslovna bitja, ki imajo noge zasuknjene, peto spredaj a prste zadaj (Pleteršnik [1894] 2006: 466).

V 20. stoletju je na Slovenskem izšlo nekaj knjig z izborom slovenskega pripovednega izročila, med njimi tudi take s strokovnimi komentarji o slovenski mitologiji (npr. Kelemina 1930: 208–211; Bohanec 1966: 15).³⁸ Pri obravnavi krivopet avtorji črpajo gradivo iz starejših slovenskih virov (Trinko 1884, Gregorčič 1884, Rutar 1899), pri zapisu pa začnejo uporabljati enotno (poknjiženo) poimenovanje *krivopeta* (gl. Kelemina 1930: 209; Bohanec 1966: 15, 102, 110). Kot je razvidno iz listkovnega gradiva za pripravo Slovarja slovenskega knjižnega jezika (KT SSKJ),³⁹ so bile prav te objave podlaga za zapis besede *krivopeta* v SSKJ:

krivopêta in **krivopéta** -e ž (é; ê) etn., po ljudskem verovanju bitje, ki nastopa v podobi hudobne ženske z nazaj obrnjenimi stopali: v gorah so domovale krivopete (SSKJ 1994: 455; enako spletni SSKJ 2008: SV1). Enako obliko, le da s krajšim pojasnilom in brez razlage, najdemo tudi v *Slovenskem pravopisu*:

krivopéta -e in **krivopéta** -e ž, člov. (é; ê) nardp. |žensko bitje| (SP 2001: 793)

Pisci komentarjev k zbirkam ali enciklopedičnih del, kot so slovarji ali pregledi slovenske mitologije, so v novejših delih (gl. Matičetov 1986; Šmitek 2004; Kropelj 2008) poleg omenjenih slovenskih vključili še zapise tujih (italijanskih in nemških) avtorjev, kot so Musoni (1893), Graber (1914), Perusini (1946), D'Orlandi - Cantarutti (1964) ter Nicoloso Ciceri (1992).

³⁸ Pozneje je izšlo še nekaj izdaj (npr. Kunaver 1991: 137; Unuk 2002: 482–486), ki pa gradiva niso umeščala v mitološke okvire kakor Kelemina, Bohanec.

³⁹ Poleg teh pa še Debelakove (1937: 5). V tem gradivu so evidentirane še oblike: *krivopeta* (Trinko 1884; Rutar 1899) in *krivopetnica* (Gregorčič 1884; Matičetov 1956: 135; Kuret 1970: 272).

Relevantno gradivo, ki sta ga v 50. letih 20. stoletja dokumentirala Milko Matičetov in Marija Jagodic v Trenti in Breginjskem kotu, v omenjene teoretične preglede ni moglo biti vključeno, saj se je skrivalo v arhivih ali pa v zasebni lasti raziskovalcev.⁴⁰ Enako velja za Dolenčevo gradivo, nabrano med letoma 1957 in 1990 na Livškem in v Breginjskem kotu, ki je bilo sicer deloma objavljeno leta 1992, toda njegov zasebni rokopisni arhiv je na voljo šele od leta 2012. Največji korpus gradiva o krivopetah (47 enot), ki ga je na terenu v Nadiških dolinah tri desetletja zapisovala Ada Tomasetig, pa smo dobili šele z objavo knjige leta 2010. Tako je danes na voljo veliko več gradiva o krivopetah kot kdaj koli prej. Krivopete se danes uveljavljajo kot posebnost lokalnega izročila, v Benečiji tudi nacionalnega, zato z najrazličnejšimi kulturno-umetniškimi (re)intepretacijami ter v turistično-gospodarski rabi vse bolj prehajajo v sfero sodobne in popularne kulture, izobraževanja in trženja (več o tem gl. v sedmem poglavju).

⁴⁰ Matičetov je svoje trentarsko terensko gradivo iz leta 1952 posodil Inštitutu za slovensko narodopisje za skeniranje leta 2010, gradivo iz leta 1951 in 1959 pa je Inštitut dobil v njegovi zapuščini (leta 2015 in pozneje).

4. VSEBINSKO-MOTIVNE ZNAČILNOSTI GRADIVA O KRIVOPETAH

Kot najbolj izpostavljena posebnost krivopet so njihova zasukana stopala, a v obravnavanem gradivu je razpršenih še veliko drugih opisov njihovih telesnih in značajskih lastnosti, kot je npr. dobrot, pripravljenost pomagati, plašnost, veliko znanje, tudi lepota; spet drugi viri poudarjajo njihovo hudobijo, fizično neprivačnost oz. strašljivost, krvoločnost. Lastnosti krivopet so si torej lahko povsem nasprotne, iz česar se nazorno kaže ambivalenca tega lika. Motivi, ki jih zasledujemo v pripovedih o krivopetah, so relativno pestri in se skozi čas nekoliko spreminjajo oz. prilagajajo različnim kontekstom in funkcijam pripovedi in pripovedovanja. Z žanrskega vidika so besedila v glavnem povedke, od tega sta dve besedili literarni, eno dramsko (Pipan 1955) in eno prozno (Zorčeva 1985); v nekatere enote so vpleteni pravljичni elementi (npr. Merku 1972; pogojno še Jagodic RV 1952: TZ7, 60). Dramatska zgradba obravnavanega gradiva je zelo različna, od fragmentov brez kakršnega koli zapleta, pri čemer gre zgolj za podatke, npr. da so informatorji za krivopete slišali, kakšne so bile videti, kje so živele, da so z njimi strašili otroke ipd., do pripovedi z bolj ali manj razvito fabulo. Po številčnosti motivov in izrazitejšem dramaturškem loku lahko med bogatejša besedila poleg omenjenih literariziranih besedil prištevamo precej zapisov Ade Tomasetig in posamične enote drugih zapisovalcev (npr. Matičetov RV 1959: 64–69; Merku 1972; B. n. a. 1992).

4.1 ZASUKANA STOPALA

Najbolj razširjen motiv, ki je skupen (skoraj) vsem pripovedim, in to ne glede na vsebino oz. sporočilo zgodbe, je opis deformacije stopal, ki je značilna za krivopete (kje imajo pete oz. prste na nogah), npr.: *so imele prste zad in pete spred; so ble kot druge ženske, samo pete so mele spredaj* (Jagodic RV 1952: TZ7, 16–17, 60). Ta opis je pogosto nadgrajen z razlago imena, npr.: *Krive pete – taku so im prabli zato, ker so imele stopala obrnjena nazaj* (Dolenc 1992: 45). *Ime so ušahale [dobile] po tejsn, k so mile prste tan, kir b mugla bit peta, an peto tan, kir b mugl bit prst* (DAJD1).⁴¹

⁴¹ Motiv zasukanosti, ki se sicer nanaša na podkovanje konja, najdemo tudi v rezijanski ljudski pesmi o kralju Matjažu: *Kovač ti iz kovačnice, / te konje nama brž podkuj: / vselej to sprednje daj nazaj, / vselej to zadnje daj naprej!* (Matičetov 1969: 200).

Zanimivo je, da v nobeni od razpoložljivih slovenskih variant ni pripovedi, ki bi se osredotočala na vzrok, ZAKAJ imajo *krivopete* zasukana stopala. Lastnost je večinoma omenjena kot samoumevno dejstvo, le v redkih variantah je posredno povedano, da zato, da bi stopinje zmedle morebitnega zasledovalca (gl. Dus 2016: UV) ali da so bile pač slabo stvarjene: *Dujepetke so ble slavo [slabo] stvarjene an so imele pete obrnjene* (Tomasetig 2010: 39). Nekateri informatorji deformacijo pripisujejo kazni: *Res, krivopetnice so bile reve! Saj je reva vsak človek, ki dela pokoro zaradi tujih grehov* (Pipan 1955: 39); *da so imele noge obrnjene, pa je bilo prekletstvo, so rekli ljudje* (Zorč 2015: UV); *Najprej so škodovale ljudem, potem so morale imeti pa noge nazaj, da so se pokorile. Potem pa so ubogale boljše* (Hosner 2015: UV). V nekaterih izročilih po svetu je zasukanost stopal podobnih likov opisana z razlagalno povedko. V povedki nepalskih Gurungov menda pravijo, da se je to zgodilo ženskam, ki so umrle pri porodu; kot nesrečni duhovi so blodile po gorah in skušale pomagati svojim osirotelim otrokom. Bog jim je obrnil stopala, da se ne bi več mogle vrniti v življenje. In tudi te so – podobno kot v trentarski zgodbi Zorčeve, kjer je bil mladi lovec sin *krivopete* – živele v višavah in imele rogato bajeslovno žival (prim. Kozinc 2014: 23, 24).⁴² V izročilu Dominikanske republike so zasukane noge *ciguape* povezane s kozmogonskim mitom,⁴³ zasukane noge oz. stopinje pa puščajo napačno sled za tistega, ki jo išče.⁴⁴

4.2 DRUGE TELESNE IN ZNAČAJSKJE LASTNOSTI KRIVOPET

Skoraj obvezen motiv v slovenskem gradivu je **opredelitev kraja oz. mesta**, kjer so krivopete prebivale, se pojavljale ali delovale (konkretne votline, jame, grape, konkretno gl. v poglavju *Prostori krivopet*).

⁴² Vir ne navaja imena duha. Skleпам, da gre za duha *duncani* ali *chruel* (gl. Spaight 1942: 137; McClintoc 1990: 44).

⁴³ Pripoveduje se, da se je Sonce zaljubilo (v španščini je Sonce moškega spola, op. prev.) v Goro in ji podarilo Mavrico. Nekega dne je Gora zbolela in tako zelo jo je bolela vsa njena notranjost, da je Sonce poslalo Veter in Dež, da sta ji olajšala notranjost. Tako je iz ene od jam prav te Gore prišla ženska, Ciguapa, z zelo dolgimi lasmi. Sonce jo je hotelo ujeti, a Ciguapa se je s stopali močno oklenila drevesa in od vsega tistega sukanja in napora so se ji stopala obrnila nazaj in tako ostala. Sonce jo je za kazen oslepilo (glagol *cegar* pomeni tako oslepiti kot zaslepiti, op. prev.), ona pa se je vrgla z višave ter pokrila vse s svojimi črnimi lasmi. Tako se je naredila noč (SV7). Iz španščine prevedla Lana Dodig.

⁴⁴ Leibi Ng je pisala o *ciguapi*, mitskem liku iz Dominikanske republike: njen izvor je neznan, pojavlja pa se v staroselskih povedkah ljudstva Arawako z Antilov, karibskega domorodnega ljudstva Taíno in skupin, ki so bile prišle z ozemlja reke Orinoco, a ji prav tako pripisujejo, da izvira iz daljne Afrike in da so jo temnopolti sužnji prinesli s seboj v Ameriko. Ciguape so ženske, ki živijo divje življenje v gozdovih gora Quisqueye (beseda Quisqueya v jeziku ljudstva Taíno označuje Karibske otoke in pomeni »mati vseh dežel«, op. prev.). Lepe so, z dolgimi in gostimi lasmi, sramežljive, in si kljub temu, da se skoraj ne kažejo ljudem, želijo naklonjenosti. Še posebej so zanimive zaradi svoje anatomske značilnosti – stopala imajo zasukana, obrnjena nazaj. Ko *ciguapa* beži, da bi se skrila, njene stopinje puščajo napačno sled za tistega, ki jo išče. Leibi Ng pravi: »Ta stopala, ki simbolizirajo zemljo, naselitev in trdnost, nas s svojo drugačnostjo od naših peljejo skrivnostnemu, magiji in poetični domišljiji naproti. Izredno dolgi lasje so mentalna preplavitev v svoji neskončni zmožnosti asociacije in učenja. Golota je popolna nedolžnost v skladju z naravo.« (SV8). Iz španščine prevedla Lana Dodig.

Opisi **telesnih in značajskih lastnosti** nam prinašajo zelo različne predstave o krivopetah – tako njihove splošne naravnosti do ljudi, njihovega znanja, navad in fizičnega izgleda. Npr.: *so ble kot druge ženske, samo pete so mele* spredaj (Jagodic RV 1952: TZ7, 16–17); *Imele so zlate lase in lica rdeče ko japka* (Banchig 2009); *So ble kajšne garde an kajšne lepe, ku te druge žene, pa nieso ble žleht* (Tomasetig 2010: 68–69); *lepe ženske, so dobro delale* (Matičetov RV 1959: 75–76); *so pomale [pomagale] juden, če so bli spoštljivi* (Tomasetig 2010: 49–51); *bile so človeku in Trentarjem naklonjene. Opozarjale so jih na vreme in na delo* (Zorčeva 1985); *kajšne su ble žleht, kajšne su ble pa brumne [dobra / prijazna] an su hodile pomat [pomagat] juden če po njihah an go po briegu* (Tomasetig 1983); *če je kdo zboleu, so ga zdravle, so mu nosile take trave* (Matičetov RV 1959: 75–76); *nabirale so zelišča in zdravile ljudi* (Dolenc 1992: 43); *nieso guoril, de so ble žleht* (Tomasetig 2010: 51–52); *Su ble brumne [prijazne, dobre] /.../ an se niesu pustile videt* (Tomasetig 2010: 54–55); *so veljale za plašne in so se izogibale ljudem. A če so se s kom srečale, so mu svetovale in mu pomagale* (Grabner 1914: 53); *Pa nieso tiele, de jih videjo, an kar je paršu kajšan, so letiele an so se skrile. Kar so čule hojo, su se skrile* (Tomasetig 2010: 52); *nieso ble hude an ljudem so poviedale dost reči. /.../ Se jih je vidlo oku zvičer, potle ku je zuonila avemarija* (Battistig, 2007: 12); *ponoči so strašile ljudi, prikazovale so se pa tudi čez dan zlasti pred nevihtami in slabim vremenom* (Rutar 1899: 91–92.); *so guoril, de so ble strupene [hudobne]* (Tomasetig 2010: 64); *so ble narodne [neurejene] an so miele duge parkje [dolge nohte] an noge narobe* (Tomasetig 2010: 69–70); *so bile garde ponočne ženske z dougimi lasmi, z dougimi in s pikastim nuosam, z narobe obarnjenimi nogami in dougimi parkji [prsti]. Suhe so bile, de jih je bilo le kuost in koža; bile pa so takuo močne, de so lomile čela an tačile [kotalile] u dolino velike skale an, kadar je bila huda ura, so lomile in rile [ruvale] kostanje. /.../ Krivapete so vehajale iz njih jame in hodile okuole strašit ljudi an jim škodo dielat, navadno šele po avemariji, kadar je bila že tema* (B. n. a. 1992; gl. tudi Stanonik 2003: 39–40); *kradle so ljudem stvari, zato so ponoči zaklepali vrata* (Terlikar (2) 2015: UV).

V nobeni varianti niso krivopete predstavljene kot neumne, njihova **modrost** je pogosto izpostavljena: *so miele veliko pamet* (Tomasetig 2010: 44–45); *so ble žene zlo kušne [pametne] an zlo inženjane [podjetne]* (Tomasetig 2010: 36–37); *so ble buoge saruote, ma so ble modre* (Primosig 2016: UV). Krivopete kot nosilke znanja, vedenja, prerokovalskih sposobnosti in neke notranje, nefizične moči v povedkah ohranjajo spomin prvotne prebivalce (Skrtnar 1994: 37).

Nekatere fizične lastnosti se pojavijo le redko, npr. da so bili njihovi **lasje** zelene barve (Rutar 1899: 91–92)⁴⁵ ali da so s pomočjo las lahko celo letele: *Dougi lasje so jim*

⁴⁵ Zeleni lasje so pogost opis za divjko (dugo) babo s Tolminskega (gl. Dolenc 1992: 20; Ivančič Kutin 2017a: 77–82; Ivančič Kutin 2017b: 78).

služili za peruota, kadar so farfoliele [letele] z dneva brega na te drug (B. n. a. 1955, ponatis v B. n. a. 1992). Nekateri viri jih primerjajo z živalmi: *so bile podobne bolj kozam kot ljudem* (Stanonik 2003: 48); *bile so kot žabe* (prim. De Stefano 2003: 64).

Včasih je opisana njihova **obleka**: *oblačile so se, so spedle [spletle] lazino [srobot] an trave an take reči, kuo k' so pravli* (Tomasetig 2010: 39); *oblečene so ble z drevesnin listjan* (Banchig 2009); *Krive petnce niso nč oblečene, majo samo od brine tisto olup okol sebe* (Matičetov RV 1952 TZ14: 37–38); *Krivopetnice so, če je poginila kaka živina, nosile tisto kožo okoli sebe: kosmati del navznoter, da so imele toploto* (Matičetov RV 1952: TZ17, 98); *Bose so ble an so plesale* (Matičetov RV 1959: 49); *so ble v bielín obliečene. Ponoč so prale blaguo* (Tomasetig 2010: 59). Omembe belih oblačil krivopet zasledimo tudi v gradivu Aldine De Stefano (2003: 66). Bela barva oblačil, v katere so odete vile – bele žene imajo po barvi obleke celo ime – simbolizira deviškost, čistost in resnico, brezčasnost (De Stefano 2003: 66–68; Ovsec 2001: 204).

Človeško meso kot njihova **prehrana** je omenjena v starejših virih: */.../ naj jim dečka priredi za večerjo; /.../ da je od jeze otroke pojedla; /.../ Krivjopeta zgrabi starca in ga vanjo potisne, vesela, da si je pridobila tako tolst plen* (Trinko 1884); *Tam so jih (otroke) pitale z orehi in drugo redilno hrano, da so odebeleli, in potem so jih pojedle, kajti redile so se od človeškega mesa* (Rutar 1899: 91–92); */.../ ugrabile otroke. Potem so jih v svoji votlini redile z lešniki, dokler jih niso pojedle* (Mailly [1922] 1986: 93). Surovo meso, tudi človeško, je v nekaterih virih prehrana *divjih bab*: *Ljudje so se jo strašansko bali zato, ker je jedla samo surovo meso. Kradla je jančke in kozličke pa tudi majhne otroke, če ni bilo drugega* (Dolenc 1992: 20). V virih (predvsem mlajših), ki ne poudarjajo ljudožerske narave krivopet, pa njihova prehrana ni velikokrat omenjena: *Pekle so divje meso ali pa so kako ovco zaklale. Ostrgale so črevo, nataknile živino na dolgo palico in to so pekle. Je bilo pol krvi in pol surovo. Od tega so živele in od korenin* (Matičetov RV 1952: TZ14, 98); *Se na vie, ka so jedle* (Tomasetig 2010: 42–44).

V Trenti pa je nekajkrat omenjeno tudi njihovo **veselje do plesa in petja**: *Krivopetnance so rajale in plesale* (Jagodic RV 1952: TZ7, 46); *luna je svetila, krive petnice so rajale* (Matičetov RV 1952: TZ14, 37–38); *So plesale, pele. Lepo se je slišalo z vrha na vrh* (Matičetov RV 1959: 75–76); *Krivopetnance so rajale in plesale* (Jagodic RV 1952: TZ7, 46, 47); *Bose so ble an so plesale. Nazadnje so jih videli na Mesnovi glavi so ble* (Matičetov RV 1959: 49). Prav tako o tem govori enota iz Reziije: *so plesale in pele z močnim glasan* (Banchig 2009).

4.3 SKUPINE PRIPOVEDI O KRIVOPETAH GLEDE NA OSREDNJI MOTIV

Z vsebinsko-sporočilnega vidika je večino pripovedi mogoče uvrstiti v nekaj skupin: prikazovanje njihove grozljive narave v odnosu do človeka (ugrabljanje, izkoriščanje ljudi, kanibalizem), človekov strah in posledično krut odnos do krivopet (človek jo ujame v razklan hlod), človekova želja, da jih krivopeta nauči stvari, ki jih zna (človek ugrabi krivopeto), krivopeta prostovoljno svetuje ljudem, krivopeta se poroči s človekom, krivopeta kot predica in kot lastnica bogastva. Meja med temi skupinami ni vselej ostra, saj se posamezni segmenti iz različnih skupin lahko pojavijo v isti pripovedi. Večina motivov znotraj teh skupin seveda ni značilna le za pripovedi o krivopetah, pač pa so znani ne le v slovenski in slovanski, ampak tudi v evropski in svetovni folklori; to še posebej velja za motiv ali celo zaporedje motivov poroke ženskega bajčnega bitja (morske deklice, rusalke, nordijske vile, meluzine ...) s človekom, pri čemer je vsem skupno to, da zakonska sreča traja, dokler mož ne prelomi tabuja, kot je npr. poimenovanje žene z njenim pravim imenom ipd. (Kropej 2008: 233).

4.3.1 GROZLJIVA NARAVA KRIVOPET: UGRABLJANJE, MAŠČEVALNOST, KANIBALIZEM

V Trinkovem poročilu iz leta 1884 vse enote izpričujejo nasilno ravnanje *krivopet*: ugrabitev, kratenje svobode, izkoriščanje za delo, veliko maščevalnost ob neizpolnjevanju ukaza, ko npr. ujeti moški ne privede polovice od svojih desetih otrok: *prej nego je minulo štiri in dvajset ur, uničil je strašen požar njega in sinove s pohištvom vred*. V šestih od osmih variant pa je neposredno ali posredno nakazan kanibalizem – človeka krivopete ugrabijo zato, ker se prehranjujejo s človeškim mesom. Človek se iz ujetništva včasih uspe rešiti s pomočjo zvijače. V Trinkovi varianti deček ubije krivopeto na isti način, kot je krivopeta ubila predhodne žrtve, preden jih je pripravila za obed: deček noče sam vzeti orehov, in ko se krivopeta skloni v skrinjo, deček nanjo potisne težki pokrov, na katerem je pribit oster nož. Tako deček krivopeto ubije in pobegne (Trinko 1884; ATU 327A); zelo podobna zgodba o *jagi babi* je bila zapisana tudi na Tolminskem leta 1974 (Dolenc 1992: 24). Tudi *agane* v Karniji ugrabljajo otroke, jih zadržujejo v svoji koči in jih pitajo z orehi in vsak dan preverjajo, ali so se dovolj zredili. Zgodba ima tudi tu vselej enak epilog: prebrisan otrok jim namesto prsta pokaže kurjo kost, da se zdi presuh, da bi ga pojedle, ter naposled najde način, da se osvobodi in zbeži iz divjine (Nicoloso Ciceri 1992 I: 426).

V terenskih zapisih in objavah od druge polovice 20. stoletja dalje se kanibalizem krivopet pojavlja redkeje: eksplicitno npr. v Merkuševem zapisu, ko pohlepnega moža raztrgajo krivopete: *Pridejo tele krivapête, te ločijo smart te ločijo karst. Te tako so mi ga stargali do kuosti vsegá vsegá vsegá, so mi ubujali ga* (gl. Merkuš 1972). V tej

pripovedi krivopete niso glavne protagonistke zgodbe, ampak se pojavijo le v dveh stranskih dogodkih v zgodbi o dveh Rezijanih, ki sta šla po svetu. Domnevno naj bi se nekaj hudega zgodilo tudi ženski, ki trdi, da se ne boji krivopet. Nekoč jo ljudje za šalo spečo odnesejo na vrh Matajurja, potem pa se ženska ne vrne več. Pripovedovalka razmišlja: *Al de jo je kiek sniedlo al so jo krivapete pejale za njim. Al duo vie [kdo ve]* (Tomasetig 2010: 44–45). Pripovedovalka v Dolenčevem gradivu pa meni, da je verovanje, da krivopete žrejo ljudi, nastalo na napačni razlagi izginotja nekega človeka (zapis je iz leta 1977): *Pod to jamo je bila voda in nekemu kopaču se je vdrlo in ga je požrlo, da se nikoli več ni vrnil. Od takrat si ni nihče več upal iti k jami, saj so govorili, da kdor pride mimo, tega požre kriva peta* (Dolenc 1992: 46).

Motiv potencialnega kanibalizma pa najdemo tudi v novejših zapisih – npr., da bi lahko skuhale in pojedle poredne otroke – v funkciji reguliranja obnašanja (gl. Škvor RV 2002; Ivančič RV 2017). Krivopete so bile nevarne otrokom, če niso bili pred mrakom doma – ob avemariji; če so našle zunaj otroka, so ga lahko odpeljale v reko Ter in ga utopile (Tomasetig 2010: 31), in tudi fantom, ki so šli zvečer vasovat po vasi (B. n. a. 1992). Pred krivopetami pa niso bile varne niti ženske: *Krivapete so hodile ponoč če po vasi an so klimpale [zvonile z zvonci]. Če so ušafale [dobile] ženo, so jo pejale [peljale] du nu rupu ta pod Pariglo. Tista rupa se kliče šele Krivapeta. Tle v Bijarču smo miel pa Častitjove žene. So ble dole, blizu Nediže, an so ble v bielini obliečene. Ponoč so prale blaguo* (Tomasetig 2010: 59). Toda povedka ne razjasni, kaj z žensko storijo, morda jim mora pomagati pri pranju blaga.

Krivopete v nekaterih virih ne prizanašajo niti lastnim otrokom, ko se maščujejo svojemu možu za prelom obljube. Ko jo mož ozmerja s krivopeto, zbeži in od jeze otroke poje (Trinko 1884), v trentarski varianti otroke razdeli – enega sebi, enega možu, enega pa vsakemu pol (Jagodic RV 1952: TZ7, 16–17). Na Tolminskem in Cerkljanskem je dokumentiran motiv, da divja žena ubije svoje komaj rojene otroke, s pojasnilom, da bi sicer postali razbojnik, morilec ali farška kurba (Jagodic 1954: TZ22, 4–5; Dolenc 1992: 32); tega motiva v pregledanem gradivu o krivopetah ni bilo zaslediti.

Za opravljanje težjih del krivopete ugrabljajo moške, za predenje pa deklince. Moški po mnogih letih izkoriščanja pobegne s pomočjo zvijače: krivopeto prosi, naj v razpoklino v hlodu vtakne roke, da ga bo lahko razklal; ko izvleče sekuro, se ji roke ujamejo, on pa zbeži domov, saj ve, da mu krivopeta ne more slediti (Trinko 1884); z enako zvijačo pobegne tudi moški (Štiefan Poškodinu), še preden ga krivopete zvlečejo v svojo jamo za hlapca (B. n. a. 1955 oz. 1992). Manj sreče ima ugrabljena dekllica, ki pomaga krivopetam držati neskončno dolgo volno, da jo le-te navijajo. Nekega dne se naveliča, izreče tabujsko izjavo »Konec te bodi«, nit se pretrga, dekllica zbeži, toda krivopete jo dohitijo in zmečkajo (Jagodic RV 1951: TZ44, 40–41).

Krivopete pa ne ugrabljajo ljudi le zato, da jih pojedjo ali da jih izkoriščajo za delo – nekega pastirčka ugrabijo, ker zna lepo peti. Tudi ta se iz njihovega ujetništva uspešno reši s pomočjo zvijače: medtem ko mu dve krivopeti trebita uši, se pretvarja, da je zaspal, tedaj sliši njun pogovor, kako bi se lahko rešil – da zveže pravo trto; to stori in krivopete mu ne branijo oditi (Dolenc 1992: 47). Motiv trebljenja uši je sicer znan pri divjih babah na Tolminskem, toda tu mora človek divjim babam iz njihovih umazanih (zelenih) las loviti (debele zelene) uši v zameno za cekine oz. za lon (plačilo) (Dolenc 1992: 22, 25).

4.3.2 ČLOVEK UJAME KRIVOPETO V RAZKLAN HLOD

V povedkah, ko človek (največkrat drvar) prosi nič hudega slutečo krivopeto, naj vtakne prste v zasekano deblo, da bi ga lažje razcepil, potem pa ji ujame prste in zbeži, je njegovo dejanje motivirano s strahom, ki ga imajo ljudje pred krivopetami, in posledično s samoobrambo. Toda če smo pozorni, lahko pri nekaterih od teh variant prepoznamo tudi dobrohotnost krivopete, ki drvarju nima namena storiti nič žalega (npr. Tomasetig 2010: 58), ampak je pripravljena le pomagati; drvarjem med opravili včasih celo ponudi jesti in piti (Tomasetig 2010: 40). Gledano s tega vidika je človek tisti hinavec in okrutnež, ki krivopeto kljub njenim prošnjam pusti v gozdu v strahotnih bolečinah. Ta motiv je v gradivu Ade Tomasetig dokaj pogost, kar v 9 od skupno 47 enot o *krivopetah* (Tomasetig 2010: 31, 37–38, 40 idr.).

4.3.3 UJETA KRIVOPETA UČI LJUDI STVARI, KI JIH ŠE NE ZNAJO

Tudi v zgodbah, ko *krivopeto* ujamejo ljudje in je ne izpustijo, dokler jih ne nauči stvari, ki jih zna, je človek tisti, ki izsiljuje. Tovrstni sižeji so znani v Nadiških dolinah, na Livškem in v Breginjskem kotu. Po bolj ali manj nasilni privedbi krivopete v vas jih ta v zameno za svobodo nauči delati sir, skuto, maslo, presti volno, plesti, brusiti koso, izdelovati klobase, plesti koše, itd. Ko jo izpustijo, hitro zbeži, z varne razdalje pa zavpije, česa vse jih ni naučila: kaj je npr. v sirotki, kako izdelati sladkor, speči sladkarije itd. (npr. Tomasetig 2010: 45, 47–48, 63; Dolenc 1992: 45; Rinatič RV 1998). Le v eni varianti iz Benečije se krivopeta prostovoljno približa ljudem, da bi jih učila, ti pa jo zapodijo. *Gore v Gorenjin Marsine je bla paršla krivapeka dol blizu an jih je bla navadla runat skuto, ser an vse tele reči. Anta [potem], na vien kuo, so jo bli zalovil [zapodili] an je šla go na varh brega, anta je arjula dol: »Če me niesta bli zalovil, san vas bla še niek navadla uoz mlieka runat!«* (Tomasetig 2010: 63).

Motivi v tem tipu pripovedi si sledijo vselej v enakem zaporedju: 1. ugrabitev – 2. zahteva po učenju in krivopetina privolitev, a s pogojem, da jo potem izpustijo – 3. krivopeta uči ljudi – 4. osvoboditev in z varne razdalje komentar, da je najpomembnejše znanje ohranila zase.

V Trenti je v enako zaporedje motivov vključen *divji mož*, ki Trentarje uči, kako iz mleka izdelovati sir in skuto. Ko ga izpustijo, jim od daleč zakriči, da je najboljše

v sirotki, in to je tisto, česar jim ni povedal. Matičetov v *Poročilu o delu na Bovškem* leta 1952 ugotavlja, da je to izročilo v Trenti še vedno zelo trdoživo, potem ko je na terenu preveril droben zapis Simona Gregorčiča mlajšega, ki ga je objavil Jože Abram (gl. Gregorčič ml. 1907: 183); Matičetov je takrat zapisal kar tri različice in jih dal na razpolago Ivanu Grafenauerju, da jih je vključil v razpravo o divjem možu (Grafenauer 1952–53; 1954). Pozneje, leta 1959, je Matičetov v Trenti našel še eno varianto.⁴⁶ Pripoved o divjem možu je bila med ljudmi navzoča tudi pozneje in je še danes (gl. Dolenc 1992: 49; Pretner 2016: UV). Izročilo o divjem možu, ki uči ljudi sirarstva, je znano v širši vzhodnoalpski okolici, npr. na Južnem Tirolskem (Grafenauer 1952–53; Perco in Zoldan 2001: 67–69). Ivan Grafenauer meni, da imajo te povedke kulturnozgodovinsko osnovo v času, ko je staroselsko prebivalstvo posredovalo znanje, kako se izdeluje trdi sir, novim priseljencem v Osrednje in Vzhodne Alpe; Kelti, Germani in Slovani naj bi namreč poznali samo mehki sir iz kislega mleka (Grafenauer 1958: 50–57). Menjavanje ljudstev na tem območju je bil proces, ki je trajal dovolj časa, da so se premostile jezikovne prepreke med starimi in novimi prebivalci, saj so se med seboj tudi mešali ali sobivali (gl. Rutar 1882: 9–26; Grafenauer 1979: 106). Za Vzhodne Alpe, kamor sodita tudi Zgornje Posočje in Benečija, celo velja, da se je staro prebivalstvo vsaj delno ohranilo tudi po prihodu Slovanov (Pleterski 2006: 40–41). Lik *krivopete oz. divje žene ter divjega moža in gejdov* (= ajdov, tj. velikanov), ki so na tem območju znani kot posredniki znanja, po mitološko-analitičnih interpretacijah kaže na starodavne odnose med priseljenci in staroselci (Matičetov 1975: 183, 184; Kropelj 2008: 231), pri čemer so se slednji umaknili na višje ležeča območja (Kraavanja 2007: 88; Lavrenčič 1996: 6).

4.3.4 KRIVOPETE OD DALEČ SVETUJEJO LJUDEM

Pripovedi, da ženska bajčna bitja svetujejo ljudem, kdaj, kaj, kako in kam naj sejejo, kako naj orjejo, kdaj naj ženejo na pašo živino, in da jih učijo tako plesa in petja kot tudi zdravljenja, so v slovenski folklori povezane z vilami, kot so *rojenice*, *sojenice*, *žalik / žal / zal žene*, *bele žene*, *častitljive žene*, *božje dekllice*, *modre žene* ..., izoblikovale pa so se iz stapljanja različnih indoevropskih tradicij verovanja v usodo, kultov rodovitnosti ipd. (Kropelj 2008: 230–231; Kropelj 2015c: 76–77).

⁴⁶ Ta varianta še ni bila objavljena, tu je njen prepis.

Divji mož je biu pred Rmeno skalo, je mou skalo pa za streho. Je biu adn s Koritence. Tam so Koritenčnem pregnal koze, ni blu še tuki naseljeno. Tist mož je prpelju koze an ga je dobiu v jeseni sneg. Jih je prgnou ta pud tisto skalo. In je pršu divji mož ta h njem, sta bla ukup tam celo zimo. In pole, ko se je bližala spomlad, divji mož je joku tri dni prej, ko so pršli iskat tistga moža. So skrbeli zanj, neso neč vedl, če je živ ali ne. K zdej, divji mož je reku, da bojo pršli po njega, an je joku, je r. (rekel), te bojo pršli iskat. So pršli Koritenski an so ga peljal. Divji mož je šu z njim dol do Markovega mosta. Tem je bla na štala Markova in gor na tisto štalo je šu spat divji mož, ko so prišli s kozami Koritenčni. Dve sta pa pojedla pozimi, ko nesta mela kaj jest več. Tista štala je stala leta an leta, an šele pred nemi petindvajstmi lete so napravli novo. Ja. Povedal Lojz Cuder - Šilov, r. 1889, zapisal Milko Matičetov (Matičetov RV 1959: 49).

Za razliko od prejšnje skupine motivov, ko krivopete učijo ljudi pod prisilo, pa tu svetujejo prostovoljno in z varne razdalje: *Krivopete so nimar [vedno] učile: nardite takole, nardite takole. Tuole je muoj tata pravu an mi smo ga pošlušal. Al je ries al nie ries, na vien* (Tomasetig 2010: 61); *nieso ble hude an ljudem so poviedale dost reči. Kuo se diela ser an skuto uoz mlieka, kuo se tarto ovija, kuo se napravi vse orodje za dielat tu hiš, tu varte, tu hostu ... Se jih je vidlo oku zvičer, potle ku je zuonila avemarija* (Battistig 2007: 12). Ljudi so naučile plesti koše: *so nosil gnuoj tu žakjah [v vrečah], nieke take reči. An so vliekli čez rame na vse kraje če po njivah. An so bli vsi umazani an so smardiel. An de ta pod Prehodan, go Pod Roban, go na briegu Svetega Martina, so ble krivopete: »Ne takuo! Ne takuo! Uik barovik, uik barovik an beke uik!« One so dajale zastopit: vzamita beko, zavita z baroviko an nardita koše. Anta at v Čeplesišč, počas, počas so začel plest koše. An potle so nosil gnuoj tu košah* (Tomasetig 2010: 61).

V Benečiji in v Breginjskem kotu je pogost motiv svetovanja oračem na njivi: kako naj npr. popravijo pokvarjeno oje / plug / drevo ali zavežejo butaro: pomagajo naj si z *bradovito* (= dobrovito) ali pa naj trto obratno zasukajo. Skupna značilnost variant tega motiva je, da je nasvet podan v rimi, ki se zaradi leksikalnih in fonoloških raznolikosti narečnih govorov od vasi do vasi razlikuje. Še več, jezik krivopet je nekakšna latovščina, drugačna od govorce domačinov. Z enakim, na pol razumljivim govorom pomaga ljudem v enakih situacijah divji mož na Idrijskem in Cerkljanskem (Ivančič Kutin 2013a: 13). To se ujema z ugotovitvijo, da imajo bajčna bitja svoj način govorjenja oz. jezik (Dapit in Kropelj 1999: 5). Medtem ko starejši viri tega motiva ne omenjajo (npr. Trinko 1884; Rutar 1899), pa ga v gradivu Ade Tomasetig (2010) najdemo v kar enajstih pripovedih iz Nadiških dolin, zaslediti pa ga je tudi v Breginjskem kotu: *S črna trna pregunət, vrežite trto marovət, de bo stalo eno lieto stabovət!* (Jagodic RV 1952: TZ44, 28); *Uik, uik bradovik, čarin tarin za podprit!* (Tomasetig 2010: 31); *Ne, ne takuo, ne takuo; uij, uij tarta bradovik, de te ostane stanovik!* (n. d.: 36–37); *Uik, uik barovik, čarni tarin za prezovik!* (n. d.: 53–54); *Ujik ujik bradovik, čarin tarin z'pregovit!* (n. d.: 60–61); *Ne takuo! Ne takuo! Uik barovik, uik barovik an beke uik!* (n. d.: 61).

Na avstrijskem Koroškem, kjer ni veliko gradiva o krivopetah in kjer se ta lik prepleta in spaja s tam zelo razširjenim izročilom o *žalik ženah* (gl. npr. Piko 1996: 80–85; Stanonik 2003: 47–51),⁴⁷ krivopete (*predopetnice*) svetujejo ljudem, kdaj naj sejejo poljščine, da bodo dobro obrodile; to je navadno takrat, ko ne bi človek niti pomislil, da je ugoden čas, npr. v snegu (Graber 1914: 53). Včasih so nasvet, kdaj naj se sadi bob ali sirek, dale v zameno, da so smeje ležati v topli postelji, potem ko sta gospodar in gospodinja vstala: *Rekle so: »Bob sij!« ali »Nasadi sirk!« »Žito sij!« To leto je kmet pridelal veliko boba, sirka ali žita* (Stanonik 2003: 48).

⁴⁷ Žalik žene pozna seveda tudi slovenska stran Koroške (gl. npr. Verdinek 2002: 32–34; Stanonik 2003: 47–51).

Motiv svetovanja, kdaj naj se seje, pa ni razširjen v Benečiji in Posočju; v starejših virih s tega območja najdemo le motiv, kdaj naj se žanje oz. pobira pridelke. Toda tu ne gre za blagohotnost in željo pomagati ljudem. Svarilo ljudem, da se bliža nevihta s točo, je motivirano z njihovo lastno koristjo: ko so ljudje na polju, da bi rešili pridelek, krivopete iz hiš pokradejo njihove otroke (Trinko 1884; Rutar 1899; Maily 1922). Sicer pa krivopeta v vlogi zakonske žene človeku sama požanje oz. spravi pridelek, ker ve, da se bliža huda ura, kot bomo videli v nadaljevanju.

4.3.5 KRIVOPETA SE POROČI S ČLOVEKOM

Motiv poroke ženskega bajčnega bitja (npr. vile, žalik žene, morske deklice ...) s človekom je, kot smo povedali že v uvodu tega razdelka, eden bolj razširjenih med bajčnimi povedkami v svetovnih izročilih. S temi pripovedmi so se ukvarjali številni avtorji, med njimi J. Kohler (1895), M. Nowack 1886 in J. Karlowiu (1877); pripoved o meluzini (ženski – kači oz. ribi), ki se poroči s človekom, npr. primerjajo ter povezujejo z grškimi in rimskimi miti (Eros in Psihe, Zeus in Semele, pripoved o Numu in Egeriji), z miti iz stare Indije in tudi s povedkami iz različnih drugih kultur, od Keltov do ameriških Indijancev. Kohler (1895) značilnost teh pripovedi strukturira na sledeči način: »bitje z drugačno naravo se združi s človekom in potem, ko nekaj časa živi z njim po človeško, ob določenem dogodku izgine«. Dogodek, ki povzroči izginotje, ni pri vseh povedkah enak, največkrat pa gre za razkritje prave narave bajčnega bitja (prim. Le Goff 2002: 355). Prav ta analiza naj bi imela velike zasluge, da je mitologijo usmerila na pot strukturne analize, ki jo Carl Wilhelm von Sydow imenuje *kompozicija*, Max Lüthi *oblika* in Vladimir Propp *morfologija* (prim. Le Goff 2002: 356).

Vsem tovrstnim povedkam je torej skupno to, da zakonska sreča traja, dokler mož ne prelomi tabuja, kot je npr. videnje žene ob določenem času (npr. med kopanjem, med porodom, ob sobotah ...), tj. videti njeno telo v dejanskem stanju; ozmerjanje žene, omenjanje njenih lastnosti (rodu), poimenovanje s prepovedanim imenom ipd. (n. d. 2002: 340–366). Andrej Pleterski uvršča preobrat zaradi preloma tabuja v okvir tipične strukture mitske zgodbe: med partnerjema v obdobju obilja in s tem plodnosti vlada sloga, ta pa je prekinjena ob nastopu druge, neugodne polovice leta (Pleterski 2014: 76–79). Podobno kot npr. meluzina zagotavlja tudi krivopeta možu blaginjo v smislu rodovitnosti tako na polju kot tudi rojevanja otrok; ustvarjanje blaginje, s katero se družina začne razlikovati od drugih, se kaže kot ženina najpomembnejša funkcija; ko pa mož ženo s prelomom tabuja izda, postane spet postane bolj ali manj navaden človek, kakor je bil prej, saj mu rog izobilja presahne (Le Goff 2002: 360).

Tudi pri pripovedih o poroki krivopete z navadnim človekom,⁴⁸ tj. mladim fantom ali vdovcem z majhnimi otroki, sta zaplet in razplet zgodbe, torej celotna struktura

⁴⁸ V gradivskem delu so številni primeri, največ v gradivu Ade Tomasetig (2010: 49–51, 56–57, 63–64 ...), glej npr. tudi DAJD3; Matičetov RV 1951 TZ35: 43; Matičetov RV 1959 TZ: 64–69; idr.

pripovedi, predvidljiva, v večini pripovedi pa so navzoči naslednji motivi, in sicer v bolj ali manj enakem zaporedju.

1. par se zaljubi / moški ujame krivopeto – moški jo prosi za roko (včasih to predlaga krivopeta sama) – 2. krivopeta privoli pod pogojem, da je ne bo nikoli ozmerjal – 3. mož ji to obljubi – složno živita in imata otroke – 4. motiv predvidevanja / jasnovidnosti (krivopeta ve, da se bliža toča in bo potolkla pridelek) – 5. spravilo še ne povsem zrelega pridelka – 6. mož se ujezi, prelomi obljubo – krivopeta ga zapusti. Temu zaporedju včasih sledi še epilog, kako potem ravnata oz. živita mož in / ali krivopeta.

Zaradi številčnosti motivov ima ta skupina najbolj razvit fabulativni lok med vsemi pripovedmi o krivopetah. Prepir je načeloma povezan s prezgodnjim spravilom pridelka, tj. žita oz. v eni od trentarskih variant tudi krompirjevke (gl. Zorčeva 1985), saj krivopeta ve, da bo kmalu toča. Po neurju, ki uniči pridelek vseh vaščanov, je pogosto poudarjeno, da so edino v hiši krivopete imeli dovolj živeža. V dveh nadiških variantah mož ozmerja ženo, ker je prismočila polento (Tomasetig 1983; 2010: 49–51).

V gradivu iz Nadiških dolin, ki ga je zbrala Ada Tomasetig (2010), je 8 variant teh pripovedi, toda v nobeni krivopeta ne stori žalega svojim otrokom, kot stori v Trinkovem zapisu s konca 19. stoletja, ko kaznuje moža, tako da poje njune otroke (Trinko 1884). Pač pa žena tudi po odhodu na skrivaj skrbi za svojega oz. svoje otroke, jih doji, češe ipd. (Matičetov RV 1959: 64–69; Tomasetig 2010: 40, 42–44, 49–51, 56–57; Primosig 2014: UV), v nekaterih variantah pa deklice uči ženskih opravil (Tomasetig 2010: 50–51). Maščevalnost nasproti možu pa izpričuje varianta iz Trente, ko krivopeta tri otroke »pravično« razdeli: enega sebi, drugega možu in tretjega vsakemu pol (Jagodic RV 1952: TZ10, 16–17). V Trenti je dokumentiran tudi motiv podtaknjenega otroka. Ko mož ozmerja ženo s krivopeto, potem ko je požela nezrelo žito, mu med odhajanjem zabrusi: *Ziblji raja jalova mojga sinka mladega!* (Jagodic RV 1952: TZ10, 46–47) oz. mu pod oknom trikrat zavpije, ko mož pripelje drugo žensko, da skrbi za otroka: *Raja, raja jalouna, doj mojga sinka mladega* (Matičetov RV 1952 TZ14: 37–38).

Prizadevanja, da bi mož dobil ženo nazaj, potem ko jo je užalil, so neuspešna. Krivopeta se kljub prošnjam, rotnju, priznanju krivde in obžalovanju, ki ga pokaže mož, ne vrne. V tem kontekstu se v Trenti pojavlja motiv poročnega pasu, s katerim bi mož morda vendarle lahko ujel ženo nazaj. Poročni pas je tu, podobno kot poročni prstan, simbol vezi, neločljive povezanosti, zvestobe, ima pa tudi varovalno vlogo (Ovsec 2001: 79–81; Žagar 1993: 6). Tako imamo v Trenti tudi variante, da možu uspe dobiti ženo nazaj. V prvi vloži mož posebno veliko napora: najprej gre po nasvet k *farju* (župniku), nato še k škofu, ki pa mu ne znata pomagati. Šele papež v Rimu mu da nasvet, da se naj skrrije, in ko pride žena na skrivaj dojit otroka, naj jo ujame s poročnim pasom. Če jo zadrži, bo ostala. Tako mož vendarle pridobi ženo nazaj (Matičetov RV 1959: 64–69). V drugem primeru krivopeta sama predlaga možu, naj jo poskusi ujeti s poročnim pasom, kar uspešno izvede (Pipan 1955). V tretji varianti

pa gre mož po nasvet k stari ženi in ukrepa, kot mu ta svetuje: ... *Poiskal je poročni pas in se je skrila v sobi, kjer je v zibelki spal sinček. Sredi noči je prišla krivopetnica sinčka dojit. Z obema rokama je ovila okrog nje poročni pas. Napeti je moral vse sile, da se mu ni iztrgala. Tako je ostala poslej pri njem. Vendar pa nista dolgo živela skupaj, ker je žena kmalu po tem dogodku umrla* (Zorčeva 1985).

V Trenti je zapisana tudi pripoved, ko mož ne more preizkusiti moči poročnega pasu, saj se krivopeta ne vrne (Jagodic RV 1952: TZ10, 46–47). Posebnost je tudi nadiška varianta, v kateri se hoče mož znebiti žene krivopete: *An gu Marsine, so jal, de niešan mož je biu se poročiu z no ženo, ma potle je nie biu kontent [zadovoljen], zauoj ki [ker] mu j' utiekala [uhajala]. J' hodila za nje kompanijo. An je bluo zlo čudno živiet ta par nji. Nie vieu, kakuo jo ognat [odgnati] ta od njega. Žene se reši tako, da ji prste ujame v razcepljen hlod in jo pusti v gozdu* (Tomasetig 2010: 37–38).

4.3.6 KRIVOPETA KOT LASTNICA BOGASTVA

V Breginjskem kotu se večkrat pojavlja motiv bogastva, tj. zlata ali denarja, ki ga poseduje *krivopeta*. Denarja ima toliko, da mora skopati dodatno jamo, da ga lahko tja shrani (Dolenc 1992: 46), ob deževju ga suši na vrvi (Jagodic RV 1951: TZ43, 11; Matičetov RV 1951: TZ34, 42; Ivančič RV 2012; Terlikar (1) 2015: UV), hkrati pa noče, da bi mrtve pokopavali na določenem mestu, tj. pod cerkvijo svetega Primoža, ker so pod oltarjem cekini (Matičetov RV 1951: TZ34, 42). V Trinkovi varianti si mož, ki ga imajo krivopete v ujetništvu, izprosi obisk doma. Ker jim je dobro služil, ga poplačajo z vrečo dragocenosti, ki pa jih ne sme pogledati, dokler ne pride domov. Moža premaga radovednost in pogleda v vrečo že po poti, dragocenosti pa se mu spremenijo v oglje (Trinko 1884). V nekaterih variantah se oglje oz. žerjavica z ognja, ki ga kurijo krivopete, spremeni v zlato: tako nek pastir oglje, ki ga najde v gozdu na kurišču, položi na fajfo, in ko pride domov, presenečen vidi, da je oglje zlato. Ko pohiti nazaj, da bi nabral še več zlata, žerjavice ni več (Matičetov RV 1959: 76). Ponekod so videvali krivopete, da so ponoči prale blago (Tomasetig 2010: 59).

V Trenti, kjer je okolje že visokogorsko, se pojavlja motiv krivopet – lastnic čred gamsov in divjih koz. Pasejo jih in molzejo, kadar se odločijo, pa dajo kakšno žival lovcem. Ta motiv se včasih pojavi tudi v kombinaciji z drugim bogastvom (Matičetov RV 1959: 62–64; Zorčeva 1985).

V varianti, ki jo je v Trenti zapisala Zorčeva (1985), najdemo novo kombinacijo motivov; tako je povedka o *krivopetah* okvir za povedko o zlatorogu, gamsu z zlatimi rogovi. Povedko je leta 1868 prvi zapisal Karel Dežman. Na podlagi tega besedila je Rudolf Baumbach spesnil ep z naslovom *Zlatorog*; prav ta objava (1877) je pripomogla k izjemni odmevnosti te povedke (Kropej 2008: 121, 124). V povedki o Zlatorogu nastopajo *bele žene*, o katerih Dežman v opombi zapiše: *Bele žene pri Slovencih, imenovane tudi rojenice, so isto kakor vile, ki imajo pomembno vlogo v srbskih in bolgarskih*

ljudskih pesmih in povedkah (Kropej 2008: 123). V Dežmanovem zapisu ni nikjer nakazano, da bi imele *bele žene* zasukana stopala in da so pravzaprav krivopete kakor v varianti Zorčeve. Zasukana stopala pa so tako značilna lastnost, da je v pripovedih skoraj po pravilu izrecno omenjena. Varianta Zorčeve se zaključuje z motivom, ki je na Bovškem (v različnih povedkah) dokaj razširjen : problem bo rešil tisti, ki se bo zibal v zibki, narejeni iz smreke, ki bo šele zrasla na točno določenem mestu (Dolenc 1992: 118; Ivančič Kutin 2004: 190). Ta motiv »Salvation in the Cradle«, je uvrščen v mednarodni pravljичni tip 760*** (Uther 2004: 421), o njegovi razširjenosti po Evropi pa je leta 1911 pisal Friderich Ranke (prim. Kropej: 59) V pripovedi o krivopetah bo ta junak lahko našel zaklade krivopet, ki se skrivajo v triglavskem pogorju; že pred Zorčevo je tak motiv v Trenti zapisal tudi Milko Matičetov (Matičetov RV 1959: 75–76).

4.3.7 KRIVOPETE KOT PREDICE

Mnoge pripovedi krivopete povezujejo z volno in predenjem. Z opravičilo se ukvarjajo same v svojih votlinah (Tomasetig 2010: 68–69), včasih tudi s pomočjo kake ugrabljenе deklice ali kar cele skupine otrok: */.../ je kradla vaške otroke. Vodila jih je v svojo jamo, kjer so ji predli volno. Obljubila je, da bodo šli lahko domov, ko bodo spredli vso volno. Nikoli pa niso smeli reči »konec te bod«. Otroci pa so bili neučakani in bi radi šli domov, zato so kar naprej govorili prav to. Ko pa so te besede izrekli, je bilo volne vedno več* (Škvor RV 2002).

Kot izpričujejo številne variante v Breginjskem kotu, podarijo klobčič svoje volne ljudem v zahvalo ali iz gole dobrote. Njihove volne nikoli ne zmanjka, vse dokler kdo ne prekrši tabuja z izreko stavka »Konec te bodi«. Takrat se nit pretrga. *Kriva peta vila štreno: »Ne smeš reč konec te bod,« – kar ni telo bit konec, je dela: »Konec te bod,« pa je blo konec* (Jagodić RV 1951: TZ7, 20).

Ta motiv najdemo tudi v zgodbah o *belih ženah*, *žalik ženah* in drugih vilah (*rojence*, *sojenice*) v slovenski folklori pa tudi v izročilih drugje po Evropi, kjer je prav tako povezan z ženskimi bajčnimi liki, kot so *moura encantada* na Portugalskem, *fades* v Franciji, *gozdne žene* v Rusiji, *laumé* v Litvi; neskončna nit prihaja z onega sveta, od koder po tradicijskih verovanjih prihaja bogastvo. Predenje, material za predenje (preja) in rezultat predenja (nit) so tesno povezani s simboliko prehajanja med svetovoma živih; neskončno dolga nit, ki se pretrga zaradi prekršitve tabuja, ima torej simbolno konotacijo povezovalca med svetovoma živih in mrtvih (prim. Mencej 2013: 37–47).

Ko krivopeta zapusti moža, pusti tak klobčič volne svojima hčerkama, da lahko pleteta in imata vse, kar potrebujeta, a nekega dne sta utrujeni in izrečeta prepovedano (Tomasetig 2010: 56–57). V neki drugi varianti podari klobčič bivšemu možu, ki ga je pred tem že zapustila, a se je nanj večkrat spomnila tudi pozneje: ko ga nekoč sreča, mu za spomin podari tak klobčič volne, ki so ga vili in vili in vili, dokler se ni nek len pastir naveličal in izrekel tabujskega stavka (Dolenc 1992: 48). V tej varianti je posebnost, da volno prede oseba moškega spola.

Tabujski stavek izrečejo včasih celo krivopete same: *One so predle uno, predle so an predle an predle an ankrj je dela dna: »Konc!« An tejskrt se je una utrgala an genjale so prest, tud same so od tejskrt zginle* (DAJD1).

Prepovedi predenja ob določenih dnevih, ki je sicer pogost motiv v pripovedih z ženskimi bajčnimi liki, povezanimi s predenjem (Mencej 2013: 69–81), pa v pregledanem gradivu o *krivopetah* ni zaslediti; ta motiv je v Benečiji povezan s *torko, storko, saravajediko*, ki ugonobi / poje žensko, ki prede v poznih nočnih urah, ko gre mož že spat (Tomasetig 2010: 71–78); toda v zapisih Andreine Ciceri je ta motiv pripet tudi na krivopete (Ciceri 1972: 212, 213).

4.3.8 REDKEJŠI MOTIVI

Poleg omenjenih motivov, ki se v gradivu pojavljajo relativno pogosto, pa so kot obrobni podatek ali kot samostojni fragmenti izpričani še motivi krivopete kot zdravilke, krivopete v kontekstu šeg, verovanj ipd.

Krivopete zdravilke. *Nabirale so zelišča in zdravile ljudi* (Dolenc 1992: 43; Ivančič Kutin 2017a: 87); *če je kdo zboleu, so ga zdravle, so mu nosile take trave* (Matičeto RV 1959: 75–76); *Z uroki so zdravile ljudi. Tam je še zdaj ognjišče, kjer so kuhale. /.../ Nabirale so zelišča* (DAJD2). Kako se da ozdraviti na smrt bolno kraljično, izve Rezijan, ki po naključju sliši, kaj se pogovarjajo krivopete v gozdu: *Grie še v host, saromak, pridjo noter tisti dūji judjé [divji ljudje], krivopête. In se menajo [se menijo], de kle j na hci, ku je bouna an se ne more ozdraviti, umerjé. Alore, de kuo se mure ozdraviti [kaj storiti, da ozdravi]. Tam majo na konjá bielega an naj telega konjá ogarnejo s koučindan [ogrnejo z odejo] an naj ga spotjô, naj bo hodú okú in okú hrama an naj ga oganejo s kuončindan an da ona ozdravi za sigurno* (Merkù 1972: 65). Vloga krivopete kot zeliščarke in zdravilke, je izpostavljena v delu Aldine De Stefano (2003).

Šege in navade. Krivopete so povezane tudi s šegami v času poletnega in zimskega kresa. *Pravijo, tudi ta običaj žegnjanje rož je prav zaradi njih, da jih preganjajo. Menda so jih imenovali: coprnice, štrigioni, štrigje, čarovnice, škrti, cigani, ciganke, malalalarice* (Škvor RV 2002). Na križiščih so imele, tako kot čarovnice, prav posebne moči, zato se je bilo treba prekrižati: *Tele Krivepeke so hodile, tuk je bluo križališče, tuk so ble poti na križ nardite, an tek je biu atu, nie mu naprej iti. Se je muoru žegnit za naprej iti* (Tomasetig 2010: 40). Mož, ki so mu krivopete začele hoditi v hišo, se jih je rešil s počez položeno sekiro: *Krivopetnce, je pravu en moš iz Prisanka, da je biu na jagi, je čtu eno štimo. Je šu ven, se je oglasu, so pršle vən h bajti an potem so noter skakale, se je prestrašu tiste reči. Se je znajdu tam mlad fant, je mou eno shirco [skirco?], mo [mu] je deu: »Nč se ne bojte, kar počrez dejte shirco, an potəm so jele zmankvat [izginjati] iz bajte* (Jagodic RV 1952: 50, 51). Iz opazovanja njihovega

ravnanja pa so ljudje napovedovali letino: *Karjupete so hodile. So uozič uozile an tje, k' su ga zvarnile, je bluo dobro lieto. Ponoč so hodile an tu uoziču so uozile sadje an so ga zvarnile an potle so potrosile sadje če an san* (Tomasetig 2010: 66). Gospodinje so krivopetam v znak hvaležnosti, da preženejo vse »slavote«, na predvečer svetega Ivana, preden so začeli v senožetih s košnjo, na okensko polico nastavile stepeno jajce: *An tisto nuoč su preganjale vse slavote [vse slabo, slabe duhove] uos [iz] sanožetah, de bojo sanoseki siekli [kosci kosili] v miero an de žene bojo grable an skladale, brez strahu, senuo. Anta kar so pregnale deleč vso to slave, kar če po hišah so vsi lepua spal, one so paršle du vas jest jajca zmanjene [umešana], ki žene so jin ble pustile go na oknah* (Tomasetig 2010: 66). V Trenti so bile udeležene v zimskih obhodih po hišah: *Tudi na sv. 3 kralje so hodile. Včasih krivopetnice, včasih pirte. Enkrat ene, enkrat druge; Za svete tri kralje, so govorili, da hodijo krive petnice okoli. So bile naštimane po kake tri ženske in so hodile. So imele obrnjene žoke [copate], pete naprej, prste nazaj. In za Miklavža so se tudi naštimale tiste krive petnice. So prišle v hišo: »Molite! Molite!«* (Kravanja Š. 2015: UV). V Breginjskem kotu pa ena informatorka krivopete enači s *šembijami* (Jagodic RV 1951: TZ43, 6).

Prosijo ljudi za uslugo. Včasih krivopete ljudi kaj prosijo ali od njih kaj zahtevajo. V eni od variant krivopeta zbudi žensko, da bi ji dala zajemalko, s katero bi si lahko zajela vodo; ženska ji da cedilo, in ko krivopeta spozna, da se ženska norčuje, jo hudo pretepe (Tomasetig 2010: 45–46); ta motiv je zapisala tudi Andrina Ciceri (1972: 212), a z drugačnim razpletom: krivopeta pride s cedilom nazaj in se name-rava ženski maščevati. Toda ko vstopi v hišo, zagleda čez stol obešene moške hlače, zato zbeži. Od takrat so ženske, da bi pregnale krivopete, pred hišo nastavljal hlače. V drugi varianti krivopete od gospodinje zahtevajo, naj jim da štruklje, ki jih kuha; gospodinja jim ponudi, naj jih same vzamejo iz krova. Tedaj jih potisne v lonec (Salamant in Pocovaz 1996: 86).

Kaznujejo krivico. Pohlepneža, ki ne veruje v Boga, raztrgajo do kosti, saj »*one ločijo smrt, one ločijo krst*« (Merkù 1972: 66); z veliko močjo nad človekom so krivopete tu v regulativni vlogi.

4.4 SPREMINJANJE MOTIVOV SKOZI ČAS

V primerjavi z gradivom s konca 19. stoletja, v katerem so krivopete prikazane kot človeku neprijazne in so izpostavljene predvsem njihove negativne, celo strašljive lastnosti (ljudožerstvo, maščevalnost), pa skozi čas – gledano nasploh – pridobivajo milejše poteze, čeprav zaradi svoje nenavadne pojave, skrivnostnega znanja in sposobnosti še vedno vzbujajo strahospoštovanje. Vladimir Propp meni, da se motivi

kanibalizma in drugih okrutnosti pojavijo v zgodbah takrat, ko začne zgodba krožiti neodvisno od obredov, saj da takih motivov ni ne v verovanjih ne v obredih (Propp 2013: 99). Toda nadaljnji razvoj izročila o krivopetah kaže, da se začnejo tudi ti sižeji in motivi razkrajati in preoblikovati v skladu s spreminjanjem socialnih in ekonomskih razmer ter mentaliteto. Pripovedovanje zgodb je že s prihodom množičnih medijev (radio, televizija) začelo izgubljati nekdanjo socialno-pedagoško funkcijo. S sodobnimi koncepti vzgoje so krute zgodbe postale za otroke družbeno nesprejemljive. Drug sočasni vpliv na manj strašljivo (celo prijazno) podobo krivopet pa ima zavestno vključevanje lokalnega izročila v raznovrstno turistično ponudbo in marketing, zato doživljajo krivopete revival v obliki folklorizma (Ivančič Kutin 2016a, 2017c); več o tem gl. v poglavju *Krivopete v sodobni kulturi*.

5. PROSTORI KRIVOPET

Bivališča krivopet so jame, votline, čela, spodmoli, grape, po katerih tečejo hudourniški potoki, torej nevarni ali težko dostopni kraji, odmaknjeni od ljudi. V človeku neprijaznih okoljih živijo oz. delujejo tudi krivopetam podobna bajčna bitja, ki jih poznajo izročila drugod po svetu: npr. v Venezueli (*chinigua* in *masisikiri*), Gvatemali (*ciguapa* in *sisimite*), Dominikanski republiki (*siguanaba*) in na Karibih (*douen*) živijo ali delujejo v nenaseljenih predelih gora, v gozdovih, močvirjih, v bližini rek ter ob drugih vodah (Lafée-Wilbert in Wilbert 2010: 50; Jardim 2009: 130); v Indiji (*duncani* ali *churel*) se pojavljajo na strašljivih mestih, kot so npr. jame, stare ruševine, rudniki, puščave (McClintock 1990: 44, 45), na območju zahodne Indije in Nepala (različne vrste *jetijev*) pa v jamah v visokogorju Himalaje ali v džunglah (Petres 1997: 50); *xəlvəlik* prav tako tava po goratih predelih Armenije (Asatrian 2013: 21). Omenjeni tuji članki ne navajajo natančnih (mikro)toponimov, ampak le širše območje (avtorji se ukvarjajo z drugimi vidiki folklornih pojavov), a ponekod so omenjene vsaj splošne karakteristike terena. V tukajšnji obravnavi pa lahko konkretna bivališča ali prizorišča delovanja krivopet identificiramo s pomočjo toponimov in mikrotoponimov, ki jih najdemo v gradivu.

5.1 (MIKRO)TOPONIMI

V pripovednem izročilu se ohranjajo pripovedi, ki se navezujejo na pomembne teme prebivalcev, kot so npr. medsebojni odnosi, bojzani, želje (Lüthi 1967: 12–14). Kot za povedke nasploh velja tudi za zgodbe o krivopetah, da imajo konkretna stičišča z realnostjo nekega časa ali prostora: resnična zgodovinska dejstva in osebe oz. hišna imena, največkrat pa so zgodbe postavljene v konkreten prostor. Lokacije, kjer naj bi krivopete bivale, se pojavljale ali delovale, so pogosto opredeljene s toponimi (zemljepisnimi imeni) in (še natančneje) z mikrotoponimi. Mikrotoponimi so nenaselbinska zemljepisna imena, s katerimi so poimenovane njive, travniki in gozdovi (SSKJ 2008); Dušan Čop k njim prišteva tudi imena pašnikov, dolin, sotesk, kraških jam, imena poti in njihovih delov (Čop 2002: 98, 99), Silvo Torkar pa še plazove, skale ipd. (Torkar 2006). S pomočjo mikrotoponimov so se nekoč domačini natančno orientirali v bližnjem okolju, v zadnjem času pa se zaradi spremenjenega načina življenja hitro izgubljujejo (Ivančič Kutin 2006b: 135). Ker je (bila!) gostota mikrotoponimov na relativno majhnem območju velika, poimenovali pa so le majhen prostor, so le redki

dobili mesta na splošnih topografskih zemljevidih, nekoliko več jih je v katastrskih kartah, specialne karte z načrtno dokumentiranimi mikrotoponimi pa so izdelane samo za posamezna omejena območja.⁴⁹

Evidentiranje toponimov in mikrotoponimov, ki se pojavljajo v pripovedih o krivopetah, nam torej pokaže geografsko območje, kjer še najdemo sledove, da je (bilo) tam folklorno izročilo o njih znano oz. razširjeno. Pripovedna folklor, ki se navezuje na prostor, daje informacije o kulturnem pomenu sestavin prostora (Pleterski 2014: 22). Povezava med folklornim izročilom in arheološkimi ostanki ni redkost.⁵⁰ Tak primer nedaleč od območja krivopet je jama z imenom *Divje babe I* pod Šebreljami,⁵¹ v okolici katere še danes krožijo pripovedi o divjih babah in divjih dedcih, npr. tista, ko divji dedci svetujejo, kako popraviti plug (Ivančič Kutin 2013). Pripovedi o divjih ljudeh, kamor sodijo tudi krivopete, so namreč pogosto povezane s spominom na prvotne prebivalce (Kropej: 2008: 222; Grafenauer 1952; Kravanja 2007: 94, 97). Da je (bilo) izročilo o krivopetah del kulturne (morda celo ostanek mitske) krajine (prim. Pleterski 2014: 22, 23; Hrobat Virloget in Kavrečič 2015), dokazujejo toponimi in mikrotoponimi s pomensko podstavo *krivopeta*, npr. jama Krivopeta blizu vasi Mašera (Masseris), Krivopekina jama v bližini vasi Rounac (Rodda), potok Krivapeta v bližini Barnasa (Vernasso).⁵² Usmerjena interdisciplinarna raziskava lokacij, povezanih s krivopetami, bi morda prinesla nova spoznanja o dejavnikih, ki bi mogli (so)ustvarjati podlago za nastanek oz. obstoj izročila na tem območju.

V nadaljevanju so predstavljene lokacije, povezane s krivopetami na območju Trente oz. Bovškega, Breginjskega kota, Livškega in Nadiških dolin v Benečiji, s posamičnimi enotami pa tudi v Reziji in na avstrijskem Koroškem in v Brdih. Mikrotoponimi so označeni s krepkim tiskom, lokacije v Sloveniji pa so prikazane tudi na zemljevidu.

5.1.1 BOVŠKO: TRENTA, LEPENA, ČEZSOČA

Po Zoisovem zapisu, ki ga omenja Kozinc, *krivopetnice* živijo v dolini Triglavskih jezer (prim. Kozinc 2014: 23), pri čemer ne izvemo za natančno lokacijo na tem relativno obsežnem območju; prav tako ne najdemo nobenega mikrotoponima v Gregorčičevem zapisu, pač pa le toponim v dolini Zadnjice pod Triglavom, kamor se zaradi njih bojijo

⁴⁹ Sistematično so bila evidentirana in kartirana npr. na avstrijskem Koroškem, s čimer so slovenska hišna in ledinska imena celo dobila mesto v Unescovem seznamu nesnovne dediščine v Avstriji (Piko-Rustia 2012).

⁵⁰ Npr. v Šebreljah na Cerkljanskem so znane pripovedi o divjih babah in divjih dedcih (gl. Golob 2016: UV; Ivančič Kutin 2013a).

⁵¹ Leta 1995 je bila v tej jami najdena piščal, izdelana iz kosti jamskega medveda, ki s starostjo med 50.000–60.000 let velja za najstarejši inštrument na svetu. Najdba kaže na visoke kognitivne sposobnosti neandertalcev in spreminja prepričanje, da naj bi bil šele anatomsko moderen človek (izpred 30.000–40.000 let) prvi, ki je izvajal glasbo (Turk 2011: 251, 255).

⁵² Gl. gradivo v Tomasetig 2010: 51–52, 65, 69–70 in preglednico v nadaljevanju.

iti celo odrasli ljudje (1884: 311). V gradivu, ki sta ga zapisala Marija Jagodic in Milko Matičetov v Soči in Trenti leta 1952, ni konkretnih (mikro)toponimov, v Matičetovih poznejših terenskih zapisih iz leta 1959 pa se pojavita dva: **v Zadnjici Pod Rumeno skalo** [*Pud Œrmeno skalo*] *so krivopetnice pasle gamse*; **v Klinci** *so živele krivopetnce in so pasle divje koze* (Matičetov RV 1959: 62–64). Poleg teh se pojavi še mikrotoponim **Mesnova glava** [*Mesnuwa glawa = Macesnova glava*], kjer pa informatorka govori o *divjih ženah: Bose so ble an so plesale. Nazadnje so jih videli na Mesnovi glavi, so ble* (Matičetov RV 1959: 49). *Mesnova glava* se nahaja na koncu doline Zadnjice, lokacija s podobnim imenom *za Mesnouko* pa je levo nad kočjo na planini Trebiščina, prav pod Triglavom (Kravanja G. 2018: UV).

V literarizirani povedki Svetke Zorčeve (1985) so omenjene naslednje lokacije: **v Preseku, v Klinu in Pihavcu** *so nekoč živele vile krivopetnice*. Vse tri lokacije se nahajajo desno nad dolino Zadnjice v smeri proti Kriškim podom in vsaj ena, kot kaže, se ujema z Matičetovim zapisom: prepadna stena z imenom *Rumena skala* se namreč nahaja na območju *Preseka* [im. *Prsiek – rod. Prsieka*]; skalnata stena je na nekaterih delih poraščena z rumenkastimi lišaji, ob njenem vznožju je spodmol z mikrotoponimom *Pod Rumeno skalo*. Ker sta oba zapisovalca nedomačina, obstaja možnost, da gre pri mikrotoponimih *v Klinci* in *v Klinu* za isto lokacijo, tj. *v Klinu* [*u Klinə, smo šlə u Klən*], kjer je ob Belem potoku nekoč delovala planina z istim imenom [*tu Klinə*]. Prav blizu planine se nahaja prostorna jama oz. spodmol, čemur domačini pravijo *bout*.⁵³ Toda v Zadnjici v bližini Metojeve domačije je tudi mikrotoponim **Klinc** [*tu Klincə*]: tu se nahajajo veliki posamični kamni oz. skale z *bouti* (votlinami) – teren je poraščen z gozdom in tam ob neurjih in večjih deževjih priteka voda izpod Kanjavca. Zdi se, da bi to mogla biti lokacija iz Matičetovega zapisa, čeprav tu mikrotoponim ni omenjen (Matičetov RV 1959: 75–76).

Lokacija *v Pihavcu* pri Zorčevi ni natančno določena, saj je to oronim, ki lahko obsega območje Malega in Velikega Pihavca; po analogiji z drugimi lokacijami na tem območju lahko domnevamo, da gre za votlino, toda na tem pobočju jih je zelo veliko, ob vznožju Pihavca npr. **Kavčičeva jama** [*Kauččuwa*] s številnimi *bouti*, kjer naj bi tudi bivale krivopete (Hosner 2016: UV), ali Miklavževa jama [*Məklaužəwa jama*], za katero domačini pravijo, da pogled nanjo zbuja vtis, kot bi pred njo sedel kamniti mož (Hosner 2016: UV), toda s to jamo ni povezana nobena od pripovedi o krivopetah; v e-registru jam je na tem območju vpisana samo *Jama v Malem Pihavcu* (SV9). V Trenti se torej vse lokacije, povezane s krivopetami, nahajajo v dolini Zadnjice ali v okolici nad njo; dolino obdajajo strme in visoke gore s Triglavom vred v njenem zatrepu.

⁵³ *Bout* je v narečju beseda za naravno votlino v skali, ki je lahko zatočišče ali zavetje divjim živalim ali ovcam in kozam.

Slika 08. Zatrepi doline Zadnjice. Foto: B. Ivančič Kutin, 2016.

Slika 09: Pod Rumeno skalo. Anton Hosner je bil edini od vprašanih domačinov, ki je vedel, kje točno se nahaja Rumena skala. Vodil me je do nje, da bi jo fotografirala. Rumeno skalo bi sama težko našla, saj se do nje pride po kakih 20 minutah hoje po brezpotju navkreber skozi gozd, od daleč pa se zaradi visokega drevja ne vidi. Ko se je Anton malo upehan, a zadovoljen, usedel v breg pod spodmol, je dejal: »Kdo bi si mislil, da bom še kdaj Pod Rumeno skalo!« Nazadnje je bil tu pred petinšestdesetimi leti (okoli leta 1950), ko so sekali »drieulje«. Foto: B. Ivančič Kutin, 14. 8. 2015.

Lokacije, kjer naj bi se v Trenti pojavljale krivopete, so včasih povezane z drugimi bajničnimi bitji, npr. z divjim možem. Tako je *Pod Rumeno skalo* po pripovedovanju nekaterih domačinov živel divji mož: *V boutu Pod Rumeno skalo je živel divji mož [tə dʊljə muoʒ], ki je redil čredo kakih 30–40 koz in je Trentarje naučil delati sir. Da bi tam živele krivopetnice, pa nisem slišal*⁵⁴ (Hosner 2015: UV).

Poleg omenjenih lokacij v dolini Zadnjice (Trenta) sta v dolini Zgornje Soče še dve, ki sta povezani z bivališči krivopet. Ena je v bližini križišča, kjer se med vasema Soča in Trenta odcepi cesta za Vrsnik, toda informator ne navaja mikrotoponima, je pa mesto podano opisno: **kjer se gre v Vrsnik iz Soče proti Trenti: krivopetnce so strašile tam. Moj nono, rojen 1885 pri Rogarju v Trenti, je pravil, da so ga lovile, ko je šel tam mimo s kolesom** (Kravanja M. 2015: UV). Druga lokacija je v dolini Lepene na mestu, ki mu domačini pravijo **V Glavah**, to je gozd, v katerem so posejane velike skale: *Kar mierkite, k pojte [pojdet] gor skuos Glawe, wes buojo ukie [volklovi] an krivopietnce ujele!* (Ivančič 2017: UV). Tretja, **Pirtna jama**, pa se nahaja na levem bregu potoka Slatenik v prepadni steni pod planino V Jamah na pobočju Polovnika⁵⁵ V jami naj bi domovale pirte, te naj bi imele po pripovedovanju Čezsočanov⁵⁶ nazaj zasukana stopala: *V Čezsoči so rekli pa, da imajo pirte nazaj zasukane noge. So živele v Pirtni jami nad Čezsočo in so rade hodile k Soči* (Mlekuž 2012, 2014: UV).

5.1.2 BREGINJSKI KOT

Na območju Breginjskega kota se omenja toponim **Pod Lokarji** že v terenskih zapisih Marije Jagodic in Milka Matičetovega iz leta 1951 (Jagodic RV 1951: TZ44, 1, 28, 40–41), pozneje pa še večkrat (DAJD1; gl. tudi Ivančič Kutin 2012a: 183; Škvor RV 2002). Lokarje so težko dostopen, prepadni predel na pobočju Kobariškega Stola. Informatorji pravijo, da tam ni votlin, le previsi (morda spodmoli) (Terlikar (1) 2016: UV). V dveh enotah je ta mikrotoponim še natančneje opredeljen **Pod Lokarji Krasih** (DAJD1) ter na **Ograjnci nad Lazom**, kjer je Menič (hišno ime) oral (DAJD3; gl. tudi Ivančič Kutin 2012a: 184).

Na mikrotoponim Pod Lokarji pa se, tako kot v Trenti, navezuje tudi pripoved o divjem možu: *Gor Pod Lokarji so bili tudi divji moži. Enkrat so nastavili kajpo (kletko) in notri dali šter (škaf) vina. En divji mož se ga je napil, tako da so ga lahko zvezali. Prosil jih je, naj ga spustijo, in da jim pove, kaj se lahko naredi iz mleka. Pokazal jim je, kako se sir dela, skuto in maslo. Potem so ga spustili. Ko so ga spustili, pa jim je dejal, da bi jim še več povedal, če ga ne bi spustili* (DAJD3; gl. tudi Ivančič Kutin 2012a: 185).

⁵⁴ O Trentarskem divjem možu Pod Rumeno skalo gl. tudi v Dolenc 1992: 49.

⁵⁵ Jama je v e-katastru jam registrirana pod imenom *Pirina jama*, št. 8294, spodmol, kevderc (SV20).

⁵⁶ Prebivalci drugih vasi pri pirtah ne omenjajo zasukanih stopal.

Slika 10: Pirtna jama. Foto: B. Ivančič Kutin, april 2018.

Slika 11a: Pogled na Kobarški Stol in podor Lokarje z Matajurja. Foto: Š. Ledinek Lozej, 22. 4. 2018.

Krivopete v Breginjskem kotu naj bi domovale tudi v **Kocovi jami** v bližini Napoleonovega mostu ob reki Nadiži, kjer so šteje denar. Teren je strm, težko dostopen, v jami pa je rumen, luknjičast kamen. Tretja lokacija krivopet iz Breginjskega kota je **Gradec** oz. **Gradič**, to je strma, težko dostopna vzpetina globoko v grapi, kjer se tik ob državni meji v Nadižo steka potok Lerada. Tudi ta lokacija je omenjena v različnih virih (Jagodic RV 1951: TZ43, 6; Dolenc 1992: 47; Ivančič RV 2012). Bržkone se tudi toponim **Grad** nanaša na isto lokacijo: *Tam za Gradom (tisti senožet nad Nadižo) je krivopeta sušila cekine* (Matičev RV 1951: TZ34, 42). V eni izmed zgodb je toponim še natančneje opredeljen z mikrotoponomimom: **na Gradiču Mihevcovem** [*gor na Gradič Məhiucown*] – svojilni pridevnik se nanaša na hišno ime lastnika parcele. V isti enoti je omenjeno tudi hišno ime: *Nekoč so [krivopete] ugrabile Drejčevega poba (hišno ime), ki je znal lepo peti* (Dolenc 1992: 47; gl. tudi Ivančič Kutin 2016b: 176). Ime kraja, priimek ali hišno ime vsebujejo tudi nekatere druge enote: v *Sedlu (ime vasi) se je en mož oženil s krivopeto* (DAJD3; gl. tudi Ivančič Kutin 2012a); *Špolad je ujel krivopeto in jo pripeljal domov za ženo* (Dolenc 1992: 48); *Dol u Laze je Menič oraw* (DAJD3). Menič in Špolad sta v Breginjskem kotu pogosta priimka, drugi je tudi hišno ime v Borjani.

Blizu Gradiča v Prosnidu (Prossenico), tj. prva vas na italijanski strani meje, je informatorka bivališče krivopet opisala z besedami: *Živele so kot žival* (Melissa 2015: UV), natančnega kraja njihovega bivališča pa ni poznala.

V breginjskem gradivu je tudi nekaj manj natančnih krajevnih oznak, podane so opisno: *Slišu je (krivopetin) glas s hribčka (na Robidišč)* (Jagodic RV 1951: TZ42, 10); *Kriva peta je soude sušila na eni plahti tam, kjer se gre pod Belo* (Jagodic 1951: TZ43, 11); *na poti med Breginjem in Brezjami živel krivopeta* (Škvor RV 2002).

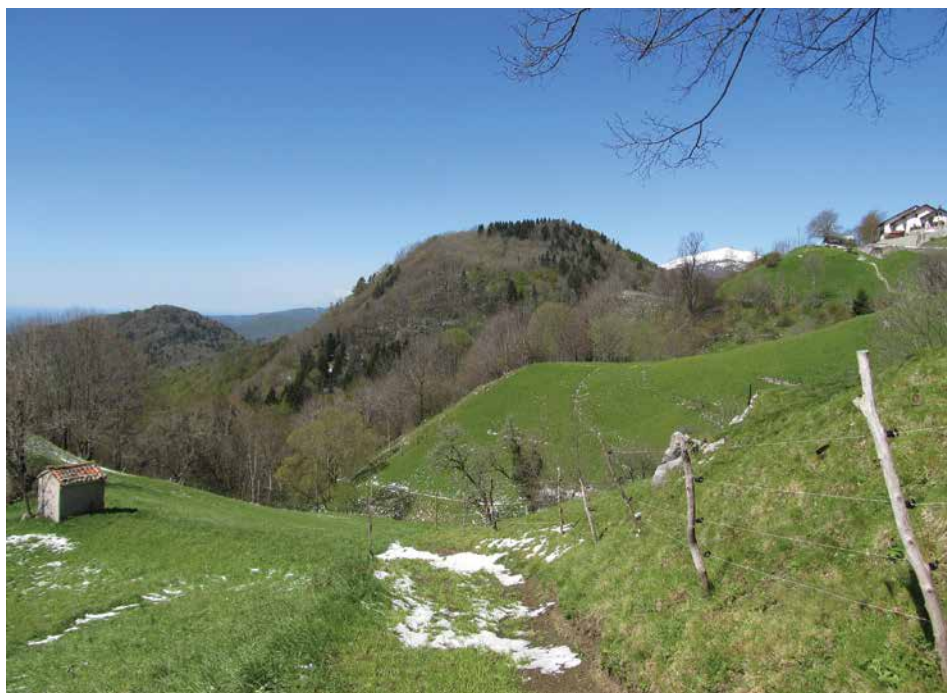
V Breginjskem kotu so krivopete živele v jami oz. votlini (Kocova jama) oz. na težko dostopnem terenu, enkrat visoko na pobočju Stola, drugič v divji grapi na težko dostopni vzpetini, obdani z dvema potokoma.

5.1.3 Livško

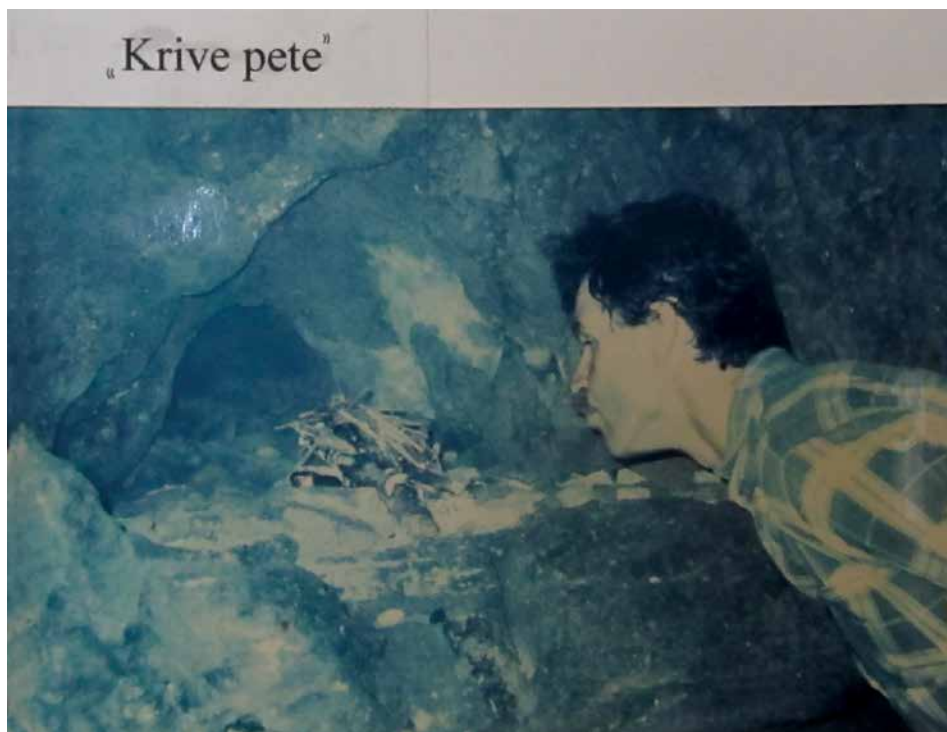
V livškem gradivu večkrat najdemo mikrotoponomim **Malenšče** / v Malenščah (AVJD 32A 1977: 00':25", 42:45"; Dolenc 1992: 45; naključni domačin 2 2016: UV). V eni enoti najdemo tudi hišno ime: *Enkrat so v hosti in gmajnah nad Livkom v Malenščah živele krive pete in včasih svetovale ljudem. Rajnkemu Žludru (hišno ime) so svetovale, kako naj zaveže trto, ki se mu je trgala med oranjem* (Dolenc 1992: 45). V e-registru jam na tem območju najdemo vpis **Jama v Malenščah** (občasni izvir, bruhalnik, SV10). V drugi pripovedi je bivališče krivopet za vasjo Livške Ravne, in sicer na mestu, ki mu domačini pravijo **Tam v skali** [*Tam u skal*], tj. v jami, pod katero je prepad. Včasih so se tod okrog ljudje, še posebej otroci, bali hoditi. Nekoč pa se je nekdo iz druge vasi oženil s *krivo peto* (DAJD5). O tej lokaciji je pripovedoval tudi Izidor Lopacev

Slika 11: Pogled na grič Gradič v Breginjskem kotu iz vasi Logje. Foto: B. Ivančič Kutin, 15. 2. 2016.

Slika 12: Livške Ravne. Foto: B. Ivančič Kutin, 29. 4. 2016.

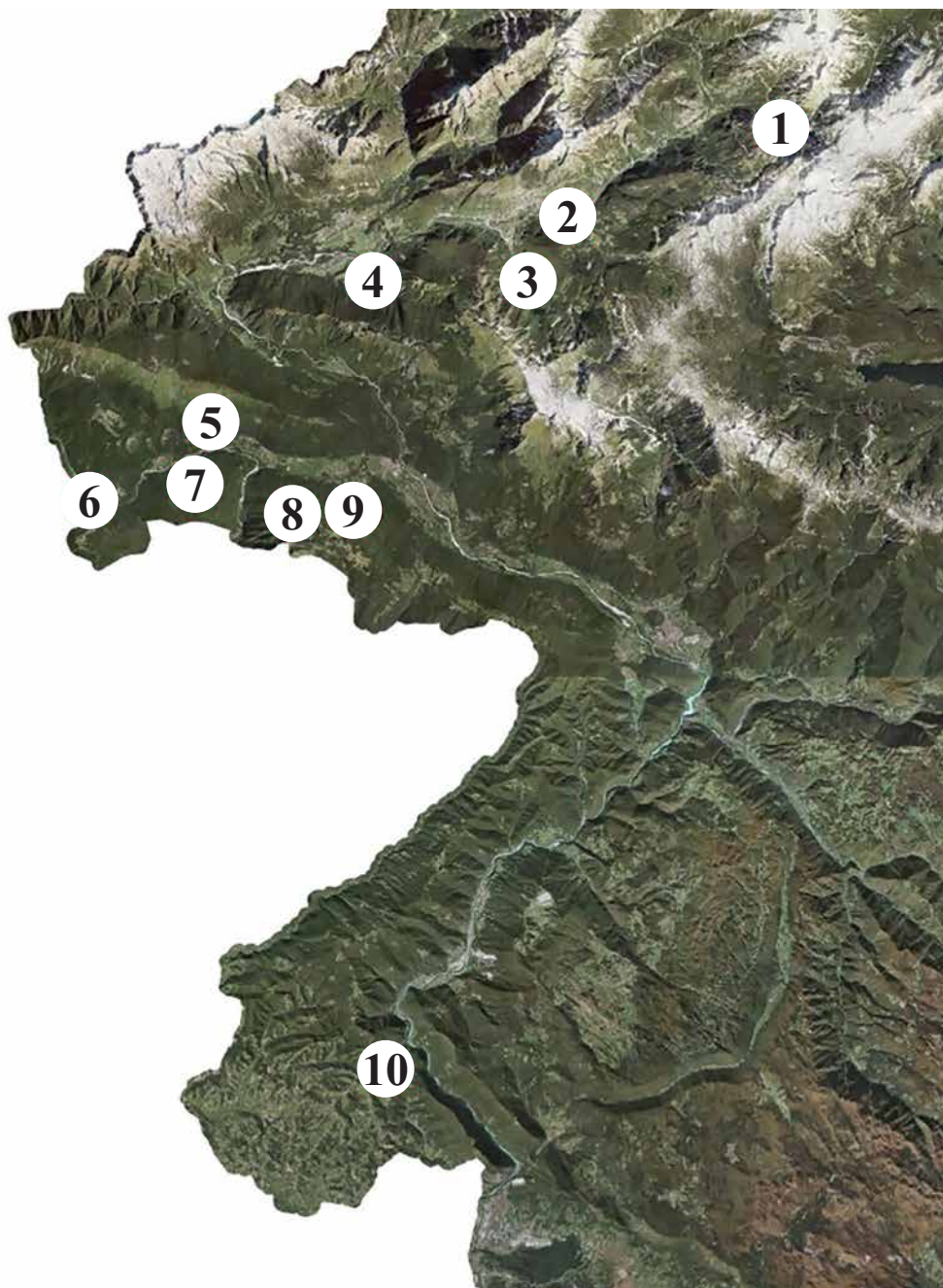

Slika 13: Kurjenje ognja v Jami Tam v skali. Fotografija je del stalne razstave v jedilnici ČŠOD Kavka, Livške Ravne.

(Lopacev 2016: UV). Zaradi podobnosti imena je mogoče sklepati, do gre bržkone za isto lokacijo tudi v pripovedi, ki pravi, *da so na Ravnah Pod skalo živele krive pete, ki so z uroki zdravile ljudi. Tam je še zdaj ognjišče, kjer so kuhale* (DAJD2). Na ta mikrotoponim se zaradi pomenskega polja »kuhanje / ognjišče / peč« morda nanaša tudi pripoved o **Babji peči**, jami v bližini Livških Raven, skozi katero lahko prideš, če se splaziš po vseh štirih. Otroke so strašili, da jih baba speče, če med pašo ne bodo pridni; da bi bile te *babe* krivopete, pa v zgodbi ni izrecno omenjeno. Vendar tu ne gre za jamo, ki je v e-registru vpisana kot **Jama 1 na Pologu** (brezno z jamo, poševna jama, gl. SV25). V Dolenčevem dijaškem gradivu je tudi zgodba, ki pravi, da je *pod Muscem* v bližini Livških Raven kamen, pod katerim je jama; ljudje so pravili, da tja *bela žena* prinese otroke (DAJD2).

5.1.4 BRDA

V gradivu iz Brd ni natančnega mikrotoponima, toda opis lokacije omogoča, da vendarle lahko določimo mesto: *Patanoge se zbirajo pri nekem drevesu na Vrhovlju pri Kojskem. To je kraj, ki je samo nekaj kilometrov oddaljen od Višnjevika, vmes so samo senožeti in gozd* (Gomiršek 2016: UV; 2018: RV).

Slika 14. Zemljevid lokacij, ker se pojavljajo krivopete na slovenski strani. Zemljevid izdelala B. Trnovec na podlagi SV2.

Legenda: 1. Zadnjica: Pod Rumeno skalo, V Klinci, Mesnova glava; 2. Sotočje Vrsnikarice in Soče; 3. V Glavah v Lepeni; 4. Pirtna jama; 5. Lokarje; 6. Gradič; 7. Kocova jama; 8. Jama v Malenščah; 9. Jama Tam v skali; 10. Vrhovlje pri Kojskem.

5.1.5 BENEČIJA (NADIŠKE DOLINE)

Trinko (1884) je zgodbe o krivopetah zapisal po spominu iz otroštva, ki ga je preživel v vasi Tarčmun; mikrotoponimov ne omenja, a nedvomno ima v mislih konkretna mesta, ki so jih domačini dobro poznali, saj pravi, *da se jam, v katerih so krivopete, mladina boji in ogiblje še danes*. Zapisi Andreine Cicero (1972: 211–213) so sicer krajevno opredeljeni (gre za različne vasi v Nadiških dolinah), vendar brez preciznejše opredelitve z mikrotoponimi. Aldina De Stefano je v Nadiških dolinah našela kar deset jam z imenom Krivopetina jama, vendar je imena zapisala le v italijanski obliki, in to vedno enako, *Grotta delle Krivapete*. Poleg teh avtorica omenja še dve jami, katerih ime se navezuje na drugo lokalno poimenovanje krivopet – *častitjove žene*:⁵⁷ **Častita jama** in **Častitove žene jama** – v obeh primerih je najprej zapisana slovenska oblika imena, nato sledi še prevod v italijanščino (*Grotta Sacra delle Donne sacre* in *Grotta delle Donne degne di lode*) – ter še štiri druge jame, v katerih se dogajajo zgodbe o krivopetah: **Jama ta pod Figovco** s prevodom *Grotta sotto il Fico*, **Velika jama** (*Grotta Grande o Grandiosa*), **Presso i grosso sassi** in **Grotta Muratta**, slednji dve brez slovenske oblike (De Stefano 2003: 104, 105). Ker so krivopete v Benečiji del slovenskega folklornega izročila na nekoč etnično povsem slovenskem območju, se zdi logično, da so tudi prvotna poimenovanja krivopetinih bivališč (bila) slovenska. V spletnem registru jam v Furlaniji je med več kot sto evidentiranimi jamami v Benečiji mogoče najti samo eno s »slovenskim« imenom, tj. jama št. 1045 **Antro di Criva Peta** v bližini vasi Mašera (Masseris) (gl. SV11).

Slika 15: Pogled iz Mašera proti Čedadu. Foto: B. Ivančič Kutin, 2013.

⁵⁷ V okolici Podbarnasa v Benečiji pravijo krivopetam *častitjove žene* (gl. Tomasetig 2010: 58).

Cavit  n  1045 - Antro di Criva Peta

Antro di Criva Peta

1045

451FR

1

35

10

10

958

Prealpi Giulie

Udine

Savogna

5116400,0

2408114,0

46  11' 30,3656" (46,19176823)

13  32' 59,8601" (13,54996115)

067031 - Masseris

Slika 17. Notranjost jame Krivapeta. Informator se spominja pripovedovanja, da so za lesene kole, ki so še zdaj v jami, ob slabem veremenu privezovali krave. Otroci so neradi pasli krave v bližini te jame (Dus 2016: UV). Foto: B. Ivančič Kutin, 30. 7. 2016.

V gradivu iz Nadiških dolin, še posebej v zapisih Ade Tomasetig (2010: 31–70), lahko zasledimo številne mikrotoponime oz. druge krajevne označevalce (lokacijo dogajanja zgodbe, hišno ime, ime potoka), povezane s krivopetami. Najbolj nazorno bi te točke lahko ponazorili s kartiranjem, toda to žal zaenkrat ni bilo mogoče, saj bi bila za zanesljivo določanje točk potrebna dodatna terenska raziskava⁵⁸ s sodelovanjem speleologov in domačinov, ki poznajo teren. Iz razpoložljivih pisnih virov namreč ni vselej jasno, ali gre za mikrotoponim v bližini kraja zapisa zgodbe ali ne. Ker je lokacij v Benečiji izredno veliko, so prikazane v sledeči preglednici: popisani so toponimi in mikrotoponimi, v nekaterih primerih tudi hišna imena in / ali lokacije dogajanja zgodbe – te so označene z zvezdico (*). Za boljšo preglednost so mikrotoponimi izpisani v poševnem tisku, in sicer v narečni obliki, kakršna je podana v gradivu. V posebnem stolpcu je izpisan podatek o vrsti terena. Mikrotoponimi s pomensko podstavo , povezano z besedo *krivopeta*, so označeni krepko.

Lokacije bivališč in pojavljanja krivopet Nadiških dolinah

št.	Bivališča krivopet (lokacija); kraj dogajanja zgodbe*	Vrsta terena	Kraj zapisa	Vir ⁵⁹
1	<i>u Osuonc na sanožet go nad Španjude</i> ; tam so čela, potoki in studenec, tam so živele	čela, potoki, studenec	Sarženta / Sorzento	Tomasetig 2010 (1): 31
2	<i>Ta na Planj</i> ; tam je bilo eno čelo in v njem jama in tam so živele	čelo, jama	Podguora / Podgora	Tomasetig 2010 (2): 31
3	so živele po rupah blizu nas (= v Mašerah, kjer je živela pripovedovalkina mati)*	rupe	Mašera / Masseris Ofian / Pegliano	Tomasetig 2010 (3): 32–33
4	živele so po hostah in čelih; <i>go Pod Polico</i> tam so ljudje orali, zdaj je nogometno igrišče*	hoste in čela	Ščigla / Cicigolis	Tomasetig 2010 (5): 36–37
5	<i>Pod Foran</i> , tam so imele jama	jama	Bordoni / Bordon	Tomasetig 2010 (7): 38
6	<i>Tav Pojakovi jami</i> so bile	jama	Gorenj Marsin / Mersino Alto	Tomasetig 2010 (9): 40
7	<i>Pod Kripji</i> so bile v jami	jama	Gorenj Marsin / Mersino Alto	Tomasetig 2010 (10): 40
8	<i>gu Kadaljieš</i> je živela	-	Čela / Cialla	Tomasetig 2010 (11): 41

⁵⁸ V registru jam v Furlaniji so na območju Benečije imena jam vse prej kot slovenski mikrotoponimi. Evidentiranje slovenskih imen za jame na tem območju bi lahko bila naloga za ohranjanje slovenske jezikovne in kulturne dediščine v Italiji. Morda bi to zamisel lahko uresničili v katerem od čezmejnih projektov v sodelovanju z različnimi strokovnjaki z obeh strani državne meje; toda treba bi bilo pohititi, saj je informatorjev, ki še poznajo stare mikrotoponime, iz dneva v dan manj!

⁵⁹ Za lažjo orientacijo po gradivu je ob gradivu Ade Tomasetig v oklepaju dodana zapovrstna številka, s katero je označena posamezna enota v njeni knjigi.

9	so živele v jamah; v potoku <i>pod Flipan</i> (hišno ime) so prale*	jame	Čela / Cialla	Tomasetig 2010 (12): 42–44
10	so živele po hosteh tam blizu Seuce	hoste	Dolenje Bardo / Brida Inferiore	Tomasetig 2010 (14): 44–45
11	V Matajurju*	-	Sarženta / Sorzento	Tomasetig 2010 (15): 45–46
12	<i>Go za Makotah gu Tarnjah blizu Saržente</i> je bilo polno krivapet; <i>Lašt</i> *	skale	Sarženta / Sorzento	Tomasetig 2010 (16): 47–48
13	Gor za Mašerih je svet, se kliče Go par Krivapet , so živele v jamah, v čelih, na samem	jama, čela	Sarženta / Sorzento	Tomasetig 2010 (18): 49–51
14	V Kosc (Kozci) <i>ta v Pane</i> v potoku	potok	Kozca / Cosizza	Tomasetig 2010 (19): 51
15	v <i>Skrilah</i> je jama , ki se kliče Krivopeta ; so hodile peč kruh k <i>Debeli peč</i> *	jama, velike rupe	Mašera / Masseris	Tomasetig 2010 (20): 51–52
16	V starem Čedadu <i>du Vinčiče</i> du Vančinovih (hišno ime) v čelu pod mlinom <i>Arbidnjakovem</i> (hišno ime)	pod čelom, pod nekim kamnom	Jagnjed / Iainich	Tomasetig 2010 (21): 52
17	so bile <i>gu Hume</i> ; svetovale so ljudem na <i>Goluji ta v Podlak</i> , kjer je bila <i>njiva Bunelova</i> (hišno ime)*	-	Varh / Varch	Tomasetig 2010 (22): 53
18	<i>Gu Runjake</i> so bila čela in iz jame, kjer so bile krivapete, se je videlo na njivo od <i>Kočebarju</i> (<i>Kočebarjeva njiva</i>)	čela, jame	Sarženta / Sorzento	Tomasetig 2010 (23): 55
19	Je prišla ena go z <i>Huma</i> , gor so imele hišo	hiša	Gorenji Trabij / Trabil Superiore	Tomasetig 2010 (24): 55
20	so bile v čelu v eni jami; <i>Kočebarji</i> (hišno ime) so pri malnu orali*	čelo, jama	Podbarnas / Sottovernassi	Tomasetig 2010 (27): 58
21	so bile <i>Ta na Planji</i> v jami, pod čelom v jami	čelo, jama	Podbarnas / Sottovernassi	Tomasetig 2010 (28): 58
22	so odpeljale ženo dol v eno rupo <i>pod Pariglo</i> , rupa se kliče Krivapeta	rupa	Bjarč / Biarzo	Tomasetig 2010 (29): 59
23	so živele <i>ta v Pan</i> v hostah, pri majhnem potoku do za Šošnji	hosta pri potoku, studenec	Oľjan / Pegliano	Tomasetig 2010 (30): 60
24	<i>Go par Grap go za Polavo</i> v potoku so bile velike jame, tam so bile	potok, jame	Tarčmun / Tercimonte	Tomasetig 2010 (31): 60
25	<i>Za Hudo dolino</i> so naredile voz*	-	Tarčmun / Tercimonte	Tomasetig 2010 (32): 60–61
26	<i>Do pod Figovco</i> je jama od Krivopet pod enim čelom	majhna in ozka jama	Tarčmun / Tercimonte	Tomasetig 2010 (33): 61
27	<i>Pod Prehoda na Roban</i> na bregu Svetega Martina blizu Čeplesišč	v robu, jame	Krai / Crai	Tomasetig 2010 (34): 61
28	v Gorenjem Marsinu*	-	Dolenji Marsin / Mesino Basso	Tomasetig 2010 (35): 63
29	Na Štupic, <i>ta pod Žimbranco</i> je bilo veliko čelo in tam so živele	veliko čelo	Dolenji Marsin / Mesino Basso	Tomasetig 2010 (36): 63

30	Z njo se je oženil fant tu iz Marsina*	-	Dolenji Marsin / Mesino Basso	Tomasetig 2010 (37): 63–64
31	<i>Tan pod Svetin Lienartan, tan v ruonskin briegu</i> , pod cerkvijo je čelo in tam notri so imele jamo; <i>Go par Mašer gu Skrilah</i> so tudi govorili, da imajo jamo	čelo, jama	Dolenji Marsin / Mesino Basso	Tomasetig 2010 (38): 64
32	pod cerkvijo svetega Lenarta je jama, so govorili <i>Ta v Krivopekini jam</i>	velika jama	Rounac / Rodda	Tomasetig 2010 (39): 65
33	Krivopete od Zapotoka so stale (stanovale) <i>Ta na Trepan ta v Susjin briegu</i>	grd teren	Sarženta / Sorzento	Tomasetig 2010 (41): 66
34	<i>Go pod Zeleneh</i> je en svet, se kliče Go par krivapet , tam je jama in tam so stale (stanovale)	jama	Mašera / Masseris	Tomasetig 2010 (43): 68
35	Krivopete Tapulouške so živele <i>du Suopotah</i>	-	Seuce / Seuza	Tomasetig 2010 (44): 68
36	<i>Tle v Kravariji</i> je jama, na poti tja v Ravne	jama	Podkravar / Podcravero	Tomasetig 2010 (46): 69
37	<i>Tuk je zluodji orou</i> (ledinsko ime) je vse polno potokov , en se kliče Krivapeta , globok in grd, tam so stale barnaške krivopete	globoki, grdi potoki	Barnas / Vernasso	Tomasetig 2010 (47): 69–70
38	Kjer začne host Bukuje teče' adan glabok patok an blizu so skombule	gozd, čela, potok	Matajur / Montemaggiore	Battistig 2007: 12
39	<i>Ta za Ložcan</i> , gor deleč an vesoko, gor par Kaluže, je adna host an atu blizu je patok, ki pride an du [tudi dol v] vas. Nad patokan je adno čelo, ki ima ku adno okno an atu not	gozd, potok, čelo, okno v skali	Matajur / Montemaggiore	Battistig 2007: 29
40	k smo šla s Stupce dol na Loh, alora je no čelo na desni gor, pri Nadiži je eno čelo	čelo	Štupica / Stupizza	Tramonti 2014: UV
41	Krupapete so živele v <i>Čelah</i> blizu Raunega	čelo, potok	Hlodič / Clodig	Primosig 2014: UV
42	Na Planji je voda, tam gor naprej je čelo in tam je jama Krivapeta	čelo	Mašera / Masseris	Dus 2016: UV

Bivališča krivopet v Nadiških dolinah so največkrat jame (rupe), ki se nahajajo v čelih, včasih tudi v grapah potokov ali v gozdu; v veliki večini primerov je to težko dostopen, grd teren; enkrat samkrat informator omeni, da so krivopete *stale* (stanovale) v hiši v Humu (Tomasetig 2010: 53). V gradivu je 8 mikrotoponimov s pomensko podstavo *krivopeta* (glej tabelo, enote št. 13, 15, 22, 26, 32, 34, 37, 42), od tega jih šest poimenuje jame, eden pa potok (št. 37). V štirih primerih (št. 13, 15 in 34, 42) gre najverjetneje za isto lokacijo.

5.1.6 REZIJA

Krajevne oznake, tj. dva mikrotoponima, ima tudi enota iz Rezije: Krivopete so živele **gor za Oblastni Lok**. Zapisovalec doda, da je to skalnat teren iz lehnjaka, prebivalci iz Podklanca pa so jih videli, ko so šle po pitno vodo k **Pačičnajih mlaki**, da so prale noge (Rinatič RV 1998).

5.1.7 KOROŠKA

V najstarejšem koroškem gradivu najdemo širšo krajevno oznako: *V Rožu, še posebej v bližini Rožeka je nekoč živelo veliko žalik žena (Salkweiber). Bile so žene z obrnjenimi nogami* (Graber 1914: 53). V zapisu iz leta 1985 je prostor žalik žen (*predopetnic*) omenjen v naslovu enote *Žalik žene v Malijah pri Reki: Če stopiš v Malijah v kakšno votlino, še danes lahko vidiš veliko kamnito mizo, stole in ležišča žalik žena* (Stanonik 2003: 48).⁶⁰

5.2 UMEŠČENOST IZROČILA V PROSTOR IN NJEGOVA ŽIVOST

Ena izmed oblik, ki je del identitetnih procesov in oblikovanja lokalnih pripadnosti, je kolektivni spomin, ki se ohranja v različnih pripovednih oblikah (Šrimpf 2015: 108, 109). V pripovedih, vezanih na določen prostor, se kaže, kako lokalni prebivalci percipirajo lastno okolje: krajina je namreč odlagališče spominov in pripovedi, s katerimi se gradi tako identiteta skupnosti kot posameznikov (n. d.: 112, 114). Tako lahko prostor, kar zadeva izročilo o krivopetah, opredeljujemo s širšimi ali ožjimi merili: v splošnem ga pozna celotno območje severozahodnega slovenskega etničnega ozemlja (Bovško v dolini Trente, Kobariško na Livškem in v Breginjskem kotu, Benečija v Nadiških dolinah), v ožjem smislu, ki ga določajo toponimi in celo mikrotoponimi, pa le najbližji prebivalci. V letih 2014–2017 so bili po krivopetah vprašani številni informatorji. V isti vasi in celo pri sosednjih hišah so bili odgovori zelo različni: nekateri so znali pripovedovati zgodbe, drugi za krivopete še slišali niso, in to ljudje iste starostne generacije (največ nad 60 let). Na isti mikrotoponim so bile včasih pripete pripovedi o drugih bajčnih bitjih, kot je razvidno iz primera *Pod Rumeno skalo* v Trenti in *Pod Lokarji* v Breginjskem kotu, kjer naj bi namesto krivopet živel divji mož. Poleg mikrotoponimov, ki izhajajo iz besede *krivopeta*, so prežitki izročila o teh bitjih vraščeni tudi v druge jezikovne oblike, npr. primerjalno reklo »Saj si kot kakšna krivopeta« za žensko, ki ima neurejen, razmršen videz ali pa se zanima za zelišča; ali pa kot grožnja nagajivemu, neubogljivemu otroku: »Počaj, pride (te ponese) krivopeta!«

⁶⁰ Gre za narečno obliko ledinskega imena Meli pri Reki (> melišče). V natisnjem besedilu je zapisano v *Msljah*, kar je verjetno tipkarska napaka. V *Melih pri Reki* je tudi *peščena skala* (imenuje se *Strojava peč*), kjer je videti votlino. Pravili so nam, da so v njej žalik žene. Narečna oblika v *Msljah* ne obstaja, temveč samo v *Melih*, tudi na *Melih*, kjer je strm prepadni teren (Sereinig 2018: RV).

Linda Dégh meni, da je pri povedki veriga njenega prenosa močna samo toliko, kolikor je močan njen najšibkejši člen: ena sama napaka pri prenosu lahko spremeni ali ustavi celoten folklorni proces (Dégh 2001: 414). Toda za prenos povedke so pomembne tudi okoliščine. Poleg spremenjenega načina življenja (modernizacija, izgubljanje stika s preteklimi verovanjskimi predstavami, spreminjanje vrednot) so na prenos izročila gotovo vplivale tudi močno spremenjene demografske razmere na območjih, kjer je izpričano izročilo o krivopetah (Posočje, Benečija). In četudi bi izseljeni domačini povedke prenašali dalje v svojem novem okolju, se le-te ne bi mogle zlahka prijati: povedka o krivopetah, ki ni umeščena v konkretno geografsko okolje (točno določena jama, spodmol, grapa ...), nima esencialne sestavine, brez te pa pripoved nima velikih možnosti za preživetje s folklornim procesom, to je pripovedovanjem. Umetniško-kulturne (re)interpretacije ter oživljanje, izkoriščanje in raba izročila v komercialne namene seveda delujejo po drugih principih.

6. RAZNOLIKOST POIMENOVANJ BITIJ Z NAZAJ ZASUKANIMI STOPALI

Krivopete, kot je bilo že uvodoma pojasnjeno, so dobile ime po svoji najznačilnejši fizični posebnosti, tj. deformaciji stopal, poimenovanja pa imajo številne lokalne različice: *krivopeta*, *krivapeta*, *kriva peta*, *krivjopeta* (= krivljepeta), *krivopetnica* ... Poleg najbolj razširjenega poimenovanja po zasukanih stopalih pa se najdejo tudi druga poimenovanja: *častitjove* (= častitljive) *žene*, *skarbababa* (= škrbababa), *baba*, *duja* (= divja) *baba*, *bela žena*, *brdovika* (= brdovita 'dobrovita' < *dobrovita*)⁶¹ ...

6.1 NABOR POIMENOVALNIH RAZLIČIC

Podrobnejša analiza gradiva, ki je bilo še posebej bogato dokumentirano v novejšem času v Benečiji, pokaže, da poimenovanja krivopet niso le pester nabor fonetičnih različic, ampak se razlikujejo tudi z besedotvornega vidika. Imena so namreč tvorjena z različnimi priponami in z različnimi besedotvornimi podstavami. Do razlik v zapisih je seveda lahko prišlo tudi zaradi različnih načinov oz. metod zapisa (Smole 1988: 327) – gradiva namreč niso zapisovali le filološko usposobljeni zapisovalci (ti so bili pravzaprav zelo redki), ampak tudi dijaki (npr. Dolenčevo gradivo, gl. DAJD), v Benečiji tudi posamezniki s formalno izobrazbo v italijanščini, ki so se pri zapisu zanašali na svoje poznavanje domačega narečja in posluh (npr. Ada Tomasetig), pa tudi ljudje brez znanja slovenščine oz. slovenskih narečnih govorov v Benečiji (npr. Adreina Nicoloso Ciceri, Aldina De Stefano, Dino Coltro). Tako je velika večina gradiva zapisana z običajnimi črkami slovenske ali celo italijanske abecede (npr. *crivopeta* (Coltro 2006: 61) in brez posebnih fonetičnih oznak.

Na pestrost lokalnih poimenovanj za krivopeto v Benečiji opozarja že Andreina Nicoloso Ciceri (1992: 432), ki v svoji teoretični razpravi našteje pet različic: *krivipeta*, *krivapeta*, *kriapeta*, *krujepeta*, *krivapecta*, žal brez navedbe natančnega kraja pojavitev ali brez navedbe njihove zemljepisne razširjenosti. Tudi v terenskem

⁶¹ Nino Špehonja (2012: 23) v svojem nadiško-slovenskem slovarju navaja leksem *bradovik* 'sorbo = skorš (lat. *sorbus domestica*) ali jrebika (lat. *sorbus aucuparia*)', v nadaljevanju (n. d.: 273) pa še leksem *barovik* v rekle *uji*, *uji tarto barovik*, *de ostane stanovik* 'torci, torci il giungo di bagolare [= koprivovec, lat. *celtis australis*], che rimanga resistente' s komentarjem, da so se šibe koprivovca uporabljale za vezanje.

gradivu Aldine De Stefano (2003) najdemo več različnih zapisov (*kriopeta*, *kravie pete*).⁶² Najbolj raznolika so poimenovanja v gradivu Ade Tomasetig, ki dobro pozna lokalno narečje, zato je zapis verjetno tudi najbolj zanesljiv. Zaradi metapodatkov, s katerimi so opremljene posamezne enote, lahko določimo tudi, kje se posamezno lokalno poimenovanje pojavlja.

V sledečem abecednem seznamu poimenovalnih različic za krivopeto so v krepkem ležečem tisku najprej navedene narečne oblike, v oklepaju pa njihova poknjžena oblika, pri čemer so nezanesljive poknjžitve označene z zvezdico, primeri z večjo možnostjo zapisovalčevih napak pa z vprašajem (?). Gradiva iz knjige Ade Tomasetig je veliko, zato so enote iz tega vira (poleg običajnega navajanja) podane še z zaporedno številko, ki jo ima posamezna enota v knjigi, saj je na isti strani lahko več pripovedi.

1. **Bradovika**: brez navedbe kraja (Musoni 1883: 13).
2. **Častitjova žena** (= častitljiva žena): Gorenji Trabij / Tribil Superiore (Tomasetig 2010: 55–56; enoti 24, 25), Podbarnas / Sottovernassino (27, 28), Jagnjed / Iainich (21), Bjarč / Biarzo (Tomasetig 2010: 59; enota 29).
3. **Dujepetka** (= divjepetka): Bordoni / Bordon / (Tomasetig 2010: 63–64; enoti 38, 39).
4. **Karjupeta** (= *krivljepeta): Kozca / Cosizza (Tomasetig 2010: 65; enota 42).
5. **Krevjapeta** (= *krevljapeta): Podguora / Podgora (Tomasetig 2010: 31; enota 2).
6. **Kriapeta?** (= *krivapeta):⁶³ brez navedbe lokacije (Nicoloso Ciceri 1992: 432).
7. **Kravie pete?** (= *kravje pete): Barnas / Vernasso (De Stefano 2003: 112).
8. **Kriopeta?** (= *krivopeta): Ravne / Raune (De Stefano 2003: 38).
9. **Krivapekta?** (= *krivapehta) brez navedbe lokacije (Nicoloso Ciceri 1992: 432).⁶⁴
10. **Krivapeka** (= *krivapeta/*krivapetka⁶⁵): Dolenji Marsin / Mersino Basso (Tomasetig 2010: 62–63; enote 35, 36, 37), Čela / Cialla (tu tudi krivapeta) (Tomasetig 2010: 21; enota 2), Ruonac / Rodda (Tomasetig 2010: 64; enota 39);
11. **Kriva peta**: Logje in Borjana v Breginjskem kotu; Perati in Livške Ravne (Dolenc 1992: 46, 47; DAJD2, DAJD4, DAJD5; Lopacev 2016: UV).

⁶² Zapis, zlasti kadar gre za drobne fonetične razlike, je lahko pri tej zapisovalki nezanesljiv: informatorji so ji pripovedovali v italijanščini, na breginjski strani pa je imela tolmača (Škvor 2016: UV). Pomensko razlago *krivopeta* je avtorica opredelila s pomočjo slovarjev, kar je na nekaterih mestih precej neposrečeno, npr. it. *piedi storti* > slov. *svedraste noge*, morda je mišljeno *švedraste* (gl. De Stefano 2003: 53).

⁶³ Ker je v nadiškem narečju akanje sporadično, v gradivu pa se pri teh različicah pojavlja nihanje med enobesednostjo in dvobesednostjo, ni mogoče nedvoumno ugotoviti, ali gre pri –a- sinhrono za medpono –o- ali ne, zato so vse pojavitve z –a- poknjžene kot krivapeta. Prim.: »[...] tan so ble Krivepete an so prale. [...] Kar je paršu mož, od jeze je jau: – Krivapeta! Krivapeta!« (Tomasetig 2010: 42.)

⁶⁴ Gre za zapis italijanske zapisovalke, zato je možno, da leksem ni napisan v slovenski fonetični obliki, temveč da ga je treba brati kot krivapehta ali krivapekta.

⁶⁵ Na možen obstoj variante krivopetka (ob *krivopeta*) kažejo prepoznani slovenski besedotvorni vzorci. Morda bi lahko primeri tipa krivopeka fonetično nastali iz krivopetka po asimilaciji –tk- > –hk- > –k-. (Op. Metka Furlan.) V dostopnem gradivu za zdaj ni bilo mogoče najti dokazov za tak razvoj, prim. Špehonja 2012: *hravàtka* ‘kravata’, *kràtka* (pod kràtak).

12. **Krivapeta**: Kozca / Cosizza⁶⁶ oz. Mašera (Tomasetig 2010: 51–52, 60, 67; enote 19, 20, 30, 43, 45), Ofian / Pegliano (Tomasetig 2010: 32–34; enoti 3, 4), Ščigla / Cicigolis (Tomasetig 2010: 36–38; enoti 5, 6), Bordoni / Bordon (Tomasetig 2010: 38–39; enoti 7, 8), Dolenje Bardo / Brida Inferiore (Tomasetig 2010: 44–45; enota 14), Sarženta / Sorzento (Tomasetig 2010: 31, 45–51 54–55, 65; enote 1, 15, 16, 17, 18, 23, 41; in Tomasetig 1981: 49–50, 53), Varh / Varch (Tomasetig 2010: 53–54; enota 22), Podbarnas / Sottovernassino (Tomasetig 2010: 56–57; enota 26), Tarčmun / Tercimonte (Tomasetig 2010: 54–55, 60; enoti 23, 31), Krai / Crai (Tomasetig 2010: 61; enota 34), Polava / Polava (Tomasetig 2010: 65; enota 40), Podkravar/ Podcravero (Tomasetig 2010: 68; enota 46), Barnas / Vernasso (Tomasetig 2010: 68–69; enota 47); Starmica / Stermizza (Merkù 1972: 62–66); Plestišča / Platischis (Merkù⁶⁷ 1976: 331); Prosnid / Prossenico (Melissa 2015: UV; Simiz 2017: UV).
13. **Kriva petnica [kriwa pietnca]**: Trenta.⁶⁸
14. **Krivepeka** (= *krivljepeta/*krivljepetka): Gorenj Marsin / Mersino Alto (Tomasetig 2010: 40; enoti 9, 10), Čela / Cialla (Tomasetig 2010: 42–44; enota 12).
15. **Krivjopeta** (= *krivljepeta): Tarčmun / Tercimonte (Trinko 1884).
16. **Krivopeta** oz. **kriwopeta**: Borjana (Dolenc 1992: 48; Ivančič Kutin 2011a: 184); Tarčmun / Tercimonte (Tomasetig 2010: 61; enota 33); brez navedbe lokacije (Nicoloso Ciceri 1992: 432); brez navedbe kraja (Musoni 1883: 13); Valle (lokacija ni povsem jasna, D'Orlandi – Cantarutti 1964: 24);
17. **Krivopetnica**: Trenta (Gregorčič 1884; Zorčeva 1985; Matičetov 1956: 135; Debelakova 1937: 5; Kuret 1970: 272);⁶⁹ Lepena (Ivančič 2017: UV)
18. **Krivupeta** (= krivopeta): Seuce / Seuza (Tomasetig 2010: 67; enota 44); Hlodič / Clodig (Primosig 2014: UV).
19. **Krujopeta** (= *kruljepeta): Garmak / Grimacco (Tomasetig 2010: 44; enota 13), brez navedbe lokacije (Nicoloso Ciceri 1992: 432).
20. **Patanoga** (= petanoga): Gradno, Višnjevnik v Brdih (Gomiršek 2016, 2018: UV; Erzetič 2007: 42).⁷⁰
21. **Predopetnica** (= *predpetnica): Spodnje Borovlje (Stanonik: 2003: 48).
22. **Škarbababa** (= škrbababa): Čela / Cialla (Tomasetig 2010: 41; enota 11).

⁶⁶ Pripovedovala informatorčina mati, doma iz Mašer.

⁶⁷ Merkù dodaja tudi mesto in kakovost naglasa: *krivopêta*.

⁶⁸ Oblika *kri:wa pietnca* je bila dokumentirana v novjšem terenskem gradivu pri informatorju Antonu Hosnerju: rod. *kri:wah pietnnc* (gl. Ivančič Kutin 2016b; Hosner 2016: UV), pri Albertu Pretnerju in Štefaniji Kravanja pa je dokumentirana enobesedna oblika *kriwopietnca* (Pretner 2015: UV; Kravanja Š. 2015: UV).

⁶⁹ Milko Matičetov v terenskih zapisih besedo delno poknjžižuje, zapisuje jo kot **krivopetnca** (gl. Matičetov RV 1952: TZ14, 27–38; TZ17: 98.; Matičetov RV 1959: 62); fonetični zapis v trentarskem govoru bi bil *kriwopietnca*.

⁷⁰ V Erzetičevem seznamu je beseda opisana takole: *patanóga* –[arh] negativna, izmišljena oseba, ki nastopa v pravljicah (Erzetič 2007: 42).

V virih se najdejo tudi posamični primeri, ko se zasukana stopala omenjajo kot lastnost drugih bajčnih bitij (*žalik žene* in *pirte*), ta pa imajo, prav tako kot krivopete, številne lokalne različice poimenovanj, zato niso bila uvrščena v tukajšnjo analizo.

6.2 BESEDOTVORNA ZGRADBA POIMENOVANJ

Na sorazmerno majhnem zemljepisnem območju v severozahodnem slovenskem etničnem prostoru (Trenta, Breginjski kot in Livško, Brda ter Benečija in Koroška) je torej evidentiranih 22 poimenovanj za divje žene z nazaj zasukanimi stopali. Nekatere oblike se med seboj razlikujejo le fonetično, druge pa imajo različne besedotvorne podstave. Najbolj pogosta so poimenovanja iz besedotvornih podstav *kriv-* in *-pet-*, torej po deformaciji stopal. Etimološki izvor obeh besedotvornih podstav:

krîv (adj.), f. *krîva* »neraven, upognjen; nepravi, napačen« [...] (Bezljaj 1982: 94)

krîv *krîva* prid. lat. 'curvus, noxius' (16. stol.) [...] Enako je steslovan. *krivъ* 'kriv, nepravilen', hrv., srb. *krîv*, rus. *krivój*, češ. *křivý*. Pslovan. **krîvъ* je dalje enako z lit. *kriēvas* 'usločen, poševen', kar je prav tako tvorjeno iz ide. baze *(s)krej- 'vrteti, obračati, sločiti, kriviti' (Snoj 1997: 275; SV1)

péta (f.), g. *péte* in *petê* [... najverjetneje] izhaja iz sicer nepotrjenega korenskega samostalnika iz indoevropskega korena **pent-* »stopati, iti«, iz katerega je tvorjeno ide. **pént-oH-s*, g. *pntHés* »pot«. V tem primeru je izhodiščni pomen »noga, stopalo«. (Bezljaj 1995: 30; prim. Snój SV1)

Iz besedotvornih podstav *kriv-* in *-pet-* izhajajo različne besedne zveze in tvorjenke. Fonetične razlike nastajajo tudi zaradi onemitev, narečnega prehajanja zlogotvornega *r > ar* (gl. Logar 1975: 106), razvoja *t > k*, kar je verjetno nastalo s posplošitvijo izglasnega *-k < -t* (Furlan 2011: 52–53) iz rodilniških oblik množine *krivopet*. V narečju je še nekaj drugih primerov prehoda *-t > -k*: poleg že omenjene besede *brdovik* (gl. op. 59) prim. še: *spèk* av. 'di nuovo [= spet]; *spèka* av. nuovamente, dinuovo [= ponovno, spet]; *spèkama* av. di nuovo' v, *spèkoma* av. di nuovo, nuovamente, poleg *spet* di nuovo' (Špehonja 2012: 131).

- **Besedni zvezi:** *kriva peta*, *kriva petnica*.
- **Izpeljanke:** *krivopeta*,⁷¹ pri čemer je ponekod podstava *kriv-* bodisi zamenjana

⁷¹ Iz pridevnika *krivopet* tvorjeni samostalnik *krivopeta* ž. Pridevnik **krivopetъ*(*jb*) poznajo tudi hrvaščina, srbsščina in ukrajinsščina (prim. ÈSSJa). (Op. Metka Furlan.)

s podstavama *krulj-/krivlj-/krevlj-* (prim. *krùju* [...] ‘storpjo’ – v slovarju so ob sklopu *krivapèta* ‘krivopeta’ za pomene ‘kriv’, ‘kriviti’ in ‘ukrivljen’ navedeni leksemi *krèujast*, *kreujàt*, *krèuje(a)n* (Špehonja 2012: 99–100) – bodisi fonetično spremenjena zaradi naslonitve nanje (*krujepeta*, *krivjepeta*, *karjupeta*), *krivopetnica*.⁷²

- **Sestavljenka:** predopetnica.⁷³
- **Zloženska:** patanoga.
- **Nejasno** (morda težnja po večbesednosti): *krivapeta* (~ *krivapeka*).

Briška *patanoga* in koroška *predopetnica* najverjetneje kažeta na pozicijo oz. zaporedje telesnih delov. *Patanoga* je iz besedotvornih podstav *peta* in *noga*: najprej *peta*, potem pa *noga* (pri čemer je *a < e* v briškem narečju). Pri *predopetnici* pa je *peta* spredaj (torej pred prsti).

Geografski pregled gradiva kaže, da se izpeljanka iz zloženske *krivopeten* (z ženskim priponskim obrazilom *-ica*)⁷⁴ oz. besedna zveza *kriva petnica* pojavljata samo v dolini Trente. V gradivu iz Breginjskega kota in Livškega (gl. DAJD15) se ob tvorjenki z enako besedotvorno podstavo kot v Trenti prav tako pojavlja prvotna stalna besedna zveza *kriva peta*.

Učenci podružnične šole Breginj so v raziskovalni nalogi z naslovom *V deželi krivopet* (za natečaj *Turizmu pomaga lastna glava*) zapisali, da za krivopete v Breginjskem kotu obstajajo različna imena: *šilakoše*,⁷⁵ *diuje babe*, *diuje tete*, *jage babe*, *štrije* (Škvor 2004/05: 7). Toda gradivo in poizvedovanje na terenu nista potrdili, da so ti ženski bajčni liki, čeprav s krivopetami sorodni, imeli nazaj zasukana stopala (Terlikar (1, 2) 2015, 2016: UV; Bric 2016: UV), zato ti leksemi v obravnavi niso upoštevani.

V Benečiji, kjer so poimenovanja najbolj raznolika, poleg že omenjenih besednih zvez in tvorjenk iz besed *kriv* in *peta* obstajajo še druga poimenovanja – *bradovika*, *častitljiva žena*, *divjepetka* in *škrbababa*. Oblikovno se ta imena ne nanašajo na zasukana stopala, pač pa na druge lastnosti oz. značilnosti teh bitij.

⁷² Prvotno gre verjetno za poimenovanje, ki vsebuje pridevnik *kriv* (prim. hrv./srb in ukr.) modifikacije prvega dela s *krivlje-*, *krevlje-* in **krulj-* (na podlagi *kruje-*, kar pa je, sodeč po realizacijah *duja* 'divja' lahko tudi iz *krivlje-*) pa so sekundarne pod vplivom sopomenskih pridevnikov v narečnih mikrosistemih. (Op. Metka Furlan.)

⁷³ Z jezikoslovnega vidika je člen *-o-* nepojasnen. Morda gre za napačno poknjizen zapis (npr. *predpetnica*). (Op. Metka Furlan.)

⁷⁴ Moška oblika od *krivopetnica* (*krivopeta*) ne obstaja, saj v slovenskem folklornem izročilu ni moškega bitja z nazaj obrnjenimi stopali.

⁷⁵ Glede na območje izpričanosti bi pri leksemu *šilakoša* lahko izhajali iz zloženske *šilo-koš-a*, pri čemer bi se v prvem delu ohranjala nemška pridevniška sponojenka (prim. sln. *šilasto gledati* 'škiliti, postrani gledati', prim. ESSJ IV: 54–55 *škilja*), v drugem delu pa sicer neevidentirana italijanska samostalniška izsponojenka **koš* iz it. *coscio* 'stegno'. Razlaga, ki kaže na podobno pomensko motivacijo kot *krivopeta*, ostaja na ravni domneve. (Op. Metka Furlan.)

Krivopete v številnih variantah zgodb svetujejo oračem, kakšne šibe (trte) naj uporabljajo za vezanje in kako: priporočajo dobrovito (*Viburnum lantana*), njeno naravno poimenovanje *bradovika* se je preneslo tudi na poimenovanje teh bajčnih bitij:

Usieč ta čarin tarin an uij bradovik, ti ostane stanovik, boš nimar dielu.
[Odsekaj črni trn in vij *bradovik*, da ti ostane *stanovik* (stanoviten, trden),
boš lahko vedno (nemoteno) delal.] (Tomasetig 2010: 58)⁷⁶

Pridevnik *častitljiv* nakazuje, da je poimenovanje *častitjova žena* povezano s statusom, ki ga imajo ta bitja v očeh ljudi: cenjene so in spoštovane, saj s svojim znanjem in sposobnostmi lahko ljudi učijo in jim pomagajo.

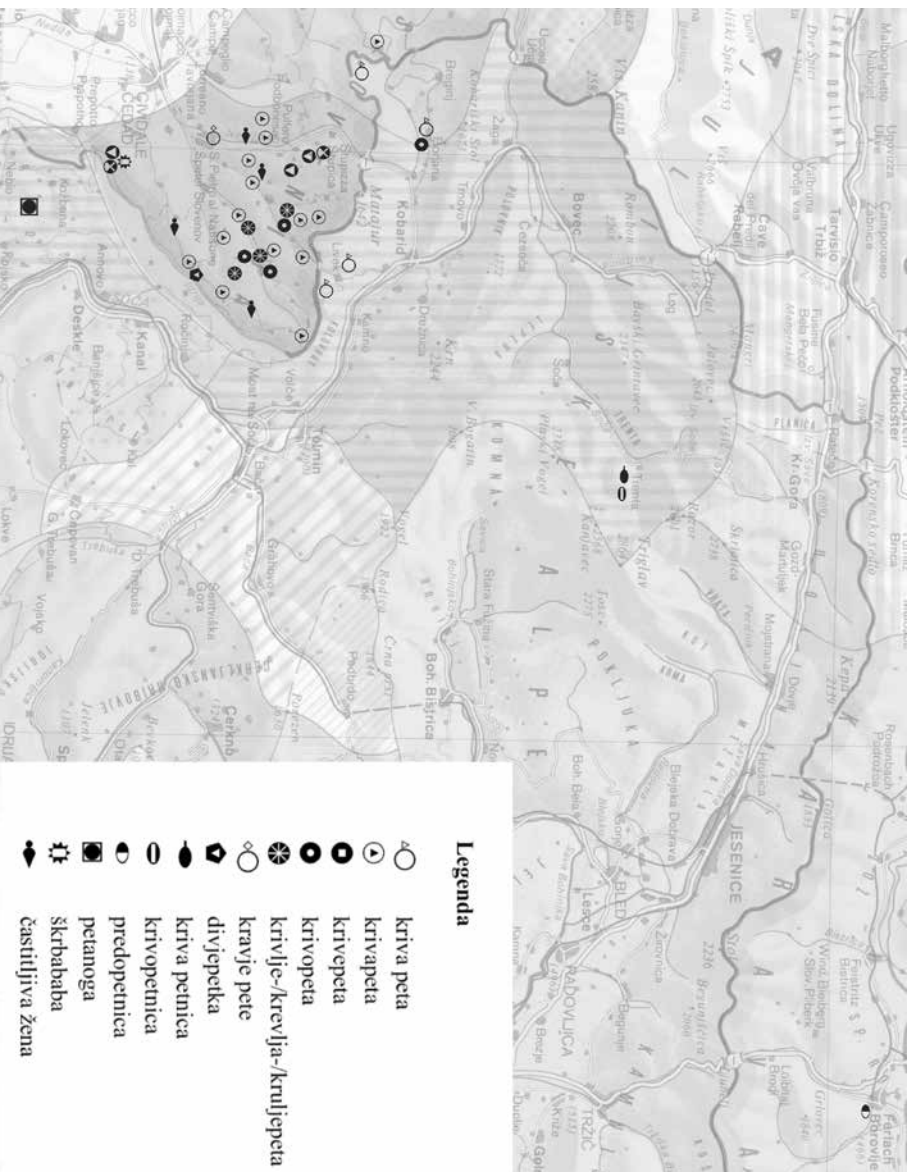
Leksem *dujepetka* (= divjepetka) je verjetno nastal iz prvotnega *krivopetka* pod vplivom oz. s križanjem sopomenke *duja baba* (op. Metka Furlan). Tudi pri pridevniku *divji* je mogoče domnevati, da izhaja iz statusa (tako kot oblika *častitjova žena*), če se naslonimo na etimološko razlago pridevnika *divji*:

dívji -a prid. lat. 'ferus' (16. stol.) [...] Pslovan. **dívjъ* je izpeljano iz **divǔ* 'zli duh, demon, čudo'. Beseda torej prvotno pomeni *'takšen kot zli duh'. Pslovan. **divǔ* je dalje enako z lit. *diēvas* 'bog', let. *dievs*, stind. *devá-*, lat. *deus* v enakem pomenu. Pri pomenskem prehodu 'bog' v 'demon' je treba domnevati vmesni pomen *'bog stare, poganske vere' (Snoj 1997: 93-94; SV1)

Leksem *skrabababa* (= *škrbababa*, v nadiščini *ar* < **r*, gl. Logar 1975: 106) je sklop iz besedotvornih podstav *škrb-* in *-bab-*. Pomenska osnova je torej fizična lastnost bitja – brez zobost.

Raznolikost poimenovanj in njihova umeščenost v prostor najbolj nazorno prikazuje zemljevid poimenovanj.

⁷⁶ Govor bajčnih bitij se pogosto razlikuje od govora ljudi (a je hkrati deloma razumljiv); to je ena od razlik med bajčnim bitjem in človekom (Dapit in Kropelj 1999: 5; gl. tudi 4. poglavje, razdelek *Krivopete od daleč svetujejo ljudem*, in primere v gradivu).

Slika 18: Poimenovanja za divje žene z nazaj zasukanimi stopali. Zemljevid izdelala K. Kenda-Jež na podlagi izseka iz Karte slovenskih narečij (Logar in Rigler 1983).

7. KRIVOPETE V SODOBNI KULTURI

Mnoge zgodovinske politične in družbeno-ekonomske spremembe, ki so v zadnjih 150. letih pretresale severozahodni slovenski⁷⁷ pa tudi širši slovenski in evropski prostor (vojne, spreminjanje meja in oblasti), spremembe mentalitete in načina življenja, ki so jih prinesli modernizacija, izgubljanje stika s preteklimi verovanjskimi predstavami, spreminjanje vrednot, so vplivale tudi na spreminjanje in izginjanje folklorne tradicije. K temu so v veliki meri prispevale tudi spremenjene demografske razmere (izseljevanje) tako v Benečiji kot v Zgornjem Posočju (gl. Kalc 1997: 209; Brezigar Miklavčič 1996: 117–125) – število nosilcev in sprejemalcev, ki so hkrati tudi potencialni nosilci, je namreč zelo pomembno za prenos in preživetje pripovedne folklore.

Do 80. let 20. stoletja je bilo iz objav videti, da folklorno izročilo o krivopetah izginja v pozabo, toda proti koncu 20. stoletja in v prvem desetletju 21. stoletja se je začelo znova pojavljati, najprej v tiskanih objavah, nato pa – z novimi komunikacijskimi mediji – vse bolj množično še v sodobni in popularni kulturi. Brez dvoma so podlago za postopno popularizacijo tlakovale knjižne objave pripovedi oz. zgodb o krivopetah od 80. let 20. stoletja do vključno prvega desetletja 21. stoletja. Z objavljanjem gradiva (besedil, ilustracij) so se sprva ozko lokalni folklorni elementi začeli širiti med najbližje in sosednje skupnosti, postopoma pa še v širše okolje, kar se je z novimi komunikacijskimi sredstvi zelo pospešilo. Da je postala krivopeta opažena, je gotovo pripomogla njena posebna, celo šokantna pojava, ki je z iznakaženostjo telesa (stopal) dovolj senzacionalna, da je privlačna za poustvarjanje in / ali rabo v komercialne namene.

Na slovenski strani državne meje je pomemben mejnik knjiga *Krivopetnice in Zlatorog* Svetke Zorčeve (1985). Literarizirana zgodba o krivopetah z ilustracijami Marije Vogelnik je krivopete kot »naše izročilo« najboljši zasidrila v zavest v bližjem okolju, tj. na širšem Bovškem. S to knjigo, ki je prišla v večino slovenskih šolskih in splošnih knjižnic ter tudi v marsikateri dom, so krivopete prestopile območje Zgornjega Posočja in se predstavile širšemu slovenskemu prostoru, predvsem otrokom, njihovim staršem in učiteljem. Zavest o (nekdanji) navzočnosti krivopet v izročilu

⁷⁷ Podrobnejše gl. v uvodnem razdelku 1.2 *Kulturnozgodovinske in socialno-demografske značilnosti območja, kjer so znane krivopete*.

severne Primorske so v lokalnem okolju utrdile še štiri pripovedi, objavljene v knjigi *Zlati Bogatin Janeza Dolenca* (1992: 45–48);⁷⁸ Dolenčevi dijaki so jih zapisali na Livškem in v Breginjskem kotu.

Na italijanski strani meje sta bili leta 1981 v knjigi *Pravce mojga tat an moje mame* objavljeni dve pripovedi o krivopetah, še v eni pa so bile omenjene (Tomasetig 1981: 49–53); posamične objave so bile v lokalnih časopisih (Tomasetig 1983; B. n. a. 1992 ipd.). Nato je na krivopete v Benečiji opozorila filozofinja in pesnica Aldina De Stefano. Knjigo, v kateri na piedestal postavlja lik ženske v kontekstu arhetipa Matere zemlje, je nasloвила *Le Krivapete delle Valli del Natisone* (De Stefano 2003). Po količini gradiva pa so pripovedi o krivopetah dosegle vrhunec leta 2010, ko je Ada Tomasetig v knjigo *Od Idrije do Nediže* vključila kar 47 enot o krivopetah, ki jih je zapisala v različnih krajih v Nadiških dolinah Benečije.⁷⁹

7.1 TRANSFORMACIJE V SODOBNO KULTURO – FOLKLORA ALI FOLKLORIZEM?

Fenomen folklore, kot bo prikazano v nadaljevanju, so skušali opredeliti mnogi raziskovalci, toda zaradi številnih pojavnih oblik skupna in enotna definicija ni bila mogoča; folklor je poleg tega povezana s katero koli skupino, ki jo druží vsaj en skupni element v smislu kolektivne identitete (Dundes 1965). Če obstaja skupna folklor, obstaja tudi skupna identiteta (Mathisen 1993: 36). Podoben problem je pri opredeljevanju pojma *folklorizem*, s katerim so povezane številne interpretacije in definicije ter, ne nazadnje, konotacije. Folklorizem (*folklorismus*), kot ga je leta 1962 opredelil Hans Moser, označuje posredovanje in predstavljanje kulture iz druge roke (prim. Bendix 1997b: 176–178). Podobno ta pojav v razmerju do slovstvene folklore definira Marija Stanonik in dodaja, da je folklorizem v slovstveni folkloristiki to, kar je v literarni vedi trivialna literatura (Stanonik 1990; 1999: 47). Pojem folklorizem se torej nanaša na folkloro zunaj primarnega konteksta, in to pri vseh pojavnih oblikah folklore (Bendix 1997a: 337), tj. od avdiovizualnih oblik, kot so glasbena, plesna, likovna in slovstvena folklor, pa vse do ljudskega življenja in materialne kulture v »kulturni industriji« ali kulturnih programih, povezanih s političnimi dejavnostmi (Poljak Istenič 2013: 143).

V folkloristiki je bil vselej, bolj ali manj, živ koncept avtentičnosti oz. pristnosti, s katerim so si folkloristi pomagali opredeliti svoj predmet raziskovanja. Zaradi

⁷⁸ Dolenčevo gradivo je opremljeno s podatki o kraju in času zapisa (Livek 1962, Perati 1962, Logje 1977, Borjana 1976), z imenom informatorja in zapisovalca.

⁷⁹ Knjiga sicer obsega več kot 578 enot folklornih pripovedi, zapisane so v slovenskem narečju in italijanskem knjižnem prevodu.

razumevanja folklore kot statičnega pojava so začeli nekateri avtorji razločevati med »pravo« in »nepravo« folkloro (Klaus 2014: 32, 33), zato ima folklorizem, torej »neprava« folklor, v Evropi skoraj izključno negativno konotacijo (March 2013: 19). V ameriškem prostoru pa se je podobno uveljavil pojem *fakelore*, lažna folklor; Richard Dorson (1959) je bil kritičen do naraščajoče komercializacije in popularizacije »lažne folklore«, ki v resnici izvira iz tiskanih virov, ne pa iz izročila. Konrad Köstlin je že konec 60. let 20. stoletja opozoril, da je raba pojma folklorizem preveč splošena in da se preveč isti s ponarejanjem pristnega, tako se v folklorizmu znajde tudi tiskano, zvočno, vizualno gradivo; zato je preusmeril razumevanje pojava folklorizma na vprašanje človekovega razmerja do reči oz. kulturnih fenomenov in na vrednotenje raziskovalcev (povz. po Bendix 1997b: 181–183). Herman Bausinger je opozoril na spreminjanje dinamike tradicijskih praks pod vplivom tehnologij in je folklorizem imenoval »včerajšnje uporabno narodopisje«, ki ga ni mogoče ločiti od izvirne folklore (Bausinger 1966: 62–72). Linda Dégh obravnava slovstveni folklorizem z vidika razvoja: opredeljuje ga kot produkt zgodovinskih procesov, pisnega in ustnega izročila, profesionalnosti in neprofesionalnosti improvizacije in konstruirane ustvarjalnosti. Z uveljavitvijo množičnih medijev (tako tiska kot avdiovizualne reprodukcije) se je zabrisala pretekla ločnica med ustnim in neustnim, saj tehnična reprodukcija narekuje drugačen tempo prenašanja (Dégh 1994: 1).

Raziskovalci, ki vlogo folklore razumejo v kontekstu kulturne dediščine, menijo, da je folklor pogosto ključnega pomena pri oblikovanju lokalne (pa tudi širše) identitete (Mathisen 1993: 35–46; prim. Kropelj 2014: 253). Ko pa je folklor prilagojena doseganju različnih ekonomskih, pedagoških ali kulturno-umetniških interesov ali ciljev, se uresničuje v funkciji t. i. folklorizma (Šmidchens 1999: 64); v obliki turističnih oz. komercialnih produktov pa folklor lahko hitro zdrsne na raven cenenega nostalgичnega romanticizma (Kropelj 2014: 253, 54).⁸⁰ Marko Terseglav ugotavlja, da sodobnost prinaša v folkloristična raziskovanja pojave, ki so po eni strani vezani na tradicijo, po drugi pa se od nje oddaljujejo (Terseglav 1990: 254). Nekateri raziskovalci menijo, da je dolgoletno ignoriranje pojavov, ki so bili označeni kot folklorizem, oddaljilo folkloristiko od dejanskih družbenih razmer. Tako je npr. Simona Klaus, sledeč mnenju Alana Dundesa, Maje Povrzanović Frykman in Linde Dégh, prišla do zaključka, da sta folklor in folklorizem praktično eno in isto oziroma sta oba, če ju sploh lahko ločujemo, močno prepletena (Klaus 2014: 32).

Nekateri folkloristi tako v kategorijo folklorizma uvrščajo tudi sodobne pripovedovalske dogodke (Stanonik 1990; 1999; Dégh 1994: 28; Niles 1999: 46; prim. Frlic 2016: 24).

⁸⁰ Npr. turistična prireditev *Gradovi Kralja Matjaža* v Podpeci na Koroškem, ki se je udeležujejo obiskovalci od blizu in daleč (Kropelj 2014: 249), ali pustni lik kurenta, ki je prevzel vlogo nacionalne maskote (navijača) in se pojavlja na športnih prireditvah po celi Sloveniji pa tudi v tujini, kjer nastopajo slovenski športniki (gl. Kropelj 2014: 254).

Spet drugi raziskovalci, npr. Zipes (1994), Tolkien (1996), Frlic (2016), so kritični do definicij, ki sodobnemu pripovedovalcu ne priznavajo umetniškega prispevka ali njegovo interpretacijo celo zreducirajo na turistično in komercialno funkcijo. Špela Frlic na podlagi lastnih pripovedovalskih izkušenj meni, da se imajo pripovedovalci sami bolj za ustvarjalce kakor pa izvajalce in da so v tem pogledu veliko bližje umetnosti, kar prikaže s primerjavo (sodobnih) folklornih dogodkov, pri čemer upošteva tekst, teksturo in kontekst (Frlic 2016: 44, 83–175).

Sodobna folklor (tudi pripovedovanje folklornih pripovedi) je torej bila in je še danes deležna zelo različnih, včasih celo povsem nasprotnih pogledov; v sodobnem konceptu kulturne dediščine, zlasti nesnovne, pa vprašanje, ali je to folklor ali folklorizem, gotovo presega problematiko slovstvene folkloristike, saj gre pri tem pogosto za preplet zelo različnih funkcij, uporabe, izrabe, ciljev ipd. (Ivančič Kutin 2017c).

7.2 KONTEKSTI IZROČILA O KRIVOPETAH DANES

V zadnjih nekaj letih se pripovedi o krivopetah, še veliko bolj pa lik krivopete, pojavljajo v najrazličnejših kontekstih: na javnih oz. sodobnih pripovedovalskih dogodkih, v literarni, likovni in glasbeni umetnosti, v uprizoritvah (amaterske gledališke predstave, lutke za otroke), vse bolj pa tudi v turizmu in drugih komercialnih oz. tržno naravnanih dogodkih in v oglaševanju. Objave najdemo v različnih medijih, predvsem pa na spletu, kjer število zadetkov eksponentno narašča.⁸¹ V nadaljevanju je predstavljenih nekaj konkretnih primerov izročila o krivopetah v različnih kontekstih sodobne in popularne kulture.

7.2.1 SODOBNI PRIPOVEDOVALSKI DOGODKI⁸²

Življenje in socialne navade ljudi so se v zadnjem polstoletju močno spremenile in priložnosti za strnjeno folklorno pripovedovanje ter poslušanje je danes gotovo manj. In prav čas, ki ga imajo na razpolago tako pripovedovalci kot njihova publika, je ena izmed najpomembnejših okoliščin, ki pogojuje njihovo realizacijo (Ivančič Kutin 2006a). Vendar to ne pomeni, da ni več dobrih pripovedovalcev, ali celo, da si ljudje ne pripovedujejo(-mo) več. Le priložnosti so drugačne in z njimi tudi žanrska sestava pripovedi: na terenu je še vedno mogoče dokumentirati relativno veliko povedk (te so seveda veliko krajše od pravljic), spominskih in doživljajskih pripovedi (Ivančič Kutin 2010: 201). Razširjene pa so tudi t. i. urbane oz. sodobne povedke, katerih vsebina je največkrat vtkana v procese medbesedilnosti (Kvartič 2017: 19).

⁸¹ V letu 2014, ko sem v Googlov iskalnik prvič vtipkala besede *krivopeta / krivapeta / krivopetnica*, sem dobila le nekaj zadetkov (skupaj ne več kot pet). V letu 2017 je to število že nepregledno.

⁸² Termin sodobni pripovedovalski dogodki in sodobni pripovedovalec je utemeljila Špela Frlic (2016) v magistrski nalogi *Sodobno pripovedovanje folklornih pripovedi v slovenskem prostoru*.

Zaton klasičnih folklornih žanrov v domačem okolju (predvsem najdaljših, kot so pravljice) in želja oz. potreba tako pripovedovalcev kot občinstva po prenašanju oz. sprejemanju tovrstnega izročila v obliki žive govornje besede sta spodbudila razmah javnih pripovedovalskih dogodkov,⁸³ ki so vse bolj priljubljeni in se jih udeležujejo ne le otroci, pač pa tudi odrasla publika, za katero je vedno več ponudbe (Ivančič Kutin 2010: 208). Prav na pripovedovalskih večerih za odrasle je mogoče poslušati tudi pripovedi o krivopetah. Eden izmed takih je pripovedovalski večer za odrasle *O te martveh*, ki je v letih 2008–2015 potekal pred praznikom vseh svetih (31. 10.) v gostilni Sale e pepe v vasi Srednje (Stregna) v Benečiji. Dogodka so se udeleževali predvsem odrasli domačini iz vasi in bližnje okolice, okoli 30 ljudi.⁸⁴ Strašljive povedke in spominske pripovedi, ki so jih slišali v svojem okolju kot otroci, so pripovedovali trije ali štirje pripovedovalci. Z izjemo Ade Tomasetig, ki je bila gostja vsako leto, in Giovannija Corena so bili pripovedovalci ljudje, ki so na tej prireditvi prvič javno pripovedovali.⁸⁵ Ada Tomasetig je vselej povedala tudi kakšno pripoved o krivopetah. Prireditev je bila načeloma dvojezična: pripovedovanju v slovenščini (lokalnem narečju) naj bi sledil povzetek pripovedi v italijanščini, kar je z dvojezičnim besedilom napovedoval tudi reklamni letak (sliki 19, 28). Dogodek je imel vselej tudi pomemben kulinarčni poudarek – udeleženci so ob poslušanju pripovedi poskušali lokalne jesenske jedi (sliki 19a).

7.2.2 DRAMSKE IN LUTKOVNE UPORIZITVE

V sezoni 2003/2004 je Gledališka skupina Trenta v režiji Milene Muhič po dramskem besedilu Vlada Pipana (1955) uprizorila igro *Dekle iz Trente*. V prizor, ko se domačini zberejo, da bi pozdravili deklet, ki se je vrnilo iz tujine, je vključena tudi povedka o krivopetah. V trentarskem narečju jo pripoveduje stara Turerca (slika 20).⁸⁶ Predstava je bila v poletnem času nekajkrat izvedena celo na prostem pri Kverhovi domačiji v bližini izvira Soče. Številno občinstvo, ki je posedalo po bregu, je bilo večinoma domače, iz Trente in Soče pa tudi s širšega Bovškega; ker je bila turistična sezona, je bil vedno prisoten tudi kak turist. S predstavo so gostovali tudi drugod po severnem Primorskem.

⁸³ Več o sodobnih pripovedovalskih dogodkih gl. Ivančič Kutin 2010 in Frlic 2016: 64–83.

⁸⁴ V praksi je preskakovanje iz enega jezika v drugega spontano, toda le, če so okoliščine povsem domače oz. sproščene, sicer pa prevladuje raba italijanskega jezika. V letih 2013–2015, ko sem bila navzoča pri dogodku, je bilo jezikovno razmerje vsakič nekoliko drugačno – od prevlade italijanščine, približno enakovrednega deleža in prevlade slovenskega narečja. Pri pripovedovanju v italijanščini so bili pripovedovalci v zadregi, kadar so želeli povedati, da je nekaj (nedoločnega) strašilo (*je strašilo*), saj v italijanščini niso našli primerne ustreznice.

⁸⁵ Ada Tomasetig je začela zgodbe javno pripovedovati, ko je predstavljala svojo knjigo *Od Idrije do Nediže* (Tomasetig 2010), o krivopetah je govorila tudi v oddaji *Odmev davnine: gorska bitja* (gl. SV12). Giovanni Coren občasno pripoveduje otrokom v šolah, udeležencem ekskurzij in na drugih manjših lokalnih dogodkih v Benečiji. Oba sta bila gosta na Beneškem večeru pripovedovalskega festivala v Ljubljani 5. aprila 2013.

⁸⁶ Režiserka je izvorno besedilo nekoliko priredila: Sirarico je preimenovala v staro Turarco, resnično osebo iz Trente, besedilo o krivopeti, ki ga govori Turarca, pa je s pomočjo igralcev iz knjižnega jezika prestavila v narečje (Hace 2016: UV).

Že v sezoni 2006/2007 je Triglavski narodni park v okviru kulturno-umetnostnega programa za napovedane skupine začel ponujati igrano lutkovno predstavo za otroke *Krivopetnice in Zlatorog*. Besedilo je na podlagi dela Svetke Zorčeve (1985) in Bumbachovega epa priredila Alenka Hace. Predstava, ki jo izvajajo že dobrih 10 let, je gostovala po krajih v Triglavskem narodnem parku, z njo pa so večkrat popestrili tudi kulturne in turistične dogodke v Trenti in na širšem Bovškem. Ob odprtju likovne razstave o krivopetah v Bovcu decembra 2016 sta brata Mitja in Peter Cuder, oba člana gledališke skupine Bc, uprizorila krajšo dramsko predstavo, v kateri se pastirja ovc in koz v bovških planinah pogovarjata o krivopetah.⁸⁷

7.2.3 LITERARNO, GLASBENO, LIKOVNO (PO)USTVARJANJE

Lik krivopete se poustvarja v različnih zvrsteh umetnosti. Najdemo ga v poeziji beneških pesnic Loredane Drecogna (2003: 23) in Laure Mačkinove (2003: 101) ter pri koroški pesnici Rezki Kanzian, ki je svoji pesniški zbirki dala naslov *Krivopétnica. Heimsuchung* (Kanzian 2010; slika 21).⁸⁸ Skladbo z naslovom *Ena krivapeta* je že leta 1993 posnela džezovska skupina Arcana (SV13; SV14).

Katja Roš je napisala pravljico *Krivopeta in deklica* (Roš 2012), z branjem ali pripovedovanjem jo je predstavila na raznih dogodkih, npr. v posebej za krivopete izdelani votlini v eni izmed sob nekdanje šole na Livku (Blazetič 2012) ter v Nježni hiši v Jevščku (Manfreda 2016, gl. SV19). O krivopetah so literarno ustvarjali tudi učenci, npr. v podružnični šoli Breginj so pisali na temo *Petrič, krivopeta in potica. Otroška pravljica z različnimi konci*,⁸⁹ naslov naloge združuje dva lika, ki se v izročilu nista pojavljala v istih pripovedih, oba pa sta iz lokalnega okolja (gl. Podorieszsch 1984; Bric 2016: UV).

Posebej bogato je likovno (po)ustvarjanje. Krivopete so med drugimi ilustrirali in slikali Marija Vogelnic (v Zorčeva 1985), France Kunaver (v Kunaver 1991: 137), Luisa Tomasetig (v De Stefano 2003: 16, 118) in Lenka Hrast (v Roš 2012). Sekcija slikarjev amaterjev iz Bovca je leta 2016 pripravila tematsko slikarsko in fotografsko razstavo *Kdo se boji krivopet*, pri kateri so sodelovali številni ustvarjalci (gl. SV15; izbrana dela so kot ilustracije vključene v gradivsko poglavje.)).

Arhitekt in kipar Paolo Manzini - Pajak je skulpture krivopet ustvarjal v glini, lesu in železu (Manzini 1996; gl. slike 21a, 21b, 21c). Lesen kip krovopete je leta 2005 upodobil kipar Stefano Cornelli, postavljena je v okensko nišo na fasadi hiše v vasi

⁸⁷ Za pripravo besedila sta imela na voljo nekaj izbranih pripovedi, ki so vključene v gradivo tukajšnje knjige, v predstavo pa sta vključila različne motive.

⁸⁸ Rezka Kanzian (2017: RV) se je z likom krivopet, po katerem je nasloвила svojo pesniško zbirko, prvič srečala v knjigi o slovenskih bajeslovnih bitjih *Od ajda do zlatoroga* (Kropej 2008).

⁸⁹ Brošura ni datirana, paginirana in je brez imen avtorjev. Mentorica je bila Vida Škvor (Škvor 2015: UV).

Matajur (slika 22).⁹⁰ Lesena skulptura krivopete stoji tudi v gostilni Sale e pepe v vasi Srednje v Benečiji, izdelal jo je kipar Giorgio Bendetti (slika 23). Na temo krivopet so likovno ustvarjali tudi učenci osnovnih šol.⁹¹ V slovenskih zamejskih publikacijah (npr. v *Beneškem dnevniku, Novem Matajurju*) jih najdemo kot protagonistke kratkih zgodb in ugank v stripu (gl. Banchig 2006; 2007; 2013; Tomasetig 2014; slike 24, 25, 26), znašla pa se je celo na grafitu nad vasjo Sevce ob cesti, ki pelje v Topolovo (Spizzo 2017; slika 27). Krivopeta je pogost likovni motiv na plakatih in v spletnih obvestilih, ki vabijo na lokalne prireditve (gl. npr. sliki 28 in 29).

7.2.4 TURISTIČNA PONUDBA (SPREHAJALNE POTI, KULINARIKA, IZDELKI) IN PEDAGOŠKA DEJAVNOST

Pripovedi o krivopetah so vključene v različne kulturno- ali turističnopromocijske materiale (slike 19, 28, 30, 31, 35). Pestra je ponudba sprehajalnih poti, vodenih izletov in pohodov, kjer si je mogoče ogledati in doživeti življenjski prostor krivopet (jame, gozdovi, stezice, kamni) ter poslušati zgodbe (gl. npr. SV 21; slika 32). S tablami označena zgodovinska Topolovška pot med Livkom in Topolovim npr. vodi mimo manjše votline, v kateri izvira potok. Točka je opremljena z napisom *Jama Krivopet* (slika 33), saj je z njo povezano izročilo o krivopetah (gl. De Brea Šubic 2000: 106). Mestu so domačini rekli *V lepenju pod cerkvijo, pod robom, kjer pride ven Črni potok*.⁹²

Prav tako so krivopete kot simbol (včasih maskota), ki poudarja izvirnost, posebnost, enkratnost »lokalnega«, uporabljene v promocijskih materialih ponudnikov namestitev,⁹³ gostinskih storitev, kulinarike (npr. SV17). Na zadnji platnici dvojezične knjižice s kuharskimi recepti (Cernetig 2016) krivopete prvoosebno nagovarjajo bralca. Beseda *krivopeta* je v naslovu knjižice (*Ricette delle Krivapete / Ricete od Krivapet*), v imenu zbirke, v kateri je knjižica izšla (*Librinidellekrivapete / BukucaodKrivapet*) ter v imenu projekta (*Krivapete edizioni*) (sliki 34a, 34b).

Beseda *krivopeta*, kot nazorno kaže tudi predstavljeni primer knjižice z recepti, se torej pogosto pojavlja v naslovih in vsebinah raznih turističnih prireditev in turističnopromocijskih projektov in študijskih krožkov (SV21; slika 36). Na italijanski strani državne meje zunaj slovenske skupnosti pa niso redke aktivnosti, ki jih ne zanima

⁹⁰ Fotografija skulpture je objavljena na zadnji platnici revije *Studia Mythologica Slavica* 19 (2016) in v članku Ivančič Kutin 2016a: 185.

⁹¹ Krivopete so pri šolskih projektih o različnih temah, ki pa so vedno povezane z lokalnim okoljem, ilustrirali učenci Podružnične šole Breginj (Škvor 2003/2004; Sovdat, Skok Lavrenčič in Terlikar 2015). Tudi v likovni opremi knjig in drugih publikacij pogosto srečamo otroške risbe krivopet (npr. v De Stefano 2003: 23, 152, 154, 163).

⁹² Drug domačin pa npr. meni, da ta votlina ni imala nič s krivopetami. Votline, v katerih naj bi prebivale krivopete, so precej višje od poti v Malenščah; zaradi zaraščenosti terena in strmine so težko dostopne (naključni domačin 2, 2016: UV).

⁹³ Npr. projekt *Study Circles* (Rejec 2014: 5, 6); gl. tudi SV16.

jezikovni izvor (in s tem posredno slovenska manjšinska kulturna dediščina), pač pa izročilo o krivopetah jemljejo in predstavljajo zgolj kot posebnost geografskega prostora; eden od primerov je npr. izobraževalni projekt *Le Krivapete* v osnovni šoli v Vidmu (gl. SV18), torej v mestnem italijanskem okolju.⁹⁴ Podobne prakse zasledimo tudi v Benečiji, najizraziteje v turizmu (sliki 30, 31).

Spoznavanju lokalnega izročila se vse bolj posvečajo tudi osnovne šole na slovenski strani. Učenci Podružnične šole Breginj so pod mentorstvom učiteljice Vide Škvor zapisovali pripovedi domačinov, si ogledovali jame, uprizarjali dramske igrice, ki so jih sami sestavili, pisali domišljjske spise (v tem kontekstu je nastal tudi povsem nov lik – *krivopetnik*), zbirali podatke o zdravilnih zeliščih in recepte, ilustrirali, gradivo pa izdali v šolskih brošurah. Izbrane vsebine so pripravili tudi za natečaj Turistične zveze Slovenije *Turizmu pomaga lastna glava* in v projektu *V deželi krivopet* (Škvor 2003/2004). Ista šola je za mlečnopredelovalno tovarno Planika v Kobaridu pripravila predloge za imena novih mlečnih produktov, povezanih z zgodbami iz lokalnega izročila, npr. skuta z zelišči naj bi se imenovala Krivopeta; pri tem so izdelali vzorec embalaže, ki bi vključevala zgodbo (Sovdat, Skok Lavrenčič in Terlikar 2015; učenci 2015: 6–7; slika 37). Oba projekta sta se v konkurenci šol iz vse Slovenije uvrstila med najboljše. Krivopete iz cunj (lutke) in keramične spominke (magnetke) pod mentorstvom Damijana Cveka izdeluje tudi delavnica Varstveno-delovnega centra Tolmin (Božič 2017: UV; slika 38).

*

Krivopete, v 20. stoletju že precej pozabljena bajčna bitja z nazaj zasukanimi stopali, danes doživljajo pravi razcvet. Vse bolj postajajo simbol lokalne identitete, kot lokalna posebnost pa prevzemajo vlogo lokalne maskote. S svojim skrivnostnim življenjem v divjini, ambivalentnim značajem, nenavadno deformiranimi nogami so zbudile radovednost in široko zanimanje ter spodbudile zamisli za novo ustvarjanje, (upo)rabo in izrabo v najrazličnejših dejavnostih – v umetnosti, kulturi in gospodarstvu. Krivopete so danes deležne likovnega, literarnega, dramskega pa tudi glasbenega (po)ustvarjanja, v programe jih radi uvrščajo kulturniki in učitelji. Njihovo ime in lik sta vse bolj navzoča v turizmu in drugih tržno naravnanih dejavnostih, saj s konotacijo lokalnega, posebnega, skrivnostnega, starodavnega, prvobitnega zbudjata pozornost občinstva, uporabnikov, turistov in vseh drugih nagovorjenih. Kot derivat izročila se torej poleg (re)interpretacij in poustvarjanja, ki še imajo stik z izročilom, pojavljajo tudi povsem novi konstrukti, ki iz izročila ohranjajo samo še ime in izbrane konotacije imena in lika.

⁹⁴ Pri projektu *Comenius* so pripravili brošuro *Le Krivopete*, v kateri je predstavljen lik krivopet, znan samo v Furlaniji (!) v Nadiških dolinah; prek pripovedi o krivopeti je predstavljena lokalna kulinarika (SV18).

Slika 19a. Kulinarični odmor s pokušino lokalnih jesenskih jedi med pripovedovalskim večerom *O ta martvih*. Pripovedovalci (z leve proti desni): Ada Tomasetig, Andreina Trusgnach, Antonio Qualizza in Sergio Balus. V pripovedovanje se je občasno vključevala tudi Rosina Tomasetig (prva z leve v prvi vrsti med občinstvom). Srednje, 30. 10. 2013. Foto: B. Ivančič Kutin.

STREGNA_SRIEDNJE
 trattoria Sale e Pepe
 giovedì_čertartak, 30.10.2014
 alle_ob 20.00

STRAŠNE PRAVCE PRAVT...
 RACCONTI DI MORTI, SPIRITI E ANIME IN PENA...

OSPITI_PRAVLI BOJO:
 ADA TOMASETIG, CECILIA BANCHIG, LIDUINA CENCIGH e ...
CLAUDIO MORETTI

CON DEGUSTAZIONE DI PICCOLI PIATTI LOCALI
 TRA CUI LA MINISTRÀ DEI MORTI, MÈDŠČIČOVAR
 INFO E PRENOTAZIONI: TRATTORIA SALE E PEPE, TEL. 0432 724081

Slika 20: Videogram iz posnetka predstave *Dekle iz Trente* v izvedbi Gledališke skupine Trenta. Kamera: S. Jelinčič, 2004.

Slika 19: Vabilo na pripovedovalski večer v Srednjem 2014. Ilustracija: G. Jussa.

Slika 21b: Krivapeta (les). Avtor: P. Manzini - Pajak (1999).

Slika 21a: Škrat in krivapete (glina). Avtor: P. Manzini - Pajak (1988).

Slika 21c: Krivapeta (železo). Avtor: P. Manzini - Pajak (2005).

Slika 22: Krivapeta. Lesena skulptura v okenski niši v vasi Matajur. Avtor: Stefano Comelli (2015). Foto: B. Ivančič Kutin 2015.

Slika 23: Krivapeta. Lesena skulptura, v gostišču Sale e pepe v Srednjem / Stregna. Avtor: Giorgio Benedetti. Foto: Š. Ledinek Lozej 2015.

Slika 25: Strip. Avtor: M. Tomasetig (Beneški dnevnik 2006).

Slika 24: Uganka v stripu. Avtor: M. Tomasetig (Beneški dnevnik 2007).

Slika 26: Strip. Avtor: M. Tomasetig (Beneški dnevnik 2014).

Slika 28: Vabilo na pripovedovalski večer, Srednje, 2013. Ilustracija: L. Tomasetig.

Slika 29: Reklamni plakat za prireditev XXXI. *Senjam beneške pesmi*. Ilustracija: J. Skočir. Lissa, 2014.

Slika 30: Vabilo na tržnico. Pro Loco Ponteacco (Petjag), 2017.

Slika 31: Vabilo na turistično prireditev. Ilustracija: C. Salvagno. Pro Loco Ponteacco (Petjag), 2017.

Slika 27. Grafitna podoba krivopete na objektu za vodovod na cesti med Sevcami in Topolovim (Spizzo 2017).

Slika 35: Hrbtna stran zloženke Inštituta za slovensko kulturo v Špetru (Gruden 2016).

Po poteh krivopet v nedeljo, 2. oktobra

Se ušafamo na Vartači ob 8.30, start pohoda ob 9. uri. Bomo hodili približno 9 km (3 ure) in pot bo pešala skozi vasi Jevšček, Avsa (se ustavimo v agriturizmu Jelenov Breg pod Matajurjem), Polava in Čeplesišče. Kar se uarnemo na Vartačo, bo kosilo s pastašuto. Pohod je lahak in je primieran za vse, tudi za družine z otroki. Vpisnina: 10 evrov (otrok pod 10 let ne plačajo) in vključuje vodenje, malico v agriturizmu in kosilo. Info: Marino (338 5877265).

Slika 32: Vabilo na vodeni izlet Po poteh krivopet (Novi Matajur, 28. 10. 2016: 9).

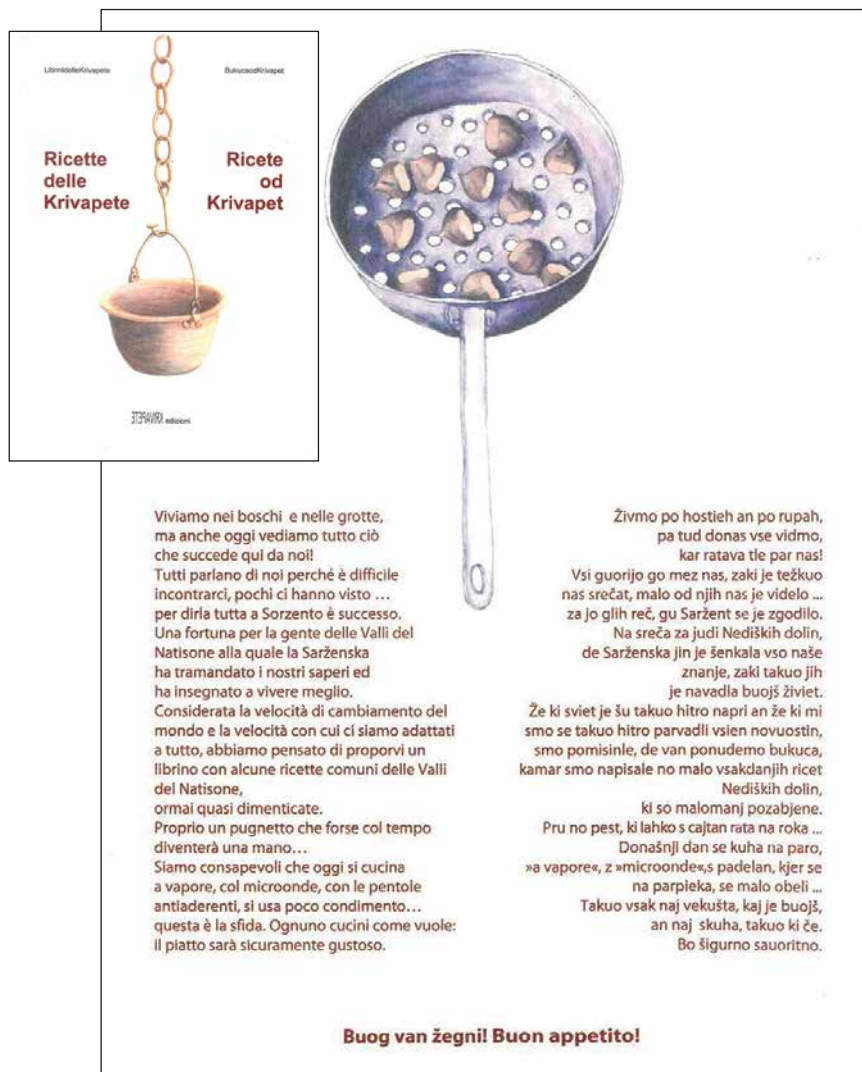
Slika 33: Jama Krivopet, napis na tabli, ki označuje točko na Topolovski poti. Foto: B. Ivančič Kutin, Livek, 29. 4. 2016.

Slika 37. Vzorec embalaže za mlečni izdelek *Skuta tete Krivopete* (Sovdat, Skok Lavrenčič in Terlikar 2015: 23).

Slika 38. Spominek (magnet). Foto: M. Cernetig 2017.

Sliki 34a, 34b: Sprednja in zadnja platnica knjige *Ricette delle Krivapete / Ricete od Krivapet* (Cernetig 2016).

Slika 36. Logotip spletne strani študijskega krožka (SV21).

8. GRADIVO

8.1 O NAČINU ZAPISA IN RAZPOREDITVE GRADIVA

Številčnost in raznolikost različic folklornih pripovedi pove, ali in koliko je (bilo) določeno izročilo poznano in zakoreninjeno v nekem okolju (Ivančič Kutin 2017b: 74). Tako se izročilo o krivopetah v svoji primarni obliki (folklornem pripovedovanju) dandanes že izgublja oz. preobraža, kot je bilo prikazano v predhodnem poglavju; iz zapisov, ki jih je mogoče zasledovati od leta 1873 do današnjih dni, pa lahko sklepamo, da so krivopete zavzemale pomembno mesto med bajčnimi povedkami na tem območju, čeprav po drugi strani niso bile na splošno znane po vseh vaseh na obravnavanem območju.

Gradivski del obsega 150 enot pripovedi oz. njihovih fragmentov. Gradivo je zajeto iz objav in terenskih oz. arhivskih virov, dva odlomka pa sta iz literarnih besedil (Pipan 1955; Zorčeva 1985).⁹⁵ Največ enot je bilo po zaslugi Ade Tomasetig (2010) dokumentiranih v Nadiških dolinah med Slovenci v Italiji. Gradivo je, kolikor je mogoče, razvrščeno po kronološkem vrstnem redu,⁹⁶ vsak sklop pa je uveden z območjem, kjer je bilo zapisano (Benečija, Breginjski kot, Livško, Trenta, Koroška, Rezija, Brda). Tako je že pri hitrem listanju mogoče sklepati o živosti tovrstnega izročila na določenem območju. Besedila so oštevilčena, v krepkem tisku sledi naslov (če ga enota v originalnem viru ima), k vsaki enoti pa so dodani dostopni podatki o informatorjih in zapisovalcih (če niso razvidni iz podatkov, ki so navedeni v seznamu literature ter rokopijskih in ustnih virov) ter podatki o viru.

Besedila se zelo razlikujejo po vrsti transkripcije (fonetična, enostavna fonetična, poknjženi zapis, knjižni zapis) in kakovosti zapisa: pogosto se dogaja, da se vrsta transkripcije v celo istem besedilu menjuje; nedoslednosti se največkrat kažejo v zapisovanju istega glasu na različne načine, npr. *veda / woda / uoda / voda*; *bot / bod*; *krivopetnca / krivopetnica /krivopetænca* itd. zapisovanje polglasnika (z izpuščanjem, označevanjem z znakom ' ali ə); mesta naglasa so včasih označena z ', redkeje s

⁹⁵ V gradivskem delu je zajeta večina gradiva, izpuščene pa so reprodukcije ali zelo podobne variante v italijanskih virih, npr. Perusi (1946), Ciceri (1972: 211–213), De Stefano (2003), druge posamične objave istega ali zelo podobnega gradiva, šolske naloge učencev ipd.

⁹⁶ Že objavljeno gradivo nima vselej podatkov, kdaj je zapisano. Ada Tomasetig je npr. gradivo zbirala trideset let, zato je navedeno celo časovno obdobje, čemur je dodana letnica objave (2010).

prozodičnimi znaki, največkrat pa sploh niso označena. Razlog za to je različna filološka usposobljenost zapisovalcev, njihov posluh in razumevanje narečja, natančnost, tehnika dokumentiranja (prepis z zvočnih posnetkov, sprotno pisanje, pisanje po spominu ...) itd., zapisi pa so nastali iz različnih vzgibov (znanstvene raziskave, ohranjanje izročila, domače naloge, literarizacija ...). Avtorji zapisov so torej zelo različnih profilov: od vrhunskih jezikoslovcev in raziskovalcev drugih strok, učiteljev, literatov do domačinov, ljubiteljev izročila, dijakov srednje šole in celo osnovnošolcev. Besedila so objavljena v izvorni obliki z minimalno redakcijo za lažje branje (postavitev vejic, členitev dobesednih navedkov z ločili, prilagoditev zapisa velikih oz. malih začetnic slovenskemu pravopisu).

Primeri, ko besedila poskušajo slediti narečnemu zapisu, so z območij naslednjih narečnih govorov: nadiški in terski govor, govor Livka in Breginjskega kota, govor Trente, Bovca. Čeprav vsi ti govori sodijo v primorsko narečno skupino, ima vsak svoje specifične fonetične pa tudi oblikoslovne in leksikalne posebnosti (za konkretne posebnosti teh govorov gl. Zuljan Kumar 2015 in Ivančič Kutin 2007 za bovški govor).⁹⁷ Vprašanje, kako pojasnjevati narečne besede in besedne zveze v besedilih, je zato zahtevalo poseben premislek: skupni seznam narečnega besedja zaradi raznolikosti govorov pa tudi oblikoslovnih značilnosti posameznih narečnih besed ne bi bil uporaben (beseda v nevtralni slovarski obliki ni včasih niti podobna obliki, v kateri je izpričana v kontekstu besedila, zato tak slovarček bralcu ne bi bil v pomoč). Nazadnje je obveljala odločitev, da se narečno besedje in težje razumljivi deli besedila pojasnjujejo sproti v oglatem oklepaju znotraj besedila.

Tu navajamo le nekaj skupnih značilnosti ter posameznih besed, ki se pogosteje pojavljajo v besedilih (npr. razni vezniki, predlogi, prislovi), toda opozoriti je treba, da to zaradi nedoslednosti zapisov ni vselej pravilo!

Skupne posebnosti: pogosto prehajanje $v > b$; diftonga *ei, uo*; nekateri naglašeni $o > u$ (tuča, senu); an (*vezn.*) – in; an, adna, no (*štev.*) – eden, ena, eno; dn, dna, dno (*štev.*) – eden, ena, eno; ku – kot; tu (*predl.; zaim.*) – v; to, tuste (*zaim.*) – tisto.

Bovško: nenaglašeni nezadnji $o > u$ (ukanje); pogosto prehajanje nenaglašene *a* v polglasnik; k – ko; je dieu / je diela / je djela, so djeli / deli – je dejal, rekel ...; šie, še, šied (*prisl.; vezn.*) – potem, nato / in, tudi.

Benečija, Kobariško: izglasni $m > n$; podaljševanje zlogotvornega *r* z *a*: $r > ar$ (npr. trnje, drva, smrt > tarnje, darva, smart); $lj > j$ (peljati > pejati; ljudi > judi); anta (*prisl.*) – nato; antada – nato, potem; at – tam če – tja; go – gor; k – ko; kar – ko; jati (jala, jau) – dejati (dejala, dejal); mai / maj – nikoli; uon – ven; zak – ker; imr (*prisl.*) – vedno; judi – ljudje; əldie – ljudje.

⁹⁷ V razdelku o divjih babah je povsem na koncu gradivskega dela nekaj besedil tudi v tolminskem govoru iz rovtarske narečne skupine.

8.2 BESEDILA

BENEČIJA 1873.

1. Krívapóeta pl. krívapóete. Kér túču nósiju. Án tadá kàr su čúle zwonít svétřya Ljénarta zwoní pújta pújta je jála adná tí drúzı lájaju písi svétřya Ljénarta. [Krivapeta, pl. krivapete, ki nosijo točo. In tedaj, ko so čule zvoniti svetega Lenarta zvonove, je rekla ena drugi: »Pojdite [= bežite], pojdite! Lajajo psi svetega Lenarta.«]

Informator ni naveden, zapisal Jan Baudouin De Courtenay v Špetru, Benečija, 1873. (Baudouin De Courtenay 1988: 74–75).

BENEČIJA 1884.

2. Krivjopete so ukradenega dečka v svoji jami redile. Ko se jim je zdel že precej tolst, so nekega dne odhajajoče mlajše naročile najstarejši, ki je bila za kuharico, naj jim dečka priredi [pripravi] za večerjo. V jami pa je bil velikansk zaboj, kateri je imel nenavadno težak pokrov s pribitim, spodaj podolgič ostrim nožem. V tem zaboji so krivjopete hranile mimo družih rečij tudi orehe in lešnike za pitanje otrok. Kadar je hotela kuharica otroka opraviti, odprla mu je zaboj in mu rekla vzeti si po navadi orehov; ko se je pa nesrečnež zaboju čez kraj sklonil, spustila je starka nanj silen pokrov in ga tako presekala. Ali kadar je mislila tudi s tem dečkom tako storiti in mu je velela orehov si vzeti, on ni hotel, proseč je, naj mu jih sama da; in ker ga ni mogla spraviti na to, da bi se sam poslužil, misleča ga na drug način usmrtiti, odpre skrinjo in seže vanjo po orehe. V tem pa prekanjeni deček hitro skoči k njej in spusti nanjo smrtonosni pokrov. Potem pa vesel in rešen zbeži na svoj dom.

3. Dva mlada pastirja sta bila vsled svoje nemarnosti izgubila na paši krave. Iskala sta jih do mraka brez vspeha, slednjič sta vender zaslišala mukanje pri nekem gozdu. Ko sta jo vesela na ono stran pobrala, mukanje je donelo že v gozdu; a pastirja za njim. Sledeča svojo živino prišla sta daleč v gozd in pala v roke dvema krivjopetama, kateri sta posnemali mukanje izgubljenih krav, da bi pastirja zmotili in vplenili.

4. Neka deklica, gredoča k studencu po vode, naletela je na krivjopeto, in deklice ni bilo več nazaj.

5. Precej debel starček je hodil svojo pot, ko se mu pridruži zvita krivjopeta. Pri-poveduje mu, v kako lepi palači prebiva, kako čudne reči hrani v njej in marsikaj družega, a tako lepo in sladko, da bedak, omamljen od divnega pripovedovanja, na njeno povabilo gre za njo ogledovat si čudne palače. Ko dospeta do neke dupline, krivjopeta zgrabi starca in ga vanjo potisne, vesela, da si je pridobila tako tolst plen.

6. Neki krojač, ki je bil krivjopetam v pest prišel, zadobil je prostost z obljubo, da jim mora brž dovesti petero, to je polovico svojih otrok. Vračajočemu se na dom zagrozile so se, da mu bodo vseh desetero otrok pokončale, zraven pa še njega in pohištvo, ako ne dopolni takoj svoje obljube. Neverni krojač oproščen, ne zmenivši se niti za dano besedo niti za preteče maščevanje, sinov ni dovel; a prej nego je minulo štiri in dvajset ur, uničil je strašen požar njega in sinove s pohištvom vred.

7. Mlada krivjopeta se je zagledala v zalega mladeniča, in ker tudi ona se mu ni videla napačna, vzela sta se in skupaj živela več let. Ko je nastal nekega dne prepir med njima, zadril se je mož na ženo, pitajoč jo s krivjopeto. Na to žena pobere svoje otroke in zbeži, da ni bilo več o njej ni duha ni sluha. Pravijo pa, da je od jeze otroke pojedla.

8. Neki mož, ki je moral že od mladih nog služiti divjim babam, poželed je pogledat, kaj in kako je doma. Dovolile so mu z obljubo, da se mora v kratkem povrniti. Ker jim je dobro opravljal vsa dela, dale so mu v plačilo, da nese domačim polno vrečo dragocenostij, z opominom, da ne sme pogledati, kakove so, dokler ne pride na dom. Na poti je pa radovednost premagala nestrpljivega možička. Pogledal je v vrečo, a ker se ni držal opomina, izpremenil se mu je dragoceni zaklad v oglje.

9. Mož že dolgo let služi pri *krivopeti*, nekega dne mu je dovolj. Med pripravljanjem drv s sekiro nakroji [zaseka] deblo in *krivopeto* prosi, naj mu z rokami pridrži razpoko, češ da nima s čim zakliniti. Ko to stori, mož izvleče sekiro, da *krivopeti* ujame prste, on pa srečno zbeži domov.

10. Že več let je služil pri krivjopetah neki mož. Ko ni mogel več premagovati želje po izgubljenem domu, da bi mogel uiti, izmislil si je zvijačo. Nekega dne, ko je drvaril, kakor po navadi pod varstvom krivjopete, da bi ga ta za njim bežeča zopet ne ujela, reče jej, ko je ravno razbijal neko deblo, naj dene, ker ni imel s čem zakliniti, roki v napravljeno razpoklino, da bi mogel iz nje laže vzeti sekiro. Krivjopeta, ne sluteča hudega, storila mu je po volji. Ko je pa drvar sekiro izvedel, zaprla se je razpoklina in krivjopeti roki ujela in jo tako priklenila k deblu. Mož pa, rogajoč se vpijoči od bola, je srečno odnesel pete. Zapisal Ivan Trinko po spominu iz otroštva v *Tarčmunu*. (Trinko 1884: 230–232).

TRENTA 1884.

11. V Trenti so baje *krivopetnice*, in sicer v dolini Zadnjice pod Triglavom. Noge imajo zasukane, peto spredaj, a prste zadaj. I. K., petdesetletni mož, se je bal iti tja, češ: dobe me *krivopetnice*. Sledil jih je že, da so tam okrog hodile.

Zapisal Simon Gregorčič mlajši leta 1884 v Trenti, brez navedbe informatorja. (Gregorčič ml. P-ov: 1884: 311).

Krivopeta ugrabi otroka. Slavica Mlekuž, 2016.

TOLMINSKO IN BENEČIJA 1899.

12. Krivjopete (krivjopjete) ali *duje* (*divje*) žene so hudobna ženska bitja, kakoršna poznajo tudi bližnji Tolminci pod imenom *duga* (*divja*) *baba*. Živele so po votlinah, imele so dolge zelene lase, ki so jim visele po ramenih in po hrbtu, ter — kar je posebno značilno — nazaj obrnjene noge s peto od sprede in s prsti od zadej; tudi dlan so imele narobe obrnjeno. Po noči so strašile ljudi, prikazovale so se pa tudi čez dan zlasti pred nevihtami in slabim vremenom. Tedaj so posedale po visokih strmih skalah, opazovale spodaj delujoče ljudi, jim razlagale prirodne sile in jih svarile pred njih pogubo. Za taka svarila so pa zahtevale drugikrat dvojno plačilo. Ko je bilo nekega poletnega dne žito lepo rumeno in zrelo, privršele so krivjopete iz svojih votlin in začele kričati: »Požanjite žito, toča se bliža,« čeravno ni bil nikjer videti niti najmanjši znak nevihte. Ko so ljudje zares hiteli žeti, so šle krivjopete po hišah ter pobrale vse otroke in jih odnesle v svoje votline. Tam so jih pitale z orehi in drugo redilno hrano, da so odebeleli, in potem so jih pojedle, kajti redile so se od človeškega mesa. Včasih so zvabile k sebi tudi odrasle moške, da so jim drva cepili in druga težja dela po hiši opravljali. Učile so jih raznih vednosti in razkrivale jim skrivnosti, ali gorje jim, če so te drugim povedali: prihrule so nad dotičnika, mu zažgale hišo in uničile vso njegovo rodovino. Še sedaj kažejo po Benečiji mnogo votlin, kjer so baje krivjopete bivale.

Iz že objavljene literature in iz lastnega vedenja zapisal Simon Rutar. (Rutar 1899: 91–92).

KOROŠKA 1914.

13. **Žalik žene.** V Rožu, še posebej v bližini Rožeka, je nekoč živelo veliko žalik žena (Salkweiber). Bile so žene z obrnjenimi nogami. Zadrževale so se v votlinah na bregovih Drave in se prehranjevale z ribami. Na splošno so veljale za plašne in so se izogibale ljudem. A če so se s kom srečale, so mu svetovale in mu pomagale. V času zimskega sončevega obrata je nek kmet, ko se je bližal domu, slišal s skalovja na drugi strani Drave glas, ki je klical: »Kmet, sej fižol!« Ker je bil ravno dobre volje in razpoložen za šale, je naredil, kot mu je bilo naročeno, in zasadil v sneg cel škap fižola. Ko je naslednje jutro šel tam mimo, je videl, da so zrasli zeleni stroki, na katerih pa ni bilo videti semen. In je slišal, ves začuden nad tem, kar je videl, isti glas kot dan prej. Ta mu je naročil, naj izpusti svoje svinje iz hleva. Kmet je sledil navodilu in živali so z veseljem šle nad rastlinje in se sredi zime dobro najedle. Pa je mož opazil, da je steblo rastline napolnjeno s semeni. Vesel je obral fižol in na žalik žene ohranil lep spomin.

Graber ne navaja vira. Iz nemščine prevedla H. Osmanbašič in S. Drnovšek. (Graber 1914: 53; 1941: 45).

IDRIJSKO 1922.

14. **Divje žene.** V gorah v bližini Idrije se nahaja Jama (kraška grapa), v kateri živijo divje žene, ki imajo moč nad nevihtami. Imajo razmršene lase in deformirane roke in noge. Zato jih imenujejo tudi *krivjopete*, to je tiste z zasukanimi stopali. Ponoči kontrolirajo

delo kmetov. Nekega dne v času žetve pa se je nebo nenadoma prekrilo s črnimi oblaki. Kmetje so tekli na polje, da odnesejo na varno žito. V tem času so čarovnice vstopile v hiše in ugrabile otroke. Potem so jih v svoji votlini redile z lešniki, dokler jih niso pojedle. Samo enega, najmanjšega so pustile in ga naučile različnih skrivnosti in domačih del. *Zapisała Maria Pivk. Iz italijanščine prevedla B. Ivančič Kutin (Maily [1922] 1986: 93, I. izdaja).*

BREGINJSKI KOT 1951. ROKOPISNI VIRI.⁹⁸

15. Krive pete: tam je kmet, ki je gnoj vozu, ærju [rju]. Trto jo ni jo ni mogu [trte ni in ni mogel]. Slišu glas s hribčka (na Robidišč): »Vij vij nazaj marovito [dobrovito], če hočeš, da bo stanovitna.«

Povedala (verjetno) Varoh Terezija - Gorjankč, Sedlo, Logje 21, zapisała Marija Jagodic. (Jagodic 1951 TZ42: 10).

16. Krive pete – Šembilje: bile v Gradcu: »Vij nazaj varobito [dobrovito], da bo stala bælj stanovitna.«

Povedala (verjetno) Žigon Marija in Cencič, zapisała Marija Jagodic. (Jagodic 1951 TZ43: 6).

17. Kriva peta je soude sušila na eni plahti tam, kjer se gre pod Belo.

Povedala Terezija Čebokli, r. 1868, zapisała Marija Jagodic. (Jagodic 1951 TZ43: 11).

18. Krive pete so bile go pod Lokarji an hodile prest vuno. Kriva peta je rekla ženi, so ji dal, kar vij vuno pa nač na rec *konc te bot*. Ta je vila klobčič, k pa je rekla *konc te bot* – pa je blo kar hmal. Krive pete so imele na prstih pete, prste nazaj an pete naprej.

Povedala Marija (Brginceva?), zapisała Marija Jagodic. (Jagodic 1951 TZ44: 1).

19. Moja mama je pripovedovala, de gor u Lokarjih so ble krive pete – so mele pete spret, prste pa zad. Je od tega kraja dou od Stanovišč bla jama. An tam so žvele. Potem gor so štrene vile. Potem je edno otroče paslo koze', uce' [ovce], an je pršla blizu an so jo ujele. An kar so jo ujele, so dele [dejale], da bo mogla štrene držat, da jo bodo uile. Otroče se je naveličalo an je rekla: »Konc te bot.« Kar [ko] je punčka rekla *konc te bot*, je utekla. Pod hribom so jo dotekle an jo zmečkale. Potem za nekaj let se je hrib utrgu.

Verjetno povedala Vrečar Justa, Borjana 14, zapisała Marija Jagodic. (Jagodic 1951 TZ44: 40–41).

20. Krive pete – kær so oral, je kriva peta vekala [kričala]: »Črn grm preganek, da bo stalo stanovek.«

⁹⁸ Terenski zvezki, v katere so raziskovalci zapisovali gradivo med t. i. Orlovimi terenskimi odpravami, so opremljeni z naslednjimi metapodatki na zunanji strani prve platnice: glavnemu naslovu, tj. zaporedna številka terena s krajem odprave, sledi podnaslov z imeni vasi, v katerih je bilo dokumentirano gradivo, zapisano v tem zvezku. Pri vseh Matičetovih terenskih zvezkih s Kobariškega (Teren VI 1951) pa se ob letnici 1951 pojavlja še beseda *žetnjaka*, tj. julija; Matičetovi zvezki so zelo težko čitljivi.

Kriva peta vila štreno: »Ne smeš reč konc te bod,« – kar ni telo bit konc, je dela: »Konc te bot,« pa je blo konc.

Povedala Kramar Ana (85 let), Vončin, zapisala Marija Jagodic. (Jagodic 1951 TZ45: 20).

21. Krive pete so ble gor u Lokarjah. So predle. Na njiv dou so oral an se ji ni tla preganit [prepogniti], vpile so:

»S črna trna pregnøt
Vrežite trto marovøt,
De bo stalo eno lieto stabovøt.«

So vile dugo cajta – so dele, to ne bo nøkol konc – nato pa je adna dela: *konc te bot*, an je blo.

Povedala Ana Menič, Gorenja Borjana (r. 1866), zapisala Marija Jagodic. (Jagodic 1951 TZ44: 28).

22. Tam za Gradom (tisti senožet nad Nadižo, potem Nadiža) je krivopeta sušila cekine. An je učila judi, kako nej trte uijejo', ona je vedela:

Uij nazaj, nazaj, uij narobito,
da bo ustalo stanovito.

Prej so pa uvijali naprej – sej ku se prede ... Dou pod sv. Primožem in Helarjuom je hotela krivopeta, da bi ne pokopval, ker pri sv. Primožu čisto, glih pod utarjem je strašno ckinu.

Povedala Terezija Tonkli - Bučanka, Breginj, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1951 TZ34: 42).

23. Krivopeta je nekdej denar šušila ta za veduo [vodo]. An dan tam se je zguorila [dogovorila] z nin [enim] moškim, da se poročta'. Pa da je ne sme maj [nikoli] zmirjet [zmerjati] *kriuapeta*. An potem ries sta se poročla. Za dn dan [čez en dan] se je napraujalo slabo ureme, de tejsta krivopeta je užela uso ušenico [pšenico]. Ni bla še dost zriela. Te druž judje je neso maj den požel [nihče drug je ni požel]. An ku je pršu moš domou, se je kriegu z njo. »Hudičeva krivopeta, kaj s naredila, da s srouo ušenico [surovo, nezrelo pšenico] požela.« An tejsta ušenica je zuriela potem tu kupceh [v kupih]. An te drug judje, k je neso požel, je pršla na velika tuča, da jim je use nesla' [potolkla]. An krivopeta je potem utekla in je pstila moža. An moš je biu še srejšen, k mu je požela pred tučo.

Povedala Terezija Tonkli - Bučanka, Breginj, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1951 TZ35: 43).

24. Kmet je orau pomlad' [spomladi] na polju an med delom se mu je utrgela ketna pr koles. An sebeda [seveda] ku je štuku [spojil], an tem k [ker] mu ni šlo prav. Pa še nkrt [enkrat] ponovi. Pa ni šlo. An se je oglasilo: »Le daj mal trte, de bi kajšno nesrejščo odgnala an kašno srejščo prnesla.« An tuste je vidla, kako je kmeto šlo, je r.:

»Ui trto brdovit, da bo stalo stanobit.«

On je šu u grm in je uzeu erdobitno bejo [vejo] in je zviu trto in je prbezu h drebesu, kjer je bla ketna, in mu je 7 let trta držala.

Krivopeta: da je imela peto naprej in noge nazaj. Je bla le po jamah po hosteh v dobro ldem [ljudem].

Ime informatorja ni navedeno, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1951 TZ36: 17–19).

BOVŠKO, TRENTA 1952. ROKOPISNI VIRI.

25. Krivopetnce je pravu en moš iz Prisanka, da je biu na jagi, je čutu eno štimo. Je šu ven, se je oglasu, so pršle vən h bajti an potem so noter skakale, se je prestrašu tiste reči. Se je znajdu tam mlad fant, je mou eno shirco [skirco?], mo [mu] je deu: »Nč se ne bojte, kar počrez dejte shirco, an potəm so jele zmankvat [izginjati] iz bajte. Krivopetnce so mele prste zada te na nozəh [na nogah].

Povedal Kašca Anton (pri Petru), star 79 let, Trenta, zapisala Marija Jagodic. (Jagodic 1952 TZ7: 50, 51).

26. Krivopetnice so bile ene ženske, ko divja /...⁹⁹ so okoli hodile. So imele prste zad in pete spred. Je bila ena mat. Hči ni nič bogala, jo je preklela. So prišle krivopetnice in jo vzele. Bil je sin, ki je pri grofu pasel. Mat je bila žalostna. Je rekla, boš videl mojo hčer, so jo vzele krivopetnice; fant je šel naprej, je videl krivopetnice – so rajale. Je eno ujel. Ga je prosila, naj jo spusti. Je rekel: »Bom, samo če mi poveš, kje je kraljična.« Mu je rekla, naj prinese žegnano vodo – [tu se zapis prekine in se nadaljuje z drugo vsebino].

Povedala Pretnar Marija, Turerca, stara 82 let (r. 1870), Ture 56, Trenta, zapisala Marija Jagodic. (Jagodic 1952 TZ7: 60).

27. Krivopetance so ble na bovškəh hribh, so pele in gamse muzle, je eden uluovu eno in so ble kot druge ženske, samo pete so mele spredaj. Pr Vončanih se je reklo. An sta se poročila. Je rekla, če mi ne boš rekel krivopetnica, te poročim. Ji je obljubu. On je hodu preč, je biu kramar – kmetijo je obdelovala krivopetnca. Sta mela 3 otroke, sta sjala žit an kriv. je vedela, da bo tuča. Pršla an je pokosila žito v najlepšem cvedu [cvetenju]. Mož pride, ji reče: *ti si 2x krivopetanca*. Enga otroka je vzela, enga je pustila njemu, ta trejčga je pa /?/ čez pol, še je pobegnila. Potem je pršla tuča – drugm kmetom je [/.../ uničila?] vse žito.

Povedal Jože Gusnar - Jurc, star 73 let, Zapoudnam (Trenta 68), zapisala Marija Jagodic. (Jagodic 1952 TZ10: 16, 17).

28. Krivopetnance so rajale in plesale, je eno vzel in zagrabu. Je rekel še te bom poroču. Ja je dela, boš lahko, samo krivopetnica mi ne boš smel reči. Potem ji je oblubu, de ji ne bo reku. So posjal žit an ga je krivopetnca, ko se je enkrat pripravlal za tučo, pokosila. Mož je prišel domov, in ko je videl, da je pokosila, ji je reku:

⁹⁹ Manjka beseda.

»O ti krivopetnica!« Ona je zginla. Trikrat je še prišla ta pod okno in zavpila: »Zibji raja jalova mojga sinka mladega.« Je šu h fajmoštru. Deu, de jo lahko reš, če pride, naj vrže tist pas od poroke čez njo. Pa ni več pršla.

Povedala Katra Kravanja Joužouka, stara 87 let, Trenta 12, zapisala Marija Jagodic. (Jagodic 1952 TZ10: 46–47).

29. Je pršu en fant s povesije [z vasovanja], je zavrisku tem na ni [eni] /.../ luna je svetila, krive petnice so rajale. An pošet [potem] je bil en fant pr neh 20 letih, še se je mou za ženit, je mou ljubo, an še tista ženska, tista kr. (krivopetnica) se mo je dopadla adna. An še je mislu, da /.../ Ona je dela, k je deu, da pojd za mano, an da te poročim, še mo je dela, de da vse, če ne boš zmerjal, ker krivopetnica mi ne smeš reči, zato ker me zdaš [izdaš]. Še ta je mela mihnega otroka. Še k njega ni blu, je požela žito, k ni blo še zdrelo. Ona je vedla, a bo tuča, de potuče. An še on je pršu, k je vidu, de je užela, k ni blu še zdrelo an še je zmerju, je deu *kriva petnca!* An še mu je kar ušla, je kar se zgubila an mihnega otroka mu je pstila. An še te [ta] je uzet rajo [verjetno v pomenu 'revna ženska'], de mo je otroka dojila. Še kr. (kriva petnca) je pršla trikrat ta pod okno an je vsakrt zaupila, de, *raja, raja jalouna, doj mojga sinka mladega!* Še je šu ta h gospuodo [duhovniku] an de, kej bi naredu. Še g. (gospod) je mu je del, de tist pas, ku ga je mou pri poroki, de če pride, še [nato] on de ga vrže okou nje še [in] jo udre spek [spet]. Pa k. (kriva petnica) ni pršla več. Moja mama je prabla. Krive petnce niso nč oblečene, majo samo od brine [smreke] tisto olup okol sebe.

Povedala Marija Kravanja, poročena Cuder (r. 1865), Trenta, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1952 TZ14: 37–38).

30. Krivopetnice, so dieli, so mele pete ta pred, še so ble zmeri te po boški [po gozdu]. Taku nkret je oženu edn dno, še de je rekla: »Uzamem te, semu KR (krivopetnca) ne smeš reči nkol!« d »kar utečem pošledi [potem]!«

Še enkret pstila vse žito požeti. Tako mela vse žito užeto, še zrelo ne blo, ne prou zrelo.

Moš je biu jezu [jezen], šede [potem] jo je kleu an zmirju, ji je deu »KR«, šede je dela: »Ti boš mou seme, ti drug ga pa ne bodo meli.« Potle je pršla taka briža [sodra] velika, unu, tuča an je vse ščin [popolnoma vse] stukla, de ni blo neč za pobrat. De so hodil ta h tejtmo prosit, da naj da malo, de bodo sedil [sadili].

Povedal Joza Kravanja - Marinčič, r. 1876, v Trenti, zapisal Milko Matičetov v Soči. (Matičetov 1952 TZ15: 3–4).

31. Krive petnce, če je poginla kaka žvina, so mele tisto kožo okou sebe, to kosmete notr, da so mele toploto. Notr v kakem brlogi so prnesle drov [drv] an so kresal ogenj. An šede so mesu dulje [divje] /zravn?/ dobile, so kako ovco odrle, an od tejsga so žveli an od korenin. So bli ldje kokr mi, smu noge drgači zasuknjene. Šed meljvo [žerjavico] so zakopale notr u popeljoh [pepel] al kaki /glenj?/. Da so pekli, so del

skouz žvino no dugo palco /.../ z vsem čreva an še tam so pekli. Je blo pou krja [pol krvi] an pou srouo [surovo].

Povedala Ana Štrukelj, r. Kavš (r. 1873) pri Jorčelnovih v Soči, zapisal Milko Matičetov v Koritnici. (Matičetov 1952 TZ17: 98).

BENEČIJA 1955.¹⁰⁰

32. **Kakuo se je Štiefan Poškodinu riešu od krivapet.** Kakih stuo metru pod starodavno cierkvico sv. Lienarta u Ruoncu, na marsinski strani, je adna velika jama, ki še današnji dan se kliče *Krivapetna jama*, kier v nji so prebivale krivapete. Krivapete so bile garde ponočne ženske z dougimi lasmi, z dougimi in spikastim nuosam, z narobe obarnjenimi nogami in dougimi parkji. Suhe so bile, de jih je bilo le kuost in koža; bile pa so takuo močne, de so lomile čela an tačile [kotalile] u dolino velike skale an, kadar je bila huda ura, so lomile in rile [ruvale] kostanje. Dougi lasje so jim služili za peruota, kadar so farfoliele z dnega brega na te drug. Krivapete so vehajale iz njih jame in hodile okuole strašit ljudi an jim škodo dielat, navadno šele po avemariji, kadar je bila že tema. Hodile so po stazah in po vaseh, kadar je bilo vse tiho, an so posebno zasledovale puobe, ki so hodili v vas na snubo [vasovat].

Njekšan krat se je zgodilo, de Štiefan Podškodinu z Ošjaka, ki je biu samogudan [pripraven] za dielo, kjer je bila luna na punim [polna luna] an se je vidlo skor ku podne, je ciepu kostanjove hlode tam v host' po avemariji. Vsenankrat je niek čudno zašumielo in zacvililo za njega hrbatom, kadar se je oglednu, je zagledu tri strašne krivapete, ki so se mu režale naspruot. Štiefanu je zmraščalo po vsem živuote, lasje so mu zasaršali [vstali pokonci] an se je tresu ku šiba od strahu; nie pa zgubu pameti.

Krivapete so mu ukazale, de naj vzame na ramo sekiero an de naj gre za njimi v njih jamo, za de bo jim dielu za hlapca an ciepu darva. Štiefan je parjeu za nasod [ročaj] od skiere, ki je bila ravno zatučena v debeu hlod, ki se nie teu razklat. Dielu se je, ku de se uperja za jo uon vedriet, pa je nie mogu, kier je bila previč stisnjena od tardega hloda. Pohleuno je prosu krivopete, de naj mu pomagajo; de naj denejo roke v hlodovo razpoko za jo no malo razširit, de bo mogu izvlieč skiero.

Krivapete so mu viervale, so utaknile roke v razpoko an se uperjale za jo razširiti, on pa je potegnu skiero iz razpoke, hlod se je zapru an stisnu roke od krivapet takuo močnuo, de jih nieso mogle izdriet an so se zvjiale od tarpljenja. Štiefan si je teu noge polomit, takuo k' je teku pruot domu. Zaklenu se je v hišo, zapru vse okna an zataknu vse jamce od ključavnic an se žegnavu an molu vso nuoč zadaržat deleč tiste presnete krivapete, od katerih se je biu z njega kuštan kumič [pametjo komaj] riešu.

V skopac ujete krivapete so takuo strašnuo cvilile an tulile tam v host', de so jih čuli po vsi Nediški dolini, dol do Čedada. Vse krivapete, kar jih je bilo po vsieh jamah od

¹⁰⁰ Prepis te enote je iz jezikovno nekoliko posodobljenega ponatisa iz časopisa *Dom* (B. n. a. 1992). V izvorniku, objavljenem v Trinkovem koledarju leta 1955, ima enota naslov Krivopete v skobcu. Ronska pravljica.

Matajurja do Ivanca, so jim paršle na pomuoč za jih rešit iz skopca. Nastala je tajšna huda ura an tajšan vietar z buskanjem [bliskanjem] an strielami, de to nuoč je odkrivalo striehe in rilo kostanje.

Štiefan pa nie šu vič v tisto host an je pustiu, de naj tam zagnjije hlod.

Brez navedbe informatorja in zapisovalca. (B. n. 1992: 2).

TRENTA 1955.

33. SIRARICA: Tudi ti, zagledani Dretar, napni ušesa! Lahko se kaj naučiš! – Tako, zdaj pa poslušajte! – V naših krajih so živele nekoč čudne žene. Pravili so jim krivopetnice.

ŠILC: Ste jih vi videli? Kakšne so bile?

SIRARICA: Videla, videla! To je bilo takrat, ko je strela razčesnila tisti grčav macesen nad mojo kočo. Posvetilo se je in zabobnelo, kakor da bi padlo sonce v laz. In tisti čas sem pogledala skozi okno – pa sem jo ugledala!

JURKO: Koga?

SIRARICA: I, no, krivopetnico! Bežala je po rebri, stopali na nogah pa je imela zasukani nazaj.

ŠILC: Potem je bežala v dolino!

SIRARICA: Ti ne veš! Gor po rebri je šla kakor vihar. – Rajnka mati mi je pravila, da se krivopetnice niso hotele možit. Nastavljale so se mladeničem pred oči le od daleč. Tudi pogovarjale so se z njimi iz daljave. V bližino, da bi jih lahko objeli, pa niso prišle.

TONČ: In zakaj ne?

SIRARICA: Strah jih je bilo pred možmi. Pred njimi so skrivale resnico. Saj so bile kakor spake in če bi jih možje spoznali, bi jih ne pogledali več.

CVETA: Potem so krivopetnice trpele. Bale so se, da bi jih možje prezirali.

SIRARICA: O, ti, dekle! Usmiljeno je tvoje srce. Res, krivopetnice so bile reve! Saj je reva vsak človek, ki dela pokoro zaradi tujih grehov. – Zato se krivopetnice niso možile. – Vendar, zgodilo se je, da je neki mož srečal v planini krivopetnico in jo poprašal, če bi se omožila z njim. Spaka je dolgo premišljevala in nato je rekla: »Združim se s teboj in žena ti bom, če mi oblubiš, da mi nikoli ne porečeš krivopetnica. Če boš prelomil oblubo, bom šla in ne boš me videl več.« Mož je prisegel, da se bo trdno držal oblube. Potem sta se vzela in mirno živela skupaj. Imela sta čvrste otroke, lep dom, zdrave ovce in med labrjem rodovitno zemljo. – Nekega dne, ko moža ni bilo doma, se je pripravljalo k nevihti. Krivopetnico je zaskrbelo kopičenje črnih oblakov. Vzela je srp in požela vse žito, kar ga je bilo po njivicah, čeprav še ni bilo popolnoma zrelo. Ljudje so skomigali z rameni: »Kaj dela ta čudna žena?« – Ko je prišel mož domov, je našel v ogradah strnišča, na kaščah pa kupe nezrelega klasja. Razjezil se je in ozmerjal ženo: »Ti, krivopetnica, neumna, kaj si napravila? Ali se ti je zmešalo?« Ko je ona to slišala, je stopila k njemu in rekla: »Prelomil si oblubo! Zdaj nisem več tvoja žena.« Nato je še pobožala lička svojih otrok in izginila v gore. – Kmalu nato so se zgrnili črni oblaki z vseh strani. Iz njih se je usula toča z bliski in z gromom;

Mandala. Slavica Mlekuž, 2016.

oklestila in uničila je vse pridelke. Opustošena je ležala Trenta med belimi gorami, ljudje pa so ostali brez kruha. – Samo v eni hiši so bile kašče polne žita: v domu, kjer so živeli otroci krivopetnice.

TONČ: Kaj pa je napravil mož?

VRHUNC (ki je vse zapisoval): Le nadaljujte, botra!

SIRARICA: Tako je bilo potem! – Mož je pogosto odhajal z doma. Krivopetnica je takrat prihajala naskrivaj negovat svoje otroke. Skrbela je zanje, kakor da bi bivala z njimi pod isto streho. Nekega dne pa, ko je hitela v gore, jo je mož zalotil na pragu. Poprosil jo je: »Vrni se žena, nikoli več te ne bom žalil!« Toda krivopetnica ga ni uslišala. Preden je odhitela, mu je zabrusila: »Kadar me boš ujel s poročnim pasom in me z njim priklenil k sebi – takrat bom ostala!« In mož se je ojunačil. Ko je spet prišla, jo je skrit pričakal pri pragu. Vstopila je v hišo. Tedaj je skočil mož za njo in ji spretno ovil okoli telesa poročni pas. Krivopetnica se je branila, kolikor se je mogla, a mož jo je silno pritiskal k sebi. Ko je spoznala, da mu ne more zbežati, se je umirila. Ostala je v hiši in nikoli več ni zapustila doma. Njen rod pa je živel v Trenti do današnjih dni. – No, Cveta, ti je všeč ta zgodba?

CVETA: Ja, tetka! Tako lepo ste pripovedovali.

Informatorka (Zore 2018: UV) je povedala, da je avtor Vladimir Pipan osnovo za pripoved dobil med domačini v Trenti v 50. letih 20. stoletja. (Pipan 1955: 38–40).

TRENTA, SOČA 1959. ROKOPISNI VIR.¹⁰¹

34. Pirte – so nas strašili, da če gremo dou h wodi, de pride pirta, de ma noge zad obrnjene: pete spreda an prste zad.

Povedal Lojz Cuder - Šilov, Trenta, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1959 TZ: 49).

35. Dvje ženi, Mesnua glava (macesnova). Bose so ble an so plesale. Nazadnje so jih videli na Mesnovi glavi, so ble.

Povedala Terezija Kravanja Kopiščerca, Trenta, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1959 TZ: 49).

36. Krivopetnce so mele pete ta spred, prste od zad. So pasle gamse, še so ble tem notre u Zadenjc pod Rmeno skalo. Še so pršli lovci na jago. Okou je glih uahtala [stražila, pazila]: »Plaz gre še [in] lovci so pod Rmeno skalo.« »Ha,« je dela, »kaj jim pa damo?« »O, tejsto hromo kozo jem damo.« Je biu an gams hrom. Še tejest lovc so rekli: »Kar ubijte tejestga hromga gamsa! Kar nazaj bžimo!« Še če je blu res ...

Povedala Terezija Kravanja Kopiščerca, Trenta, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1959 TZ: 62–64; gl. sliki 39a, 39b). V rokopisu sta na nejasen način zapisani imeni Ančča in Micka, od katerih je verjetno informatorka slišala pripovedi.

¹⁰¹ M. Matičetovega je na terenu spremljal J. Slizinski. Strani v zvezku niso oštevilčene, za lažjo orientacijo so bile strani preštete in zapisane ob vsaki enoti.

Nalo plest r sket - se
 x mas.
 Jsem jet, greir ariti.
 Postic's - ale q 2 kagjed
 r hokil / (q. r 40 futu
 (ok. 2000)
 Ne hoo gese zohel -
 Jhag - (kag: jthra m
 el gora, tje m hella.)
 Kristina -
 Po th delj do uprati
 her - uelut lo pte
 me p un. Sate.
 djene, se rok -
 r - vore det

More p - m det:
 25 jty, 3 futu
 maku m)"
 rso, 8 m - th
 Althru - d lio rso
 Ma til th
 Kristina!
 Kristina patee (8 melle perita
 fance, se so ble
 te - m m - solerz
 pul kmas shob,
 Jce pte bce m
 pag, Al m i gth
 Uakn, plor r te?

Slika 39a 39b. Matičetov rokopis.

home to pnt
 aene shali
 A qo delu by
 jom r dani
 O tje sta kras
 kzo jan dan
 je tin a gam
 dan Jc kagjed
 Curo to velle?
 her stiffe vesh
 kony kony by

kony. bje, se se
 je bce ves.
 Jce als i loto t
 bus, p te peshu
 la - e i f vgan
 fide - Ci me
 vore - kbl (puri
 te loto te vore
 se m r pusei
 me r ne boj
 noul, A - st.

37. Šede adn [in eden] je hodu z dno, jo je prosu, de nej ga uzame. Je dela: »Če m ne porečeš nkol /krivop./,« je dela, »te uzamem. Če m pa porečeš, me pa ne boš mou!« An še sta se poročla, sta žvela ukop. Sta mela nega otroka, puobča. On je biu n nem deli, je bila sama doma. An ona je bedela [vedela] potem pa kej naprej vse, de bo huda ura. Je posekla [pokosila] vse žito!! An spravla gor na hrame. Mož je pršu domou, je deu »O ti frd. [frdamena = presneta, prekleta] K[rivopetnca].« An šed ona ga pstila in otroka in šla. An še je pršla burja an tuča, je vse ščin [vse do zadnjega] potukla. Ona je mela fotr tu hrameh [hrano na podstrešju], še gor je fotrela [krmila]. »Kej bom jest naredu?« Še je šou farja uprašet, kej za nardit. Mu neč mogu beč pomati [pomagati]. Je šu pred škofa, mu ni mou tud neč pomat! Je šu pred papeža. Papež je deu: »Če maš poročni pas,« – ona je pa hodila otroka dojit – »dr [ko] pride, den okou nje pas cuo [zraven], če jo udržeš, bo toja, če pa ne, pa ne morem pomati.« Dr še hmal res je prišla otroka dojit. An še je okou nje vrgu pas pa komaj in komaj pa je zdržou. An še jo je prosu, nej mu odpusti. Zdej je konc od te pravce.

Povedala Terezija Kravanja Kopiščerca, Trenta, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1959 TZ: 64–69). V rokopisu sta na nejasen način zapisani imeni Ančča in Micka, od katerih je verjetno informatorka slišala pripovedi.

38. U Klinci so krivopetnce živele, so pasle koze. Lovcə so jih vidli. Lepe ženske, so dobro delale. Gamsem so sou nosile, če je kdo zboleu, so ga zdravle, so mu nosile take trave. So plesale, pele. Lepo se je slišalo z vrha na vrh. N Triglav bo rasla na brina [smreka], an tisto bojo poseklə, an s tiste bojo pa zibel naredlə in tisti bo zaklad rešu, k je n Triglavə.

Povedala Terezija Kravanja Kopiščerca, Trenta, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1959 TZ: 75–76). V rokopisu sta na nejasen način zapisani imeni Ančča in Micka, od katerih je verjetno informatorka slišala pripovedi.

39. Je šu n pestir s Trente domou skoz bošk [gozd] notr pod Triglavom. Je bla še meljava [žerjavica], k [ker] so krivopetnce kuhale. An je šu an je uzeu vegu [ogljje] an ga deu gor na fajfo. Pride domou, je biu zlat vegu. So šli nazaj, ni blo nič več meljave!

Povedala Terezija Kravanja Kopiščerca, Trenta, zapisal Milko Matičetov. (Matičetov 1959 TZ: 76). V rokopisu sta na nejasen način zapisani imeni Ančča in Micka, od katerih je verjetno informatorka slišala pripovedi.

LIVEK, BREGINJSKI KOT 1961–1978. ROKOPISNI VIRI.

40. Enkrt so v host [gozdu], u majnah [gmajnah] nad Liukom u Malenščeh žbele *krive pete*. Krive pete –taku so im prabli zato, ker so imele stopala obrnjena nazaj. Od cajta do cajta so se približale ldem en im svitvale. Če je biu kmet u stisk, so mu zapile [zapele] iz gozda en mu u pismi [v pesmi] dajale nasvete. Taku so rajnkemu Žlundru piele, ko se mu je trgala trta pr jarmu, ko je oral Na skal:

Bela žena in krivopetnica. Slavica Mlekuž, 2016.

»Ureži trto barobek,
da bo stala trdno vek.«

Barobeka je zdržala n ni se več trgala. K'šnkrt [kakšenkrat] sa napovidvale tud ureme in prable ljudem, kda je treba sjat in pobirat prdelke. Ldje pa so htíl bídét [vedeti] še več in so adno krivo peto ujel. Obljubili so ji, da jo izpustijo, če jih ki [kaj] navad. Djala jim je, naj ji prnesjo mlieka, in ries ih je navadla delat maslo n ser. Ko so jo spustli, im je djela: »Norci, zaki ste me spustli? Če bi me še držal, bi vam povedla še, ki je u sirotki. Takue pa vam ne pobiem!« N je zbiežala. Od tistga cajta se krive pete niso več pokazale en so šle gore na Trentarsko.

(DAJD4; Dolenc 1992: 45).

41. **Krive pete in Drejčev pob.** Gor na Gradiču so ble ženske, ki so jim ljudje rekli krive pete. Hodile so na Kabo pit vodo. Kadar se jim je zdelo prav, so rjule: »Sejte, sejte!« Tisti ljudje, ki so poslušali, so imeli dvojno mero pridelka. Enkrat so krive pete ujele Drejčevega poba, ko je krave pasel. Znal je lepo pet. Pob ni vedel, ako ko uteč, zato je bil močno žalosten in ni hotel pet. En dan sta mu dve krivi peti pobirali uši. Delal se je, kot da spi, ma jih je poslušal. Pogovarjali sta se po borjansko, kako pob lahko uteče: Samo ta pravo trto mra zvit. Ko sta mu polovili uši, sta šli. Pob je skočil pokonci in naredil, kar je malo prej slišal. Nobena kriva peta se ni pritaknila, ko je odhajal.

(DAJD6; Dolenc 1992: 47).

42. **Špolad vzame krivopeto za ženo.** Enkrat je Špolad ujel krivopeto in jo pripeljal domov za ženo. Dela [dejala] mu je: »Jest bom živela s tabo, samo ti mi ne smeš reči krivopeta!« On ji je to obljubil. Živela sta dosti cajta v miru. En dan je mož dejal, da gre gori na svete Višarje na božjo pot. Krivopeta mu je to odsvetovala, a je vseeno šel. Krivopeta je vedela, da bo v kratkem huda ura, zato je po moževem odhodu spravila vse pridelke pod streho, čeprav so bili še zeleni. Ko se je mož vrnil, je videl vsa svoja polja prazna. Grozno se je zjezil in rjul na svojo ženo, ona pa je molčala. Drugi dan je prišla taka briža [sodra], da je vse potolkla, le Špoladovi so imeli že vse pod streho. Mož je videl, da ima žena prav, in to ga je jezilo. Zabrusil ji je: »To si lahko naredila, ker si krivopeta!« Ko je to izrekel, žene ni bilo nikjer več. Vse je preiskal, a je ni mogel najti. Drugo leto sta se srečala gor za Bovcem. Špolad jo je prosil, naj pride domov, a ona ni hotela. Za spomin mu je dala eno štreno volne in dela: »Štreno moraš vit in maj [nikoli] ne smeš reč: 'Konc te bodi!'« Tisto štreno so vili in vili, dokler se nek len pastir ni naveličal in rekel: »Konec te bodi!« In volne je bilo konec. Vseeno krivopeta ni pozabila na Špolada. Oglasila se je spet, ko je oral in se mu je pretrgala trta: »Usec rejn s črnega trna in vzem trto novobet, da bo stalo stanobet!«

(DAJD 6; Dolenc 1992: 48).

Krivopeta suši denar. Dana Ivančič, 2016.

43. Na Livku je blo ənkart jezero. Tam prt [pred] cerkujo je še zda lipa, k so prpenjal barke. Jezero je odteklo tam pri Golobih, kjer je še zda potok ən močvirnata zemlja. Gor nad Livkom v enem robu so rinke, kjer so prvezoval barke. Nad jezerom na Ravnah so živele krivopete. To so bile žene, ki so imele obrnjena stopala nazaj. V Babji jami pod skalo so kuhale. Nabirale so zelišča in zdravile ljudi.

(DAJD2; Dolenc 1992: 43; Ivančič Kutin 2017: 87).

44. **Krive pete.** Pod Lokarji tu Krasih so žibile žene, k so jh klical krive pete. Ime so ušahale [dobile] po tejsn, k so mile prste tan, kir b mugla bit peta, an peto tan, kir b mugl bit prst. One so predle uno, predle so an predle an predle an ankr t je dela dna: »Konc!« An tejskrt se je una utrgala an genjale [nehale] so prest, tud same so od tejskrt zginle. Pravjo tud, de so lovile otroke. Zatu še zda t star bičkrat dijo otrokam: »Počaj, pride kriva peta!«

(DAJD1).

45. **Krivopete pod Lokarji.** Gor pod Lokarji so ble enkr t kriwopete (divje žene), k so mile pəte nzaj obrnjne. Dol u Laze je Menič oraw z lsenm oralom an tujste oralo se mu je zlomilo. Bezu ga je z liskowo trto, tujste oralo pa se mu je še kar naprej zlomwalo. Gor u Ograjnc pa so ble kriwopete an mu ərjule: »Wi, wi trto nərobt, d bo stanobt [Vij trto obratno, da bo stanovitno].«

(DAJD3).

46. **Kocova jama.** Blizu Napoleonovega mostu je jama, ki ji pravijo Kocova jama. *Kriva peta*, kot nekakšna čarovnica, se je pred jamo prikazovala le ob sončnih dneh in govorila: »Kopljite, kopljite, bogati boste!« In res so kopali in videli, da je tam rumen, luknjast kamen. Ker so mislili, da je zlato, so kopali naprej, da je nastala že precejšnja jama. Pod to jamo je bila voda in nekemu kopaču se je vdrlo in ga je požrlo, da se nikoli več ni vrnil. Od takrat si ni nihče več upal iti k jami, saj so govorili, da tistega, ki pride mimo, požre *kriva peta*. Pravili so tudi, da je bila *kriva peta* zelo bogata. Neki mož jo je videl šteti denar. Ko ga je preštela, ga je dala nazaj v Kocovo jamo, a je zmanjkalo prostora za ves denar. Morala je izkopati še eno jamo. Ta je zraven Kocove jame.

(DAJD7; Dolenc 1992: 46).

47. **Oženil se je s krivopeto.** Gor u Sedlə se je an mož ožnu s kriwopeto. Ona je rkla, d se užen, če j ankul n porče kriwopeta. Potn je šu wen gor u Stu sejš [v Stol kosit]. Kriwopeta pa je požela wso pšnico, k še ni bla zdrila [zrela]. Ker je pršu mož ta z Stola an je bidu, d je wso pšnico požela, jo je prkleu an j reku kriwopeta. Ona pa se je obrnila an wtkla gor u gozd. Čez dwa dni pa je bla tuča an je wse potukla.

(DAJD3).

Krivopeta z otrokom. Irena Kenda, 2016.

48. Na Ravnah na kraju, imenovanem *Pod skalo* so živele *krive pete*. Z uroki so zdravile ljudi. Tam je še zdaj ognjišče, kjer so kuhale. To so bile žene, ki so imele obrnjena stopala nazaj. Nabirale so zelišča in (/.../nečitljiv del/).

(DAJD2).

49. Kaj pa od krivopet, so kaj prvili?

Da so ble tam v bošku, je bila na jama. Tam v Málenšch. *Druga informatorka skoči v besedo*: Ne, tam niso bile krivopete, so ble tam pod ceruljo. (*Informatorki se prepirata ena čez drugo, katera ima prav*). Prva trdi, da tam pod Šturmi (*posnetek je zelo slabe kakovosti*). /.../

Na Doljni skalc da so ble. »Le bod pridna, da te ne ponese kriva peta.« Ko sem bila mihna, kake 2 al pa 3 leta.

(AVJD 32A 1977: 00.'25"; 42':45").

BENEČIJA 1972.

50. Sta bla dva Rezjana an sta šla po svietu. An dan je virovau na Boga, an dan ni vierovau. An sta imiela vsak tri sto frankov ta par sebê an vsak v svoji kasi an sta šla strojit [delat] po svietu. Ano dan je jau: »Gvišno, da more vić zuodej ku Bouh!« »A ne!« jau te drug »muore vić Buoh!« »Ben! Ložimo dol su ágo [dajva v porošstvo, staviva],« jau, »de muorte vić zluodej!« »Ake, ben!« jau, »ložmó vsak tri sto frankov!« Sta vrgla vsak tri sto frankov v ago. »Ben, sadá poprašamo ta prvega, ki srečamo.« So srečal enga moža: »Nunac, kduo muore vić, al zluodej al Buoh?« »O! Zluodej, zluodej!« jau. »S' videu?« jau, »vsega sen ti udobiu, daj mi jih san!« Mu jij je dau. »Ben!« jau, »an sada ližmo ágo vsak v svoji kasi [dajva zastaviti blagajni].« »Ja,« jau, »an poprašimo prvega, ki ga srečamo.« So ga srečali, glih tist je biu: »Nunac, kaduo mupore vić, al zluodej all Buoh?« »O! Zluodej, zluodej!« jau. Alora, ben [torej, dobro]. Mu da kasi. »S' videu?« jau, »kuo sen ti uduobu [dobil], ke muore vić zluodej?« »Ben, jaz pa ne bon virujau: more vić Buoh!« »Ben, ja, bon uájau [stavil], bova uwajala vsak svoje oči!«

»Ja, dobro!« Sta začela uajati. »Ben, koga poprašamo?« »Prvega, ki ga srečamo!« So srečali tegále, tistega, naprej je hodú. »Nunac, kduo muore vić, al zluodej al Buoh?« »A, zluodej, zluodej!« j' jau. Alora mu j' dubu. »Ben, sadá ja éen mu oči nariezati!« »Ja, narieži jih.« Mu j' nariezau oči. »Ben,« jau, »za dobroto loži [postavi] me dol pod ciesto,« jau, »da me ne popeštajo makine an kamioni.«

Inšoma [torej] ga je denu pod ciesto in tel j' jokau. Je pa ču glas od neba. Jau: »Ti mladenič, upregní [pripogni] se dol do tleh an utargi zeleno travíco an pomani tvoja óčasca!« Ja naredu tako. Oči so mu ratale. Oooo! Veseu tēli tle je mu njeǵá oči, anta [potem] j' šu. Jen ga ušafa [najde] nuoc. Grie še v host, saromak, pridjo noter tisti dúji judjé [divji ljudje], krivopēte. In se menajo [se menijo], de kle j na hci, ku je bouna an se ne more ozdraviti, umerjé. Alore, de kuo se mure ozdraviti [kako se jo da ozdraviti]. Tam majo na konjá bielega an naj telega konjá ogarnejo s koučindan [odejo] an naj ga

spotjó, naj bo hodú okú in okú [okoli in okoli] hrama an naj ga ogarnejo s koučindan an da ona ozdravi za sigurno. Alora pride tel mož v tolo vas, žalostni judjé, že na krajíca¹⁰² umira. »Ben,« jau, »bi rad tuo videti an jest tolo ženó, bi rad teu [hotel] videti jo.« »Ben, pujté gor!« »In če jo ozdraven?« »Ja, še profesorji je ne morejo ozdraviti víc.« »Pač. Pač,« jau, »mate enga bielega konja?« »Ja.« »Ogarnite ga s koučindan. A dokler [ko] bo mukar vas od potú tel koučindan, njo ée zagarnita [njo vanj ogrnite]!« »Ja.« Alore so šli okuol hrama desietkrat an ženičica naredi¹⁰³ tel koučindan ves muokar, jo v kambri zagarnejo, not povijejo, za dvie uri gor (je) sédilna, vprašala, ki kiere si obliečen, vstane uon [ven]: »Do me j' ozdravu?« an jala: »Bo naš. Telega uzamen!« Alora so (se) poročili an vseu je bil tel [zapisovalec pripomni: ne razumem stavka, posnetek ni jasen. Smisel je: Pozneje je prišel v to vas oni drugi Rezijan, tisti, ki ni veroval v Boga in je prvega zapustil slepega pod cesto. Zagledal je tovariša srečnega in bogatega ter ga vprašal, kako je prišel do tega.] Ta mu je odgovoril: »Viš, v tisto listje ta u hostu?« jau, »boš vidu, kuo boš an ti srečen ku jast!« Je šu ée [tja] v tole host, je šu tu listje. Pridejo tele krivapête, te ločijo smart, te ločijo karst. Te tako so mi ga stargali do kuosti vsegá vsegá vsegá, so mi ubujali [ubili] ga.

Povedala Vítórcjacoa v Starmici, zapisal Pavle Merku. (Merku 1972: 62–66).

BENEČIJA 1981.

51. **Krivapete.** Par starin, puno puno cajta od tuot, ljudje su bli puno buoz an nieso znal' dielat dost reči. Usak dan su jedli ku mlieku an pulentu an su bli malo ročni an parložni usakemu dielu. Go za Makotah, gu Tarnjah, ta pot skalah je živieli punu krivapet. Usako polietje, kar Sarženčanji su hodil' sieč [kosit] travo go po sanožetah, kar su šli po uodo če u Tarnje, su vidli od deleča kajšnu krivapetu, ki se je prala noge. Usi su viedli, de krivapete su znale reči, ki nobedan drug na sviete je znu. Takuo puno krat od deleča možje su jih uprašal' kajšnu rieč. Pa niesu tiele nič poviedat. An dan an mož grede, ki je toču uodo, je videu nu [eno] mlado krivapetu, ki je spala ta pod nin [enim] kostanjan. Hitro je uzeu no varco [vrav], ju je peju [peljal] za njin. Kar je paršu du vas, usi su letal' oku nje an su ju uprašal' dan nu rieč dan to drugu. »Vas navadin, kar bote tiel,« je jala krivapeta, »če potle me pustita iti nazaj go na muoj duom.«

Sarženčanjan jin je šluo pru. Takuo že drug dan krivapeta jih je začela učit. Jih je učila runat [delati, izdelovati] batudu [sirotko], maslo, skutu, ser; peč kruh, pince, gu-bance; kuhat štrukje an štokju [krompir z zeljem]; šivat žeke' [copate], plest pletenice [košare], brusit nuože; runat klobase, salame an še kuhat kafe'.

An dan krivapeta je poklicala use vasnjane [vaščane] an jin je jala: »Sada, ki san vas navadla use, kar san znala, me muorta pustit iti.« Sarženčanji su ji odvezal' nogo an krivapeta je letiela go mes Klanac. Kar je paršla go na Lašt, je začela uekat [vpiti]:

¹⁰² Kraljica; tu bolje kraljična.

¹⁰³ Smiselno: se ogrne, dobi.

»Use san vas navadla, samuo *cukker*a, *cukker*a vas niesan navadla runat!« Sarženčanji su letiel' za njo, ma krivapeta je bla frišna [urna] an je nieso mogli doteč. Takuo Sarženčanji su se uarnil' du vas an od tekrat šele donas [še zdaj] ne znaju *cukker*ja runat. *Zapisala Ada Tomasetig po pripovedovanju svojih staršev (Tomasetig 1981: 49–59). Ista pripoved je objavljena tudi v Tomasetig 2010: 47–48, v slednji je razvidno, da je pripoved povedala Natale Tomasetig, rojena 1909, Sarženta / Sorzento.*

52. **Na krivapeta.** Ankrat, ponoč, gu Marine, na krivapeta je bla šla če [tja] h ni žen. Kar je če paršla pred hišu, je začela klicat ženù. Tela žena je spala go par može. Kar je čula klicat, je vstala uos pasteje an je šla douon pred hišo. Krivapeta ju je vprašala an korac [zajemalko] al pa an lončič za utočit no malo uodé ta par korite. Ženà namest ji dat an lončič, ji je dala cedilu. Krivapeta je šla čeh koritu an je tiela utočit uodó. Kar je vidla, de uoda se nie ustabla notar, je šla nazaj če h tisti žen an ju je nazaj klicala uos pastéje [iz postelje]. Ženà je ustala an krivapeta je začela tu njo arjút [vpiti] an ju je začela tuč z no palco. Mož od tele ženè, kar videu, de že dugu žena se nie uarnila, ju je začeu klicat. Ma ženà se nie oglasila. Moš je ustu an kar je paršu du hišu, je ušafu [našel] ženo usu natučenu. Anta je uprašu ženù, ka j' blua ratalo. Ženà mu je poviedala, de je tiela miet za norcà krivapetu an de krivapeta ji je bla zamierla. Od tekrat ta par tisti hiš nieso miel vič nobednega za norca.

Zapisala Ada Tomasetig po pripovedovanju svojih staršev (Tomasetig 1981: 49–59). Skoraj identična pripoved (le da se dogaja v vasi Matajur) je objavljena tudi v Tomasetig 2010: 45–46, kjer je kot informatorica navedena Maria Emilia, Medves, rojena 1920, Sarženta / Sorzento.

BENEČIJA 1983.

53. **Krivapeta.** Gu Tarnjah su živiele krivapete. Kajšne su ble žleht, kajšne su ble pa brumne [prijazne] an su hodile pomat [pomagat] juden če po njivah an go po briegu. An dan nemu možu taz Bečah je bla umarla žena an je biu ostu sam z njega mikano čičico [deklico]. Na mlada an liepa krivapeta je hodila ju varvat an čičica ju je tiela punu rada [jo je imela zelo rada]. Usak dan krivapeta ju je lepuo umila an počesala. Ji je šivala lepe kikinca [krila] an žekace [nogavice], ju je učila molit an brumna bit. Takuo mož ju je uprašu, al bi ju mogu oženit. Krivapeta je jala: »Jest ti oženin, če ti mi obečaš, de mai [nikoli] me na pokličeš 'krivapeta'«. »Ja,« je jou mož. »Zmisni se [zapomni si],« mu je jala, »da če se zabiš, kar si obeču, me na boš vič vidu!«

An dan krivapeta je zamešala pulentu antada je šla gu vart po predarsin [peteršilj]. Je vidla, de miez šelina [zeleno] je bluo zrastlu punu leščé [plevela], takuo je začela pliet. Kar se je zmisnila na pulentu, je hitru letiela damu. Pulenta se je bla zasmodila an mož je odperju okna, zak hiša je bla puna kadiža [dima]. »Kje s' bla? Prekleta krivapeta!« je zaeku mož, kar ju je videu. »Na zamier mi,« je jala krivapeta, »san šla pu predarsin an san se ustabla pliet. Pulenta mi je bla sla pru uoz [iz] glave!« »Si pru na krivapeta!« je jou nazaj mož.

Krivapeta je zamučala [umolknila]. Je napravla drugo vičerju an potle je šla klast [dajat] spat čičicu, ju je pokrila, bušnila [poljubila] an potle je šla. Drugi dan mož je ni ušafu [našel]. Go na miz' je bla južna za čičicu an ta na kandreji [na stolu], nje kikja lepua posopresana [zlikana]. Usaku nuoč krivapeta je hodila čičicu gledat [obiskovat]. Ju je česala, ji je šivala kikje, pledla hlače [nogavice] an ji je pravla te narlieuše pravce. Ma mož je nie mai vič videu. *Zapisała Ada Tomasetig (1983: 7), brez navedbe informatorja ali vira, morda po spominu.*

TRENTA 1985.

54. **Krivopetnice in zlatorog.** V Preseku, v Klinu in Pihavcu so njega dni živele gorske vile, krivopetnice. Tako ime so jim dali zato, ker so imele naprej obrnjene pete. Bile so človeku in Trentarjem naklonjene. Opozarjale so jih na vreme in na delo. V Pihavcu in Bogatinu so imele ogromne zaklade. Pasle so gamse. Njihove črede je vodil močan kozel, ki je imel zlate roge, zlatorog. Človeku se niso pokazale. Kadar so pa prišli iz Trente lovci na lov, so se med seboj dogovarjale. Ena drugo so klicale: »Katra, jagri so; kaj jim damo?« In tista, ki ji je bilo Katra ime, je odgovarjala: »Ta šepasto kozo, tisto jim damo.« Lovci so res ustrelili ta šepavo kozo. Potem so se takoj vrnili domov, saj so vedeli, da tistega dne ne bodo ustrelili ničesar več.

Nekoč se je zaljubil mlad Trentar v krivopetnico. Prosil jo je, da se z njim poroči. Res je privolila, da mu bo žena, vendar pod pogojem, da ji nikoli ne poreče krivopetnica. On ji je to sveto obljubil. Potem sta živela srečno in dobila sta sinčka. Nekega dne pa je šel mož z doma. Žena je vzela koso in šla z njo na lehe. Pokosila je vso krompirjevko. Vedela je namreč, da prihaja huda ura in bo uničila ves pridelek, ki je šele začel cvesti. Ko se je mož vrnil domov in je videl, kaj je žena napravila, se je strašno razsrdil. Zavpil je nad njo: »O, ti prekleta krivopetnica! Glej, kakšno škodo si mi naredila!« V tem hipu je žena izginila in se ni več vrnila. Ko pa je čez noč prišla huda ura in je toča sosedom vse potolkla in uničila, je postal mož silno žalosten. Saj je videl, da mu je žena vsaj krmo za živino rešila, medtem ko sosedje tudi tega niso imeli. Ruval si je v žalosti lase in je preklinjal svoj jezik.

Toda ponoči, v njegovi odstotnosti, je prihajala žena na dom sinčka dojit. Mož je to kmalu spoznal, pa je šel k neki stari Trentarici po nasvet, kako naj ženo zadrži doma. Starka mu je svetovala, naj okrog žene ovije poročni pas, če ga le še ima. Mož se je vrnil domov. Poiskal je poročni pas in se je skrnil v sobi, kjer je v zibelki spal sinček. Sredi noči je prišla krivopetnica sinčka dojit. Z obema rokama je ovil okrog nje poročni pas. Napeti je moral vse sile, da se mu ni iztrgala. Tako je ostala poslej pri njem. Vendar nista dolgo živela skupaj, ker je žena kmalu po tem dogodku umrla.

Sinček pa je rasel in vse krivopetnice, ki so živele v Trentarskih gorah, so ga bile vesele. Bil je njihov ljubljeneec. Ko je dorasel, je bil lovec. Najbolj skriti kotički Trentarskih gor so mu bili dostopni.

[/.../ zgodba io ljubezenskem trikotniku med trentarskim lovcom, bogatim furlanskim trgovcem in Ančco]

Ob zori drugega dne se je užaljeni lovec odpravil na lov, da bi svoji Ančki dokazal svojo ljubezen. V strmih pobočjih Pihavca so se mu pridružile še krivopetnice. Zanj so nabrale prekrasnih cvetov očnic, ki so ob jutranjem soncu žarele kot diamanti, krvavega sleča pa modrega encijana in žlahtnih jegličev, da jih ponese v dolino dekletu, da bi se ji omečilo srce. »Ne hodi streljat našega zlatoroga,« so ga prosile, »v nesrečo bo tebi in nam. Dekle se že še premisli.« Lovec je bil gluh za njihove prošnje.

Visoko gori na skali je stal zlatorog in rogovi so se mu bleščali kot sonce. Njihov blesk je zaslepil lovca. Splezal je bliže, ustrelil in zadel zlatoroga naravnost v srce. Zlatorog je poskočil in se je zgrudil na tla, da jih je pordečila njegova kri. Iz krvi so zrastle žareče triglavske rože. Zlatorog je z zadnjimi močmi eno od njih použil, pa so se mu zacelile vse rane, vrnilo so se mu moči. Umaknil se je za parobek in je tam čakal na lovca.

Lovec pa je sam samcat plezal po stenah, plazil se je po policah, da bi dosegel zlatoroga in mu vzel zlate roge. Zlovešča tišina je vladala okrog njega. Krivopetnice so se porazgubile in se poskrile. Daljno grmenje je napovedovalo nevihto.

Ko se je lovec priplazil na vrh zlatorogove skale, je tam na goli skali zagledal celo preprogo krvavordečih triglavskih rož. Zlatorog pa je nekam izginil. Lovec se je ozrl v dolino. Od velike globine se mu je v glavi zvrtilo. Iz za parobka je proti njemu skočil sam zlatorog in ga je pahnil v prepad. Zaslišal se je strašen krik. Potem se je razdivjala še strašnejša nevihta. Dež je lil v potokih. Strele so švigale in udarjale ob skalovje, da se je vse drobilo. Vso noč je besnela nevihta.

Zjutraj pa je posijalo izza Triglava sonce. Nebo je bilo čisto in kot umito. Lepa Ančka je šla k vodi prat štrene, pri delu ji je pomagala še Jerca. Jerca se je vsak čas zaskrbljeno ozirala tja v Pihavčeve stene. Voda je bila narasla, pa sta obedve med delom pogledovali po njej. Saj še nikoli ni bila tako visoka. Nenadoma sta zagledali v vodi nekaj, kar se je valjalo čez skale in so narasle vode nosile s seboj. »En štok bo,« je menila Ančka. »Huda ura ga je zavalila ponoči v Krajcarico.« Toda ko je to voda prinesla bliže, sta obedve spoznali v štoku lovca iz Trente. Ančka je prebledela, Jerca je zabredla v globoko vodo, da bi ga potegnili iz nje. Voda pa je pogoltnila tudi njo.

Po teh dogodkih so krivopetnice zapustile Trento in Trentarske gore. Z njimi jih je zapustil in odšel tudi zlatorog. Zaman so Trentarji žalovali za njimi in jih prosili, naj ne gredo stran. Za tolažbo pa jim je ena izmed krivopetnic povedala, da je ostalo v Pihavcu toliko zlata, da bi iz njega lahko skovali debelo verigo in z njo trikrat ovili Pihavec okrog in okrog.

V najbolj strmi steni Triglava bo zrasla čez sto in sto in še sto let ena brinca [smrečica]. Ko bo dorasla, bo mimo nje prišel človek, ki ne bo hodil v planine zaradi lova, ampak zaradi lepote. Ta bo brinco posekal in jo spravil domov. Iz nje bo stesal zibelko. In v tej zibelki se bo zibal junak, ki bo našel in rešil zaklade. Potlej se bo godilo spet Trentarjem dobro, ne bo jim treba hoditi po svetu s trebuhom za kruhom.

Med ljudmi v Trenti zapisala Svetka Zorčeva. (Zorčeva 1985).

KOROŠKA 1985.

55. **Žalik žene v Malijah pri Reki.** Žalik žene so imeli peto spredaj in zato so jih ljudje imenovali *predopetnice*. Podobne so bile bolj kozam kot ljudem. Pozimi, kadar je zelo zeblo, so prišle v kmečko hišo. Gospodar in gospodinja sta zgodaj zjutraj vstala in žalik žene so se vlegle v tople postelje. Ko so se naspale, so zopet izginile. Rekle so: »Bob sij!« ali »Nasadi sirk!« »Žito sij!« To leto je kmet pridelal veliko boba, sirka ali žita. Če stopiš v Maljah v kakšno votlino, še danes lahko vidiš veliko kamnito mizo, stole in ležišča žalik žena.

Povedala Matilda Graber, rojena 1919, zapisala Daniela Hamurerschall (dijakinja) v kraju Spodnje Borovlje, Beljak, 1985. (Stanonik 2003: 48).

BENEČIJA 1996.

56. **Krivapete an štrukji.** Ankrat so ble dvie duje žene'. One so živiele tu adni' jami, za adnim čelam. Tele žene' so ble krivapete, zak so imiele noge' narobe. An dan so paršle v vas an so šle če v adno' hišo. Gaspodinja je kuhala štrukje, an kar jih je videla, se je bala, de ji snejo' štrukje, an jim je jala: »Al mi gresta' če v patok po vodo', vam dam štrukje?« Krivapete so jale, de ja. Gaspodinja jim je dala rešeto', de natočijo vodo', takuo de jim bo šla vsa voda' von [ven]. Točijo, točijo, so zamudile puno cajta an nieso nič natočile. So se varnile v vas, so ble jezne an so vse oštrijale [preklinjale]. Možje so pod vasjo oral an se jim je zlomilo drevuo [plug], vse jim je šlo slavo, voli' nieso vliekli an možje nieso mogli' dielat. Krivapete so šle nazaj če v hišo an so tiele jest štrukje. Žena' jim je jala: »Same' vzamita jih von s kotla!« Krivapete so šle če h kotlu' za vzet štrukje, an žena', »hop«, jih je notar potisnila.

Besedila v publikaciji pripravili Claudia Salamant, Marina Pocovaz. (Salamant 1996: 86).

REZLIJA 1998. ROKOPISNI VIR.

57. **Krivopeta in sladkor.** Ljudje v Býli so bíli zeló, zeló bédnaji [revni]; in nikdo ni znal delat dost reči. Vsak dan so jedli mleku in polento. Niso bili malu ročni in napredni v vsakemu delu. Gor za Oblastni Lok, ta pod lahnjakeh skaleh za dojtet okrog pod klancem je živelu mnoga mnoga krivapet. Vsako poletje kar Podklancarjih so hodili seč [kosit] travo gor po poti, kar ljudje so šli po to pitno vodo v Pačičnajih mlaki, so vidli od deleča po naključju lepe krivapete, ki so je prale noge. Vsi so vedli (v Býli: vedali), da krivapete so znale reči, ki nobedan drug na svete jih ne znu. Tako mnoga krat od deleča možje, za straha, so jih vprašali mnoga reč. Za razliko od možje pa nihče ne odgovarjala. En dan eden mož, grede, ki je toču vodo, je videu eno mlado krivapeto, ki je spala ta pod eno lipo. Hitro je vzel ena vrv, ju zvezu in tako zavezana ju je pejul (v Býli: pejal) za njim. Kar je paršu (v Býli: pahšil) domov, vsi so letali okou nje in so ju vprašali, en eno reč, drugi to drugo reč. Krivopeta rekla (v Býli: räkla): »Vaš navadin (v Bili navajian), kar bota teli,« je jala krivapeta, »če potem me pustita ití nazaj gor na moj dom.« Tako že drug dan krivapeta jih je začela (v Býli: počala) učit.

Jih je učila brusiti nože ni [in] škarje runat, [delati], ser, skuto, maslo (v Býli: mast), plest pletenice, šivat žeke [copate], runat klobase ni salame, pečt kruha, in še kuhat kavo, ni pečt būjadnik [pecivo iz koruzne moke z rozinami in jabolkami] in kröfline [krofe].

En dan krivapeta je poklicala vse vasnjane [vaščane] in jin je jala: »Sada, ki sem vas navadla vse, kar sem znala, me morta (v Býli: morata) pustit in itit domoj.« Podklančer človek so jih odvezal nogo in krivopeta je letela gor med klanec. Kar je paršla (v Býli: pahšla) gor na Laš planino, je začela kričat: »Vse sem vaš navadla, samo sladkor ne; samo sladkor ne.« Podklančarjih človekavjih so leteli za njo, ampak krivapeta je bila zeló vítka (v Býli: frišan, frišna [urna]), ni je nkdo je mogli dotečt.

Povedala Severina Di Floriano (r. 1914, u. 2002), 6. 3. 1998, zapisal Micelli Rinatič iz Bile, Rezija. (Rinatič 1998: RV).

LIVEK 2000.

58. Razen Rdeče kapice in Sneguljčice v italijanščini nismo imeli nobenih knjig. A ob topli peči in ob brleči petrolejki je to nadomestila mama. Tako se spominjam pripovedi o krivopetah, ki naj bi bivale v votlini pod livško cerkvijo in so prišle na beli dan, ko starševske prošnje za lepo obnašanje niso več zalegle. (Ob cesti, ki pelje vzhodno pod cerkvijo na lepe pašnike v Hlevišča, je jama, iz katere ob deževju bruha kar precej vode, drugače pa imajo v jami svoje bivališče krivopete. To so grde in hudobne stare, škrbaste ženske, ki imajo obrnjene pete naprej, kjer naj bi bili prsti noge, so pete. In teh so se livški otroki tako hudo bali, da so bili včasih kaznovani že, če so morali iti mimo te jame po kakšnem opraviu (op. Rutar).

Zapísala Sely De Brea-Šubic po spominu iz otroštva. (De Brea-Šubic 2000: 104).

BREGINJSKI KOT 2002. ROKOPISNI VIRI.

59. **Legenda o krivopeti.** Po starem pripovedovanju naj bi za gorami na poti med Breginjem in Brezjami živel krivopeta. Ta krivopeta naj bi pekla najboljše in najbolj dišeče potice. Mnogokrat so jo pastirji iskali in zalezovali. Vendar pa niso imeli sreče, da bi jo spoznali. Po pripovedovanju naj bi nekemu fantiču uspelo opazovati krivopeto. Nekoč naj bi jo presenetil in se ji skrivaj približal. Opazoval naj bi jo pri delu in užival v opojnih vonjavah sladke potice. Deklica je bila lepa in mlada. Mladi pastirček si jo je vse drugače predstavljal. Po pripovedovanju naj bi bila stara, grda in hudobna. Pastirček je nemo zrl in se čudil. Prijetne vonjave so se širile okoli njega. Želel si je poskusiti slavno potico. Začel se je bližati, zaprl je oči, in glej, vse je kar naenkrat izginiło. Razočaran se je sesedel v travo. Najrajši bi kar zajokal. Še enkrat se je ozrl okrog sebe. Vendar ni videl ničesar.

Ta zgodba nam lepo pove, da človek lahko uživa v malih radostih. Preveč si ne sme želeli in ne sme biti preveč pohlepen.

Pripovedovala Gošperut Jožica, zapisal Aleš Gošperut, 4. r., 18. 2. 2002. (Škvor 2002: RV).

60. **Krivopete.** Od moje mame nono je včasih pripovedoval, da so gor pod Lokarjem živele žene krivopete. Imele so pete spredaj in prste zadaj. To je moralo biti precej let nazaj že v času maminega nonota. Pravijo, tudi ta običaj žeganje rož je prav zaradi njih, da jih preganjajo. Menda so jih imenovali: coprnice, štrigioni, štrigje, čarovnice, škrati, cigani, ciganke, malalalarice (? nečitljivo).

Povedala Uršič Irma, zapisala Danila Rijavec, 4. r., 21. 2. 2001. (Škvor 2002: RV).

61. **Krivopete.** Nad Borjano pod Lokarji so pred davnimi, davnimi časi živele žene. Ker so imele stopala obrnjena nazaj, so jim ljudje rekli, da so krivopete. Ko se je zvečerilo, so hodile po vasi strašit otroke. Tiste, ki niso ubogali, so jih odnesle v svojo jamo pod Lokarji, kjer so jih skuhale in pojedle.

Povedala Kramar Marija, Borje, zapisal Matevž Terlikar, 4. r. (Škvor RV 2002), tipkopis.

62. **Krivopete.** Nekoč so krivopete živele v leseni koči pod Lokarji. Z ljudmi niso bile prav kaj preveč prijazne. Strašile so otroke in jim nagajale.

Povedala Hedvika Uršič, Borjana, zapisala Anja Uršič, 3. r. (Škvor 2002: RV).

63. **Krivopete.** Moja stara mama je doma iz Borjane. Zato mi je velikokrat pripovedovala zgodbice o Krivopeti. Krivopeta je žena, ki je živela v jami pod Lokarji. Pete je imela obrnjene naprej, zato so ji rekli krivopeta. Zelo rada je kradla vaške otroke. Vodila jih je v svojo jamo, kjer so ji predli volno. Obljubila je, da bodo šli lahko domov, ko bodo spredli vso volno. Nikoli pa niso smeli reči *konc te bod*. Otroci pa so bili neučakani in bi radi šli domov, zato so kar naprej govorili prav to. Ko pa so te besede izrekli, je bilo volne vedno več.

Tudi meni so, ko sem bil majhen, kar naprej govorili, da bo prišla krivopeta, če ne bom priden. Če je kaj zaropotalo, so odrasli takoj rekli: »Aha, krivopeta gre.« Z bratom sva takoj postala bolj pridna. Nekoč smo šli na morje, seveda sva tudi tam nagajala. »Bosta že videla, ko pride krivopeta,« je rekel oče. Alen pa mu je odgovoril: »Ha, ha, saj smo na morju, tu ni krivopete!« Takrat pa smo na nebu zagledali letalo. »Lej, lej,« je rekel oče, »krivopeta se je z avionom pripeljala za nami.« Ugotovil sem, da krivopeti ni mogoče ubežati.

Povedala Dora Gruntar, Sedlo, zapisal Mitja Gruntar, 4. r. (Škvor 2002: RV).

BENEČIJA 2007.

64. Kjer začne host Bukuje, teče' adan glabok patok an blizu so skombule (med dviema čelan [skalama] je adna jama not). Atu not so živiele krivapete. So ble žene, ki nieso imiele noge ku ljudje, so imiele stapale če zad obarnjene. Nieso ble hude an ljudem so poviedale dost reči. Kuo se diela ser an skuto uoz mlieka, kuo se tarto ovija, kuo se napravi vse orodje za dielat tu hiš, tu varte, tu hostu ... Se jih je vidlo oku zvičer, potle ku je zuonila avemarija.

Povedal Giuseppe Gosgnach - Bepo Pačejkin iz Matajura, zapisala Luisa Battistig. (Batistig 2007: 12).

65. **Okno od krivapete.** Ta za Ložcan, gor deleč an vesoko, gor par Kaluže, je adna host an atu blizu je patok, ki pride an du vas. Nad patokan je adno čelo, ki ima ku adno okno, an atu not, pravejo, da je živiela adna krivapeta, saj so jo vidli.

Povedala Pia Gosgnach - Toncinova, poročena v Ruončanjovo hišo iz Matajurja, zapisala Luisa Battistig. (Battistig 2007: 29).

BENEČIJA 1980–2010.¹⁰⁴

66. **Pridejo krivapete.** Su guoril, de kar [ko] je mrak, se na smie iti uoz hiše. Su guoril:

»Pridejo krivapete, vas primijo za roko an vas na bo vič. Vas popejejo du Nedižu, vas utopijo an uoda vas popeje do na Ter.« San se bala hodit po uodo če na koritu. Su stale tan v Osuanc, na sanožet go nad Španjude; at [tam] su čela, patoki an an studenac. Atu, tu jamah, su živiele krivapete.

Povedala Antonia Spagnut, rojena 1919, Sarženta / Sorzento. (Tomasetig 2010: 31).

67. **Uik, uik bradovik.** Je bla ku no čelo, vesta, anta je bla na jama an notar so ble tele krevjapete, Ta na Planj. Su živiele ku te duje [divje] žene. So miele peto ta spried an ta zad so miele parste. Moja zia [teta] je nimar [vedno] pravla, de jih je vidla. Ankrat je biu an mož. Je šu po darva. An je pobieru darva an je naredu fažino [butaro]; anta jo je teu zvezat za jo damu nest. Vsaka lazina [trta] se mu je ulomila, nie mu zvezat tele fažine. Je paršla uon adna telih krevjapet an mu j' jala:

Uik, uik bradovik,
čarin tarin za podprit.

An potle je mu zvezat tolo fažino an jo nest damu. An nimar je pravu, kakuo su mu jale krevjapete, ki nie mu zvezat tele fažine. Barovika je an drieru, ki raste raun.

Povedala Elia Dugaro, rojena 1926, Podguora / Podgora. (Tomasetig 2010: 31).

68. **Krivapete so ble barke [dobre].** Krivapete so ble če po rupah, tuk j' biu not prestor, de so notarka stale [stanovale], de so miele prestor za spat. Tu rupah, de so ble no marco [malo] glaboke. At gor, blizu nas, je bla na družina, tuk so tuole pravli, kar san bila majhana an velika. Gor je biu ku an brieg an na družina go par nas je atu miela uole an je orala njivo. An, ankrat nie bluo ku sada kietni, an špaji [špage, vrvice] an vse tiste reči, an varce [vrvi]. So vezal s tartam, so uil tarte od dreva an so jih lepou uil an so parpenjal tele uoz an uole.

Alora [torej] de s' jin je targalu zmieran [zmeraj]. An teli možje, k' so bli, so klel, so bli gardi, so se jezli na moč, kar s' jin je utargalo, de jin nieso mogli uoli dreves [plugov] pejat če po njif [njivi]. An na krivapeta je zaukala [zavpila], tuk san jala sada jist, gor k' so ble rupe:

¹⁰⁴ Ada Tomasetig je zapisovala gradivo na terenu od leta 1980 dalje in ga v knjižni obliki objavila leta 2010 (Tomasetig 2010). Podatek, kdaj je bila zapisana posamezna enota, ni dostopen.

»Oh, mož, na stuoj klet [ne preklinjaj], uij, uij brdovik, ke te ostane stanovik!«

Anta teli možje so zastopil, ka j' bradovik: bradovika se j' klicala. J' biu an drieu, k' če se jo j' uilo, se nie utargala, je bila ku varca. Anta teli možje nieso vič klel, so šli bradovik gledat. An so uil an so parpel lepou. Anta uoli so pejal an jin se nie targalo. An tele žene so ble barke [dobre], moja mama mi je pravla, ki je bila tan od Mašere.

Povedala Pia Dorbolo', rojena 1924, Ofian / Pegliano. (Tomasetig 2010: 32–33).

69. **Me na smieš reč krivapeta.** Moja mama je pravla, de je biu an mož, ki mu je bila umarła žena, an j' meu pet otruok. J' meu čičice an puobče. Mu j' bla umarła žena an j' meu telih pet otruok. J' biu bogat, nie biu migu buožac [sploh ni bil reven] tel mož. Anta an dan je šu dielat gu brieg an j' zagledu no krivapeto an jo j' vprašu:

»A b' ti tiela prit do h mene,« jau, »de te oženin, de boš ti moja žena? De boš ti mat od mojih otruok an de mi boš pomala jih zredit?«

Tela krivapeta j' bila mlada an j' bla barka [dobra].

»Ja,« jala, »priden,« jala, »ma jest,« jala, »vieš, te na moren oženit. Jest,« jala, »na bon toja žena. Bon do [bom doli] par vas an tojin otrokan jin paračan [postorim], kar imajo potriebo, jin skuhan, jin operen gvant [obleko], jih počesan; tebe te očeden tuoj gvant,« jala, »ku de b' bila toja žena, glih takuo,« jala, »ma me na smieš maj [nikdar] reč krivapeta.«

An tele mož jau:

»Ne, maj te na porečen.«

An tala krivapeta je paršla do h njemu, do h telemu možu, ponoč, kar jo nie videu majdan [niti eden], tu vas. Anta je bla ta par njin. Tu njega hiš je dielala vse diela: j' skuhala, je pomedla, je otroke počesala in je oprala guantac, pasteje nardila [posttla-la], vse ku de b' bila njih mama. An jih je tiela [imela] rada. An tel mož je biu takuo kontent [zadovoljen], takuo kontent je biu tel mož:

»Sa,« jau, »san dobar, sa iman tega, de me pomaga an na bon sam.«

So usadil ušenico. Antada junja j' bila zdriela, luja [julija] go par Mašerah.

Je biu šu v Vidan gledat ušafat [dobiti] no malo blaga: j' bila mižerija [revščina], blaga se ga j' štantu [težko] ušafalo.

J' je jou teli Krivapet:

»Vieš, gren gledat, če ušafan no marc [malo, nekaj] blaga. Ti bod pa tle doma.«

»Ja,« jala.

Gre lepou. Če popudan je začelo garmiet, buskat [bliskati], strejat, tajšan temporal [nevihta] se j' paračavu [pripravljaj], de j' miela prit tuča. Anta tala krivapeta j' jala:

»Taka mizerja, sada če pride tuča, nan raztuče vse ta v njiv.«

An je šla s sarpan če v njivo an je riezala, riezala, riezala tolo ušenico. Vso jo j' poriezala an jo j' spravla kupe. Ma nie še bla lepou zdriela, j' je še mankal. Pried ku je paršu nje mož damu, je paršla taka tuča, de je vse, vse reztuklu. Tel mož je paršu damu: »Ježuš,« jau, »sa naša ušenica je šla vsa če po tleh!«

»Muči,« jala, »san vso požela, j' vsa tu kupcah. Se na buoj,« jala, »nie lepuo zdriela, ma se sama nardi. Boš videu,« jala, »bo vseglh ušenica dobra. Če ne,« jala, »jo j' bluo vso rezstuklo.«

Tele mož se j' ujezu an ji je vargu ča v pet žakjac sudu [vrečk denarja], ki je meu, an je jau:

»Prekleta krivapeta, ka s' ti nardila!«

An go na tiste krivapeta je zmanjkala, jo nie bluo vič.

Je šla proč an tel mož jo je hodu gledat [iskati] gu rupo, tuk so ble te druge krivapete, an je vprašu od nje:

»Kje j' moja žena?«

»Jo nie tle,« so jale, »nie paršla tle.«

Anta j' šu če v rupo, j' jau:

»Čen [hočem] videt tan not, al je.«

Antada jo nie bluo. So jale, de nie paršla tle, na vedo, kje j'. J' zmanjkala, jo nie bluo.

Povedala Pia Dorbolo', rojena 1924, Ofian / Pegliano. (Tomasetig 2010: 34–35).

70. **Su oral go pod Polico.** Jest san čula praft [praviti] nono, že stare judi, de ankrat tle tode so živiele krivapete. An krivapete neiso ble štrije al pa maghe [čarovnice (vražarke?)], an takuo ... So ble žene zlo kuštno [pametne] an zlo inženjane [podjetne]. An če so vidle judi, de so dielal kjek [kaj] narobe, so gledal, de jin bo lahnejš [lažje], an so živiele rade če po hostih an go po čelah [skalajah] so se pliezle [plazile].

Alora go pod Polican je an prestor, tuk so sa naredli stadio za balon cabat [žogo brcati], ato j' bluo vse zorano ankrat, so ble njive an judje, gaspodarji, so hodil orat gor s kravmi. Anta nieso miel ku sa jaram takuo lepuo parvežen, so parvezal, s kar so ušafal [dobili], z lazo [srobotom]. An takuo so parvezal če za jaram tuol drevuo [plug], ma se jin je targalo.

Tekrat so začel orat, pa se jin je utargalo, anta tele krivapete (so ble gor, ki so tuole gledale) so se smejale:

»Ha, ha!«

Anta kar so vidle, de nieso šli naprej, dvie so paršle dol blizo telih judi, k' so oral, an so jale:

»Ne, ne takuo, ne takuo;

uij, uij tarta bradovik,

de te ostane stanovik!«

Anta so jih vprašal, ka j' tiste. Anta so jin parnesle blizo no bradoviko an so jin pokazale, kuo se nardi.

Anta so zavezal jaram an drevuo anta so oral an maj [nikdar] vič se jin nie utargalo. Anta so bli nimar hvaležni krivapetan.

Povedala Ilde Chiabudini, rojena 1921, Ščigla / Cicigolis. (Tomasetig 2010: 36–37).

71. **Glas od krivapete.** An batudo [sirotko] so jih ble navadle narest. An gu Marsine, so jal, de niešan mož je biu se poročiu z no ženo, ma potle je nie biu kontent [zadovoljen], zauoj ki mu j' utiekala [uhajala]. J' hodila za nje kompanijo [družbo]. An je bluo zlo čudno živiet ta par nji. Nie vieu, kakuo jo ognat [odgnati] ta od njega. An tuole je bluo pozime, kar se paračuva [pripravlja] drva.

Anta jo j' vprašu:

»Priš za mano če v host? Me boš pomala [pomagala].«

»Ja,« jala, »priden za tabo če v host.«

Alora sta šla če v host. Anta so miel debele čoke [hlode]za arzcepit [razcepiti], de parnesejo damu. Se lože tu sred kline [se vstavi zagozda], anta s skiero se odpre. Anta nie meu telih klinu an je poklicu ženo, tolo krivapeto:

»Puj, puj,« jou. »Tle lož not roke, ti ki si močna, an se odpre če an san [razpre] hlod čez pu [pol].«

Ja, žena ga je bugala, zauoj ki so ble an barke [dobre] tele žene. Mu j' luožla not nje roke, te drug je vzeu uon skiero an jo j' ujeu tu tele hlod. An so jal, de še sadale [zdaj], gu Marsine, kar j' mraz, se čuje glas od krivapete, ki tule an kliče:

»Rešita me, rešita me.«

Fantasie, magar [domišljija, sicer]. Takole se jo j' čulo že od starih judi.

Povedala Ilde Chiabudini, rojena 1921, Ščigla / Cicigolis. Tomasetig (2010: 37–38).

72. **Pod Foran.** Sada van povien od dujepetke. So ble tle blizu nas. Se kliče pod Foran. An at so miele jamo an so uekale ponoč an čez dan an takuo ... An ta zdol so ble nieke njive, k' so oral. So oral s štierim uol. An kar so oral, se jin je ubivalu vse. So runal [delali, izdelovali] tarte uoz gabra, uoz lieske an nie šlo. Se j' bu pregil [je vpregel]. Nie šlo. An tele dujepetke so uekale gor pod Foran:

»Barovik, uik, uik,

čarin tarin za pregu uik.«

An takuo su čul an so ložli čarin tarin za pregi [da so vpregli] an so baroviku uvil, za de so diel če za pregi, an potle se nie vič ubivalo. Tala tle je bla štorja, k'san jo čula tle.

Povedala Adele Marchig, rojena 1925, Bordoni / Bordon. (Tomasetig 2010: 38).

73. **Dujepetke.** Tele dujepetke ... tle so vasi, ki vsaka drugač guori. An jest zastopin, de ujetpetke an štorke an krivopetke bi ble vse adne. An oblačile so se, so spedle lazino [spletle srobot] an trave an take reči, kuo k' so pravli. An takuo je bluo. Dujepetke so ble slavo [slabo] stvarjene an so imele pete obarnjene an zatio so jin pravli dujepetke.

Povedala Adele Marchig, rojena 1925, Bordoni / Bordon. (Tomasetig 2010: 39).

74. **Pojakova jama.** Tau Pojakovi jam su ble krivepeke. Tan notarka su miele prestavo [bivališče]. Tele krivepeke so hodile, tuk je bluo križališče, tuk so ble poti na križ nardite, an tek je biu atu, nie mu naprej iti.

Se je muoru žegnit za naprej iti.

Povedala Maria Zorza, rojena 1929, Gorenj Marsin / Mersino Alto. (Tomasetig 2010: 40).

75. **Marsinac an krivepeka.** Alora so ble krivepeke ta pod Kripji. An te stari su uekal otroke, de se na smie iti cie [tja] v jamo. Anta an star je hodu nimar [vedno] at [tja] blizu an je ciepu darva. Je hodu cie, je z njim guoriu anta so mu dajale še za jest, včasih, ne zmieran. Anta an dan, ki je ciepu, j' paršla dna anta jala:

»Ti, od kod si?«

»Ah,« jau, »san tle od tod, san tle z Marsina.«

Anta:

»Puj tle,« jala, »me arzciepeš an mene ne dva hloda.«

Anta je šu cie an je začeu.

Anta mu nie tiela dat, tista, ne za pit ne za jest.

Anta kar je preklu s skiero, je jau:

»Pardarž mi tle, cie an san, de ga arzkojen [razkoljem] lažje.«

Anta ona je diela not roke an on je vzeu uon skiero, ji je ujeu not roke.

Anta atu je pustu krivepeko an je uteku damu.

Povedal Alessandro Zorza, rojen 1921, Gorenj Marsin / Mersino Alto. Tomasetig. (2010: str. 40).

76. **Skarbababa.** San bla gu moji hiši, gu Kadalieš, so pravli, de je skarbababa. Je miela talon [peto] ta spried, parste ta zad. Jala možu:

»Gremo žet ušenico.«

On je jou, de ne. Je trucalu tučo an ona je šla, sama. Potle je paršla tuča an je vse nesla.

Mož je biu jezan an jo je poklicu krivapeta. Ona jala:

»Na stuoj maj [nikoli] reči krivapeta!« an potle je vajdla [izginila]. Smo bli tu moj hiši, tuk san stala jest.

Povedala Pierina Quercig Paravan, rojena 1908, Čela / Cialla. (Tomasetig 2010: 41).

77. **Krivapeka al krivapeta.** Alora, pried ku san se rodiu jest, more bit tri – štierstuo liet od tod, ta pod Flipan, ta parva hiša pried ku oštarija, tan so ble krivepete an so prale. So miele peto ta spried. An tle v Čel je bluo letielo [zbežalo] prase, uon an je paršlo sito damu. Potle ne dvakrat, trikat t'kuo. Potle so mu diel an špaj [vrnico] za nogo. Kar nie teku vič špaj, so šli za špajan an so ušafal [našli] prase ta v tisti gruobji [kamenju]. An tist puob, ki je šu za praset, se je zagledu tu adno od tistih an jo je oženu.

Ona mu je jala:

»Če me porečeš krivapeka, me na boš vidu vič.« – Krivapeka al krivapeta. Je šu okuole, v Čidad al v Uidan. Nie biu ciepu dan doma. Je bluo luja [julija], nie ušenica bla še zdriela. Je garmielo, ona je viedla, de bo tuča, an je požela ušenico an diela kup. Kar je paršu mož, od jeze je jou:

»Krivapeta! Krivapeta!« an ona se je zubila [je izginila], je nie videu vič.

An je meu no čičico [hčerkico] nih tri, štier liet. An je bla počesana, umita. An ji je hodila dajat jest. Oča je jau čečat [deklici]:

»Duo te daje jest? Duo te umiva? Duo te česa?«

»Mama,« jala.

»Me povieš, kada pride.«

»Ja,« – jala čečata.

Kar krivapata je paršla, ji je dala jest, jo je počesala anta je paršu tu kambro [v sobo] mož.

»Oh, ka s' paršla nazaj?« jou mož ji.

»Ja, pa me na boš videu vič.«

»Prid nazaj, te na porečen vič krivapeta.«

»Na moren prit nazaj, je buojš požgriet [raje požrem] nega junca z rogam ku prit nazaj.«

More bit, de tuole je ratalo pried ku Concilio di Trento [tridentinski koncil], potle so papež an ti druž velic skongiural [pregnali?] tiste strahi, ki so bli okuole. Tiste babe niso paršle tu vas, so samuo živiele tu [v] jamah. Se na vie, ka so jedle.

Povedal Attilio Medves, rojen 1923, Čela / Cialla. (Tomasetig 2010: 42–44).

78. Krujepete so miele njih skupinje [skupnost]. Krujepete so ble žene, k' so miel peto ta spried, ta zad parste. An so miele njih skupinje. Za vezat darva so miele tarte barovika, zak je bla buj dobra. Anta je bla tala štrija [čarovnica], ki je jala nemu možu, ki mu se j' saldu [kar naprej] utarguvalu:

»Zvezi, zvezi z baroviko,
te bo stalo stanoviko!«

Tuole tle so saldo pravli, kar smo šli po kake darva. An se je spuščalo do po nit darva:

»Zvezi, zvezi z baroviko, de t' bo daržalo, de pride daj do za krej [do doma] fažina [butara].

Povedala Sofia Chiabai Vogric, rojena 1924, Garmak / Grimacco. (Tomasetig 2010: 44).

79. Go na Matajure. Krivapete so živiele če po hosteh tan blizu Seuce. So miele veliko pamet. Muoj tata je pravu, de ta v Matajure je bla na žena, ki je guorila, de ona se na boji krivapet. An so ji guorli:

»Če boš sama, boš vidala, kuo se boš bala!«

Ka [kaj] nie an dan zaspala ta pred hišo. Anta so jo nesli go na varh Matajura le s tisto klopjo, tuk je ležala. Se nie zbudila. Anta je jou, de so čakal vso nuoč. An drug dan. An je nieso vič vidli. Al de jo je kiek sniedlo al so jo krivapete pejale za njim. Al duo vie.

Povedala Giustina Canalaz, rojena 1928, Dolenje Brida / Brida Inferiore. (Tomasetig 2010: 44–45).

80. **Krivapeta an cedilo.** Ankrat, pozime, ta v Matajуре na krivapeta je bla paršla du vas an je bla šla če pred hišo od ne žene an jo je klicala. Tela žena je bla šla glih spat go h možu. Tekrat so hodil spat zagoda.

Kar je čula klicat, je vstala uos pasteje an je šla douon pred hišo. Krivapeta jo je vprašala an korac al pa an lončič za utočit no malo uode ta par korite. Žena se je pojezla an namest ji dat korac, ji je dala cedilo an ji je jala:

»Potle den ku tle na klop.«

Tama je bla, an krivapeta se nie bla dovizala [ni opazila], de ka j' miela tu rokah. Je šla če h korit an je tiela utočit uodo. Kar je vidla, de uoda je šla uon an de žena ji je bla dala cedilo, je šla nazaj če h nji an jo je nazaj stuorla [spet primorala] vstat uos pasteje. Žena je vstala an Krivapeta je začela tu njo arjut an jo je lepuo natukla z no palco. Kar mož nie videu žene se uarnit, jo je začeu klicat. Pa ona se nie oglasila. Anta je vstu an šu du hišo. Je ušafu [našel] ženo pu martvo ta na tleh. An jou je vprašu, ka j' bluo ratalo. Alora žena mu je poviedala, de je tiela miet za norca krivapeto an de krivapeta ji je bla zamierla. Od tekrat ta par tisti hiš nieso miel vič nobednega za norca.

Povedala Maria Emilia Medves, rojena 1920, Sarženta / Sorzento. (Tomasetig 2010: 45–46; Tomasetig 1981: 53).

81. **Se je biu zagledu tu krivapetu.** Nemu puobu go z Marsina mu je bla všeč na krivapeta. Se je biu zagledu tu njo an ju je teu oženit. Takuo an dan, ki je ciepu darva ta v host, kar ju je videu, ji je jou:

»Pomaj mi, za dobroutu.«

»Ka man narest?« ga je vprašala krivapeta.

»Den tle roke, de lahnejš arzkojen hlod,« je jou.

Anta ona je diela not roke an on je vzeu uon skieru an ji je ujeu roke to hlod. Krivapeta je začela jokat an ga prosit, naj ju rieše.

On ji je jou: »Te riešin, če me oženiš.«

Tist puob ji je biu všeč, ga je nimar [zmeraj] gledala, kar je hodu gu host. Takuo mu je jala:

»Te oženin, pa var se mi reč *krivapeta*, me na boš vič videu.«

Takuo su se oženil. An dan, ki mož je biu šu v Čidad, je začelu garduo garmiet an v luhtu [zraku] su se mešale take magle biele, glih za tuču.

Hitru je letiela po sarp an je šla du njivu žet ušenico, čeglih nie bla pru zdriela. Je korlu [potrebovala] še kajšan dan sonca. Kar mož je paršu damu an ona mu je poviedala, se je zajezu an je jou:

»Duo ti je kuazu požet zelenu ušenico, prekleta krivapeta!«

Krivapeta brez se oglasit je šla an on je ostu sam celo življenje. Je hodu vsak dan ju gledat an klicat gu host, pa je nie vič videu.

Povedala Natale Tomasetig, rojena 1909, Sarženta / Sorzento. (Tomasetig 2010: 48–49).

82. **Prekleta krivapeta!** Vsaka vas je miela nje krivapete. So živiele tu jamah, tu čelah [v skalah], na samin. So an pomale [pomagale] juden, če so bli spoštljivi. Go za Mašerah, moja družina ima an sviet, ki se kliče Go par krivapet, atu je na jama an notre so stale [stanovale] krivapete. An tu vas je bla umarła na žena mlada an je bla pustila no čičico [hčerkico] an moža. Mož jo je uozu za sabo, kar je hodu dielat če v njivo al pa gu host. An dan, na krivapeta jo je vidla, ki je spala ta na jop [jopi] an je bla vsa azčesana [skuštrana] an narodna [umazana]. Takuo, zguoda, kar mož je biu ta v hlieve, krivapeta je paršła an jo je umila an počesala. Vsak dan.

Anta mož je teu zastopit, duo čese njega čičico, an se je skriu če za vrata. An je videu, de je bla krivapeta. Je bla liepa, samuo je miela noge krevjaste: parste ta zad an peto ta spried. Takuo an dan je paršu tu hišo an je jou:

»Oženi me an boš ti gaspodinja tele hiše. Si barka [dobra] an čičica te če rada.«

»Ja,« jala krivapeta, »pa me na muoriš maj klicat krivapeta.«

»Na buoj se,« jou mož.

Pa je paršu an dan, ki mož je biu šu du Sauodnjo za niešne [nekakšna] opravila. Je bla ura za iti če v štaló an šele ga nie bluo doma. Krivapeta je mešala pulento an je čula, de ta v hlieve krave so bulile [mukale]. Je pustila pulento an je letiela če v hliev. Jin je vargla senuo tu jaslo an je spustila tele če pod kravo. Potle je hitiela nazaj če v hišo, pa pulenta se je bla že zasmodila. Ju je zvarnila vsednu če na dasko an je šla pa muzt. Kar je paršu damu mož, je biu no malo parpit. Se je usednu če za mizo an je začeu jest.

»Prekleta krivapeta,« jou, »na znaš še kuhat, si zasmodila pulento!«

Tu an žlag [v hipu] krivapeta se je zubila an on je nie vič videu. Poskrivš je hodila česat čičico. An ji je šivala biele kikje an pledla unaste hlače [volnene nogavice]. An jo je učila vse, kar na žena muore viedet.

Povedala Maria Emilia Medves, rojena 1920, Sarženta / Sorzento. (Tomasetig 2010: 49–51).

83. **Krivapete so živiele tau Pane.** So pravli, de tle v Kosc, krivapete so živiele ta v Pane. Atu je an patok an at so živiele. Tek [ta], ki jih je videu, je bluo težkuo jih videt, nie teu potle pravit.

Povedala Natalia Floreancig, rojena 1910, Kosca / Cosizza. (Tomasetig 2010: 51).

84. **Debela peč.** Kar san krave pasla, nimar [vedno] san gledala, če pride kajšna krivapeta. Je bla na kaman go za vasjo. An so ble dvie poti tle od Mašere za prit gor an atu so se srečale an at so guoril, de, par starin, je bla na debela peč [velika skala, pečina]. Anta na vien, so guoril go par Debeli peč, sviet, se je je takuo klicalo. Gor notar, gu Skrilah, go pod čelan [skalami] je na jama, ki se kliče Krivapeta. Krivapete so stale [stanovale] tu tisti jami an so hodile peč kruh do h Debeli peč. So miele noge obarnjene, pete ta spried, parste če zad. Kar so pravli. Nieso guoril, de so ble žleht. Tu tisti jam smo še krave parpenjal. Se je videlu gu konac an se more iti skuoze an skuoze

an go po tin kraj začnejo sanožeta. An atu so an velike rupe. San krave pasla at blizu an je bla hlodova koritu [korita iz debla]. Je bla spejena [speljana] uoda. Naši so bli nardil hlodove koritu. Potle kaman so aztukli [raztolkli] go par Debeli peč.

Povedala Agostina Dus, rojena 1924, Mašera / Masseris. (Tomasetig 2010: 51–52).

85. **Častitjove žene so štriene vile.** Dol v starin Čedade, du Vinčiče, du Vančinovih je biu an malin, Arbidnjaku, dol notre. An at so ble, dol mimu, pod niekin čelan [skalo], častitjove žene, so ankrat guoril. An so hodile go uon [sem gor]; so guoril, de so miele nieke štriene, na vien, ka so runale [delale]. An kar je paršu kajšan, so hitro zvile vse kupe an so letiele. So stale [stanovale] do pod čele, ta pod niešnin kamanan, če notre so miele njih prestore. One so hodile, kar nie bluo obednega.

Mi druz smo hodil po dnin kraj patoka, ta z Utane pa po družin. At je bluo Vančinovo, so miel njifce, so sijal, kjer je bluo prestor, an one so štriene vile, uno [volno] se je runalo. Takuo k' so paršli patoki dol, so nardil verin [jez] an je bluo koluo [mlinsko kolo]. An smo nosil, anta kar se je zbrala uoda, so miel.

An tele častitjove žene so hodile gor al sušit uno al de so štriene vile, at ki je biu prestor. Pa nieso tiele, de jih videjo, an kar je paršu kajšan, so letiele an so se skrile. Kar so čule hojo, su se skrile.

Povedala Fiorinda Dornach, rojena 1915, Jagnjed / Iainich. (Tomasetig 2010: 52).

86. **Krivapete so ble gu Hume.** Krivapete so ble gu Hume. Jih nie obedan videu, pa čul su jih. Ta na Goloujì, pravjo, ta v Podlak, tan je na njiva, Bunelova. Anta so oral. Anta nieso mogli orat. Takuo ki so potegnil junci, takuo se jin je utargalo, tist gož [zanka], ki so miel parpet ta za golajnar [jarem]. Junci so šli naprij anta se je ujezu tel mož.

»Muorju bit tiste krivapete tle!«

Anta potle so se oglasile; adna se je začela smejat go za garman. Anta je jala:

»Uik, uik barovik,

čarni tarin za prezovik!«

Anta mož je vzeu baroviko an čarin tarin. An potle se nie utargalo vič. Anta veste, ka j' čarin tarin? Je biancospino [glog]. Tista barovika pa na vien, ka j'. Muore bit ku beka, de se more zvezat. Uoz [iz] čarnega tarna su nardil gož [vrv] za parpet če h golajnarju.

Povedala Felicita Bucovaz, rojena 1919, Varh / Varch. (Tomasetig 2010: 53–54).

87. **Goz [iz] Runjaka so uekale [vpile].** Gu Runjake so ble čela [skale] an je je bluo nu čelu, ki se je vidlu rovnu do h Kočebarju. Kočebarji so oral do na njiv. Krivapete su paršle uoz jame, su šle če na čelu an su gledale dol na njivu.

Antada jin se je začelu targat telin kumetan [kmetom]; su se targali šajti [prečke pri vozu] an nieso šli naprej z dielan. An krivapete su začele uekat:

»Oh, Kočebarič, uji, uji barovik,

ti se na bo targalo vič!«

Anta teli Kočebarji hitro so letiel če na te drug kraj Aborne an so tele mlaje [mladike] od barovika utargal an uil, de se na zlom, an parvezal šajte. Anta jin se nie vič utarguvalu. An tele krivapete so miele stopale obarnjene. Su hodile narobe. Su ble brumne [prijazne], su živiele, tuk su ble čela, gu Runjakah, an se niesu pustile videt. *Povedala Teresa Cendon, rojena 1924, Sarženta / Sorzento. (Tomasetig 2010: 54–55).*

88. **Častitjove žene so ble tri.** Častitjove žene, muoj tata mi je pravu, su ble tri žene. Su šli du njivu anta su oral. Anta jin se je bluo vse utargalo. Je paršla adna od telih go z Huma, gor su miele hišu. Je paršla tela do uon:

»Uij, uij, čarin tarin za pregij
an te čarnega uola naprij [naprej]!«

So tuole nardil an potle je vse šlo. An potle so čul, de te druge dvie su uekale [vpile], su ju tukle, zak su ble jezne, de ona jih je bla navadla tuole narest.

Povedala Angelina Sulin, rojena 1932, Gorenj Tarbi / Tribil Superiore. (Tomasetig 2010: 55).

89. **Mož, ki je ščedu [ugonobil] častitjove žene.** Anta je biu paršu adan go z Dreškega kamuna [občine] an je pravu, de an mož je darva sieku. Jih je sieku anta jih je praklaju [cepil]. An so paršle tele častitjove žene če h njemu. Anta jih je vprašu [prosil], de naj denejo roke notre, de lieuš arzkoje. So diele roke notre anta je hlod potačiu [skotalil] an takuo jih je ščedu.

Povedala Angelina Sulin, rojena 1932, Gorenj Tarbi / Tribil Superiore. (Tomasetig 2010: 55–56).

90. **Klobac od krivapete.** So ble par nin kraj krivapete. An puob je poznu adnu an tela mu je bla všeč. Ju je vprašu, naj ga ožene. Je bla liepa, čeglih je miela pete narobe. Anta j' jala:

»Te oženin, pa mi na smieš maj [nikoli] reč krivapeta. Če mi porčeš takuo, me na boš vič vidu.«

Jo je oženu an potle so miel an otroke. So miel dvie lepe čičice [deklice]. An dan je šu ta od duoma po opravile, ga nie bluo cieu dan. O niešni ur krivapeta je pogledala luht [nebo], je vidla, de bo slava [huda] ura, an je hitro požela, zvezala an diela če h kraju vso žito. Potle kar je paršu, ta par pot je zagledu tole žito, je ratu hud an je jau:

»Ka s' nardila, krivapeta, si požela zeleno žito!«

An tisto nuoč je paršla tuča, ki vsien juden je vse arztukla. Obedan nie pobrou nič, samuo ona, čeglih nie bluo pru zdrielo, je bla lepuo spravla. Ona je viedla, de je miela prit tuča.

Potle ona se je zgubila. Jo nie vič videu. An kar ga nie bluo, ona je paršla, je stuurla iti čičice tu an prestor an jih je preobliekla, počesala an kar je korlu [bilo potrebno]. An s cajtan, k' so zrastle, jih je navadla plest. An potle jin je parnesla dva klobca une [volne]. Vsaki po an klobac an je jala:

»Pledita, pa na stuojta mai reč [ne recita nikoli] *konac te bod*. Če porčeta *konac te bod*, bo konac.«

Anta one so rastle an so pledle, pledle vse, kar su miele potrebo, takuo ki jih je bla navadla. An nimar [vedno] tajšan klobac je biu, je bluo le tarkaj [toliko] vune. An potle an dan, ki so ble trudne plest,

konac te bod! so jale, an tekrat vse kupe se je zubilo. Nie bluo vič klobca, nie bluo vič une. An pried, kar so pledle, nimar tarkaj une je bluo. Takuo so pravli, takuo san čula.
Povedala Paolina Vuch, rojena 1932, Podbarnas / Sottovernassiono. (Tomasetig 2010: 56–57).

91. **Usieč te čarin tarin.** Sa povien od Kočevarja dole za krajan. Dole par malne so oral. Alora je orau an se je zlomu šajt [vprežnica] telemu konju. Anta tanle so ble častitjove žene, so guoril, ta v čele [skalah] tu ni jami. Kočebar je začeu uekat [vpiti]:

»Se je zlomu šajt!«

Anta adna od telih častitjovih ženah j' jala:

»Usieč [posekaj] te čarin tarin an uij bradovik,
bradovik ti ostane stanovik, boš nimar [vedno] dielu!«

An potle so nardil takuo, ki jin je jala.

Povedal Vittorio Coren, rojen 1930, Podbarnas / Sottovernassiono. (Tomasetig 2010: 58).

92. **Častitjove žene.** Častitjove žene so živiele gu čele [v skalovju]. Tan, se die, Ta na Planji. At gor not je čelo an na jama. An mož tle z naše vasi je ciepu ščine [čoke] ne deleč od tistega čela. An je paršla do uon na častitjova žena. Tel mož je biu strašan [prestrašen], se je bou. Je teu reč, de duovieka [kdo ve kaj] mu nardi. Anta je zajeu ščino s skiero an je jou teli častitjovi žen, ki ga je gledala:

»Pomaj mi ju arzklat, povlieč z nin krajan z rokam!«

Ona je diela not roke za mu pomat, on je vzeu uon hitro skiero an je leteu damu. Ona, buoga, je začela uekat an klicat te druge žene na pomuoč. Tel mož tle z Barnasa se jih je bou, pa one nieso nič nardile obednemu. Ta v Briegu, Ta na Planj je na jama tu čele, at su živiele. Sada je vse na arbida [robida].

Povedal Vittorio Coren, rojen 1930, Podbarnas / Sottovernassiono. (Tomasetig 2010: 58).

93. **Ponoč su prale blaguo.** Tle v Bijarču smu miel častitjove žene. Du Barnase so miel krivapete. Krivapete so hodile ponoč če po vasi an so klimpale [zvonile]. Če so ušafale [dobile] ženo, so jo pejale du nu rupu [jamo] ta pod Pariglo. Tista rupa se kliče šele [še zdaj] Krivapeta. Tle v Bijarču smo miel pa častitjove žene. So ble dole, blizu Nediže, an so ble v bielin obliečene. Ponoč so prale blaguo.

Povedal Antonio Massera, rojen 1920, Bjarč / Biarzo. (Tomasetig 2010: 59).

94. **Krivapete.** Krivapete so miele parste če zad an pete ta spried. Su stale [stanovale, prebivale] ta v hostah, ta v Pan. Ta s Pane su hodile. Atu so bli patok. An nu malo buj dol. Do za Šošnji je an mikan studenac, an atu so ble.

Povedala Agostina Floram, rojena 1907, Ofijan / Pegliano. (Tomasetig 2010: 60).

95. **Krumpacu oča an krivapeta.** Tuole nan je nimar [vedno] muoj nono pravu. De go par Grap, go za Polavo, du patoce [doli v potoku] so ble velike jame. Anta je guoru, de so ble krivapete. An je šu gor adan, Krumpacu oča, darva ciepit. On je ciepu darva go par patoce anta je paršla uon tal krivapeta an mu je diela roke tu ščino [razporek], ki je ciepu, an on je vetegnu [potegnil] uon skiero, ji je ujeu notre roke an je uteku damu.

Povedala Livia Martinig, rojena 1930, Tarčmun / Tercimonte. (Tomasetig 2010: 60).

96. **Krivapete so miele uoz.** Muoj nono mi je pravu, de tele krivapete so ble nardile uoz an de so ble šle gu za Hudo dolino. Anta de jih je dan gledu, muore, de ki dielajo. Anta de so darva uozile an jin se je biu oje ubu [zlomilo]. Anta adna je jala ti drugi:

»Ujik ujik bradovik,
čarin tarin z' pregovit!«

Tele je bluo guorenje od krivapet. Mi diemo: uij, uij baroviko an spregji [prepogni] te čarin tarin, ki je tard, an zvezi ta h ojes. Barovika je ku na lieska, pa je na tarta močna an čarin tarin je an garim ku drien, ki ima čarno olubje [lubje] an ima tarne takole duge. So riedki.

Povedala Livia Martinig, rojena 1930, Tarčmun / Tercimonte. (Tomasetig 2010: 60–61).

97. **Krivapete od Tarčmuna.** Krivapete od Tarčmuna so stale do pod Figovco, atu je jama od krivapet, ta pod nin čelan [skalovjem]. Je na jama mikana an uozka.

Povedala Livia Martinig, rojena 1930, Tarčmun / Tercimonte. (Tomasetig 2010: 61).

98. **Ne takuo! Ne takuo!** Muoj tata je pravu, de ta pod Prehodan je rob, se na vid sada, an gu telin robu so jame. Jou, de so nosil gnuoj tu žakjah, nieke take reči. An so vliekli čez rame na vse kraje če po njivah. An so bli vsi umazani an so smardiel. An de ta pod Prehodan, go pod Roban, go na briegu Svetega Martina, so ble krivapete:

»Ne takuo! Ne takuo!

Uik barovik, uik barovik an beke uik!«

One so dajale zastopit: vzamita beko, zavita z baroviko an nardita koše. Anta at v Čeplesišč, počas, počas so začel plest koše. An potle so nosil gnuoj tu košah. Krivapete so nimar [vedno] učile: nardite takole, nardite takole. Tuole je muoj tata pravu an mi smo ga pošlušal. Al je ries al nie ries, na vien.

Povedala Ernesta Coceanig, rojena 1917, Kraj / Crai. (Tomasetig 2010: 61).

99. **Krivapete so učile.** Gore v Gorenjin Marsine je bla paršla krivapeka dol blizu an jih je bla navadla runat [delati] skuto, ser an vse tele reči. Anta, na vien kuo, so jo bli zalovil [zapodili] an je šla go na varh brega anta je arjula dol:

»Če me niesta bli zalovil, san vas bla še niek navadla uoz mlieka runat!«

Povedala Diana Iuretig, 1925, Dolenj Marsin / Marsino Basso. (Tomasetig 2010: 63).

100. **So živiele ta pod Žimbranco.** Do na Stupc so oral anta so se varce [vprežnice] targale. Anta na krivapeka je jala od deleča:

»Uji, uji baroviu,
de bo daržalo stanoviu!«

Ta pod Žimbranco je bluo no veliko čelo [skalovje] an atu so živiele krivapeke. Nan je pravu naš tata.

Povedala Diana Iuretig, 1925, Dolenj Marsin / Marsino Basso. (Tomasetig 2010: 63).

101. **Na liepa krivapeka.** Je bla na krivapeka liepa. An an puob tle z Marsina jo je teu oženit. Ona je jala:

»Ja, te vzamen, pa mi na smieš maj [nikoli] krivapeka reč.«

»Te na porčen maj,« je jau.

Anta je šluo tuole naprej. Na vien, kan je šu mož, je začelo garmiet an se zaganjat [bliskati]. Ona se je bala an so miel vso ušenico za žet. Pa nie bla še lepuo zdriela. Je požela hitro an tu kupce ložla. Te družin je tuča vse potukla. An kar je paršu damu, jo je vprašu, ka j' dielala.

»Ja,« jala, »san ušenico požela.«

»Kuo,« jau, »s' požela ušenico zeleno! Sakramenska krivapeka!«

An ona je utekla. Ji nie biu dou cajta [ni imela časa] poviedat, de je bla paršla tuča. An je nie videu vič.

Povedala Diana Iuretig, 1925, Dolenj Marsin / Marsino Basso. (Tomasetig 2010: 63–64).

102. **Usa dolina je čula, kua so arjule [vpile].** Krivapeke, so guoril, de so ble strupene [hudobne]. Tle san čula, de so ble tan pod Svetin Lienartan, tan v ruonškin briegu. Glih ta pod cierkujo, dol je no čelo [skalovje] an at notre so miele jamo. So pravli, de ankrat je biu šu če an mož jih gledat. Anta so ble jezne an so ga ujele an ga nieso pustile vič proč iti. Anta so ble an drieru usiekle an so cepile tel drieru, an nieso mogle arzcepit. Anta adna je jala možu:

»Al nan ga arzciepiš?«

»Ja,« – jou.

Anta je zatuku not skiero an je nie mu uon vzet. An je jau:

»Pujta tle vse an ložita [vtaknite] tle roke, de arztegneta če an san [sem in tja], de vzamen uon skiero, de puojden naprej z dielan. Anta so diele not roke an je vetegnu uon [potegnili ven] skiero, an drieru jin je ujeu not roke. Anta je pa uteku damu. So jal, de vsa dolina je čula, kuo so arjule za njin. Go par Mašer so guoril, de gu Skrilah imajo niešno jamo.

Povedala Pia Cendon, rojena 1933, Dolenj Tarbi / Marsino Basso. (Tomasetig 2010: 64).

103. **Krivapekna jama.** Krivapeke so ble tle blizu. Tanle je na cierku, Svet Lienart. At zdol je na jama an so guoril ta v Krivapekni jam. Je velika jama. An vse krivapeke so živiele ta v tisti jam. An so hodile uon ponoč.

»Na hod, na hod, te krivapeke popejejo [odpeljejo],« nan so guoril.

Povedal Antonio Ierep, rojen 1913, Ruonac / Rodda. (Tomasetig 2010: 65).

104. **Ice zmanjeno [stepeno jajce] za krivapete.** Na vilju [na predvečer praznika] svetega Ivana se dene če na okno ice zmanjeno [stepeno jajce] za lon krivapetan. Kresi, ki so goriel po vaseh, so zmislil krivapete, de možje so bli parpravljeni za iti [kosit] travo. An tisto nuoč su preganjale vse slavote [zle duhove] uos sanožetah, de bojo sanoseki [kosci] siekli v miero an de žene bojo grable an skladale, brez strahu, senuo. Anta kar so pregnale deleč vso to slave, kar če po hišah so vsi lepuo spal, one so paršle du vas jest jajca zmanjene, ki žene so jin ble pustile go na oknah.

Povedala Antonia Massera, brez letnice rojstva, Polava / Polava. (Tomasetig 2010: 66).

105. **Susji brieg.** Krivapete (od Zapatoka) so stale [bivale] ta na Trepan, ta v Susjin briegu. Tan je bluo garduo. So se kregale, požegnuvale an klele.

Povedala Maria Leonilde Maion, rojena 1924, Sarženta / Sorzento. (Tomasetig 2010: 66).

106. **So uozile sadje.** Karjupete so hodile. So uozič uozile an tje, k' su ga zvarnile, je bluo dobro lieto. Ponoč so hodile an tu uoziču so uozile sadje an so ga zvarnile an potle so potrosile sadje če an san.

Povedala Natalia Floreancig, rojena 1910, Kosca / Cosizza. (Tomasetig 2010: 66).

107. **Go par Krivapet.** Go pod Zeleneh naša družina ima an sviet, ki se kliče go par Krivapet.

Atu je na jama an at so živiele krivapete.

Povedal Italo Medves, rojen 1929, Mašera / Masseris. (Tomasetig 2010: 68).

108. **Krivupete tapoluoške.** Krivupete tapoluoške so živiele du Suopotah. An so pravli, de so ble tan an so ble ujele adnega, ki jin je dielu za hlapca. On jin je muoru vse dielat. An je bla nimar [vedno] dna, ki ga j' ahtala [stražila]. An dan je darva ciepu an takuo, ki je dau s skiero tu hlod, mu j' hlod poknu pa nie mu skjere uon uzet. Anta j' uprašu krivupeto:

»Pomagaj mi skjero uon uzet, den roke notar, de razkojemo tel hlod.«

Krivupeta ga j' bugala, j' diela roke, kjer j' biu poknu hlod, notar. Tekrt j' on hitro skiero uzeu uon an ji je ujeu roke notar tu hlod, de je ostala parpeta, an je uteku damu.

Povedal Renzo Gariup, rojen 1935, Seuce / Seuza. (Tomasetig 2010: 68).

109. **So znale uno prest.** Krivapete so ble babe, ki so miele noge obarnjene. So ble kajšne garde an kajšne lepe, ku te druge žene, pa nieso ble žleht. Pravijo, de so znale prest uno, kar majdan [nihče] drug nie znu. Su prale štrienne od une tu patoce an so jih kladle sušit ponoč ta na debelo peč. Zjutra so jih skrile tu njih jame, de obedan jin jih na uzame, an potle, poskriuš [naskrivaj], so pledle.

Povedal Agostino Medves, rojen 1924, Mašera / Masseris. (Tomasetig 2010: 68–69).

110. **San čula od krivapet.** San čula, san čula guorit od krivapet. Obedan jih nie videu. So ble babe, ki so miele če zad obarnjene noge, peto taz pried. Tle v Kravari je na jama at, ki se gre če v Raune, na vien, če sada je očejeno [očiščeno]. At so stale [tam so stanovale]. Nieso ble žleht an so pomale juden.

Povedala Antonia Pienig, rojena 1927, Podkravar / Potcravero. (Tomasetig 2010: 69).

111. **Barnaške krivapete.** Go za vasjo je an prestor, ki se kliče Tuk je zluodji orou [kjer je zlodej oral]. At je vse puno patoku, štier, pet an še vič. Strašni patoki, duzi. Adan od telih patoku se kliče Krivapeta an je glabok an gart. At so stale Barnaške krivapete. Muoj nono je pravu, de tele krivapete so ble narodne [neurejene] an so miele duge parkje an noge narobe. Anta niešan tle z Barnasa je biu usieku an hlod gor Tuk je zluodji orou an mu je biu hlod padu du tel [dol v ta] patok, du tolo Krivapeto. An ga je korlu [ga je moral] prežagat an potle pa arzcepit [razcepiti]. Takuo tel je šu dol not ciepit. Je zatuku not klin pa hlod se nie odpru lepou. An tele krivapete so mu se smejale. Anta je jou telin krivapetan, na vien, dost jih je bluo, sešt, sedan:

– Pomajta mi, namest se smejat, ložita notre roke an aršerita [razširita] nu malo, de lahnejš [lažje] uzamin uon klin an de pujdin naprej z dielan. Nieso ble pru žleht, so mu diele not roke, on je uzeu uon klin, hlod se je zapru an one so at ostale, ujete.

Povedala Elia Costaperaria, rojena 1932, Barnas / Vernasso. (Tomasetig 2010: 69–70).

BREGINJSKI KOT 2012. ROKOPISNI VIR.

112. A ne vieš tejste od kriveh pet. So prabli, da so ble dol za Nedižo, k je [kjer je] Gradec. K je [ko je] hodu tejtcajt ukou desetnk, je prabu, č b ljudje vedel', kaj je nuotre u tebe, Gradec, b biu u križ prekopan. Krivopetnce pa so živiele na Gradiču. So mele pete ta spred. So mele špago nategnjeno, da so denar šušile. So pomale [pomagale] ldem. So ble dobre. Nkret je pršu veter, je ves dnar nesel. An od tekrt so se zguble. Jh ni blo vč gor n' Gradec'. E, saj vieš, to je blo, ko so še prapce prabli. K so vrjeli tu. *(Ivančič 2012: RV).*

LIVEK 2013–2017. USTNI VIR.

113. V bližini fontane (v smeri ceste za Mašere, druga hiša desno iz smeri fontane) sem na verandi sedečega gospoda, starega okoli 75 let, vprašala po krivopetah, ki so omenjene na Tapolovski poti. Povedal je, da so mestu, kjer zdaj stoji tabla z napisom

Jama Krivepete, kolikor on pomni, rekli v *Lepenju* ali *Pod cerkvijo pod robom*. Res pa je, da so tam otroke strašili s krivimi petami. Ampak živele so pa v veliki jami v Malenščah. »Zdaj je zaraščeno, bi te moral prav kdo peljati gor,« je dejal. On da bi še vedel, kje je to, saj je tam pasel krave, ko je imel 12, 13 let. In so se bali krivih pet. So rekli: »Krive pete grejo,« pa so pustili krave in leteli. Možakar je povedal za lokacijo z imenom Babja peč, ki naj bi bila na gričku v bližini mesta, kjer je bilo nekdaj strelišče. (*Naključni domačin 2, 2016: UV*).

BENEČIJA 2013–2017. USTNI VIRI.

114. Krivopete s ble, k smo šle s Stupce dol na Loh, alora je no čelo na desni gor, pri Nadiži je eno čelo an so ble gor na kraji, je del rajnk nono, so zmeraj wekale dol:

»Wi, wi trto barovi,«

k so pršle tist /.../ »wi trto« – za zvezat fažino, za fažine nardit [za zvezati butaro], – ma so govoril anka druge reči, ma se ne zmislem več. So bile ta na vseh usteh, ma vsak je mel ano drugo maniero, so pravli.

A vi ste jih videli?

Nee, tisto so tu glavi. Ta stari so jih vidli, zaki so bli lačni.

Kako se kliče tisto čelo?

Franko bi vedu. Če vržete kamen notri v jamo, ga čujete, da pet minut tadun-tadun-tadun pada.

(*Tramonti 2014: UV*).

115. Krujapete so živele v Čelah blizu Raunega, je blo daleč za hodt. Ankrat smo šli po gobe an smo se tole zmandral [zmenili] teli otroc, smo imeli po neh 12 let, mormo jet gledat, kje so živele krujapete. Krujapete so ble ta pr vod [vodi]. One so naredile njih habitat ta pr wodi, saldi [veliko] moure bit vode, kjer so ble krujapete. An tan smo šli, čečica, tale otroc. Jet gore an parnest gobe nazaj. An smo šli gledat, kje so krujapete, je bla voda, so ble štenge za gor za vodo za iti v tole čelo. At so mele njih forn [peč], so jal, go notre je blo tole čelo' an tam so spale. Sada ne vem, kašno je. Ne ušafa [najde] nobeden, je sama garbida [robida] an host an tarnje, da ne prideš. Ne ušafa ubeden, ti starih judi gor u Rauneh jih ni. Mi druj teli otroc, ka [ko] smo šli uon, ku smo šli, smo u brig smo letiel. Jama je bla, tem je živela. Zak [ker] je prabla moja mama, da je bla na krujapeta taku lepa an da je bu gor zravn adn, jo je oženu. Ona nje tela ga ožent. Anta je jala: »Ja, ben, se oženemo, pero [vendar],« jala, »mai [nikoli] mi ne boš smel rect krujapeta.« Anta an dan, na vien, kam je šu [šel], de je šu u Čedad, se je naprauljalo za daš, mu je požela ušenico, j pršu damu, da ni zadost zdriea, anta ji je zaueku: »Fardamana krujapeta!« An ta je uzela, je mela tako lepo čečico bjondasto, so jali, je uzela čečico, jo je pejala če pod Čelo živet ž njo. An ta pod Čeli se je bla ofin dla, an ta pod čeli [skalo] je živela. An tuole nas je takuo skrbielo [skrbelo]. Je bla na prauca. Ma je blo ries, je blo ries, da jo je oženu, zak je od Vuokove družine, kjer je

... še sam pravi tie star, ne vem, kuo se kliče. Ona (mama) je prabla, de je biu Vuku. An so jali, je ponoči hodila, je anke triste [žalostno], de je hodla telo čičato česat, ki je bla ostala čecica. Bjondasta duge lasje. Je pravla moja mama Angelina, ma njej so že pred pravli, tuole so pravli vsi. In mi smo šli, teli otroc telo jamo gledat, tri smo ble, dve od tri smo žive še. Tako smo šli naglo po bregu, je ano uro hoje. Smo vedele, kako se gre gu čela, zak je bla tela voda, ka so jo won speljal du po vaseh. Nč se nismo bal, ker so bli an puobi. Oni so šli napred, je kaka vipera [modras], jo ubijemo, mi smo šle odzad gor po telih štejnгах. Sem pejala enga moža starga ta z Vidma, ka je pisal od krujapet, /.../ Krujapete so blie buje [uboge] žene', ka so ble zavaržene, an dakor jih ne bo ubedem čitavu [očitoval], zak so ble buoge saruote, ma so ble modre. A vieš, da je bla, ko sem pršla to gor, je bla Tončicova, je mela glih takuo noge obrnjene, je mela žeke' saldu [velike] an je mela paščic [pašček], da je držalu.

(Primosig 2014: UV).

116. Krivapete so bile ženske, ki so imele noge obrnjene nazaj, stopinje so bile v drugo smer. Na Planji je voda, tam gor naprej je čelo in tam je jama Krivapeta. Jama je dolga kakih 25 metrov, notri so šele hlodi gnjeli [gnili], ka so meli parpete krave, ko so pasli. To je pol ure za hodit od Mašer navkreber. Drugič te lahko peljem gor.

(Dus 2016: UV).

117. Krivapete so bile po gozdu, so živele kot žival.

Evelina Melissa, r. 1927, Prosnid. (Melissa 2015: UV).

118. Krivapete, to so nekaj stari ljudje pravili, ko sem bila majhna, ma se ne spomnim, kaj so pravili. So pa tudi pravili, da so duje [divje] žene. Živijo ta po hostah an ta po patocah [po potokih] in te nesejo, če nisi priden.

(Simiz 2017: UV).

Bovško 2013–2017. USTNI VIRI.

119. Strašili so, da pridejo krivopetnice, pirte [pehtré babe], Miklavži. So pravili, da krivopetnice živijo Pod Rumeno skalo in pridejo zvečer. Ampak to je neumno – otroke strašiti!

V bovtu (spodmolu) Pod Rumeno skalo je živel tã duljã muož (divji mož), ki je redil čredo kakih 30–40 koz in je Trentarje naučil delati sir. Da bi tam živele krivopetnice, pa nisem slišal.

(Pretner 2015: UV).

120. Krivopetnice so hodile po hišah in so strašile otroke. Za glavo so imele prižgano svečo. Tudi na sv. 3 kralje so hodile. Včasih krivopetnice, včasih pirte. Enkrat ene, enkrat druge.

(Kravanja Š. 2015: UV).

121. Otroke so strašili s krivimi petnicami za svete tri kralje. Verjetno so bile zacoprane, da so se jim obrnile noge, ali pa jih je Bog štrafal. Najprej so škodovale ljudem, potem so morale imeti pa noge nazaj, da so se pokorile. Potem pa so ubogale boljše [bolj ubogale].
(Hosner 5. 7. 2015: UV).

122. Ja, od krivih petnic (kriwəh pietnc) so vedno govorili, so nas strašili, ko smo bili otroci. Kakor je bil mrak, nismo šli več ven iz hiše. »Vas bodo krive petnice odvlekle!« Da nas bojo peljale krive petnice. Za svete tri kralje, so govorili, da hodijo krive petnice okoli. So bile naštimane po kake tri ženske in so hodile. So imele obrnjene žoke [copate], pete naprej, prste nazaj. In za Miklavža so se tudi naštimale tiste krive petnice. So prišle v hišo: »Molite! Molite!« In so kakšno vejo dale, namesto da bi bil kakšen bombon.
(Hosner 2015: UV).

123. Krivwe pietnce so živele tudi u Kauččevi jami v Zadnjici. Z njimi so strašili otroke.
(Hosner 2016: UV).

124. Krivopetnce so strašile tam, kjer se gre v Vrsnik iz Soče proti Trenti. Moj nono, rojen 1885 pri Rogarju v Trenti, je pravil, da so ga lovile, ko je šel tam mimo s kolesom.
(Kravanja M. 2015: UV).

125. Svetki Zorč je pravila o krivopetnicah od moje tašče mama, Marija Cuder. Da so bile krivopetnice kot nekakšne vile, da so imele noge obrnjene, pa je bilo prekletstvo, so rekli ljudje.
(Zorč 2015: UV).

126. V Čezsoči so rekli pa, da imajo pirte nazaj zasukane noge. So živele v Pirtni jami nad Čezsočo in so rade hodile k Soči. »Te ponese pirta,« so dejali. Tako so nas mulje [mulce] doma držali proč od vode.
(Kenda 2016: UV).

127. Pirte so živele v Pirtni jami. Hodile so za svete tri kralje, takrat je bilo treba napisati na vrata G+M+B, da ne pridejo pirte v hišo. V Čezsoči smo se šalili, da je to Gašper, Minč in Borgia (op. hišna imena v Čezsoči). Pirte imajo pete naprej in noge nazaj.
(Mlekuž 2014: UV).

128. **Krivopetnice v Lepeni.** Ja. Də so blie, so nas strašlə star əldie. Peč, nes buojo zəpərle, nes buojo zbzale, nes buojo ujele, nes buojo pəljale tu jamo pud kako skalouje ... Tu, tu je blu tu.

A pujədle tudi, də wes buojo?

Ja sebeda. Putem dienəjo tu lonc, skuhəjo, take ...

Šie kjə so pa blie kriwopietənce gore u Ləpienə?

So blie pu skaloujə, bunkərjə, take rəči. Tem so se skriwale. »Kar mierki,« je dieu, ən ciestrər je biu, Tuonšč iz Lepene. »Kar mierkite, k pojte [pojdete] gor skuos Glawe, wes buojo ukie [volklövi] an kriwopietnce ujele!« Smo hudil u šuolo, smo šlə u šesti ur zjutro an u wesmi ur je bila šuola, dəmou smo prəršlə, je bila štrta, peta ura – pu zime je žie bila nuojč, prej k smo pəršlə demou. Smo wesəm kilometru muorlə däleč u šuolo, pieš. Jes səm ənkret se tku bala tejsth kriwopietnc, səm šla bosa [da sem šla bosa] gor pu ciesti skuos tejst gozd.

Kjə je tejst gozd točno? Ku se kliče?

Gor u Glawəh se prabə. Tu srədin məd klancəm.

A tmbiš so blie kriwopietənce?

Ja, tmiš so bli usə strəhie.

(Ivančič 2017: UV).

REZIJA 2017. ROKOPISNI VIR.

129. Ime krivapeta pride iz besed kriva (krevljasta) in peta, kar pride reč [nastane], da so imele pete obrnjene čezpret [naprej], prste pa od zad. Nekatere so ble lepe, druge grde, adne stare, druge mlade, divje žené.

Kakšne so ble (v Bili): brumne [dobre] in druge so ble žleht. Te brumne so hodile pomagat ljudem po polju. Videlo se jih je pod noč. Živele so po jamah, kjer so plesale in pele z močnim glasan. Imele so zlate lase in lica rdeče ko japka; oblecene so ble z drevesnin listjan. Zbharman belenski botro je hotel oženit adno lepo krivapeto. Tela muh je odgovorila: »Jaz te bom oženiła, če ti me obečas, da nikdar me na pokličoš krivapeta; če ne, me na boš več vidu.« Krivapete so med drugin navadle ljudi sirit, delat skuto in presno maslo in torte, bündantke, možnike; živat (šivat?) škalete in cokla; brusit nože in sekire; plest pletenice in korbe; kuhat štrukje in štokju; izumiti klobase, batudo [pinjenec], salame, peč kruh, gubance [potice], pince. Prerokovale so, kada pride toča (v Bili brūžarja), in tako so vedele, kada kajšna ura bo. Kajšen prave, da krivapete so šele [še vedno] med nam v gost. Učile so fažine (v Bili balče) [butare] vezat z bradovikam in zelenimi trsti. So znale delat vsega: pa parvezat krave, ovce, koze, teleta in osele.

(Rinatič 2017: RV). Gradivo se, z izjemo detajlov iz Rezije, ujema z objavo v Beneškem dnevniku 2009: gl. koledar za dan 6. in 7. marca (slika 40).

BRDA 2018. USTNI IN ROKOPISNI VIR.

130. O patanogah mi je govoril mamin bratranec iz vasi Višnjevnik. Spominja se jih iz otroštva. Patanoga je bila ta *huda* žena, s katero so strašili poredne otroke. Rekli so jim, da jih bo odnesla patanoga (strašili so tudi z brkošo in karadindico). To izročilo je poznalo tudi sosednje Gradno v Goriških brdih. O tem sem vprašala še 2 ženski, eno iz Višnjevika in drugo iz Krasnega. Obe sta povedali, da so poredne otroke strašili,

domača mitologija: KRIVAPETE

DRUGE IMENA: duje dekleta, duje babe, vesne (Vesna je bla za stare Slovane boginja puomlad), vile, štrije, duja česica (Rezija), karpette babe.

Ime Krivapeta pride iz besied „kriva“ (kreujasta) an „peta“, kar pride reč, de so imiele pete obarnjene čezpriet, parste pa odzad.

Nekatere so ble lepe, druge garde, adne mlade, druge pa stare, duje žene. Kajšne so ble žleht, druge so ble brumne an barke an so hodile pomagat judem po puoju.

Vidlo se jih je pod nuoč. Živiele so po jamah, nekatere na Karkošu, kjer so plesale an piele z močnim glasan. Imiele so zlate lase an lica ardeče ku japka; obliečene so ble z drevesnín listjan.

An mož je teu oženit adno lepo krivapeto. Tela pa mu je jala: »Jest te bom oženila, če ti me obečaš, de nikdar me na pokličes ‚krivapeta‘, če ne me na boš vič vidu«.

Krivapete so med drugin navadle judi sierit, dielat mast an skuto, šivat žeke, plest pletenice, brusit nuože, runat batudo, klobase, salame, peč kruh, pince an gubance, kuhat štrukje an štokju. Prerokuvale so, kajšna ura bo an takuo so viedle, kada pride tuča. Učile so fažine vezat z bradovikam an kuo parvezat krave an uce, so znale dielat usega. Kajšan prave, de krivapete so šele med nam, u host. Puno jam po naših dolinah so poznane ku „jame od krivapet“.

Slika 40. Krivapete. Besedilo in ilustracija Moreno Tomasetig: Krivapete. Beneški dnevnik 2009. (Banchig 2009).

da jih bo vzela patanoga. Če te je vzela, se nisi več vrnil. Gospa iz Višnjevika je rekla, da je bila patanoga pol zmaj in pol ženska in je bila strašnejša od karadindice, ki je bila bolj *mila*. Druga gospa pa je dejala, da se patanoge zbirajo pri nekem drevesu na Vrhovlju pri Kojškem. To je kraj, ki je samo nekaj kilometrov oddaljen od Višnjevika, vmes so samo senožeti in gozd.

(Gomiršek 2016 in 2018: UV oz. elektronska pošta).

NEKAJ TERENSKIH DROBCEV O KRIVOPETAH OD TU IN TAM. USTNI VIRI.

131. Za krivopete nisem slišala, v Viškorši jih ni bilo. *(Michelizza 2014: UV).*

132. Za krivopete sem slišal, ko sem bil majhen, od nekega otroka. *(Zussino 2014: UV).*

133. Krivopet v Plestiščih ni. *(Cencig 2014: UV).*

134. O krivopetah ne ve nič, je pa slišala praviti. *(Sturma 2015: UV).*

135. Krivopete so živele na Gradcu. Sušile so denar na špagi, ker jim ga je dež zmočil. *(Terlikar 2 2015: UV).*

136. Krive pete so bile Tam v skali, je kot pod balkonom. V kotu jame je kot ena polička. Stare štorije pravijo, da so tam živele krive pete. So imeli za otroke strašiti. Leta 1997 smo jamo očistili, da bi tja vozili otroke, ki so v domu Kavka v šoli v naravi. Slika iz jame od takrat visi na panoju v domu Kavka. *(Lopacov 2016: UV).*

137. Marija Bric - Pustoukčeva iz Breginja je povedala pravljico o Petriču in veliko drugega breginjskega izročila, za krivopete pa kot otrok ni slišala. Pravi, da so jih šele potem prinesli. *(Zapis B. Ivančič Kutin pri informatorki Mariji Bric, Bric 2016: UV).*

138. Krivopete so živele pod Lokarji. Ljudje so se jih bali, ker so rade kaj ukradle ponoči, zato so zaklepali vrata. In volno so predle. Bila je tudi šilakoša, ampak ta ni imela nazaj zasukanih nog. *(Terlikar 2 2015: UV).*

139. V Reziji niso poznali krivopet, pač pa aganis, ki so imele zasukane noge. *(Quaglio 2016: UV).*

140. Od krivapet je prabla Čünkina. *(Rinatič 2016: UV).*

141. V Reziji ni bilo krivopet! *(Paletti 2016: UV).*

142. Krivopet ni v teh krajih! *(Di Lenardo 2016: UV).*

ŠE NEKAJ O BLIŽNJIH DIVJIH ŽENAH / BABAH. USTNI IN ROKOPISNI VIRI.

143.¹⁰⁵ Kdr sem bu še smrkuc, mi je ta star ače povedu edna lažna prauca, ki sem ji pa takrat še vrjeu in prau živo se mi je utisnla u spamin. Pravu mi je prbližno tako: »A veš, Pepč, da ni prau, da hodš tako ab pazni ur wn. Samo da te ne bo zanesla pot u Karita, zato ker tam, dol u satesk, je ena beliča jama, u nji pa žbi diuja baba. Ta baba pa dneu spi, panač pa pride na dan in paz, da neb šu slučajna tam mem kak smrkuc kikir ti!

To babo je malokdo bidu, a tist, k' jo je, je imu samo Božjo srečo, da se mu ni zmešalo. A veš, k'kšna je? Beliča [velika] in debela je za dua adrasla maža, močna pa prau tako. Jma duge, skuštrane zelene lase, ači pa take, žgoče, k'kr sam hudič. Ad nje se šir tak čudn duh pa trahnab, da usacka strese.

Kdr pride iz te suoje jame, se najprej akuplje u leden uod, patle pa čaka, da bo pršu kikšn pobč tam mim. Takrat ga zgrab za kraglc [ovratnik] in ga adpelje u ta suoja jama. Tam ji mure astrašen [prestrašen] atrak palauit duajst uši, ki j'h ima u skuštranih l'seh. Ma te uši sa beliče kikir čebri, pa tuod babe ne sme n'č bolet, zato ker če ne upije, da se use trese. Bejn ja, patle atraka spusti, ana pa zmasti uši ab skalah. Zato ti praum, da ne hod tam akruh!«

Lahko si misliš, da me je ta star ače dast astrašu, da nism šu nkul tam mimo, še pa dneu nč rad. (DAJD8).

144. **Divje babe v Ladrh.** Še dans se t' p'r edn'm kraj gor ned wasjo prab T' na bele'm ples. Prabjo, d' so u starih cajt'h gor na tist'm kraj zvečer pl'sale divje babe.

Enkrt so se možje t' z wasi sprabli gor, d' j'h pričakajo, d' bojo vid'l, kako pleš'jo. K'r so pršli gor, so se poskril 'n čakal. Pod noč so se stare 'n mlade diwje babe zbrale 'n začele plesat. Možje so skočil t' h njim 'n edno od nj'h ujel. Prosila j'h je, naj jo spustijo, oni pa niso tel.

K'r jih ni mogla pregoworit, jim je obljubila, da jim pove, kaj lahko dobjo t' z mleka. K'r jim je tole povedla, so jo spustli, ona pa se jim je začela smejat. Rekla je: »Če me ne bi spustli, bi wam povedla še za edno reč, k je notr u mlek, tko vam pa ne povem.«

Možem je blo pot'm žou, da so jo spustli, a je niso mogli več ujet. (DAJD9).

145. **Divje babe v okolici Liga.** Pod Melinki je en rob, prepad, spodaj je bila nekoč kmetija Hoščina, na lepem kraju, a ker ni bilo ceste in elektrike, so se izselili. Kakih 200 m nad to kmetijo v tistem robu je bil kraj, ki se mu je reklo Pri dujih babah. Tam je tudi jama, ki ni zelo globoka. Otroci smo se bali iti zvečer iz hiš zaradi divjih (dujih) bab. *Pride duja baba*, so rekli, *te ponese!*

Ko so hodili delat iz Liga v Anhovo peš, nekje na pol poti se je reklo, da so *pasali* [šli mimo] Pr dujih babah. Tako se je reklo tistemu delu poti. Verjetno je bila kakšna jama tam (samo domneva, ko ga to vprašam). (Jerončič 2016: UV).

¹⁰⁵ Besedilo sledi tolminskemu govoru (rovatarska narečna skupina), zato je veliko akanja ($a < o$).

146. **Divje babe v Baški grapi.** V Dugem brdu so živele divje babe. Je pravila stara mama, da so od tam slišali glasove, da tam drgnejo. Tam je tudi potok in slap. Nisem pa slišala nikoli, da bi imele divje babe nazaj zasukana stopala. So pa tam na istem mestu v tistih prepadih živeli divji desc. (*Močnik 2016: UV*).

147. Divje babe v Babji jami pod Šebreljami so tudi otroke kradle in jih požrle. So odrasli kazali rdeč mah, da je od krvi, da so otroke strašili. Nikoli niso pravili, da so imele zasukana stopala. (*Gantar 2016: UV*).

148. Divje babe v Cerknem

Nikoli niso pravili, da bi imele divje babe noge obrnjene, in tudi ne, da bi divje babe jedle otroke. (*Laharnar 2016: UV*).

149. V Cerknem so bile samo divje babe, še posebej na Policah. Tam je veliko štorij o tem. Nisem slišala, da bi imele zasukane noge. (*Kovačič 2017: UV*).

150. Žalik žene na avstrijskem Koroškem. Žalik žene so bile prijazne, pomagale so kmetom z nasvetom, kdaj naj sejejo. Niso imele narobe zasukanih stopal. (*Inzko 2017: UV*).

9. ZAKLJUČEK

Slovensko folklorno izročilo o krivopetah je v pričujočem delu predstavljeno z različnih vidikov, pri čemer se analize večinoma naslanjajo na terensko gradivo, ki je bilo zapisano iz ust informatorjev (arhivski zapisi, objave od konca 19. stoletja do danes in gradivo, pridobljeno na terenu med letoma 2014 in 2017).

Ženska bajčna bitja z nazaj zasukanimi stopali so v slovenski folklori znana le v skrajnem severozahodnem slovenskem (in hkrati slovanskem) etničnem prostoru, predvsem v Benečiji in Zgornjem Posočju. Političnozgodovinske okoliščine, kot so menjavanje državnih meja in oblasti na tem območju od leta 1866 dalje, so vplivale na socialne, demografske in jezikovnokulturne razmere in s tem tudi na prenos in živost izročila, pri čemer je pomemben širši in ožji etnografski in socialni kontekst.

Krivopete so umeščene med bajčna bitja iz vrst divjih ljudi (divja baba, divji mož, velikani) pa tudi vilinskih in drugih demonskih bitij (vile, pehtre babe, čarovnice ipd.). Bitja z enako deformacijo stopal poznajo posamične kulture po različnih koncih sveta, še posebej bogat nabor ženskih likov z zasukanimi stopali, ki zelo spominjajo na krivopete, je dokumentiran pri ljudstvih Srednje in Južne Amerike, npr. v Venezueli *masisikiri*, na venezuelskem otoku Margarita *chinigua*, v Gvatemali *siguanaba* in v Dominikanski republiki *ciguapa*. Gvatemalski Indijanci Chorti poznajo tudi kosmata, škratoma ali velikanom podobna moška in ženska bitja z zasukanimi stopali, imenovana *sisimite*, med rekama Pora in Urugvaj na območju Brazilije in severovzhodne Argentine pa je znana *Cai-Pora* itd. Krivopete imajo s sorodnicami po svetu številne skupne značilnosti. Avtorji, ki se ukvarjajo z izvorom folklornega izročila, večinoma menijo, da je to ostanek starodavnih človekovih verovanjskih predstav, zasukano stopalo pa razlikovalna lastnost med človeškim in drugimi svetovi; funkcija teh bitij pa je pretežno regulativnega značaja: vpliva na ravnanje oz. obnašanje ljudi.

Spremembe političnih razmer, kulture in načina življenja ter migracije se kažejo tudi v kronološki dinamiki dokumentiranega gradiva o krivopetah, njegovo količino, vrsto (posredno tudi funkcije) pa lahko med vrsticami razberemo tudi iz zapisov o krivopetah skozi čas. Na prelomu iz 19. v 20. stoletje je bilo objavljenih nekaj zapisov tega izročila, do 80. let 20. stoletja pa o tem ni bilo omembe vrednih novih zapisov oz. le-ti niso bili dostopni širši javnosti. Zato se je zdelo, da je v 20. stoletju izročilo o krivopetah skoraj že zamrlo. Toda proti koncu 20. stoletja se je zopet začelo vse bolj množično pojavljati; največja zbirka različic pripovedi o krivopetah je v knjigi Ade Tomasetig (2010), v kateri je zbranih kar 47 enot, ki jih je zapisovalka zbrala v zadnjih treh desetletjih v Nadiških dolinah.

Vsebinsko-motivna analiza je pokazala, da so vodilni motiv, ki se skoraj brez izjeme pojavlja v gradivu, zasukana stopala krivopet. V gradivu so opisane tudi mnoge druge fizične in značajske lastnosti, včasih diametralno nasprotne, kar kaže na značilno ambivalenco tega bajčnega lika. Večino pripovedi je mogoče uvrstiti v naslednje vsebinske skupine: prikazovanje njihove grozljive narave v odnosu do človeka (ugrabljanje, izkoriščanje ljudi, kanibalizem); človekov strah in posledično krut odnos do krivopet (človek krivopeto ujame v razklan hlod in jo pusti v gozdu); krivopetino veliko znanje, ki ga človek nima (ljudje ugrabijo krivopeto, da jih nauči stvari, ki jih oni ne znajo); krivopetina dobrohotnost (prostovoljno svetuje in pomaga ljudem); krivopeta se poroči s človekom; krivopeta kot predica; krivopeta kot lastnica bogastva. Krivopete so včasih povezane z lokalnimi šegami in navadami, s poznavanjem zdravilnih rastlin, napovedovanjem vremena, letine ipd. Motivi se skozi čas nekoliko spreminjajo in prilagajajo različnim kontekstom. V novejših virih so krivopete prikazovane bolj prijazno kot v preteklosti, krutejši motivi, kot je npr. nasilje in kanibalizem, so danes redki. Večina motivov v omenjenih skupinah seveda ni značilna le za pripovedi o krivopetah, temveč so znani v širši slovenski in slovanski pa tudi evropski in svetovni folklori; to še posebej velja za motiv oz. zaporedje motivov v pripovedih o poroki ženskega bajčnega bitja (morske deklice, rusalke, nordijske vile, meluzine ...) s človekom, pri čemer je skupno vsem, da zakonska sreča traja, dokler mož ne prelomi tabuja, kot je npr. poimenovanje žene z njenim pravim imenom.

Kot za povedke nasploh velja tudi za zgodbe o krivopetah, da imajo konkretna stičišča z realnostjo časa ali prostora: resnična zgodovinska dejstva in osebe oz. hišna imena, največkrat pa so zgodbe postavljene v konkreten prostor. Tako bivališča krivopet kot tudi druga prizorišča njihovega pojavljanja ali delovanja pogosto lahko identificiramo s pomočjo toponimov in mikrotoponimov, ki so del realnega lokalnega prostora. To so večinoma jame, spodmoli, votline, skrite v gozdu ali na prepadnih terenih, hudourniške grape, skratka nevarna in težko dostopna mesta. Da je (bilo) izročilo o krivopetah del kulturne (morda celo ostanek mitske) krajine, dokazujejo toponimi in mikrotoponimi s pomensko podstavo *krivopeta*, npr. jama Krivopeta blizu vasi Mašera (Masseris), Krivopekina jama v bližini vasi Rounac (Rodda), potok Krivapeta v bližini Barnasa (Vernasso) ipd. Mesta, ki so povezana z izročilom o krivopetah, so evidentirana, lokacije na slovenski strani so prikazane tudi na zemljevidu. Zaradi spremenjenega načina življenja in tudi demografskih razmer vse manj ljudi pozna lokalne mikrotoponime; povedka o krivopetah, ki ni umeščena v konkretno geografsko okolje, nima esencialne sestavine, brez te pa pripoved nima velikih možnosti za preživetje s folklornim procesom (pripovedovanjem).

Na sorazmerno majhnem geografskem območju severozahodnega slovenskega etničnega prostora je bilo evidentiranih kar 22 poimenovalnih različic za krivopete oz. divje žene z nazaj zasukanimi stopali, kar je skoraj neverjetno jezikovno bogastvo. Največ imen se nanaša na njihovo najznačilnejšo telesno posebnost, zasukanost stopal,

med njimi je največ poimenovanj, ki so iz besedotvornih podstav *kriv-* in *pet-* (npr. *krivopeta*, *krivapeta*, *kriva peta*, *krivjopeta*, *krivopetnica* ...). V gradivu pa je mogoče najti tudi poimenovanja iz drugih besedotvornih in pomenskih podstav, ki nakazujejo njihov način življenja ali njihovo znanje, npr. *bradovika* (svetovale so, kako naj kmetje zavežejo trto »bradoviko«, da se ne bi trgala), *dujepetka*, *divja žena*, *divja baba* (bitje živi v divjini), pa tudi taka poimenovanja, ki izpostavljajo druge fizične ali značajске lastnosti teh bitij ali njihov status: *častitjove* (= častitljive) *žene*, *skarbababa* (= škrba baba).

Izročilo o krivopetah je v svoji primarni obliki (folklornem pripovedovanju) danes redko, preobraža pa se v druge oblike. Pregled sodobnih kontekstov, v katerih se pojavljajo krivopete, kaže, da je začetek procesa popularizacije mogoče povezati s hitrim razvojem medijev in posledično z vse večjo dostopnostjo informacij – najprej s povečanim številom objav pripovedi o krivopetah v tiskani obliki konec 20. in v prvem desetletju 21. stoletja, nato pa še na spletu. Danes postajajo krivopete simbol lokalne identitete, lokalne posebnosti in kot take prevzemajo vlogo lokalne maskote. Zaradi skrivnostnega življenja v divjini, ambivalentnega značaja, nenavadnosti oz. šokantnosti deformiranih nog je podoba krivopet zbudila radovednost in široko zanimanje ter spodbudila ideje za novo ustvarjanje, (upo)rabo v najrazličnejših dejavnostih – v umetnosti, kulturi in gospodarstvu. Poleg obujanja (starih) pripovedi na javnih pripovedovalskih dogodkih in v dramskih uprizoritvah (gledališke in lutkovne predstave) so se začele razvijati tudi nove (re)interpretacije izročila v sodobni poeziji, prozi, glasbi, likovni umetnosti (ilustracije, slikarstvo, kiparstvo), v izobraževanju (šolske naloge, projekti, zbiranje izročila), v turizmu in drugi tržni ponudbi (turistični dogodki, storitve in produkti, npr. prireditve, sprehajalne poti, izleti, kulinarika, spominki ipd.). Krivopete se torej danes pogosto pojavljajo kot derivat izročila v različnih oblikah: poleg (re)interpretacij in poustvarjanja, ki še imajo stik z izročilom, tudi kot povsem novi konstrukti, ki iz izročila ohranjajo le ime in konotacije lika, pogosto z namenom zadovoljiti turistično industrijo z ustvarjanjem zanimive komercialne ponudbe.

Zgodbe in druge informacije o krivopetah so razpršene po različnih, včasih težko dostopnih virih; večina od njih (148 enot) je vključena v gradivski del pričujoče knjige. Pripovedi oz. njihovi fragmenti so zbrani iz objav in terenskih oz. arhivskih virov, dva odlomka pa sta iz literarnih besedil. Največ gradiva je bilo po zaslugi Ade Tomasetig (2010) dokumentiranega v Nadiških dolinah med Slovenci v Italiji. Gradivo je, kolikor je to mogoče, razvrščeno po kronološkem vrstnem redu, vsak sklop pa je uveden z območjem, kjer je bilo zapisano (Benečija, Breginjski kot, Livško, Trenta, Koroška, Rezija, Brda). Enote so opremljene z dostopnimi podatki o informatorjih in zapisovalcih (sproti oz. v seznamu rokopisnih in ustnih virov).

Snov, s katero se ukvarja pričujoče delo, še zdaleč ni izčrpana; publikacija, ki jo imate pred sabo, je, upam, začetek in izziv za nadaljnje folkloristične, etnološke, arheološke, in druge, morda celo medicinske raziskave.

Reference

LITERATURA

- Aldrovandi, Ulisse. 1642. *Monstrorum Historia*. Bononiae: typis Nicolai Tebaldini: [Marco Antonio Bernia]. Dostopno na: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-5X8XDATF/b9801b52-9955-488d-84b9-651481c12d48/PDF> (20. 4. 2018).
- Asatrian, Garnik. 2013. Armenian Demonology. A Critical Overview. *Iran and the Caucasus* 17: 9–25.
- B. n. a.¹⁰⁶ 1955. Krivopete v skobcu (Ronska pravljica). V: *Trinkov koledar za leto 1955*. Gorica: Rev. Val. Reven in delavci Beneške Slovenije v Belgiji, 118–120.
- B. n. a. 1992. Kako se je Štiefan Poškodinu riešu od krivapet. *Dom. Kulturno verski list* 27/4 (29. 2.): 2.
- Banchig, Giorgio (ur.). 2005. *Beneški dnevnik 2006*. Čedad / Cividale del Friuli: Zadruga Most.
- Banchig, Giorgio (ur.). 2006. *Beneški dnevnik 2007*. Čedad / Cividale del Friuli: Zadruga Most.
- Banchig, Giorgio (ur.). 2009. *Beneški dnevnik 2009*. Čedad / Cividale del Friuli: Zadruga Most.
- Balas, Jože. 2012. Pravljični svet prijazno hudobnih babur. *Gloss* (17. 11.), <http://www.gloss.si/potovanja/pravljični-svet-hodobno-prijaznih-babur> (20. 4. 2015).
- Barlow, Genevive. 1972. Latin American Folklore and the Folktale. V: Ruth Kearney Carlson (ur.), *Folklore and Folktales around the World*. Newark, Delaware: International Reading Association, 25–39.
- Battistig, Luisa (ur.). 2007. *Ta par počivala – storie raccolte lungo un sentiero*. Sauodnja / Savogna: Pro loco Vartacia.
- Baudouin de Courtenay, Jan. 1988. *Materiali per la dialettologia e l'etnografia slave meridionale IV. Testi popolari in prosa e in versiraccolti in Val Natisone nel 1873. / Materiali za južnoslovanško dialektologijo IV. Ljudska besedila v prozi in v verzih, zbrana v Nadiških dolinah leta 1873*, ur. Liliana Spinozzi Monai. Trieste / Trst: Editoriale Stampa Triestina e Centro Studi "Nediža" / Založništvo tržaškega tiska in Študijski center "Nediža".
- Bausinger, Hermann. 1966. Zur Kritik der Folklorismuskritik. V: Hermann Bausinger, Rudolf Schenda in Herbert Schwedt, *Populus revisus. Beiträge zur Erforschung der Gegenwart*. Tübingen: Tübinger Vereinigung für Volkskunde (Volksleben; 14), 61–75.
- Bendix, Regina. 1997a. Folklorismus / Folklorism. V: Thomas A. Green (ur.), *Folklore. An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music and Arts*. Santa Barbara, Denver in Oxford: ABC-CLIO, 338–339.
- Bendix, Regina. 1997b. *In Search of Authenticity. The Formation of Folklore Studies*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Bernheimer, Richard. 1952. *Wild Men in the Middle Ages. A Study in Art, Sentiment, and Demonology*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bezljaj, France. 1982. *Etimološki slovar slovenskega jezika 2. K–O*, ur. Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bezljaj, France. 1995. *Etimološki slovar slovenskega jezika 3. P–S*, ur. Marko Snoj in Metka Furlan. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Blazetič, Neva. 2012. Žbrinčlja v poklon garačem. *Primorske novice* (24. 7.), <http://www.primorske.si/Primorska/Goriska/Zbrinclja-v-poklon-garacem.aspx> (22. 5. 2017).

¹⁰⁶ Brez navedbe avtorja.

- Bogatec, Norina. 2015. Šolanje v slovenskem jeziku v Italiji. *Revija za narodnostna vprašanja* 74: 5–21.
- Bohanec, Franček. 1966. *Slovenska ljudska pripoved*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Bostock, John, Riley H. T. 1890. *Natural History of Pliny. Vol. II*. London: George Bell & Sons.
- Brezigar, Bojan. 2010. *Pravno stanje zaščite slovenske manjšine v Italiji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Brezigar Miklavčič, Inga. 1996. *Občina Tolmin*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Etnološka topografija slovenskega etničnega prostora, 20. stoletje).
- Bulat, Petar. 1932. Pogled u Slovensku botaničku mitologiju. *Narodna starina* 11/27: 1–26, <https://hrcak.srce.hr/67758>.
- Cernetig, Marina. 2016. *Ricette delle Krivapete / Ricete od Krivapet*. S. Pietro al Natisone / Špietar: Krivapete edizioni.
- Chevalier, Jean, in Alain Gheerbrant. 1983. *Rječnik simbola. Mitovi, sni, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi*. Zagreb: Nakladni zavod MH.
- Ciceri, Andreina. 1972. *Le tradizioni popolari della Val Natisone e convalli*. Udine: Doretti.
- Cirlot, Juan Eduardo. 1984. *A Dictionary of Symbols*. London: Routledge & K. Paul.
- Cook Cole, Mabel. 1916. *Philippine Folk Tales*. Chicago: A.C. McClurg & Co., <http://www.gutenberg.org/files/12814/12814-h/12814-h.htm#d0e2299> (17. 4. 2018).
- Coltro, Dino. 2006. *Gnomi anguane e basilisci. Esseri mitici e immaginari del Veneto, del Friuli-Venezia Giulia, del Trentino e dell'Alto Adige*. Verona: Cierre edizioni.
- Crawford Cree, Arthur Thomas. 1906. Back-Footed Beings. *Folklore* 17/2: 131–140.
- Čop, Dušan, 2002: Gorska, terenska (ledinska) in vodna imena v Sloveniji. *Jezikoslovni zapiski* 8/2: 93–108.
- Dapit, Roberto. 1996. Ustno izročilo pod Matajurjem. Raziskovalni tabor 1996. V: *Trinkov koledar za leto 1997*. Špeter: Zadruga Lipa, 31–37.
- Dapit, Roberto (ur.). 2004. *Racconti mi una favola*. Resia: Circolo culturale resiano / Rozajanski dum.
- Dapit, Roberto in Monika Kropelj (ur.). 1999. *Visoko v gorah, globoko v vodah. Velikani, vile in povodni možje*. Ljubljana: Didakta.
- De Brea-Šubic, Sely. 2000. Spomini na mojo mamo in mojo mladost pod Matajurjem. V: Ivan Čemančev Rutar, *Livek skozi čas v besedi in sliki*. Livek: Krajevna skupnost, 104–108.
- De Stefano, Aldina. 2003. *Le Krivapete delle Valli del Natisone*. Udine: Kappa Vu.
- Debelakova, Mira. 1937. Uvod. V: Julius Kugy, *Iz mojega življenja v gorah*. Ljubljana: Planinska matica, 5–10.
- Dégh, Linda. 1994. *American Folklore and the Mass Media*. Bloomington: Indiana University Press.
- Dégh, Linda. 1995. *Narratives in Society. A Performer-Centered Study of Narration*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia Academia Scientarium Fennica (FFC; 255).
- Dégh, Linda. 2001. *Legend and Belief. Dialectics of a Folklore Genre*. Bloomington in Indianapolis: Indiana University Press.
- Dolenc, Janez. 1992. *Zlati Bogatin*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 4).
- D'Orlandi, Lea in Novella Cantarutti. 1964. Credenze sopravvivenenti in Friuli intorno agli esseri mitici. *Ce fastu?* 40/1–6: 17–41.
- D'Orlandi, Lea in Novella Cantarutti. 1987. Eesri mitici nelle tradizioni Friulane. V: Estratto dal terzo volume (parte terza) dell' *Enciclopedia monografica del Friuli Venezia Giulia. Aggornamenti: 1978–1986*. Udine: Istituto per l'Enciclopedia del Friuli-Venezia Giulia, 1408.
- Dorson, Richard. 1959. *American Folklore*. Chicago: University of Chicago Press.

- Drecogna, Loredana. 2003. Kar tiho izgubi se življenje v vaseh. V: Aldina de Stefano, *Le Krivapete delle Valli del Natisone*. Udine: Kappa Vu, 23.
- Dučić, Stevan. 1931. *Život i običaji plamena Kuča*. Beograd: Grafički umetnički zavod "Planeta" (Srpski etnografski zbornik; 48).
- Dundes, Alan. 1965. What is Folklore. V: Alan Dundes (ur.), *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice – Hall.
- Dundes, Alan. 2005. The Devolutionary Premise in Folklore Theory. V: Alan Dundes (ur.), *Folklore. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies. Volume I. From Definition to Discipline*. London, New York: Routledge, 394–406.
- Duran-Almarza, Emilia Maria. 2012. Ciguapas in New York. Transcultural Ethnicity and Transracialization in Dominican American Performance. *Journal of American Studies* 46/1: 139–153.
- Ebenstein, William. 2006. Toward an Archetypal Psychology of Disability Based on the Hephaestus Myth. *Disability Studies Quarterly* 26/4, <http://www.dsq-sds.org/article/view/805/980> (15. 5. 2015).
- Erzetič, Edvard. 2007. *Slovar narečnih, etimoloških in toponomastičnih izrazov vasi Gradno in Višnjevik v Brdih*. 2. izdaja. Škofja Loka: Samozaložba.
- ES = *Enciklopedija Slovenije 1. A–Ce*, ur. Marjan Javornik. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
- ÈSSJa = *Ètimologičeskij slovar' slavjanskih jazykov: praslavjanskij leksičeskij fond 1–*, ur. O. N. Trubačev idr. Moskva: Nauka, 1974–.
- Frljic, Špela. 2016. *Sodobno pripovedovanje folklornih pripovedi v slovenskem prostoru*. Magistrsko delo. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Furlan, Metka. 2011. O nastanku slovenskih parov tipa *žrd* : *žrk*. V: *Globinska moč besede-. Red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, ur. Marko Jesenšek. Maribor: mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta (Zora, 80), 46–56.
- González, Ann. 2009. *Resistance and Survival. Children's Narrative from Central America and the Caribbean*. Tuscon: The University of Arizona Press.
- Graber, Georg. 1914. *Sagen aus Kärnten*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Theodor Weicher.
- Grafenauer, Bogo. 1979. *Od naselitve do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Grafenauer, Ivan. 1952–53. Slovenska pripovedka o ujetem divjem možu. *Zgodovinski časopis* 6–7: 124–153.
- Grafenauer, Ivan. 1954. Dostavek k slovenskim pripovedkam o ujetem divjem možu. *Zgodovinski časopis* 8: 130–133.
- Grafenauer, Ivan. 1958 Zveza slovenskih ljudskih pripovedk z retijskimi. *Slovenski etnograf* 11: 49–68.
- Gregorčič 1884 = P–ov [= Simon Gregorčič ml.], Narodne bajke, *Slovan* 39 (18. 9. 1884): 310–311.
- Gregorčič, Simon ml. 1907. Divji mož ujet (objavil J. Abram). *Planinski vestnik* 13: 183.
- Gruden, Živa. 1997. Narečje in ljudsko izročilo kot sredstvo oblikovanja otrokove zaznave lastnega okolja v vrtcu. *Traditiones* 26: 375–378.
- Gruden, Živa (ur.). 2016. *MI SMO TU... Siamo qui*. San Pietro al Natisone / Špeter: Inštitut za slovensko kulturo / Istituto per la cultura slovena.
- Heuvelmans, Bernard. 1959. *On the Track of Unknown Animals*. New York: Hill and Wang.
- Hrobat Virloget, Katja. 2010. *Ko baba dvigne krilo. Prostor in čas v folklori Krasa*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta (Razprave FF).

- Hrobat Virloget, Katja. 2014: Deva, Baba in Triglav v mitskem izročilu in pokrajini. *Sodobnost* 78/1–2: 98–117.
- Hrobat Virloget, Katja in Petra Kavrečič. 2015. Mitska krajina Gropade v okviru ustnega izročila na Krasu in širše. V: Katja Hrobat Virloget in Petra Kavrečič (ur.), *Nesnovna krajina Krasa*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 69–84.
- Huzjan, Vanja. 2008. Podoba otroka v slovenski ljudski pripovedni pesmi. Psihoanalitične vinjete. *Traditiones* 37/1: 113–133.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2004. Pripovedovalci in njihove pripovedi na Bovškem. V: Stanko Sivec (ur.), *Bovški zbornik. Ob 800-letnici prve pisne omembe župnije Bovec, 1192–1992*. Tolmin: Tolminski muzej, 179–196.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2006a. Vpliv konteksta kraja in časa na pripovedovanje folklornih pripovedi. V: Irena Novak Popov (ur.), *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete (Obdobja; 23), 627–643.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2006b. Ledinska in hišna imena v vasi Čadrg – del kulturnega izročila. *Traditiones* 36/2, 135–158.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2007. *Slovar bovškega govora*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2010. Folklorna pripoved v urbanem okolju, v javnem prostoru. Pripovedovalski dogodki v slovenski prestolnici. V: Irena Novak Popov (ur.), *Vloge središča. Konvergenca regij in kultur*. Ljubljana: Slovenski slavistični kongres, 200–209.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2012a. Folklorno izročilo Breginjskega kota iz dijaškega arhiva Janeza Dolenca. V: *Trinkov koledar 2013*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 180–195.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2012b. Pravljicar Joza Kravanja - Marinčič (1876–1969) iz Vrsnika na Bovškem. Je kaj ostalo za njim? *Otrok in knjiga* 83: 102–115.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2013a. Divji dedci in divje babe s Cerkljanskega v starih (in novih?) folklornih pripovedih. *Slovstvena folkloristika* 11–12/1–2: 9–14.
- Ivančič Kutin, Barbara (ur.). 2013b. *Pirta, farca, fidinja. Upodobitve folklornih pripovedi z Bovškega*. Ljubljana: Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2015. Terensko gradivo ob dokumentiranju zgodb o zbirkah in predmetih. V: Roberto Dapit, Barbara Ivančič Kutin in Špela Ledinek Lozej (ur.), *Le Collezioni uniscono / Zbirke povezujejo*. Udine: Università degli Studi di Udine, Dipartimento di Lingue e Letterature Straniere, 109–125.
- Ivančič Kutin, Barbara, 2016a. Krivopete. Wild Women with Backward-Facing Feet in the Slovenian Folk Narrative Tradition. *Folklore* 127/2: 173–195.
- Ivančič Kutin, Barbara, 2016b. Bivališča krivopet. lokacije in mikrotoponimi. *Studia mythologica Slavica* 19: 169–185.
- Ivančič Kutin, Barbara, 2016c. Narečna poimenovanja za divje žene z nazaj zasukanimi stopali. *Jezikoslovni zapiski* 22/1: 91–102.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2017a. Folklorne pripovedi o izginulih jezerih na Tolminskem. V: Karla Kofol (ur.), *Vode (še) dovolj. Zbornik o vodah na Tolminskem*. Tolmin: Tolminski muzej, 73–92.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2017b. Motivne značilnosti pripovedi o izginulih jezerih na Tolminskem. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 57/1–2: 74–85.
- Ivančič Kutin, Barbara. 2017c. Transformacije (slovstvene) folklore v sodobni kulturi. Krivopete v Zgornjem Posočju in Benečiji. *Traditiones* 46/1–2: 37–54.

- Jardim, Keith. 2009. From Colonialism to Barbarism. Readings on the "post"-Colonial West Indies. *Journal of the University College of the Cayman Islands* 3: 122–138.
- Josipović, Draško. 1982. Najstarejši zapis o kraških jamah v okolici Žirov. *Loški razgledi* 29/1: 251–155.
- Jung, Carl Gustav. 1995. *Arhetipi, kolektivno nezavedno in sinhroniciteta. Izbrani eseji*. Maribor: Katedra.
- Kalc, Aleksej. 1997. Selitvena gibanja ob zahodnih mejah slovenskega etničnega prostora: Teme in problem. *Annales* 10: 193–214.
- Kanzian, Rezka. 2010. *Krivopétnica. Zvočne pesmi / Heimsuchung. Hörgedichte*. Graz: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark-Pavelhaus; Laafeld: Pavelhaus = Potrna: Pavlova hiša.
- Kelemina, Jakob (ur.). 1930. *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Kerin, Urška. 2007. Testiranje jezikovne zmožnosti učencev dvojezične šole v Špetru. *Jezik in slovstvo* 52/6: 3–18.
- Kirtley, Bacil F. 1964. Unknown Hominids and New World Legends. *Western Folklore* 23/2: 77–90.
- Klaus, Simona. 2014. *Pa vse, kar sem hotu, so ble dobre vile. Folklor v oglasih med letoma 1980 in 2011 v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zupaničeva knjižnica; 40).
- Kozinc, Željko. 2014. *Lepi izleti vabijo*. Ljubljana: Modrijan.
- Kozorog, Miha. 2013. Poskusno o Benečiji s konceptom odročnosti. Migracije in konstrukcija kraja. *Ars & Humanitas* 7/22: 136–149.
- Kragelj, Jožko. 1997. *Ivan Trinko Zamejski. Življenje in delo*. Koper: Ognjišče.
- Kravanja, Boštjan, 2007. *Sveti svet. Topografija religioznega prostora na primeru Breginjskega kota*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zupaničeva knjižnica; 23).
- Kropej, Monika. 2008a. *Od ajda do zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja*. Celovec, Ljubljana in Dunaj: Mohorjeva založba.
- Kropej, Monika. 2008b. Slovene Midwinter. Deities and Personifications of Days in the Yearly, Work, and Life Cycles. V: Mencej Mirjam (ur.), *Space and Time in Europe. East and West, Past and Present*. Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani (Zupaničeva knjižnica; 25), 181–197.
- Kropej, Monika. 2012. *Supernatural Beings from Slovenian Myth and Folktales*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Kropej, Monika. 2014. Narrative Tradition about King Matthias in the Process of Transformation. *Slovenský národopis / Slovak Ethnology* 62/2: 244–258.
- Kropej Telban, Monika. 2015a. The Allomotifs in Folktales about Female Nature Spirits. V: *Book of Scientific Works of the Conference of Belief Narrative Network of ISFNR 1-4 October 2014*, ur. Bela Mosia. Zugdidi: Shota Meskhia Teaching University, 24–40.
- Kropej Telban, Monika. 2015b. Pravlјice in povedke iz Dutovelj in okolice v zapisu Lovra Žvaba. V: Katja Hrobat Virloget in Petra Kavrečič (ur.), *Nesnovna krajina Krasa.*, Koper: Založba Univerze na Primorskem, 49–68.
- Kropej Telban, Monika. 2015c. Simbolna ekvivalenca motivov v pripovedih o ženskih bajeslovnih likih narave. *Traditiones* 44/3: 73–92.
- Kunaver, Dušica (ur.). 1991. *Slovenska dežela v pripovedki in podobi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kuret, Niko. 1970. *Praznično leto Slovencev IV*. Celje: Mohorjeva družba.
- Kuret, Niko. 1980. Verovanje. V: Angelos Baš (ur.), *Slovensko ljudsko izročilo: pregled etnologije Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 177–182.

- Kuret, Niko. 1984. *Maske slovenskih pokrajin*. Ljubljana: Cankarjeva založba in ZRC SAZU.
- Kuret, Niko. 1994. Beseda »baba« v narodopisju. *Traditiones* 23: 15–18.
- Kuret, Niko. 1997a. Sredozimka pri Slovencih. Pehtra baba, torka. V: Niko Kuret, *Opuscula selecta. Poglavlja iz ljudske kulture*. Ljubljana: SAZU (Dela SAZU. Razred za filološke in literarne vede; 43), 66–78.
- Kuret, Niko. 1997b. K imenu sredozimke. V: Niko Kuret, *Opuscula selecta. Poglavlja iz ljudske kulture*. Ljubljana: SAZU (Dela SAZU. Razred za filološke in literarne vede; 43), 79–84.
- Kvartič, Ambrož. 2017. *Pa se je to res zgodilo? Sodobne povedke v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani (Zupaničeva knjižnica; 42).
- Lafée-Wilbert, Cecilia Ayala in Werner Wilbert. 2010. La *Chinigua* guaiquerí y sus pares mesoamericanas y caribeñas. *Antropológica* 114: 29–66.
- Lavrenčič, Aleksander. 1996. Ljudje z železnimi rokami in nogami. *Zgodovina za vse* 3/2: 5–22.
- Lecouteux, Claude. 2003. *Witches, Werewolves and Fairies. Shapeshifters and Astral Doublers in the Middle Ages*. Rochester: Inner Traditions.
- Ledinek Lozej, Špela in Miha Peče. 2014. Povezovanje krajevnih zbirk kulturne dediščine z informacijsko-komunikacijskimi tehnologijami. Primer "ZBORZBIRK" / Connecting Local Cultural Heritage Collections with ICT. The Case of ZBORZBIRK. *Knjižnica / Library* 58/3: 41–57.
- Le Goff, Jacques. 2002 [1991]. *Za drugačen srednji vek*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Logar, Tine. 1975. *Slovenska narečja. Besedila*, Ljubljana: Mladinska knjiga (Kondor).
- Logar, Tine in Jakob Rigler. 1983. *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Dopisna univerza.
- Lüthi, Max. 1967. Parallel Themes in Folk Narrative and Art Literature. *Journal of Folklore Institute* 4/1: 3–16.
- Mačkinova, Laura. 2003. Krivapete so negibne veje. V: Aldina De Stefano, *Le Krivapete delle Valli del Natisone*. Udine: Kappa Vu, 101.
- Mailly, Anton von. 1922. *Sagen aus Friaul und den Julischen Alpen*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung.
- Mailly, Anton von. 1986 [1922]. *Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie*, ur. Milko Matičetov. Gorizia: Editrice Goriziana.
- Manzini, Paolo. 2007. Paolo Manzini – Pajak. Likovna priloga Trinkovega koledarja za leto 2007 (katalog kiparskih del Paola Mazinija; fotografije Paolo Comuzzi, Simonetta Manzini). Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko.
- March, Richard. 2003. *The Tamburitzza Tradition. From the Balkan to the American Midwest*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.
- Mathisen, Stein R. 1993. Folklore and Cultural Identity. V: Pertti J. Anttonen Pretti in Reimund Kvideland (ur.), *Nordic Frontiers. Recent Issues in the Study of Modern Traditional Culture in the Nordic Countries*. Tartu: Nordic Institute of Folklore, 35–48.
- Matičetov, Milko. 1956. Ljudska proza. V: Lino Legiša (ur.), *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ljubljana: Slovenska matica, 119–138.
- Matičetov, Milko. 1969. Tri ljudske iz Rezije za pokušnjo pred matičino zbirko slovenskih ljudskih pesmi. *Sodobnost* 17/2: 197–206.
- Matičetov, Milko. 1975. Duhovna kultura v Gornjem Posočju. V: Janez Dolenc (ur.), *Tolminski zbornik 1975*. Tolmin: Kulturna skupnost, 179–187.
- Matičetov, Milko. 1985. O bajnih bitjih Slovencev s pristavkom o Kurentu. *Traditiones* 14: 23–32.

- Matičetov, Milko. 1986. Alla riscoperta di un autore goriziano. Anton Chaurand de Mailly St. Eustache (1874-1950) e il suo Tesoro di leggende del Litorale (1917-1922). V: Anton von Mailly, *Leggende del Friuli e delle Alpi Giulie*. Gorizia: Editrice Goriziana, 13-44.
- Matičetov, Milko. 1988. In margine ad alcuni documenti di folklore raccolti oltre un secolo fa nella Val Natisone / Ob zbirki več kot sto let starih folklornih pričevanj iz Nadiške doline?. V: *Materiali per la dialettologia e l'etnografia slave meridionale IV. Testi popolari in prosa e in versiraccolti in Val Natisone nel 1873 / Materiali za južnoslovansko dialektologijo IV. Ljudska besedila v prozi in v verzih, zbrana v Nadiških dolinah leta 1873*, ur. Liliana Spinuzzi Monai, 215-238. Trieste / Trst: Editoriale Stampa Triestina e Centro Studi "Nediža" / Založništvo tržaškega tiska in Študijski center "Nediža".
- McClintock, Wayne. 1990. Demons and Ghosts in Indian Folklore. *Missiology* 18/1: 37-47.
- Mencej, Mirjam. 2006. *Coprnice so me nosile. Raziskava vaškega čarovništva v vzhodni Sloveniji na prelomu tisočletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Zupaničeva knjižnica; 18).
- Mencej, Mirjam. 2013. *Sem celo noč lupal v krogu. Simbolika krožnega gibanja v evropski tradicijski kulturi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (SMS – Supplementa; 7).
- Merkù, Pavle. 1972. Pravca o dveh Rezijanih, ki sta šla po svetu. V: *Trinkov koledar za prestopno leto 1972*. Gorica: Samozaložba, 62-66.
- Merkù, Pavle. 1976. *Ljudsko izročilo Slovencev v Italiji. Zbrano v letih 1965-1974 / Tradizioni popolari degli Sloveni in Italia. Raccolte negli anni 1965-1974*. Trst: Založništvo tržaškega tiska.
- Mlekuž, Jernej. 2004. Le še ena življenjska zgodba? V: *Trinkov koledar za leto 2004*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 125-140.
- Musoni, Francesco. 1893. *La vita degli Sloveni*. Palermo: G. Spinato.
- Nicoloso Ciceri, Andreina. 1992. *Tradizioni popolari in Friuli I-II*. (3. izdaja). Udine: Chiandetti editore.
- Ovsec, Damjan J. 1991. *Slovanska mitologija in verovanje*. Ljubljana: Domus.
- Ovsec, Damjan J. 2001. *Vraževerje sveta*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Perco, Daniela in Carlo Zoldan (ur.). 2001. *Leggende e credenze di tradizioni orale della montagna Bellunese*. Seravella: Edizioni della Provincia di Belluno.
- Perusini, Gaetano. 1946. Leggende Ladine. *Rivista di etnografia* 1: 1-7.
- Petters, G. Larry. 1997. The "Calling," The Yeti, and the *Ban Jhakri* ("Forest Shaman") in Nepalese Shamanism. *The Journal of Transpersonal Psychology* 29/1: 47-62.
- Piko, Martina. 1996. *Iz semena pa bo lipa zrasla. Pravlice, storije in basmi s Koroške*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 14).
- Piko-Rustia, Martina, 2012. Slovenska ledinska in hišna imena v Unescovem seznamu nesnovne dediščine v Avstriji. *Traditiones* 41/2: 213-226.
- Pipan, Vlado. 1955. *Dekle iz Trente. Ljudska igra v šestih slikah*. Maribor: Obzorja.
- Plet. 1-2 = Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar 1-2*. Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894-1895.
- Pleterški, Andrej. 2006. Police na Tolminskem – prva »ciganska« vas na Slovenskem? V: Sašo Jerše (ur.), *Med srednjo Evropo in Sredozemljem. Vojetov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 33-45.
- Pleterški, Andrej, 2014. *Kulturni genom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (SMS – Supplementa; 10).
- Pleteršnik, Maks. 2006 [1894]. *Slovensko-nemški slovar 1 (A-O)*. Transliterirana izdaja, ur. Metka Furlan. Ljubljana: ZRC SAZU.

- Podorieszsch, Silvia. 1984. *Tončič. Špeter*: Beneški študijski center Nadiža.
- Poljak Istenič, Saša. 2013. *Tradicija v sodobnosti. Janče, zeleni prag Ljubljane*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Ethnologica – Dissertationes; 4).
- Propp, Vladimir Jakovljevič. 2013 [1946]. *Zgodovinske korenine čarobne pravljice*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- PSBL 1979 = *Primorski slovenski biografski leksikon. 6. snopič, Gracar–Hafner*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Radenkovič, Ljubinko. 2009. Izgled mitoloških biča - slovanske paralele. *Studia mythologica Slavica* 12: 153–168.
- Radenkovič, Ljubinko. 2013. Slovenska narodna demonologija na sinhronom i dijahronom planu. *Zbornik Matice Srpske za slavistiku* 83: 9–23.
- Ravnik, Mojca. 2017. Strici, nosilci izročila stare vere – kulturni junaki ali obrobneži? Ob knjigi Pavla Medveščka *Iz nevidne strain neba*, Ljubljana 2015. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 57 /3–4: 115–124.
- Rejec, Patricija. 2014. Podajte se po poteh krivopetnic in v objem gričev. *Sočasnik* 15/3: 5–6.
- Roš, Katja. 2012. *Krivopeta in deklica*. Livek: Samozaložba.
- Rutar, Ivan Čemančev. 2000. *Livek skozi čas v sliki in besedi*. Livek: Krajevna skupnost.
- Rutar, Simon. 1882. *Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerčno*. Gorica: Hilarijska tiskarna.
- Rutar, Simon. 1899. *Slovenska zemlja. Opis slovenskih pokrajin v prirodnoznanem, statističnem, kulturnem in zgodovinskem obziru. III del. Beneška Slovenija*. Ljubljana: Matica Slovenska.
- Salamant, Claudia, Marina Pocovaz (ur.). 1996. *Sonce sieje. Parve bukve za te male*, ur. Mjuta Povasnica. Špietar: Lipa.
- Sanderson, T. Ivan. 1961. *Abominable Snowmen. Legend Come to Life. The Story of Sub-humans on Five Continents from the Early Ice Age Until Today*. New York: Adventures Unlimited Press.
- Sarró, Ramon. 2008. Arrodilla y Creeras. Reflexiones sobre la postura religiosa. V: Mónica Cornejo, Manuela Cantón in Ruy Llera (ur.), *Teorías y prácticas emergentes en antropología de la Religión.*, San Sebastian: Congreso de Antropología (Ankulegi Antropologia Elkarte; 10), 273–292.
- Simončič, Peter. 2013. Naravne, gospodarske, politične in demografske danosti Trente v Triglavskem narodnem parku. *Traditiones* 42/2: 69–84.
- SLA 2016 = Karta slovenskih narečij z večjimi naselji: Logar-Riglerjevo karto (1983) dopolnili sodelavci Dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (2016). V: Jožica Škofic, Mojca Horvat in Karmen Kenda-Jež (ur.), *Slovenski lingvistični atlas 2. Kmetija I. Atlas*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Smole, Vera, 1988. Poimenovanja za cvetnonedeljsko butaro. *Traditiones* 17: 327–335.
- Snoj, Marko. 1997. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Sovdat, Sabina, Tatjana Skok Lavrenčič in Tatjana Terlikar (ur.). 2017. *Tako dober, da bi ga kar ukradel*. Turistična naloga za natečaj Turizmu pomaga lastna glava 2014/2015. Breginj: OŠ Simona Gregorčiča Kobarid, Podružnična šola Breginj.
- SP 2001 = *Slovenski pravopis*. Ljubljana: SAZU in Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Spaight, W. M. 1942. Gurkha Ghosts. *Journal of The Royal Central Asian Society* 29/2: 136–140.
- Spizzo, Antonietta. 2017. Že deveto lieto iz Nemčije an Avstrije po naših dolinah. *Novi Matajur* (17. 5. 2017): 11.

- SSKJ 1994 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS, 1994.
- SSKJ 2008 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Spletna verzija (SV1). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008, <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html> (1. 5. 2018).
- Stanonik, Marija. 1990. O folklorizmu na splošno. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 30/1–4: 20–42.
- Stanonik, Marija. 1999. *Slovenska slovstvena folklorika*. Ljubljana: DZS.
- Stanonik, Marija (ur.). 2003. *Slovenske povedke iz 20. stoletja*. Celje: Mohorjeva družba.
- Stanonik, Marija. 2006. *Procesualnost slovstvene folklore*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Stanonik, Marija. 2009. *Zgodovina slovenske slovstvene folklore. Od srednjega veka do sodobnosti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Stewart, Charles. 2016. *Demons and the Devil. Moral Imagination in Modern Greek Culture*. Princeton: Princeton University Press. Dostopno na: <https://muse.jhu.edu/book/47922>.
- Svetik, Anica (ur.). 2001. *Pa ta pesem je preč, pa ne znam je več ... Slovstveno folklorno izročilo s Cerkljanskega in iz bližnje okolice*. Cerklje: Osnovna šola Cerklje.
- Šabec, Ksenija. 2006. *Homo europaeus. Nacionalni stereotipi in kulturna identiteta Evrope*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Šmidchens, Guntis. 1999. Folklorism Revisted. *Journal of Folklore Research* 36/1: 51–70.
- Šmitek, Zmago. 2004. *Mitološko izročilo Slovencev*. Ljubljana: Študentska založba.
- Špehonja, Nino. 2012. *Besednjak Nediško-Taljansko*. [S. l. : s. n.]. Cormons: Poligrafiche San Marco.
- Šrmpf, Katarina. 2015. *Ustno izročilo in kulturni spomin v zgornjem Obsočju*. Doktorska disertacija. Nova Gorica: Fakulteta za podiplomski študij Univerze v Novi Gorici.
- Terseglav, Marko. 1990. Ustno slovstvo in folkloristika kot predmeta univerzitetnega študija. *Traditiones* 19: 233–260.
- Terseglav, Marko. 2006. Univerzalno in nacionalno v ljudski spontani ustvarjalnosti. V: Alenka Goljevšček in Ljuba Jenč (ur.), *Sedi k meni, povem ti eno pravljico. Za ohranjanje slovenskega izročila. Zbornik prvega simpozija pravljicarjev. Priročnik pripovedovanja pravljic I*. Maribor: Mariborska knjižnica, 49–60.
- Toelken, Barre. 1996. The Icebergs of Folktale: Misconception Misuse, Abuse. V: Carol L. Birch in Melissa A. Heckler (ur.), *Who Says? Essays on Pivotal Issues in Contemporary Storytelling*. Arkansas: August House, 35–63.
- Tolstaja, Svetlana Mihajlovna. 1998. Kulturna semantika slav. *kriv-. V: T. A. Agapkina idr. (ur.), *Slovo i kul'tura II*. Moskva: Indrik, 215–229.
- Tolstaja, Svetlana Mihajlovna. 2009. Pravyj-levyj. V: T. A. Agapkina idr. (ur.), *Slavjanskije drevnosti. Etnolingvističeskij slovar' 4 (P–S)*. Moskva: Meždunarodnye otonošeniya, 233–237.
- Tomasetig, Ada. 1981. *Pravce mojga tat an moje mame*. San Pietro al Natisone in Trieste: Založništvo tržaškega tiska.
- Tomasetig, Ada. 1983. Domače pravce (34). Krivapeta. *Dom* 3 (marec 1983): 7.
- Tomasetig, Ada. 2010. *Od Idrije do Nediže / Dal Judrio al Natisone. Benečija - Slavia Friulana*. Udine: Chiandetti (Miti, Fabie e Leggende del Friuli storico; 12).
- Tomasetig, Moreno (ur.). 2014. *Beneški dnevnik 2014. Čedad / Cividale del Friuli*: Zadruga Most.
- Torkar, Silvo. 2006. Zemljepisna imena v zgornji Baški dolini. V: Silvo Torkar in Karla Kofol (ur.), *Baški zbornik*. Tolmin: Tolminski muzej, 95–106.
- Trinko, Ivan. 1884. Divje žene ali krivjopete. *Ljubljanski zvon* 4 (1. 4.): 229–232.

- Turk, Matija. 2011. Neandertalska piščal iz Divjih bab I. Stara in nova spoznanja. V: Borut Toškan (ur.), *Drobci ledenodobnega okolja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 221–265.
- Učenci PŠ Breginj. 2015. Tako dober, da bi ga kar ukradel?. *Sočasnik* 16/1: 6–7.
- Unuk, Jana (ur.). 2002. *Slovenske pravljice*. Ljubljana: Nova revija.
- Uther, Hans-Jorg. 2004. *The Typs of International Folktales. A Classification and Bibliography. Part 1*. Helsinki: Academia Scientarium Fennica (FFC; 284).
- Verdinek, Bojana. 2002. *Lesene cokle. Folklorne pripovedi iz Mežiške, Mislinjske in Šaleške doline*. Ljubljana: Kmečki glas (Glasovi; 25).
- Zipes, Jack. 1994. *Fairy Tale as Myth, Myth as Fairy Tale*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Zorčeva, Svetka. 1985. *Krivopetnice in Zlatorog*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Zuljan Kumar, Danila. 2015. Narečja zahodnega slovenskega narečnega prostora. V: Roberto Dapit, Barbara Ivančič Kutin in Špela Ledinek Lozej (ur.), *Le Collezioni uniscono. Zbirke povezujejo*. Udine: Università degli Studi di Udine. Dipartimento di Lingue e Letterature Straniere, 175–186.
- Zuljan Kumar, Danila. 2016. Narodna identiteta pri Beneških Slovincih in Furlanih danes. *Jezik in slovstvo* 61/2: 7–18.
- Žagar, Janja. 1993. *Pasovi in sklepanci*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.

ROKOPISNI VIRI (RV)

K virom so dodane zaporedne številke enot, ki so vključene v poglavje *Gradivo*¹⁰⁷

- AVJD 32A = Avdioteka Janeza Dolenca (posnetek 32A 1977: 00.25; 42:45). Pripovedovale različne informatorke, med njimi Marija Medveš, Ljudmila Hrast in njena hči Milka Hrast. Posnel Janez Dolenc, Livek, 3. 2. 1977 (**enota 49**).
- DAJD = Dijaški arhiv Janeza Dolenca (1957–1988): Mapa *Breginj – Livek*. Fotokopije hrani ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana:
- DAJD1: zapisala dijakinja Silvana Hrast, 1977. Povedal Vinko Hrast (46 let), Borjana. Mapa Breginj – Livek (**enota 44**).
 - DAJD2: zapisal dijak Bizjak Radovan, 1977/78. Povedal Faletič Slavko, pri Kranjcu, (star 60 let), Livške Ravne. Mapa Breginj – Livek (**enota 48**).
 - DAJD3: zapisala dijakinja Mira Žuber, 1977/78. Povedala stara mama Uršič Irma (59 let), Borjana. Mapa Breginj – Livek (**enoti 45, 47**).
 - DAJD4: zapisal dijak Zvonko Perat, 1961/62. Povedala Francka Perat (stara 72 let), Perati. Mapa Breginj – Livek (**enota 40**).
 - DAJD5: zapisala dijakinja Martina Faletič, 1974/75. Povedala Iva Faletič (45 let), Livške Ravne. Mapa Breginj – Livek.
 - DAJD6: zapisala dijakinja Adrijana Špolad, 1976. Povedala Katarina Terlikar (r. 1903), Borjana. Mapa Breginj – Livek (**enota 41**).

¹⁰⁷ V to kategorijo so uvrščeni tudi tipkopisi in en zvočni posnetek (AVJD).

- DAJD7: Zapisala dijakinja Silva Rosič, 1976/77. Povedala Hedvika Terlikar (r. 1909), Logje. Mapa Breginj – Livek **(enota 46)**.
- DAJD8: Zapisala Mercedes Carli, Tolmin, 1973/74. Povedala Jožefa Carli. Mapa Tolmin **(enota 143)**.
- DAJD9: Zapisala dijakinja Slavica Šturm, 1969/70. Povedala Alojzija Sovdat, stara 70 let, Ladra. Mapa Kobariško **(enota 144)**.

Gomiršek, Tanja, elektronska pošta, januar 2018. Povedali Alfonz Sirk, Višnjevnik, Slavica Bužinel, Višnjevnik in Hedvika Koncut, Višnjevnik – Krasno **(enota 130)**.

Ivančič, Dana. 2012. Zapis pripovedi Krivopete na Gradiču v Logjeh. Tipkopis **(enota 112)**.

Jagodic, Marija. 1951. Teren 6, Kobarid. Terenski zvezki (TZ) Tek. št. 42–46. Hrani Slovenski etnografski muzej, Ljubljana:¹⁰⁸

- Terenski zvezek, tek. št. 42, Sedlo, Logje **(enota 15)**.
- Terenski zvezek, tek. št. 43, Logje, Sedlo **(enoti 16, 17)**.
- Terenski zvezek, tek. št. 44, Borjana **(enote 18, 19, 22)**.
- Terenski zvezek, tek. št. 45, Pod Bela, Borjana **(enota 20)**.

Jagodic, Marija. 1952. Teren 8, Bovško. Terenski zvezki (TZ) Inv. št. 9–13. Hrani Slovenski etnografski muzej, Ljubljana:

- Terenski zvezek, inv. št. 7, Trenta **(enoti 25, 26)**.
- Terenski zvezek, inv. št. 9, Trenta.¹⁰⁹
- Terenski zvezek, inv. št. 10, Trenta **(enoti 27, 28)**.

Jagodic, Marija. 1954. Teren 11, Cerkno. Terenski zvezek 22. Hrani Slovenski etnografski muzej, Ljubljana.

Kanzian, Rezka, elektronska pošta, pomlad 2017.

KT SSKJ. Listkovna kartoteka za SSKJ. Hrani ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Magdič, Jože. 2017. Psihologija velike matere. Referat na simpoziju *Staroverstvo. staro vèdenje, novi izzivi interdisciplinarnih znanosti*. Nova Gorica, Goriški muzej, 2. in 3. junij 2017 (tipkopis referata).

Matičetov, Milko. 1951. Teren 6, Kobarid. Terenski zvezki (TZ), tek. št. 32–37. Hrani Slovenski etnografski muzej, Ljubljana.

- Terenski zvezek, tek. št. 32, Kobariški kot, žetnjaka.
- Terenski zvezek, tek. št. 34, Kobariški kot, žetnjaka, **(enota 22)**.
- Terenski zvezek, tek. št. 35, Kobarid, žetnjaka, **(enota 23)**.
- Terenski zvezek, tek. št. 36, Kobarid, žetnjaka **(enota 24)**.

Matičetov, Milko. 1952. Teren 8, Bovško (3.7. – 26.7 1952). Terenski zvezki (TZ) Inv. št. 14–17. Skene hrani ISN ZRC SAZU. Ljubljana.

- Terenski zvezek, inv. št. 14, Trenta (3. 7.–9. 7. 1952) **(enota 29)**.
- Terenski zvezek, inv. št. 15, Soča 1 (11. 7.–16. 7. 1952) **(enota 30)**.
- Terenski zvezek, inv. št. 17, Soča-Bovec-Log (19. 7.–26. 7. 1952) **(enota 31)**.

¹⁰⁸ V terenskih zvezkih sodelavcev ekip Etnografskega muzeja glavnemu naslovu (zaporedna številka terena in kraj odprave) sledi podnaslov z imeni vasi, v katerih je bilo dokumentirano gradivo, zapisano v dotičnem zvezku. Pri vseh Matičetovih terenskih zvezkih s Kobariškega (Teren 6. 1951) pa se ob letnici 1951 pojavlja beseda *žetnjaka*, tj. julija. Zvezki so zelo težko berljivi.

¹⁰⁹ Iz tega vira ni konkretne enote (navedene so druge informacije, npr., da pripovedovalec še ni slišal za krivopete).

- Matičetov, Milko. 1952. *Poročilu o delu na Bovškem leta 1952*. Tipkopis hrani Slovenski etnografski muzej, Ljubljana.
- Matičetov, Milko. 1959. Terenski zvezek Gornja Savska dolina in Gornja Soška dolina (april 1959). Hrani ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Ljubljana (**enote 34–39**).
- Rinatič, Micelli. 1998. Krivopete. Bila, Rezija. Arhiv Mojce Ravnik, Ljubljana (**enota 57**).
- Rinatič, Micelli. 2017. O krivopetah. Bila, Rezija. Arhiv Mojce Ravnik, Ljubljana (**enota 129**).¹¹⁰
- Sereinig, Uši, Rož, elektronska pošta, 12. 3. 2018.
- Škvor, Ida. 2002. Naloge učencev podružnične šole Breginj, Ida Škvor (mentorica) (**enote 59–63**).
- Škvor, Vida (ur.). 2003/2004. *V deželi krivopet*. Brošura za natečaj Turizmu pomaga lastna glava. Breginj: OŠ Simona Gregorčiča Kobarid, Podružnična šola Breginj (računalniški tipkopis).

USTNI VIRI (UV)

Informacije v seznamu si sledijo v naslednjem zaporedju: priimek, ime, hišno ime (če je), leto rojstva (ob privoljenju), kraj in čas terenskega zapisa in ime zapisovalke. Dodana je zaporedna številka enote, če je ta vključena tudi v poglavje *Gradivo*.

- Battistig, Luisa, Mašere / Masseris, 30. 7. 2013. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Božič, Aleksandra, VCD Tolmin, telefonski pogovor, 24. 5. 2017. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Bric, Marija - Pustoukčeva (r. 1932), Breginj, 15. 2. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Cencig, Liduina, Plestišča, pripovedovalski večer v Srednjem, 30. 10. 2014. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 133**).
- Di Lenardo, Albina, Rezija, 12. 12. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Dus, Valentino, Mašere, Benečija, 30. 7. 2013, 29. 4. 2016, 30. 7. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 116**).
- Gantar, Ivanka (r. 1952), iz Šebrelj, Cerkno, februar 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 147**).
- Golob, Janja. Pripoved o divjih babah izpod Šebrelj. Pripovedovanje na 4. festivalu *Deuje babe*, Cerkno, Bar Gabrijel, 11. 3. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Gomiršek, Tanja, iz Goriških Brd, povedala na simpoziju *Beneška Slovenija. Posledice plebiscita leta 1866*, Špeter, 21. 10. 2016; pisno dopolnila januarja 2018 (gl. RV). Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 130**).
- Hace, Alenka, telefonski pogovori, 2016, 2017, 2018. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Hosner, Anton - Tona Kurtelnov (r. 1932), Trenta, 5. 7. 2015, 14. 8. 2015, 30. 3. 2016 (telefonski pogovor), 9. 5. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enote 121, 122, 123**).
- Inzko, Marija, Sveče / Suetschach, avstrijska Koroška, 20. 5. 2017. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (enota 150).
- Ivančič, Tončka, Srpenica (r. 1946 v Lepeni), Bovec, na sedežu društva Od ovce do izdelka (video-posnetek Miha Peče), 8. 12. 2017. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 128**).

¹¹⁰ Brez navedbe informatorja, zapisal Micelli Rinatič, Rezija, Bila (po pošti poslal dr. Mojci Ravnik). Pokazalo se je, da je besedilo prepisano iz Beneškega dnevnika 2009 (Banchig 2009).

- Jerončič, Franc, Melinki (r. 1923), Melinki, 26. 7. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 145**).
- Kašca, Jelica, Bovec, oktober 2017, 21. 3. 2018 (telefonski pogovor). Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Kenda, Alenka, (r. 1954), Čezsoča, na razstavi o krivopetah v Bovcu, 10. 12. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 126**).
- Kovačič, Tilda Matilda (r. 1926), Cerkno, 6. 4. 2017. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 149**).
- Kravanja, Gusti, Bovec, 23. 3. 2018 (telefonski pogovor). Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Kravanja, Milan, živi v Divači, povedal v Lesnem Brdu, 1. 11. 2015. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 124**).
- Kravanja, Štefanija, p. d. Fani Otokarjeva (1916–2018), Trenta, avgust 2015. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 120**).
- Laharnar, Lucija, Cerkno, februar 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 148**).
- Lopacov, Izidor, Livške Ravne, 29. 4. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 136**).
- Matičetov, Milko, Ljubljana (Dom upokojeencev Trnovo), 15. 7. 2014. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Melissa, Evelina (r. 1927), Prosnid / Prossenico, Benečija, 28. 3. 2015. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 117**).
- Michelizza, Maria (r. 1920) Viškorša / Monteaperta, 29. 10. 2014. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 131**).
- Mlekuž, Ana, Čezsoča, 25. 12. 2012; 16. 2. 2014. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 127**).
- Močnik, Julijana (r. 1936), Kneža (iz Podoreha), Kneža, 14. 2. 2016, Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 146**).
- Naključni domačin 1, Mašere / Masseris, 29. 4. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Naključni domačin 2, Livek, 29. 4. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 113**).
- Orteza, Kevin (r. 1982, staršem iz Filipinov, kjer ima stare starše), Wiesbaden, Nemčija, 28. 2. 2015. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Palleiro, Ines Maria, profesorica na Instituto de Filología y Literaturas Hispánicas »Amado Alonso« Universidad de Buenos Aires, Argentina. Pogovor med njenim obiskom v Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 30.–31. 1. 2017. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Palletti, Silvana, Rezija / Resia, 12. 12. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 141**).
- Pretner, Albert, p. d. Berti Furlanov (1926–2016), Trenta, julij 2015. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 119**).
- Primosig, Maria Gilda, Hlodič / Clodig, Benečija, 21. 7. 2014. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 115**).
- Quaglio, Sandro, Rezija / Resia, 12. 12. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 139**).
- Rinatich, Micelli, Rezija / Resia, 12. 12. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Simiz, Alma (r. 1929), Prosnid / Prosenico 2. 12. 2017. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 118**).
- Stergar, Jožica, Kambreško, 11. 5. 2018. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Sturma, Mafalda (r. 1926), Brezje / Montemaggiore, Benečija, 23. 2. 2015. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 134**).
- Škvor, Vida, Breginj, 17. 2. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Terlikar (1), Jože (r. 1940), Logje, 28. 3. 2015, 15. 2. 2016 11. 4. 2016 (telefonski pogovor). Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Terlikar (2), Jožica, Logje (r. 1952), Logje, 28. 3. 2015, 15. 2. 2016. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 135**).

- Tramonti, Primo, Štupica /Stupizza Benečija, na odprtju razstave v Bjačah, 12. 5. 2014. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 110**).
- Zorč, Magdalena Miša - Tužinova, Trenta (Zadnjica). 28. 6. 2015. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 125**).
- Zore, Alenka (hči Vlada Pipana), Ljubljana, 29. 3. 2018 (telefonski pogovor). Zapisala Barbara Ivančič Kutin.
- Zussino, Albino (r. 1930), Brezje/ Montemaggiore, Benečija, 29. 10. 2014. Zapisala Barbara Ivančič Kutin (**enota 132**).

SPLETNI VIRI (SV)¹¹¹

- SV1, Spletni portal Fran, www.fran.si (6. 12. 2017).
- SV2, Geopedia: <http://www.geopedia.si/> geopedia.si (5. 3. 2018).
- SV3, MMC RTV SLO: <http://www.rtv slo.si/kultura/knjige/zgodovina-nenaravnih-bitij-slavna-enciklopedija-spet-na-slovenskih-tleh/43795> (8. 3. 2018).
- SV4, Alan (Legendary creature), Wikipedia: [https://en.wikipedia.org/wiki/Alan_\(legendary_creature\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Alan_(legendary_creature)) (4. 3. 2018).
- SV5, Archivio Iconografico del Verbano Cusio Ossola: <http://archiviodelverbanocusioossola.com/tag/gottwjarchi/> (6. 3. 2018).
- SV6, Città di Luce, <http://www.cittadiluce.it/search.php?st=0&sk=t&sd=d&sr=posts&keywords=gottwjarchi> (dostop 5. 12. 2017).
- SV7, Leyendas Cortas para Niños, <http://www.leyendascortasparaninos.com/2014/05/las-ciguapas.html> (26. 2. 2018).
- SV8, Imaginaria, http://www.imaginaria.com.ar/03/6/ng_b.html (26. 2. 2018).
- SV9, e-kataster jam, <http://www.katasterjam.si/index.php?c=jame.simpleSearch&katSt=6066> (5. 3. 2018).
- SV10, e-kataster jam, <http://www.katasterjam.si/index.php?c=jame.simpleSearch&katSt=4451> (5. 3. 2018).
- SV11, Catasto regionale delle grotte del Friuli Venezia Giulia, <http://www.catastogrotte.fvg.it/?var=search-map>
- SV12, MMC RTV SLO, Ekar, Nuša idr. 2017, <http://4d.rtv slo.si/arhiv/dokumentarni-filmi-in-oddaje-izobrazevalni-program/174455562> (20. 4. 2018).
- SV13, Arcana, *Tracks*, Rhapsody International: <http://www.rhapsody.com/artist/arcana/album/tracks/> (15. 4. 2015).
- SV14, Ena Krivapeta, Spotify Web Player: https://play.spotify.com/track/2pd8U5GvpjapNh7CeMyI8u?play=true&utm_source=open.spotify.com&utm_medium=open (20. 5. 2017).
- SV15, Dolina Soče, http://booking.bovec.si/bovec/sl/event/detail/STO/8a113aee-9a4c-4d9a-9d89-3b822849c668/kdo_se_boji_krivopet_?selArrivalDate=20161210 (20. 4. 2018).
- SV16, Lungo i sentieri delle Krivapete / Doline krivopetnic, <http://krivapeteland.blogspot.si/2014/04/blog-post.html%20> (23. 5. 2017).

¹¹¹ Viri so navedeni z datumom zadnjega dostopa.

- SV17, Invito a pranzo nelle Valli del Natisono / Vabilo na kosilo / Einladung zum Schmaus / Invitation to Lunch, http://invitoapranzo.lv3.it/wp-content/uploads/2014/libretto/libretto_2014.pdf (23.5. 2017).
- SV18, Le krivapete, Calameo: <http://ita.calameo.com/read/001110899baa096c9185c> (22. 5. 2017).
- SV19, KD Nit, Manfreda, Marjeta. 2016. Pravljice v Nježini hiši v Jevščku, <http://www.kd-nit.si/dogodki-prireditve/njezina-hisa/> (20. 4. 2018)
- SV20, E-kataster jam: <https://www.katasterjam.si/Caves/Details?id=8294> (5. 3. 2018).
- SV21, Lungo i sentieri delle Krivapete / Doline krivopetnic, <https://krivapeteland.blogspot.si/p/chi-siamo.html> (4. 4. 2018).
- SV22, Pinterest: <https://www.pinterest.co.uk/pin/471400285967719988/> (5. 4. 2018).
- SV23, Theoi, Nuloi, <http://www.theoi.com/Phylos/Nuloi.html> (24. 4.2018).
- SV24, Gallica, Homo, pedibus aversis. <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b23006724/f9.item> (24. 4. 2018).
- SV25, Geopedia, http://www.geopedia.si/#T241_x397440.0009765625_y120702.40185546875_s12_b4
- SV26, Google Maps, <https://www.google.com/maps/@45.8880784,15.1081496,9.01z> (3. 5. 2018).
- SV27, D-Maps, d-maps.com/m/europa/europemax/europemax09.gif (3. 5. 2018).
- SV28, Dlib.si, <https://www.dlib.si/> (4. 5. 2018).

SEZNAM SLIKOVNEGA GRADIVA

- Slika 01: Silhueta krivopete. Avtor risbe: Moreno Tomasetig (SV22).
- Slika 02: Območja slovenskega etničnega prostora, kjer je dokumentirano izročilo o krivopetah: Zemljevid izdelal Jože Kutin na podlagi Google Maps (SV26).
- Slika 03: Območje krivopet na zemljevidu Evrope. Zemljevid izdelal Jože Kutin na podlagi D-maps (SV27).
- Slika 04: Nuli. *Nuremberg Chronicle*, Hartmann Schedel (1493). Slika s spletnega portala Theoi (SV23).
- Slika 05: Homo, pedibus aversis [Fig. p.15 : homme aux pieds retournés.] [Cote : Réserve A 200 304]. (Aldrovandi 1642: 15, gl. tudi SV24).
- Slika 06: Marija Cuder - Matica (1875–1961). Fotografija iz zasebnega arhiva Jelke Kašca, sken hranijo tudi drugi sorodniki iz družine Tužinov.
- Slika 07: Trentarska učiteljica Ana Svetoslava Grafenauer, poročena Zorč (Svetka Zorčeva), s sinovoma v Trenti. Foto: Milko Matičetov, 1952. Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja.
- Slika 08: Zatrep doline Zadnjice. Foto: Barbara Ivančič Kutin, 2016.
- Slika 09: Pod Rumeno skalo. Foto: Barbara Ivančič Kutin, 14. 8. 2015.
- Slika 10: Pirtna jama. Foto: Barbara Ivančič Kutin, april 2018.
- Slika 11: Stol s podorom Lokarje (pogled z Matajurja). Foto: Špela Ledinek Lozej, 22. 4. 2018.
- Slika 11a: Pogled na Gradič iz vasi Logje v Breginjskem kotu. Foto: Barbara Ivančič Kutin, 15. 2. 2016.
- Slika 12: Livške Ravne. Foto: Barbara Ivančič Kutin, 2015.
- Slika 14: Zemljevid krajev, ker se pojavljajo krivopete na slovenski strani. Zemljevid izdelala Barbara Trnovc na podlagi zemljevida s spletnega portala Geopedia.si (SV2).
- Slika 13: Kurjenje ognja v Jami Tam v skali. Fotografija je del stalne razstave v jedilnici ČŠOD Kavka, Livške Ravne.

- Slika 15: Pogled iz Mašer proti Čedadu. Foto: Barbara Ivančič Kutin, 2013.
- Slika 16. Antro Criva Peta Masseris (jama Krivapeta, Mašere) v spletnem registru jam v Furlaniji (SV11).
- Slika 17. Notranjost jame Krivapeta nad vasjo Mašera. Foto: Barbara Ivančič Kutin, 30. 7. 2016.
- Slika 18: Poimenovanja za divje žene z nazaj zasukanimi stopali. Zemljevid izdelala Karmen Kenda-Jež na podlagi izseka iz *Karte slovenskih narečij* (Logar in Rigler 1983).
- Slika 19: Vabilo na pripovedovalski večer, Trattoria Sale e Pepe, Stregna / Sriednje, 2014. Ilustracija na plakatu: Giacinto Jussa.
- Slika 19a. Pripovedovalci na pripovedovalskem večeru *O ta martvih*. Trattoria Sale e Pepe, Srednje, 30. 10. 2013. Foto: Barbara Ivančič Kutin.
- Slika 20: Videogram iz posnetka predstave Dekle iz Trente v izvedbi Gledališke skupina Trenta. Kamera: Silvo Jelinčič, 2004.
- Slika 21a: Škrat in krivapete (glina). Avtor: Paolo Manzini - Pajak (1988). Foto: Paolo Comuzzi in Simonetta Manzini (Manzini 2007).
- Slika 21b: Krivapeta (les). Avtor: Paolo Manzini - Pajak (1999). Foto: Paolo Comuzzi in Simonetta Manzini (Manzini 2007).
- Slika 21c: Krivapeta (železo). Avtor: Paolo Manzini - Pajak (2005). Foto: Paolo Comuzzi in Simonetta Manzini (Manzini 2007).
- Slika 22: Krivapeta (les). Avtor: Stefano Comelli (2015). Skulptura je razstavljen v okenski niši v vasi Matajur. Foto: Barbara Ivančič Kutin, 2015.
- Slika 23: Krivapeta (les). Avtor: Giorgio Benedetti. Skulptura je razstavljen v gostišču Sale e pepe v Srednjem / Stregna. Foto: Špela Ledinek Lozej, 2015.
- Slika 24: Uganka v stripu. Avtor: Moreno Tomasetig (Banchig 2006).
- Slika 25. Strip. Avtor: Moreno Tomasetig (Banchig 2005).
- Slika 26: Strip. Avtor: Moreno Tomasetig. (Tomasetig 2014).
- Slika 27: Grafitna podoba krivopete na objektu za vodovod na cesti med Sevcami in Topolovim (Spizzo 2017).
- Slika 28: Vabilo na pripovedovalski večer. Trattoria Sale e Pepe, Stregna / Sriednje, 2013. Ilustracija: Luisa Tomasetig.
- Slika 29: Reklamni plakat za prireditev *XXXI. Senjam beneške piesmi*. Ilustracija: Jani Skočir. Liesa: Kulturno društvo Rečan / Circolo culturale, 2014.
- Slika 30: Reklamni plakat z vabilom na tržnico. Pro Loco Ponteacco / Petjag, 2017.
- Slika 31: Reklamni plakat z vabilo na turistično prireditev. Ilustracija: Caterina Salvagno. Pro Loco Ponteacco / Petjag, 2017.
- Slika 32: Vabilo na vodeni izlet Po poteh krivapet (*Novi Matajur*; 28. 10. 2016: 9).
- Slika 33: Jama Krivopet, napis na tabli, ki označuje točko na Topolovski poti. Foto: Barbara Ivančič Kutin, Livek, 29. 4. 2016.
- Sliki 34a, 34b: Sprednja in zadnja platnica knjige *Ricette delle Krivapete / Ricete od Krivapet* (Cernetig 2016).
- Slika 35: Hrbtna stran zloženke Inštituta za slovensko kulturo v Špetru (Gruden 2016).
- Slika 36. Logotip spletne strani študijskega krožka (SV21).
- Slika 37. Vzorec embalaže za mlečni izdelek Skuta tete Krivopete (Sovdat, Skok Lavrenčič in Terlikar 2015: 23).
- Slika 38. Krivopeta kot spominek (magnet). Foto. Marina Cernetig 2017.

Slika 39a in 39b. Sken terenskega zapisa Milka Matičetovega (TZ 1959: 62–64).

Slika 40. Krivapete. Besedilo in ilustracija Moreno Tomasetig: Krivapete. (Banchig 2009).

Seznam ilustracij:

Slavica Mlekuž, 2016. Krivopetnica ugrabi otroka. Mešana tehnika na papirju (50 cm × 70 cm), str. 95.

Slavica Mlekuž, 2016. Mandala. Akrili na platnu (70 cm × 70 cm), str. 103. Fotografijo ilustracije za naslovnico izdelal Marko Zaplatil.

Slavica Mlekuž, 2016. Bela žena in krivopetnica. Mešana tehnika na papirju (50 cm × 70 cm), str. 107.

Dana Ivančič, 2016. Krivopeta suši denar. Akvarel (45cm × 55 cm), str. 109.

Irena Kenda, 2016. Krivopeta z otrokom. Akrili na papirju (33 cm × 48 cm), str. 111.

Indeks pojmov

- anguana, aganis 20, 140
 bela barva 37
 bela vila 14, 20
 bela žena 19–20, 37, 41, 45–46, 58, 68
 bogastvo 38, 45, 46, 110, 113, 121, 144
 božanstvo, božanski 13, 14, 25
 caipora 22, 25, 167, 171
 chinigua 22, 25, 50, 143, 151, 167, 171
 churel 21, 50
 ciguapa 22, 35, 50, 143, 148, 159, 167, 171
 čarovnica 20, 27, 47, 97, 110, 119, 122, 125, 143
 črna Madona 23
 črni trn 42, 68, 73, 98, 108, 120, 123, 128–129, 131
 deformacija, pohabljenost 13, 20, 23–25, 34–35, 68, 71
 demon, demonski 13, 14, 20–22, 24–25, 73, 143
 diala 20
 divja jaga 20, 25
 divja koza, gams 45, 52, 99, 104, 106, 115, 136
 divje žene, divje babe 13, 9–10, 14, 19, 20, 27–28, 32, 36–37, 39–40, 47, 51–52, 68, 71, 94, 96, 110, 120, 136, 138, 141–145
 divji 72–73
 divji ljudje 19–21, 112, 143
 divji mož, divji dedec 9, 19–20, 40–42, 51, 54, 66, 136, 143
 douen 22, 50
 drevo 58
 duh (narave, prednikov, demonski ...) 13, 14, 20–24, 35, 48, 73, 133
 duncani 21, 22, 35, 50
 duša 22, 23, 25
 folklorizem 49, 76
 gottwjarch 22
 gozd (host, hosta, bošk) 22, 24–25, 35, 40, 42, 45, 47, 50, 52, 54, 56, 58, 63–65, 81, 93, 99–102, 106, 112–113, 119–120, 122–123, 125–127, 135–136, 138, 140, 144
 gozdna žena 22, 46
 hlod (razklan) 38, 40, 45, 101–102, 123–124, 126, 128–129, 133, 134, 136, 144
 identiteta 17, 66, 76–77, 82
 jaga baba 72
 jama 11, 16, 19, 23–26, 28–29, 35–36, 39, 45–46, 50–67, 81–82, 93–142
 jeti 21

kanibalizem, ljudožerstvo 22, 37–39, 48, 144
 koš, košara 19, 42, 72, 113, 131
 kozje noge 20
 kriv 24, 71
 križišče 47, 54
 lasje 28, 35–36, 96, 101, 115, 136, 138, 141
 leši 24
 lešniki 28, 37, 93, 97
 leva stran 25
 lov (jaga)
 lov, lovci (jaga, jagri) 20, 22, 25, 35, 45, 47, 99, 104, 106, 115–116
 masisikiri 22, 50, 143
 mati (Mati zemlja, Velika mati, Magna mater) 14, 25, 31, 76
 meluzina 38, 43, 144
 mikilo 22
 Miklavž 26, 48, 52, 136–137
 mokoš 23
 morska deklica 38, 43, 144
 motiv 20, 24, 27, 29, 31, 34–49
 narečje, narečen 13, 16, 19, 25, 27, 31, 42, 52, 63–74
 nevihta 27, 28, 36, 43, 96, 102, 116, 121
 obrnjen svet 34
 orati, oranje 54, 63–64, 97–98, 106, 108, 110, 117, 120, 122–123, 128–130, 132, 134
 oreh 28, 37–38, 93, 96
 oženiti 56, 65, 100, 110, 114, 121, 124, 126–127, 129, 132, 135, 138
 pehtra baba (pirta) 26, 48, 54, 71, 104, 136–137
 petje 37, 41, 113, 118
 ples, plesati 37, 41, 52, 99, 104, 106, 138, 141
 plesti 24, 40, 42, 113, 115, 118, 129, 130–131, 138
 plug (drevo) 42, 117, 120, 122
 poroka, poročiti se (oženiti, omožiti) 24–25, 29, 38, 43, 100, 144
 predenje, prest, plesti 40, 46–47, 97–98, 110, 119, 134, 140
 predniki 13–14
 regulativnost, regulativna funkcija 13, 20, 25, 39, 48, 143
 rojenica 20, 41, 45, 46
 rusalka 20, 38, 144
 siguanaba 22, 50, 144
 sir, sirarstvo 40–41, 54, 108, 113, 136, 138
 sisimite 22, 25, 50, 143
 sodra (briža) 100, 108

sojenica 41, 46
solsticij (kres) 25, 26, 47, 133
sredozimka 25
staroselci, prvotni prebivalci 35–36, 41, 51
status 73, 145
strašiti, prestrašiti (otroke, ljudi) 25–26, 34, 36, 47, 54, 58, 79, 96, 99, 101, 104, 119, 130, 135–138, 140–142
succubus 22
surov (meso) 19, 37, 101
sv. trije kralji 48, 136–137
škrat 9, 19, 22, 47, 84, 119, 143
tabu 38–39, 43, 46–47, 144
toča 27–28, 43–44, 93, 96, 98–100, 102, 106, 110, 115, 121, 124, 126, 129, 132, 138
torka, štorka, štokla 19, 20, 123
trta (zavezovanje trte) 40, 42, 56, 73, 97–98, 106, 108, 110, 120, 135, 138, 145
ugrabitev 22, 37–40, 46, 56, 97, 144
uši 40, 108, 141
velikan (ajd, gejd, gejdukinja) 19, 22, 41, 143
vila 14, 19, 20, 37–38, 41, 43, 45–46, 52, 97, 115, 137, 143
zaklad 19, 46, 94, 106, 115–116
zdravilo /zdraviti 30, 36, 47, 58, 110, 112–113, 144
zlata baba 14
zvon, zvoniti 39, 93, 130
žalik žena 14, 19, 41–43, 46, 66, 71, 96, 117, 142
žito, pšenica 42, 44, 96–100, 102, 104, 106, 117, 121–122, 124, 126, 129, 132, 135

Le “krivopeta”. Donne selvatiche con piedi ritorti nella tradizione popolare slovena.

Sommario

Lo scopo del presente lavoro è quello di illustrare sotto diversi punti di vista la tradizione popolare slovena sulle *krivopeta* – si tratta di donne selvatiche che hanno la particolarità di avere i piedi ritorti¹¹²- basandosi prevalentemente sullo studio del materiale raccolto direttamente sul campo tramandato oralmente (dalla gente del posto) e trascritto in forma scritta (documenti d’archivio, pubblicazioni dalla fine del XIX° secolo ad oggi e materiale acquisito sul campo tra il 2013 e il 2017).

Nella parte introduttiva vengono presentate le caratteristiche generali delle *krivopeta* e la delimitazione geografica del territorio in cui compare la tradizione di queste figure mitologiche ovvero nell’estremo nordovest del territorio etnico sloveno (o slavo), in particolare nella Slavia veneta e nella regione del Zgornje Posočje (Alto Isontino). Vengono forniti alcuni cenni storici di questo territorio: il cambio delle frontiere nazionali e dei poteri pubblici a partire dal 1866 in poi influenzò le condizioni sociali, demografiche e linguistico-culturali nonché la trasmissione e la vitalità della tradizione popolare considerando inoltre lo specifico ed ampio contesto etnografico e sociale.

Successivamente le *krivopeta* vengono poste tra le fila di altre figure mitologiche ed in particolare tra alcuni esseri selvatici (la donna selvatica, l’uomo selvatico, i giganti) ma anche tra fate e altre creature demoniache (le fate, le *pechrte babe*¹¹³, le streghe, ecc.). Nello specifico, un capitolo viene dedicato alla revisione di diverse figure mitologiche dai piedi ritorti verso l’indietro della tradizione popolare europea e mondiale. Una gamma alquanto ricca di figure femminili mitologiche che presentano la stessa deformazione dei piedi come le *krivopeta* è conosciuta tra i popoli dell’America latina, ad. es. in Venezuela è presente la “*masisikiri*”, sull’isola venezuelana di Margarita si parla della *chinigua*, della *siguanaba* in Guatemala e nella Repubblica Dominicana della *ciguapa*; gli indiani guatemaltechi Chorti conoscono anche delle figure femminili e maschili pelose, simili a folletti o a giganti dai piedi ritorti, denominate *sisimite*, nel territorio brasiliano, tra i fiumi Pora e Uruguay, e nel nordest dell’Argentina si conosce la *Caipora*. Gli autori che si occupano delle origini della tradizione popolare di questo genere sono dell’avviso che queste figure mitologiche siano solo ciò che resta delle immagini di varie credenze, perciò i piedi ritorti sono una caratteristica che contraddistingue il mondo umano dagli altri; la funzione di questi esseri è prevalentemente regolativa (influisce sulla condotta e sul comportamento delle persone).

¹¹² Difetto da cui prende origine il nome di Krivopeta (dallo sloveno *kriv* = curvo, ritorto e *peta* = tallone).

¹¹³ O Perchta (in sloveno Pehtra baba).

I vari cambiamenti politici, culturali e di costume, nonché le migrazioni, si denotano anche nella dinamica cronologica del materiale documentato sulle *krivopeta*, sulla quantità di detto materiale, sulla sua tipologia (indirettamente anche nelle funzioni), il che viene rappresentato nell'analisi degli scritti sulle *krivopeta* avvenuti nel corso degli anni. A cavallo tra il XIX° e il XX° secolo vennero pubblicati alcuni scritti su questa tradizione popolare, fino agli anni '80 del XX° secolo invece non ci furono nuovi scritti degni di nota ovvero non erano dati a disposizione dell'ampio pubblico per cui, è possibile ipotizzare che nel XX° secolo la tradizione delle *krivopete* fosse oramai superata. Invece, verso la fine del XX° secolo la tradizione ricominciò nuovamente a riapparire in massa, la collezione più grande sulle varianti dei racconti delle *krivopete* si trova nell'opera di Ada Tomasetig (2010) in cui la stessa autrice propone ben 47 unità raccolte negli ultimi tre decenni nelle Valli del Natisone.

A seguire vengono presentate alcune analisi specifiche sulla tradizione delle *krivopeta*.

Innanzitutto il materiale viene presentato dal punto di vista tematico. Salvo alcune eccezioni, nel materiale vengono menzionati i piedi ritorti delle *krivopeta*, oltre a questo vengono descritte anche molte caratteristiche fisiche e caratteriali, a volte diametralmente opposte, il che evidenzia la caratteristica ambivalenza di questa figura mitologica. La maggior parte dei racconti possono essere raggruppati così come segue: le dimostrazioni della loro natura orribile nei confronti dell'uomo (rapimenti, sfruttamento delle persone, cannibalismo), la paura dell'uomo e anche il rapporto con le *krivopeta* che ne deriva (l'uomo cattura la *krivopeta* in una spaccatura del tronco e l'abbandona nel bosco), il desiderio dell'uomo di imparare dalle *krivopeta* cose da lei conosciute (l'uomo cattura la *krivopeta*), la *krivopeta* volontariamente consiglia le persone, la *krivopeta* si sposa con un uomo, la *krivopeta* nelle vesti di una filandaia oppure nella padrona di ricchezze. In alcuni casi le *krivopeta* vengono associate anche alle abitudini e ai costumi locali, alla conoscenza di piante medicinali, alla previsione delle condizioni meteo, ecc. Nel corso degli anni, i temi hanno cambiato sensibilmente forma e vengono adattati a diversi contesti. La maggior parte dei motivi all'interno dei gruppi non è caratteristica dei racconti sulle *krivopeta*, ma è conosciuta non solo nella tradizione slovena e slava ma anche nell'ampio ambito europeo e mondiale; questo vale soprattutto per il tema ovvero per la sequenza dei temi nei racconti sul matrimonio della figura mitologica femminile (la sirena, la rusalka, le fate nordiche, le melusine...) con un uomo. Tutte queste figure hanno una cosa in comune ovvero la loro felicità matrimoniale che dura finché il marito non rompe il tabù come ad es. chiamando la moglie con il suo vero nome.

Segue un capitolo sui luoghi legati alla tradizione delle *krivopeta*. Come per le leggende, anche nei racconti sulle *krivopeta* si hanno dei concreti punti in comune con la realtà di quel tempo o spazio: fatti storici realmente accaduti o persone realmente esistite ovvero nomi di famiglia, la maggior parte delle volte il racconto è ambientato in un luogo realmente esistente. In questo modo le abitazioni delle *krivopeta* e anche i

luoghi in cui è ambientata la loro apparizione o attività spesso possono essere identificati con l'ausilio di toponimi o di microtoponimi che fanno parte del territorio locale. Si tratta generalmente di grotte, caverne nascoste nel bosco o nei terreni scoscesi, fossati torrenziali, insomma luoghi impervi e difficilmente accessibili. Che la tradizione popolare delle *krivopete* facesse e ancora fa parte del paesaggio culturale (forse ne era anche una rimanenza mitologica) lo testimoniano i toponimi e i microtoponimi dalla base semantica relativa alle *krivopeta*, come ad es. la grotta Krivopeta vicino al paese di Masseris, grotta Krivopekina jama vicino al paese di Rodda, il torrente Krivapeta vicino a Vernasso, ecc. I luoghi collegati alla tradizione delle *krivopeta* sono evidenziati, nella parte slovena le località sono riportate anche su cartina geografica. A causa dei cambiamenti di stile di vita e delle circostanze demografiche, sempre meno persone conoscono i microtoponimi locali; qualora nel racconto delle *krivopeta* non fosse inserito un luogo realmente esistente questi non avrebbe quell'ingrediente essenziale per poter sopravvivere ai processi popolari (cioè alla narrazione).

Il seguente capitolo tratta della denominazione delle *krivopeta*. In uno spazio geografico relativamente ristretto, posto a nordovest del territorio etnico sloveno, sono state registrate 22 varianti di denominazione di donne selvatiche dai piedi ritorti il che rappresenta un'abbondante ricchezza linguistica. La maggior parte dei nomi si riferisce alla loro particolarità fisica più caratteristica, la torsione dei piedi, tra loro si trova la maggior parte che deriva dalle basi *kriv*-¹¹⁴ e *-pet*-¹¹⁵ (es. *krivopeta*, *krivapeta*, *kriva peta*, *krivjopeta*, *krivopetnica* ...). Nel materiale è possibile trovare anche le denominazioni che derivano da altre basi sia morfologiche che semantiche che indicano il loro stile di vita o la loro conoscenza, ad. es.: *bradvika*¹¹⁶ (consigliavano ai contadini come legare le viti affinché non si strappassero), *dujepetka*¹¹⁷, donna selvatica (in sloveno "divja žena" o "divja baba", un essere che viveva nella natura selvatica), ma anche denominazioni derivanti da altre particolarità fisiche o caratteriali di questi esseri o il loro stato: *častitjove žene* (donne onorate), *skrabababa* (donna sdentata). La tradizione popolare sulle *krivopeta* nella loro forma primaria (narrazione popolare) oggi giorno si sta perdendo o sta mutando verso altre forme.

La parte teorica della monografia conclude in questo modo il capitolo destinato alla revisione dei contesti moderni che popolarizzano la tradizione sulle *krivopeta*. L'inizio del processo di divulgazione si può collegare ad un veloce sviluppo dei media e al conseguente maggiore accesso alle informazioni – anzitutto con un numero maggiore di racconti riguardanti le *krivopeta* in forma stampata a fine del XX° secolo e nella prima decade del XXI° secolo, in un secondo momento anche le pubblicazioni

¹¹⁴ Dallo sloveno *kriv* = curvo.

¹¹⁵ Dallo sloveno *pet* = tallone.

¹¹⁶ Il nome deriva dalla vite che si usava nel passato per legare le fascine.

¹¹⁷ Dallo sloveno *duje*=*divji* = selvatico, *peta* = tallone.

in rete. Oggigiorno le *krivopeta* stanno diventando un simbolo dell'identità locale, delle particolarità locali e come tali assumono un ruolo di mascotte locali. Per via della sua vita misteriosa nella natura selvatica, il carattere ambivalente, la sua singolarità ovvero la sua scioccante deformazione dei piedi, la figura delle *krivopeta* ha suscitato curiosità ed un ampio interesse nonché ha stimolato le menti per la creazione di nuove creazioni, l'utilizzo di svariate attività – nell'arte, nella cultura e nell'economia. Oltre alle rievocazioni di racconti (antichi) negli eventi pubblici narrativi e negli spettacoli drammatici (teatrali o spettacoli di marionette) hanno cominciato a svilupparsi anche nuove (re)interpretazioni della tradizione nella poesia, nella narrativa, nella musica, nelle belle arti (illustrazioni, pittura, scultura), nella formazione (compiti scolastici, progetti, raccolta di racconti), nel turismo e in altre offerte commerciali (eventi, servizi e prodotti turistici come eventi, percorsi escursionistici, gite, gastronomia, souvenir, ecc.). Oggigiorno le *krivopeta* appaiono spesso come un derivato in varie forme della tradizione: oltre alle (re)interpretazioni e alla ricreazione secondo la tradizione, ci sono anche costrutti completamente nuovi, che della tradizione ne conservano solo il nome e, la connotazione della figura, spesso hanno lo scopo di soddisfare l'industria turistica creando interessanti proposte commerciali.

I racconti e le altre informazioni sulle *krivopeta* sono sparse in varie fonti, a volte difficilmente accessibili: la maggior parte di loro (148 unità) sono inserite nella parte relativa ai materiali richiamati all'interno della presente opera. I racconti o i loro frammenti sono raccolti nelle pubblicazioni, nelle fonti raccolte sul territorio e nell'archivio, due estratti invece sono tratti da testi letterari. La maggior parte del materiale è stato documentato grazie ad Ada Tomasetig (2010), nelle Valli del Natisone tra gli sloveni in Italia. Il materiale, per quanto possibile, è stato classificato in ordine cronologico, ogni sezione viene introdotta dalla zona in cui è stata registrata (Slavia veneta, Bergogna, Livško, Trenta, Carinzia, Resia, Collio sloveno). Il materiale contiene dati accessibili relativi agli informatori e annotatori (lungo i registri oppure nell'elenco dei manoscritti e delle fonti orali).

La materia, oggetto del presente lavoro, è lontana dall'essere dettagliata; mi auguro che la presente pubblicazione serva da trampolino di lancio e che dia spunto a nuove ricerche del folklore, etnologiche, archeologiche, magari anche mediche e non solo.

Traduzione a cura di Martina Leban Errico

Krivopete. Wild Women with Backward-facing Feet in the Slovenian Folklore

Summary

The Slovenian folklore of *krivopete* – wild women with backward-facing feet – is presented in this book from different perspectives, with analyses mostly based on material from the end of the 19th century to date: archive records, publications since the end of the 19th century and material collected in the field between 2014 and 2017.

In the introductory section, the general features of *krivopete* are presented, together with the geographical definition of the area where this tradition is known, i.e. the extreme north-western Slovenian (and Slavic) ethnic territory, particularly the Veneto and Upper Soča river valley. This territory is briefly depicted and described with historical circumstances: the change of state borders and authorities in this area since 1866 have influenced the social, demographic and linguistic-cultural conditions, and hence also the transfer and liveliness of the traditions, with the wider and narrower ethnographic and social context of importance here.

Krivopete are then placed in the company of other wildlife legendary creatures (wild women, wild men, giants), as well as fairy-like and other demonic creatures (fairies, *perchta* women, witches, etc.), and compared to various legendary featuring twisted (rotated) feet in the European and world folklore traditions. A particularly rich set of female legendary creatures with the same deformity of feet as *krivopete* is known by the peoples of Central and South America, e.g. *masisikiri* in Venezuela, *chinigua* on the Venezuelan island of Margarita, *siguanaba* in Guatemala and *ciguapa* in Dominican Republic; the Guatemalan Chorti Indians are also familiar with the hairy, dwarf or giant-like male and female creatures with twisted feet called *sisimite*, and the *Caipora* is known between the Pora and Uruguay rivers in Brazil and in north-eastern Argentina. *Krivopete* share many common features with these creatures. Authors dealing with the origin of this type of folk tradition generally consider it to be the remnant of ancient human beliefs, and the twisted foot therefore to be a feature that distinguishes the human from other worlds. The main function of these beings is predominantly regulatory – that is, it affects people's behaviour.

Changes in the political situation, culture and ways of life, along with migrations, are also shown through the chronological dynamics of the documentary material on *krivopete* and its quantity type and, implicitly, function, as seen by an examination of the records on *krivopete* through time. At the turn of the 20th century, a few records were published on that tradition, but things remained quiet up until the 1980s. Therefore, it seemed that the tradition of *krivopete* was almost dead or had died away by the 20th century. However, at the end of the 20th century it began to appear in increasing volume.

The largest collection of different variants of the story about *krivopete* can be found in a book by Ada Tomasetig (2010), which contains 47 units collected by the author in the Nadiža valleys (Italian *Natisone*, Slovenian *Nadiža*) in the last three decades.

The next section of the book contains some specific analyses of *krivopete*.

First, the material is presented from a content-motivational point of view. The twisted feet of the *krivopete* are mentioned almost without exception in the material, and many physical and characteristic features (sometimes diametrically opposite) are described, which points to the characteristic ambivalence of this legendary beings. Most of the narratives can be classified into the following groups: showing their horrific and gruesome nature in relation to human beings (abduction, exploitation of people, cannibalism), man's fear and, consequently, a cruel attitude towards *krivopete* (the man traps a *krivopeta* in a broken log and leaves her in the forest), the human desire to learn things from *krivopete* (the man kidnaps a *krivopeta*), a *krivopeta* voluntarily advises people, a *krivopeta* marries a man, a *krivopeta* as a cotton spinner and a *krivopeta* as an owner of wealth. *Krivopete* are sometimes also associated with local manners and customs, the knowledge of medicinal plants, weather forecasting, etc. Motifs change slightly over time and adapt to different contexts. Of course, most motifs within these groups are not typical and unique to stories about *krivopete*, and are not only known in Slovenian and Slavic but also in wider European and world folklore. This is especially true of the motif (or sequence of motifs) in narratives about marriages between female legendary creatures (mermaids, *rusalkas*, nordic fairies, *melusines*, etc.) and men. Within all these couples, it is common for happiness to last as long as the man (the husband) does not break the taboo, e.g. by calling a woman by her real name.

The next section deals with the locations associated with *krivopete*. As for the legends in general, even for the stories of *krivopete*, it is considered that they have concrete points of contact with the (former) reality of time or space: true historical facts and persons, house names and, most often, a specific space and place. The places where *krivopete* lives, as well as other locations of their appearance or activity, can therefore often be identified by means of toponyms and microtoponyms that are part of real local territory. These are mostly caves, rock shelters and cavities hidden in the forest or on precipitous terrain, and torrential ravines – in short, places that are dangerous and hard to get to. The *krivopete* tradition was part of the cultural (perhaps even the remnant of a mythical) landscape. This is proved by landscape place names – toponyms and microtoponyms with the semantic base of *krivopeta*, e.g. *Krivopeta* cave near the village of Mašera (Masseris), *Krivopekina* (*Krivopeka's*) cave near the village of Rounac (Rodda), the *Krivapeta* stream near Barnas (Vernasso), and others. Sites related to the folklore of the *krivopete* are recorded and the locations on the Slovenian side of the national border are shown on the map. Due to modern day changes in lifestyle and the modern way of life, and also because of new demographic

conditions, fewer people are familiar with the local microtoponyms. If the legend of the *krivopete* is not placed within a particular geographical environment, it does not have an essential ingredient; without it, the narrative does not have a great chance of survival within the folklore process (narration or storytelling).

The next section deals with the naming of *krivopete*. In a relatively small geographical area of the north-western Slovenian ethnic area, 22 versions of names for wild women with backward-facing feet in Slovenian folklore tradition were recorded, which shows a great linguistic richness and diversity. Most of these names are related to their most characteristic physical peculiarity, the twisting of the feet, and most of them are from the word-forming bases or stems *kriv-* and *-pet* (e.g. *krivopeta*, *krivapeta*, *kriva peta*, *krivjopeta* or *krivopetnica*). In the material, however, it is possible to find names from other word-forming and semantic bases that indicate their way of life or their knowledge, e.g. *bradovika* (they advised farmers on how to tie the vine so that they would not tear it), *dujepetka*, *divja žena* ‘wild woman’, *divja baba* (a female creature living in the wild), as well as names that highlight other physical or characteristic features of these creatures or their status: *častitjove žene* ‘honourable women’, *skrabababa* ‘gap-tooth woman’, etc.

The folk tradition of *krivopete* in its primary form (folklore narrative) is now almost lost, or has been transformed into other forms. The theoretical part of the monograph concludes with a chapter dedicated to an examination or review of the contemporary contexts that popularise the *krivopete* tradition. The beginning of the process of popularisation can be linked to the rapid development of the media and, consequently, to the increasing availability of information – with an increased number of published stories about *krivopete* in printed form at the end of the 20th century and in the first decade of the 21st, and then online. Today, *krivopete* are becoming a symbol of local identity and local specificities; as such, they take on the role of a local mascot. Because of their mysterious life in the wild, their ambivalent character and unusualness, and their extraordinarily deformed legs, *krivopete* have aroused curiosity and broad interest, and inspired ideas for new creations used in a wide range of activities in art, culture and the economy. In addition to the recollection of (old) narratives in public storytelling events and in different performances (theatre and puppet shows), new (re-)interpretations of the tradition have begun to develop in contemporary poetry, prose, music, fine arts (illustrations, painting, sculpture), education (school assignments, projects, collecting of folk traditions), tourism and other commercial services (tourist events, services and products, e.g. events, walking routes, tours and excursions, local cuisine, souvenirs, etc.). Today, *krivopete* often appear as a derivative of the tradition in various forms: in addition to (re-)interpretations and re-creations, which still have contact with the tradition, there are entirely new constructs from the tradition, keeping only the name and connotations of the character, often with the aim of satisfying the tourist industry by creating interesting commercial products and services.

Tales and other information about *krivopete* are scattered across different, sometimes hard-to-access resources; most of them (148 units) are included in the part of this book that contains linguistic material (texts). Narratives or their fragments are gathered from the publications and from fieldwork or archival sources; two are from literary passages. Thanks to Ada Tomasetig (2010), most of the materials were documented in the Nadiža (It. *Natisone*) valleys among the Slovenes in Italy. The material is, as far as possible, classified in chronological order, and each set is presented together with the territory in which it was written (Benečija/Slavia Friulana, Breginjski Kot, Livško, Trenta, Koroška/Carinthia, Rezija/Resia, Brda). The material is equipped with accessible information on the informants and writers (after the text itself or in the list of handwritten and oral sources).

The main theme or substance of this book is still far from being exhausted. I hope that this publication is only the beginning and that it encourages further folkloristic, ethnological, archaeological and other studies, and perhaps even medical research.

Translated by Tjaša Jakop and Joel Smith

Barbara Ivančič Kutin je znanstvena sodelavka v Inštitutu za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU. Raziskuje slovensko slovstveno folkloro, predvsem pripovedno izročilo, tako v Sloveniji kot tudi pri Slovencih zunaj državnih meja. Na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani predava predmet *Slovstvena folkloristika*. Je avtorica dveh znanstvenih monografij, to sta *Slovar bovškega govora* (2007) in *Živa pripoved v zapisu* (2011), ter več kot 180 drugih znanstvenih in strokovnih prispevkov.

IZ RECENZIJ:

Folkloristične, etnografske, jezikovne analize in drugi vidiki obravnave izročila o krivopetah slonijo na arhivskem gradivu, na domačih in tujih objavah od konca 19. stoletja do danes ter na terenski raziskavi, ki jo je avtorica opravila med letoma 2014 in 2017. Dodatna vrednost knjige je predstavitev večine obravnavanih pripovedi, ki so v gradivskem delu monografije prvič zbrane na enem mestu. Avtorica je članek o krivopetah že objavila v eni najprestižnejših svetovnih folklorističnih revij (2016), monografija pa je rezultat njenega nadaljnjega odličnega, temeljitega in poglobljenega raziskovanja še neobdelane snovi slovenske folklore.

Mirjam Mencej

Krivopete doslej še niso bile deležne poglobljenih folklorističnih raziskav. Avtorica temu ženskemu bajčnemu bitju s specifično deformacijo stopal, ki je, lahko bi rekli, unikum v evropski folklori, utira pot na globalni zemljevid podobnih bajčnih likov po svetu. Zaradi kakovostne in široke znanstvene analize je knjiga pomembno delo za folkloristično stroko v Sloveniji in tujini, zanimivo pa bo tudi za širši krog bralstva, ki se danes vse bolj zanima za staro slovensko izročilo.

Katja Hrobat Virloget